
**Onderzoek naar de particuliere bank- en
levensverzekeringstegoeden van Nederlanders
in Nederlands-Indië/Indonesië 1940-1958**

Verricht in opdracht van
de Begeleidingscommissie
Onderzoek Indische Tegoeden

door

Drs. N.A. van Horn

Drs. P.J. Keppy

Drs. R. van der Maar

Dr. P. Post

Drs. J. de Wit

januari 2000

Vormgeving: Brothers in Art, Den Haag
Reproductie en afwerking: Lifoka, Den Haag

Inhoud

Ten geleide	6
Inleiding: verantwoording van het onderzoek en opzet van het rapport	11
1. Het bankwezen van Nederlands-Indië en de Tweede Wereldoorlog	
1 Inleiding	21
1.2 Verantwoording onderzoek	21
2 De periode voor de Japanse bezetting (1940-1942)	22
2.1 Samenstelling van het Indische bankwezen	22
2.2 Het chartale geld in Indië	23
2.3 De gevolgen van de verbreking van de verbindingen met het moederland	24
3 De Japanse bezettingsperiode (1942-1945)	28
3.1 Strijd en capitulatie	28
3.2 De liquidatie van het Indische bankwezen	30
3.3 De 30%-liquidatie-uitkering	37
3.4 De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië	40
3.5 Kluisjes	41
3.6 Conclusie	43
4 Heropening van de Nederlands-Indische banken (augustus 1945-maart 1946)	44
5 Moeilijkheden bij opname van oude (vooorlogse) creditsaldi (1946-1948)	51
5.1 De Bevrozingsordonnantie en de krapgeldpolitiek (1946-1948)	51
5.2 De naoorlogse verwerking van vooroorlogse administratie en saldi	55
6 De werking van het naoorlogse deviezenregime	59
6.1 Het deviezenregime 1945-1949	59
6.1.1 Het NIDI als organisatie	60
6.1.2 Maatregelen in Nederland tot 1949	62
6.1.3 Maatregelen in Indië 1946	64
6.1.4 Maatregelen in Indië 1947	67
6.1.5 Gurnirekeningen 1948	68
6.1.6 Gelijke transferregeling 1949	71
6.2 Na 1949: Geldsanering en deviezencertificatensysteem	73
6.2.1 De geldsanering van 1950	73
6.2.2 Het deviezencertificatensysteem	75
6.2.3 Van gurni naar rurni	77
6.3 Samenvatting	78

7	Naoorlogs rechtsherstel	79
7.1	Inleiding	79
7.2	De herwaardering van de 30%-liquidatie-uitkering	80
7.3	Rechtsherstel en de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië	84
7.4	Conclusie	86
8	Effecten in Indië vanaf 1940	86
8.1	De periode mei 1940 - maart 1942	87
8.2	De periode 1942 - 1949	88
8.3	De periode na 1949	90
9	Samenvatting en conclusie	92
2	Het Indische levensverzekeringswezen en de Tweede Wereldoorlog	
1	Inleiding	99
1.2	Verantwoording van het onderzoek	100
2	Het levensverzekeringswezen in Indië voor en tijdens de Japanse bezetting	101
2.1	Indië en het levensverzekeringsbedrijf tot 1940	101
2.2	Het levensverzekeringswezen tussen mei 1940 en de Japanse inval	103
2.3	Wetgeving met betrekking tot levensverzekeringen in Indië	105
2.4	De Indische Oorlogsrisicoregeling (IOR)	106
2.5	De Japanse bezetter en het verzekeringswezen	107
3	Heropening van het levensverzekeringsbedrijf	108
4	Uitvoering van de Indische Oorlogsrisicoregeling	111
4.1	Twijfels en discussies over de rechtsgeldigheid van de IOR tussen 1945 en 1950	111
4.2	De levensverzekeringsmaatschappijen en de IOR	112
4.3	De polishouders en de IOR	115
4.4	Einde aan de uitvoering van de IOR 1950-1959	116
4.5	Conclusie	120
5	Royementen, polisherstel en niet-opgeëiste tegoeden	120
5.1	Inleiding	120
5.2	De houding van Nederlandse overheid. Rechtsherstel en rehabilitatie	121
5.3	De houding van de maatschappijen en reacties van polishouders	126
5.4	De rehabilitatieregeling als mogelijkheid tot polisherstel	130
5.5	Melding en opsporing van polishouders, rechthebbenden en niet-opgeëiste tegoeden	132
5.6	Conclusie	137

6	De valutakwestie	138
7	Eindconclusie	139
	Samenvatting en conclusies	141
	Afkortingen	154
	Geraadpleegde archieven	156
	Archiefgidsen, bronnenpublicaties en naslagwerken	159
	Literatuur	161
	Bijlagen	
A	Toelichting op het geldstelsel in Nederlands-Indië	171
B	Schematisch overzicht van het bankwezen in Nederlands-Indië en Indonesië	181
C	Verslag NIHB agent betreffende gebeurtenissen in Bandoeng	191
D	De officiële Japanse regelgeving betreffende de liquidatie van vijandelijke banken in Nederlands-Indië	193
E	"Slotverantwoordingsstukken inzake de liquidatie van De Javasche Bank in de periode 20 oktober 1942 – 10 oktober 1945"	198
F	Oriënterend onderzoek naar kampgelden	201
G	Overzicht van brieven binnengekomen bij het Meldpunt Onderzoek Indische Tegoeden met betrekking tot banktegoeden	209
H	De levensverzekeringsmaatschappijen met de belangrijkste Indische portefeuilles, hun rechtsopvolgers en getraceerde jaarverslagen en archiefcollecties	227
I	Overzicht van brieven binnengekomen bij het Meldpunt Onderzoek Indische Tegoeden met betrekking tot de problematiek rond levensverzekeringen	229
J	Meldpunt Onderzoek Indische Tegoeden	237

Ten geleide

Voor u ligt het rapport dat onder auspiciën van de Begeleidingscommissie Onderzoek Indische Tegoeden is uitgebracht. De Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft deze commissie formeel ingesteld op 3 februari 1998 met terugwerkende kracht tot 14 januari 1998, toen zij voor het eerst bijeen kwam. Op dit laatste tijdstip waren van overheidswege reeds enige commissies in het leven geroepen die zich met een overeenkomstige problematiek bezig hielden. Hun onderzoek was evenwel gericht op andere doelgroepen. Vermeld worden hier de in maart 1997 ingestelde Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II, de commissie-Van Kemenade en de door haar geëntameerde Begeleidingscommissie, de commissie-Scholten. Deze laatste commissie, geïnstalleerd op 13 juli 1997, doet onderzoek plaatsvinden naar mogelijke tegoeden van oorlogsslachtoffers bij banken en verzekeringsmaatschappijen in Nederland.

Reeds op 24 juli 1997 richtte de Bond van Ex-geïnterneerden en Gerepatrieerden van Overzee (BEGO) zich met een schriftelijk verzoek tot de Minister van Financiën om ook onderzoek te laten plaatsvinden naar oorlogstegoeden uit het voormalige Nederlands-Indië. Oproepen van dr. L. de Jong en van de Stichting Nederlandse Slachtoffers Japanse Vrouwenkampen drongen hier eveneens op aan. Nadat over dit onderwerp op 29 juli 1997 kamervragen waren ingediend (beantwoord op 10 september 1997¹), heeft het kabinet besloten aan deze oproepen gevolg te geven.

Er werd gekozen voor het instellen van een aparte begeleidingscommissie en niet voor een uitbreiding van het mandaat van de commissie-Van Kemenade. Gewezen werd op de geheel andere historische achtergronden van de gebeurtenissen in het voormalig Nederlands-Indië en op het feit dat het onderzoek naar de Indische tegoeden in een volstrekt andere geografische omgeving speelt dan het onderzoek dat aan de andere commissies was opgedragen. Dit vergde, aldus het kabinet, een andere deskundigheid.

Aangezien het kabinet het wenselijk achtte dat de rapporten van de verschillende commissies zoveel mogelijk gelijktijdig zouden verschijnen, was aan de Commissie Onderzoek Indische Tegoeden minder tijd gegund dan aan de andere commissies. De ijver en het doorzettingsvermogen van de onderzoekers hebben het mogelijk gemaakt dat het rapport toch tijdig gereed kon komen.

¹ *Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1996-1997, Aanhangsel 3693.*

Aan de commissie is de volgende opdracht verstrekt:

Het doen uitvoeren van bronnen- en archiefonderzoek naar door de Japanse bezetter in beslag genomen particuliere Nederlandse bank- en verzekeringstegoeden tijdens de Tweede Wereldoorlog in het voormalig Nederlands-Indië. Het doen uitvoeren van onderzoek naar het rechtsherstel rond die financiële tegoeden. Het eventueel uitvoeren van onderzoek dat zich zou kunnen richten op overige in beslag genomen particuliere bezittingen.

Wat zich in dit rapport aandient, is dus een historisch onderzoek. Aan de hand van het gevonden bronnenmateriaal geven de onderzoekers, voor zover dit redelijkerwijs mogelijk is, inzicht in het lot van particuliere bank- en verzekeringstegoeden die Nederlanders bij de aanvang van de Japanse bezetting van het voormalige Nederlands-Indië hadden opgebouwd. In de loop van het onderzoek is gebleken dat voor een zo volledig mogelijk beeld ook de periode na de Japanse bezetting, en wel tot 1958, in ogenschouw diende te worden genomen. De onderzoekers hebben in juni 1998 een tussenrapport uitgebracht. Dit rapport bevatte een bijlage van 36 pagina's met een opsomming van de inmiddels in Nederland aangetroffen relevante bronnen, enige aanbevelingen voor nader onderzoek en een aantal uiteraard voorlopige conclusies. De inhoud van dit rapport heeft geleid tot een andere opdracht aan de onderzoekers die luidde: "Het aan de hand van de opgespoorde en nog aan te treffen bronnen instellen van een verder onderzoek naar de gang van zaken met betrekking tot particuliere Nederlandse bank- en verzekeringstegoeden, alsmede aan banken in bewaring gegeven goederen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in het voormalige Nederlands-Indië." Het onderzoeksteam heeft de sedertdien verlopen tijd dan ook gebruikt om archiefmateriaal verder te exploiteren en voorts om onderzoek te doen in Japan en Indonesië. In juni 1999 hebben leden van het onderzoeksteam een bezoek gebracht aan Japan en in oktober/november 1999 aan Indonesië. De medewerking van particuliere banken in Japan was beperkt, de visa voor onderzoek in Indonesië zijn eerst zeer laat verstrekt.

Op initiatief van de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is bij haar ministerie een Meldpunt ingesteld. Op dat adres zijn veel mondelinge en schriftelijke reacties binnengekomen. In een aanhangsel van het rapport wordt van deze schriftelijke respons een verantwoording gegeven. Uit deze brieven wordt nog eens temeer duidelijk hoezeer naast alle persoonlijk leed en ontberingen, de belanghebbenden ook getroffen zijn door de roof en het verdwijnen van persoonlijke bezittingen buiten bank- en verzekeringstegoeden. Hoewel de laatste zin van de opdracht ("het eventueel uitvoeren van onderzoek dat zich zou kunnen richten op overige in beslag genomen particuliere bezittingen") daartoe verwachtingen zou kunnen wekken, behoorde een onderzoek naar deze verliezen niet tot de taakopdracht van de commissie. De Minister heeft daarop gewezen in haar beantwoording van kamervragen². Dit is ook steeds in het antwoord op de bij het Meldpunt binnen gekomen brieven vermeld. De

² *Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1996-1997, Aanhangsel 1805.*

vraag of onderzoek hiernaar mogelijk is, is echter wel door de commissie in het onderzoeksteam aan de orde gesteld. Tot onze spijt was het antwoord hierop dat een dergelijk onderzoek mede uit bewijsrechtelijk oogpunt op welhaast onoverkomelijke problemen zou stuiten. Bronnen over dit onderwerp ontbreken.

Het rapport sluit af met een aantal conclusies. Deze worden door de leden van de commissie geheel onderschreven.

De voorzitter,

(A.G. van Galen)

Leden van de Begeleidingscommissie Onderzoek Indische Tegoeden

Mr. A.G. van Galen (voorzitter),
oud-president van de Centrale Raad van Beroep en oud-lid van de Raad van State in buitengewone dienst;

Prof. dr. P.J. Drooglever,
Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Den Haag;

Prof. dr. mr. C. Fasseur,
hoogleraar Universiteit Leiden in de geschiedenis van Indonesië en zijn betrekkingen tot Nederland (tot 1 juli 1999);

Dr. J.T. Lindblad,
universitair hoofddocent Universiteit Leiden, gespecialiseerd in de economische geschiedenis van Indonesië;

Dr. E.B. Locher-Scholten,
universitair hoofddocent, Universiteit Utrecht, gespecialiseerd in de geschiedenis van Nederlands-Indië/Indonesië in de 19e en 20ste eeuw;

Dr. C. Touwen-Bouwsma,
NIOD, Hoofd Informatie en Documentatie, gespecialiseerd in de geschiedenis van de Japanse bezetting van Nederlands-Indië.

T.M. Ambagtsheer-van Efferen (secretaris, tot 15 maart 1999),
beleidsmedewerker Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS);

P.P. Crombeen (secretaris, met ingang van 15 maart 1999),
projectmedewerker Tegoeden Tweede Wereldoorlog, Ministerie van VWS.

Onderzoeksteam

Drs. F. Van Baardewijk,
docent Universiteit Leiden, (tot 1 mei 1999);

Drs. N.A. van Horn (met ingang van 1 december 1998);

Drs. P.J. Keppy;

Dr. W.L. Korthals-Altes,
ABN-AMRO historisch archief (tot 1 augustus 1998);

Drs. R. van der Maar (met ingang van 1 juli 1999);

Dr. P. Post, *onderzoeker NIOD;*

Drs. J. de Wit.

in samenwerking met

drs. P.J.Ch. Glasz,

Ministerie van Financiën, Directie Begrotingszaken.

Adviseurs

Prof. dr. P.W. Klein,
emeritus hoogleraar algemene geschiedenis, Universiteit Leiden;
P.J. Pistor,
Commissaris van Vennootschappen.

Waarnemers

E.J.E. Herni,
Bond van Ex-geïnterneerden en Grepatrieerden van Overzee (BEGO);
T.J. Blankert-van Veen,
Projectdirecteur Tegoeden Tweede Wereldoorlog, Ministerie van VWS.

Inleiding

Verantwoording van het onderzoek en opzet van het rapport

Het onderzoek Indische Tegoeden heeft zich gericht op de vraag hoe de Japanse bezetter van Nederlands-Indië tussen 1942 en 1945 is omgegaan met de daar aangetroffen Nederlandse particuliere bank- en levensverzekeringstegoeden en op de problemen die Indische oorlogsgetroffenen na de oorlog hebben ervaren inzake de beschikking over die tegoeden.

Tot op heden heerst er binnen de Indische gemeenschap grote verwarring over de vraag wat er is gebeurd met de genoemde *Indische tegoeden*.¹ De Japanse bezetting van Indië is door velen als een bijzonder traumatische periode ervaren. De Japanse bezetter heeft op grote schaal persoonlijke bezittingen geroofd, heeft Nederlanders geïnterneerd en de Indische economie volledig afgestemd op de Japanse oorlogsindustrie. Ook niet-geïnterneerden herinneren zich de Japanse periode als een tijd van zware beproeving, van verarming en hongersnood. Wat deed de Japanse bezetter in die periode met de op banken aangetroffen rekeningen; wat met de levensverzekeringen en effecten, wat met de inhoud van door de banken beheerde kluisjes?

Na de Japanse capitulatie volgde een andere oorlog, de Indonesische revolutie. Voor de tienduizenden die berooid en fysiek verzwakt uit de interneringskampen terugkeerden, en voor hen die daarbuiten waren gebleven, was ook dit een periode van chaos en onzekerheid. Velen repatrieerden naar Nederland of bouwden een nieuw bestaan op in andere landen. Voor alle betrokkenen was het moeilijk om te beschikken over in Indië opgebouwde vooroorlogse bank- en levensverzekeringstegoeden.

Tot op heden is deze tegoedenproblematiek voor de gedupeerden niet afdoende in kaart gebracht en roept zij nog steeds vragen op. Het gaat hier dan ook om een problematiek waarnaar nauwelijks onderzoek is verricht. Vanuit de politieke en militaire geschiedschrijving zijn de jaren 1941-1950 redelijk in beeld gebracht, vanuit een economische en financiële optiek zijn zij nagenoeg niet bestudeerd. Deze rapportage wil daarom een wetenschappelijk onderbouwd antwoord geven op de gerezen vragen rond de particuliere bank- en levensverzekeringstegoeden.

¹ Zie bijvoorbeeld R. Boekholt in *Nieuwsbrief Onderzoek Indische Tegoeden*, no. 1. 1998 en bijlage J in dit rapport van de bij het Meldpunt Indische Tegoeden binnengekomen brieven.

Vraagstelling en onderzoeksdoelgroep

In het onderzoek staan twee hoofdvragen centraal:

1. Heeft de Japanse bezetter in de jaren 1942-1945 particuliere bank- en verzekerings-tegoeden van Nederlanders in Indië in beslag genomen?
2. In hoeverre hebben Nederlanders na de oorlog over hun tegoeden kunnen beschikken?

Onder inbeslagname dient hier te worden verstaan: het daadwerkelijk in bezit nemen van tegoeden door de Japanse bezetter.² Tegoeden wordt gedefinieerd als particuliere bank- en levensverzekeringstegoeden. De doelgroep van het onderzoek strekt zich uit tot die ingezetenen van het voormalige Nederlands-Indië die aan de vooravond van de Japanse inval de Nederlandse nationaliteit bezaten. Dit waren de in Nederland geboren Nederlanders en de Indische Nederlanders, die beiden juridisch tot de groep der Europeanen gerekend werden. Hiertoe behoorden ook de aan Europeanen 'gelijkgestelde' personen uit de groep der 'Inlanders/Indonesiërs' en 'Vreemde Oosterlingen', met name Chinezen. In 1942 omvatte deze groep circa 300.000 zielen.³ Het Japanse gezag hief bij de bezetting van Nederlands-Indië in 1942 de koloniale driedeling van de bevolking (in Europeanen, Vreemde Oosterlingen en Inlanders/Indonesiërs) op en bracht een ander onderscheid aan: namelijk tussen vijandelijke onderdanen, die de nationaliteit bezaten van landen waarmee Japan in oorlog was, en niet-vijandelijke onderdanen. Vanaf september 1943 werden tot de laatste groep ook Indo-Europeanen gerekend die konden aantonen dat zij voor meer dan 50 procent van de inheemse bevolking afstamden. De eersten werden geïnterneerd (circa 100.000 mensen in burgerkampen en 42.000 mensen in krijgsgevangenkampen); de tweede groep (circa 160.000 personen) voor het grootste deel niet. Beide groeperingen, voorzover in het bezit van de Nederlandse nationaliteit, zijn in dit onderzoek betrokken.

De twee hoofdvragen zijn vertaald naar drie clusters van subvragen die gerelateerd zijn aan drie betrokken partijen, te weten de particuliere tegoedhouder, de bank- en levensverzekering-instellingen en de overheid.

- a. Met welke problemen zijn de particuliere tegoedhouders geconfronteerd?
- b. Wat was het beleid van de banken en levensverzekeringsmaatschappijen ten aanzien van de particuliere tegoedhouders? In hoeverre konden deze financiële instellingen onder verschillende politieke regimes de belangen van hun cliënten behartigen? Welke maatregelen hebben zij genomen?

² In juridische zin is een 'beslag' een arrest op goederen, hetzij ten uitvoerlegging van een vonnis, hetzij als middel tot bewaring van recht. In figuurlijke zin betekent 'beslag' c.q. 'beslag leggen' in bezit nemen (Van Dale *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal 1992*). De in de taakopdracht vervatte zinsnede duidt op het figuurlijke gebruik van de term 'beslag'.

³ Zie C. Fasseur, 'Hoeksteen en struikelblok. Rassenonderscheid en overheidsbeleid in Nederlands-Indië', in: Idem, *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen* (Amsterdam 1995) blz. 139-171; A. van Marle, 'De groep der Europeanen in Nederlands-Indië. Iets over ontstaan en groei', *Indonesië 5* (1951-1952) blz. 97-121, 314-341, 481-507; L.de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. 11b. *Nederlands-Indië* (Leiden 1985).

- c. Wat was de rol van de overheid in het al dan niet beschermen van de belangen van de particuliere tegoedhouders of de financiële instellingen, met name via rechtsherstel? Wat was of waren de gevolgen van het overheidsbeleid voor particuliere tegoedhouders?

Zoals geformuleerd in de taakstelling, heeft het onderzoek zich beperkt tot *particuliere bank- en levensverzekeringstegoeden*. Ook de door de Japanse bezetter geopende *bankkluisjes* zijn in het onderzoek betrokken, evenals de gang van zaken rond de kampgelden, de in de interneringskampen ingeleverde gelden. Aan *effecten* is slechts kort aandacht besteed omdat al vrij snel bleek dat deze de Japanse periode onaangetast zijn doorgekomen.

Het onderzoek heeft zich niet gericht op het *verlies van (on)roerende goederen en evenmin op geldelijke verliezen als gevolg van de overname van bedrijven*. Vele betrokkenen hebben emotioneel en financieel zwaar geleden onder het verlies van deze particuliere en zakelijke bezittingen. Onderzoek naar deze verliezen viel echter niet alleen buiten de opdracht, maar bleek ook onuitvoerbaar. Ook al hebben de Japanse bezettingsautoriteiten volgens enkele auteurs veel van hun beslaglegging te boek gesteld, betrouwbare bronnen over dit onderwerp waren niet voorhanden.⁴ Voor de volledigheid zij hier vermeld dat de vergoeding van de door het bedrijfsleven geleden schade in de vorm van restitutie en reparatie in de jaren veertig en begin vijftig is geregeld bij het Verdrag van San Francisco van 1951. Hoewel onbevredigend voor de betrokkenen, heeft het *Yoshida-Stikker Akkoord* uit 1951 geresulteerd in smartengeld voor voormalige burgergeïnterneerden, dat vanaf 1956 als eenmalige betaling is uitgekeerd. Deze beide kwesties zijn recent reeds onderzocht en beschreven.⁵

Bronnen

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen is de aandacht in eerste instantie uitgegaan naar het achterhalen van gepubliceerd bronnenmateriaal en het beschrijven van archiefcollecties van banken, levensverzekeringsmaatschappijen en overheidsinstanties in Nederland. Dit heeft zijn neerslag gevonden in het Inventarisatierapport *Onderzoek Indische Tegoeden* van juni 1998. Het werd al snel duidelijk dat weinig literatuur over genoemde onderwerpen voorhanden was. Ook belangrijke archiefbescheiden zijn in de loop der jaren verdwenen. Gelukkig is er desondanks, met name in Nederland, veel bewaard gebleven. Dit materiaal heeft vooral betrekking op financiële instellingen op Java. Gezien het gegeven dat op dit eiland 80 procent van de Europese bevolkingsgroep woonachtig was, betrof dit het grootste deel van de betrokken tegoedhouders.

⁴ L. de Jong (*Koninkrijk*, 11b, blz. 326) vermeldt bijvoorbeeld dat de Japanners een kaartsysteem zouden hebben bijgehouden van de inbeslagname van kasgelden, roerende goederen en vorderingen op derden'. Dit kaartsysteem is echter door de onderzoekers niet aangetroffen.

⁵ Zie L. van Poelgeest, *Japanse besognes. Nederland en Japan 1945-1975* (Den Haag 1999). Zie ook *Geld(t) voor overzee. Institutioneel onderzoek naar overzeese pensioenen en eenmalige uitkeringen aan Indische oorlogsslachtoffers* (Den Haag 1996). De Nederlandse regering heeft als de enige der geallieerde overheden van de Japanse regering smartengeld voor burgergeïnterneerden ontvangen. Uitkering van schadeloosstelling aan ex-krijgsgevangenen werd in 1951 wel voor alle betrokken landen geregeld.

In een latere fase van het onderzoek zijn voor zover mogelijk Japanse bronnen in Nederland en in Japan geïnventariseerd en bestudeerd. In de laatste fase van de werkzaamheden is ook onderzoek in Indonesië verricht. Japanse gegevens uit de jaren veertig zijn echter veelal niet meer traceerbaar. Vanaf eind 1943 waren de scheepvaartverbindingen tussen Japan en de bezette gebieden in Zuidoost-Azië grotendeels verbroken; veel van het Japans materiaal bleef in Indonesië. Om zich van bewijslast voor de Geallieerden te ontdoen, heeft de Japanse bezetter in de zomer van 1945 tal van archieven vernietigd. De huidige rechtsopvolgers van enkele relevante Japanse financiële instellingen (de Yokohama Speciebank en de Taiwan Bank) bleken bovendien huiverig om de door hen beheerde archieven ter beschikking te stellen van het onderzoek. Ook in Indonesië bleek het moeilijk om definitief inzicht te verkrijgen in de aanwezigheid van relevante archieven van voormalige Nederlandse instellingen. In wel opgespoorde archieven bleek veel materiaal uit de naoorlogse periode te zijn vernietigd of te zijn verdwenen.

Aard en beschikbaarheid van oorspronkelijke gegevens hebben invloed gehad op de uitkomsten van dit onderzoek. Het materiaal leende zich bijvoorbeeld niet tot het geven van een exact overzicht van het aantal rekening- of polishouders. Ook op de vraag wat er met de inhoud van bankkluisjes is gebeurd, kan geen bevredigend antwoord worden gegeven. Het is wel heel goed mogelijk gebleken om op basis van de onderzochte archieven en andere gedrukte bronnen een betrouwbaar historisch beeld te schetsen van de tegoedenproblematiek en daarmee een antwoord te geven op de gestelde vragen.⁶

Periodisering

Ofschoon het voor de hand ligt dat de Japanse bezetting hier onderwerp van studie is, is het nodig gebleken een bredere periodisering te hanteren, te weten de periode van *10 mei 1940 tot 1958*. Hier is voor gekozen omdat al snel duidelijk werd dat tegoedhouders te maken kregen met een complex van problemen, die zowel direct als indirect een gevolg waren van de oorlogsomstandigheden. Tijdens het onderzoek bleek bijvoorbeeld dat niet de Japanse bezetting van Nederlands-Indië, maar de verbreking met de verbindingen met het moederland na mei 1940 de aanvang vormde voor de tegoedenproblematiek. Deze datum is hier dan ook als historisch vertrekpunt gekozen. Vanaf dat tijdstip is er een lijn te trekken door de Japanse bezetting heen tot in de naoorlogse periode.

Hoewel de tegoedenproblematiek zijn directe oorsprong vindt in de periode van de Japanse bezetting, is ook de naoorlogse periode voor dit onderzoek van belang. Het daarin plaats hebbend proces van dekolonisatie was immers onlosmakelijk vervlochten met de Japanse bezetting, die de Indonesische revolutie een forse impuls gaf. Deze periode van voortgezette oorlog en sociale chaos belemmerde voor cliënten van banken en levensverzekeringsmaatschappijen de vrije beschikking over hun vooroorlogse tegoeden. De naoorlogse periode is vooral relevant omdat, zoals uit het hoofdstuk over de banken blijkt, in deze periode een

⁶ Zie voor de geraadpleegde archiefcollecties de volgende hoofdstukken.

stringent financieel en monetair beleid werd gevoerd met gevolgen voor de tegoedhouders. In deze periode vond rechtsherstel rondom tegoeden plaats, vooral die van levensverzekeringstegoeden. Bovendien deden zich na 1950 bijkomende problemen voor zoals de geldsanering van dat jaar, restricties rond de overboeking van tegoeden naar Nederland en valuta-problemen als gevolg van de geldontwaarding van de rupiah tegenover de gulden, waardoor tegoeden in waarde verminderden. Om eventuele misverstanden hierover uit de weg te ruimen, wordt ook aan deze kwesties aandacht besteed.

De einddatum van 1958 is ingegeven door het onderzoek zelf. Tal van tegoedkwesties waren toen opgelost, rechtsherstel had inmiddels plaatsgevonden. Voor zover dat niet het geval was, wordt in het rapport aan gebeurtenissen van later datum aandacht besteed. De einddatum valt overigens samen met de destijds intredende volgende fase in het proces van dekolonisatie. Door de nationalisatie van Nederlandse bedrijven in 1958 en de laatste grote repatriëringsovergang van Nederlanders nadien, kwam er een eind aan aanwezigheid van Nederlanders in Indonesië. Kort samengevat zijn er drie belangrijke perioden te onderscheiden waarbinnen de tegoedenproblematiek zich aftekent. Deze zijn ook in die volgorde verwerkt in de aparte hoofdstukken over de banken en levensverzekeringen:

1. de vooroorlogse periode van 10 mei 1940 tot aan de capitulatie voor Japan op 9 maart 1942,
2. de Japanse bezetting van 9 maart 1942 tot en met de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945,
3. de naoorlogse periode vanaf augustus 1945 tot 1958.

De eerste complicaties ten aanzien van de bank- en levensverzekeringstegoeden deden zich al dadelijk na de bezetting van Nederland door Hitler-Duitsland voor, toen de verbindingen tussen Indië en Nederland waren verbroken en de staat van beleg was afgekondigd. Na 10 mei 1940, en de daarmee gepaard gaande toenemende dreiging van een oorlog in Azië, ontstond er een 'run' op de banken in Indië. Om kapitaalvlucht te voorkomen, kondigde de Indische regering dan ook al in mei 1940 een reeks van deviezenmaatregelen af (onder andere de *Deviezenverordening* en de *Deviezenordonnantie*). Internationale transacties waarbij het bankwezen, de scheepvaartmaatschappijen en de grote handelsmaatschappijen betrokken waren, werden wettelijk gereguleerd en onder overheidstoezicht geplaatst.⁷ Ook stelde de regering de *Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd* (CRO) in om het beheer te voeren over bezittingen van vijandelijke ingezetenen (Duitsers), naderhand ook over die van niet-vijandelijke onderdanen. In de eerste maanden fungeerde De Javasche Bank (DJB) te Batavia als uitvoerend orgaan voor de Deviezenverordening, vanaf juli 1940 werd deze taak overgenomen door het *Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut* (NIDI), eveneens ingesteld door de

⁷ Direct na de Duitse inval in Nederland werd in het Indische Staatsblad 1940, 135 de 'De Verordening rechtsverkeer in Oorlogstijd' afgekondigd. Zie: 'Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd', *Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië* 1941, 1e gedeelte. (Batavia 1941), blz. 21-23; 'Overzicht van de werkzaamheden van de Commissie voor het rechtsverkeer in Oorlogstijd', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië*, 9 (1940) blz. 2292-2296.

Indische regering. Mede dankzij de hierboven geschetste maatregelen slaagden de Indische autoriteiten er in om het economisch leven in de twee jaar tussen de beide capitulaties op gang te houden.

Met het oog op de Japanse militaire expansie in Zuidoost-Azië namen de vier grote Indische banken, De Javasche Bank, De Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM), de Nederlandsch-Indische Handelsbank (NIHB) en de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij, in samenspraak met de Indische regering hun voorzorgsmaatregelen. De goudvoorraad van De Javasche Bank werd tijdig naar Australië en Zuid-Afrika verscheept. Effecten die bij de vier grote banken in bewaring waren gegeven, werden opgeborgen in de oorlogskluis van De Javasche Bank te Bandoeng.

De levensverzekeringsmaatschappijen in Indië kregen na de Duitse inval in Nederland met vergelijkbare problemen te maken als de banken. In Indië actieve levensverzekeraars hadden hun gelden in Nederland belegd; dat vermogen was door de Duitse bezetting onbereikbaar geworden. Dit bracht onrust onder de polishouders in Indië en daarom zag de Nederlandsch-Indische overheid zich genoodzaakt om ook in te grijpen in het levensverzekeringsbedrijf. Om de polishouders hun uitkering in de toekomst te garanderen en om het levensverzekeringsbedrijf tegen uitputting van zijn financiële reserves te beschermen, werd in 1941 de zogenoemde *Indische Oorlogsriscoregeling* (IOR) afgekondigd. Met deze voor verzekerden gunstige maatregel werd naast het passief ook het *actief oorlogsrisico* gedekt. Het overlijden van verzekerden ten gevolge van de oorlog was hiermee gedekt. Teneinde de maatschappijen in staat te stellen het actief oorlogsrisico te dekken, stond de Indische overheid hun toe om uitkeringen van verzekeringen bij overlijden in vijf jaarlijkse termijnen uit te betalen. De laatste termijnbetaling zou met een nader, na de oorlog vast te stellen percentage worden gekort. Zowel banken als verzekeringsmaatschappijen konden in deze periode dankzij deze aanpassingen normaal blijven functioneren en hun klantenkring bedienen zoals dat gewend was.

Hierin kwam een scherpe verandering in de tweede periode na de capitulatie van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) op 9 maart 1942. In de oorlogsjaren werden Java en Sumatra bestuurd door het Japanse leger, Java door het Zestiende, Sumatra door het Vijfentwintigste. Borneo en het oostelijk deel van de archipel stonden onder het bestuur van de Japanse marine. De directies van de Nederlandse banken werden spoedig na de capitulatie gedwongen een verklaring te ondertekenen waarbij alle activa werden overgedragen aan het Japanse leger. Op 11 april werd een algemeen bankenmoratorium - een sluiting van de banken - ingevoerd dat tot 20 oktober 1942 zou duren. Op 20 oktober 1942 werd bij decreet no. 44 de liquidatie van de voor de Japanners vijandelijke banken afgekondigd. De levensverzekeringsmaatschappijen ondergingen een iets ander lot. Van een formele liquidatie kwam het niet, wel tot een volledige stillegging van het bedrijf. Er werden tijdens de Japanse bezetting geen premies geïnd of uitkeringen gedaan. Voor effecten hadden de Japanse autoriteiten, zoals reeds vermeld, weinig belangstelling.

De daarop volgende derde periode was er een van verwarring en sociale chaos. Ofschoon over de periode na de Japanse capitulatie in augustus 1945 wordt gesproken als de naoorlogse, was de oorlog in Indië geenszins afgelopen. In het voetspoor van de onafhankelijkheidsverklaring van de Republiek Indonesia op 17 augustus 1945 diende de Indonesische revolutie zich aan. Diplomatiek overleg tussen Nederland en de Republiek en de (guerrilla)oorlogen karakte-

riseerden de betrekkingen tussen beide overheden, waarbij het militaire optreden zorgde voor uitputting van de Nederlands-Indische staatskas zorgde. Dit was een van de redenen voor een streng financieel en monetair beleid. Voor veel Nederlanders in Nederlands-Indië was dit bovendien een periode van verandering en verhuizingen. Terwijl groepen Indische Nederlanders op Republikeins gebied in kampen achterbleven, ontstond er na de opheffing van de Japanse interneringskampen een sterke concentratie van Nederlanders in de grote steden op Java die onder geallieerde controle stonden. Vervolgens kwam er vanaf eind 1945 een massale uittocht op gang van Nederlanders die om gezondheidsredenen, voor verlof of voor familiehereniging naar Nederland of elders vertrokken. Een deel van deze stroom trok vanaf eind 1946 in omgekeerde richting om aan de opbouw van Indië mee te werken. Na de soevereiniteitsoverdracht in december 1949 zou een nieuwe uittocht van repatrianten uit Indonesië starten.

De tegoedenproblematiek uit de derde periode moet tegen deze achtergrond van afwikkeling van de oorlog met Japan, van revolutie en migratie worden geplaatst. Tegoedhouders hadden aanvankelijk moeite om in contact te treden met de financiële instellingen waar zij vooroorlogse vorderingen hadden uitstaan. De banken en verzekeringsmaatschappijen zaten met een administratieve achterstand, opgelopen door zoek geraakte of vernietigde administraties. Men had niet direct zicht op de cliëntèle, waaronder zich bijvoorbeeld vermisten bevonden. Banken en levensverzekeringsmaatschappijen kregen direct te maken met een aantal maatregelen ter voorkoming van verdere financiële en economische chaos. De eerste daarvan was de *Bevriezingsordonnantie* (augustus 1945), waardoor cliënten van banken niet vrij over hun tegoeden konden beschikken. Het Nederlands-Indisch Deviezen Instituut zou zich in belangrijke mate bezig gaan houden met het verlenen van vergunningen voor onder andere repatrianten die hun bank- en levensverzekeringstegoeden naar Nederland, of naar andere gebieden buiten Nederlands-Indië wensten over te maken. Dit zou een volgende hindernis voor tegoedhouders vormen.

Kwesties van rechtsherstel vielen onder de *Indische Raad voor het Rechtsherstel*, de opvolger van de Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd. Deze instantie had het beheer over vijandelijk vermogen, vermogen van afwezigen en vermogen waarvan de eigenaar voorshands onbekend was of nog niet getraceerd. De Raad schiep het juridische kader om tegoedhouders en/of hun nabestaanden te beschermen, en te handelen wanneer claimanten via de herstelrechter een uitspraak wensten. Het ging hier voornamelijk om rechtsherstel inzake levensverzekeringen. In 1946 werd door de Nederlands-Indische regering, die sinds 1912 financieel zelfstandig opereerde en boekhoudkundig los stond van de Nederlandse overheid, een aanvang gemaakt met de zogenaamde back-pay- of rehabilitatieregeling, een compensatie voor tijdens de oorlog niet-uitbetaalde salarissen, pensioenen e.d. voor leden van alle bevolkingsgroepen.⁸ Deze

⁸ Zie voor een overzicht van de gang van zaken rond de backpay of rehabilitatie-regelingen *Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, Zitting 1979-1980, nr. 15840; Geld(t) voor overzee. Institutioneel onderzoek naar overzeese pensioenen en eenmalige uitkeringen aan Indische oorlogsslachtoffers* (Den Haag 1996). Bij de soevereiniteitsoverdracht zijn individuele vorderingen juridisch overgegaan op de rechtsopvolger van de Indische regering, de Indonesische regering. Om tegemoet te komen aan de klachten van de Indische gemeenschap is in 1981 de uitkeringswet Indische Geïnterneerden van kracht geworden, waarbij aan dezen en hun weduwen fl. 7.000.- werd toegekend. De niet-geïnterneerden zijn niet bij deze wet betrokken.

regeling, die tot langdurige klachten van de Indische gemeenschap aanleiding heeft gegeven, heeft geen betekenis gehad voor banktegoedenkwesties, maar heeft wel een rol gespeeld bij het aanzuiveren van achterstallige premies van levensverzekeringen.

Pas in 1948 begon de toestand enigszins stabiel te worden. Met het oog op de naderende soevereiniteitsoverdracht zouden overheid en financiële instellingen tal van uitstaande problemen in 1949 alsnog oplossen. Nieuwe complicaties ontstonden er na de soevereiniteits-overdracht, met name door financiële maatregelen van de nieuwe Indonesische regering, zoals de geldsanering van 1950, de devaluatie van 1952 en (opnieuw) transferproblemen. Omdat deze tot de indirecte gevolgen van de Tweede Wereldoorlog behoren, wordt hieraan ook enige aandacht besteed.

Opbouw van het rapport

Het rapport bestaat uit drie hoofdstukken en een aantal bijlagen. Het eerste hoofdstuk behandelt de geschiedenis van de *banktegoeden* in de drie genoemde perioden en de consequenties van oorlog en beleid voor de tegoedhouders. Het deel over de vooroorlogse periode gaat in op de structuur van het Indische bankwezen zelf en de gevolgen van de verbreking van de verbindingen met het moederland voor het bankwezen en hun cliënten. Vervolgens komt het Japanse bezettingsregime aan de orde, het bankenmoratorium en de liquidatie van de Indische banken. Ook wordt aandacht besteed aan de uitkering van 30% der gespaarde tegoeden aan 'niet-vijandelijke onderdanen', aan het gedwongen sparen tijdens de oorlog en aan de inbeslagname van de inhoud der opengebroken *bankkluizen*. Omdat het onderzoek naar de kampgelden een klein en op zichzelf staand onderdeel van de gehele problematiek betreft, zijn de resultaten ervan terug te vinden in de bijlagen (zie bijlage F). Voor de naoorlogse periode staan twee hoofdonderwerpen centraal. Het eerste betreft de door de Nederlandse, de Nederlands-Indische en de Indonesische overheden uitgevaardigde maatregelen, zoals ordonnanties die inflatie moesten tegen gaan en uitvoer van deviezen beperken. Deze zijn zeker van invloed geweest op de moeizame beschikking over particuliere tegoeden in die periode. Het tweede onderwerp is de kwestie van erkenning door de Indische banken van mutaties tijdens de Japanse bezetting op vooroorlogse particuliere rekeningen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de transferproblematiek en de devaluatie van de rupiah. In dit hoofdstuk is ook een paragraaf over de effecten te vinden.

Het tweede hoofdstuk gaat in op de *levensverzekeringsproblematiek*, opnieuw verdeeld in de drie perioden. Ook dit hoofdstuk begint met een schets van de vooroorlogse structuur van het verzekeringswezen en van de maatregelen die na mei 1940 onder invloed van een groeiende oorlogsdreiging werden genomen. Na een kort verslag van het Japanse optreden in deze bedrijfstak en de consequenties voor de polishouders, is hier over de na-oorlogse periode specifieke aandacht voor twee hoofdproblemen. De eerste kwestie betreft de gevolgen van de Indische Oorlogsrisicoregeling (IOR) van 1941 (die de verzekering van actief en passief oorlogsrisico dekte en de uitbetaling in vijf termijnen regelde). Het tweede onderwerp gaat over de royementskwestie, de nietigverklaring van polissen als gevolg van premieachterstand. Beide hoofdstukken eindigen met een samenvatting en interim-conclusies.

In het slothoofdstuk volgen een algemene samenvatting en de conclusies. Hierin wordt een antwoord gegeven op de twee hoofdvragen en de drie sub-vragen die de leidraad hebben

gevormd in het onderzoek. In de bijlagen is een geanonimiseerd overzicht opgenomen van de brieven die op het ministerie van VWS bij het Meldpunt Indische Tegoeden sinds februari 1998 zijn ontvangen.

Dankwoord

Dit onderzoek was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van de directies van banken, levensverzekeringsmaatschappijen, de ministeries van Buitenlandse Zaken, Financiën, Justitie, Sociale Zaken en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), de Stichting Informatie- en Coördinatiecentrum Dienstverlening Oorlogsgetroffenen (ICODO) en archiefinstellingen zoals het Algemeen Rijksarchief (ARA) en het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). Onze dank gaat in het bijzonder uit naar de volgende personen: P. van Tiel en mevrouw B. Rademakers (AEGON, Den Haag), drs. P.N.S. Broekhoven (Levob, Leusden), W. Terwisscha Scheltinga en D. Zaagman (Verbond van Verzekeraars, Den Haag), J. Jaarsma (Indover), drs. T. de Graaf (ABN AMRO, Amsterdam), drs. A.J. Bom te Naarden, J. Visscher en G. Lamfers (Ministerie van Financiën, Den Haag), mevrouw dr. R. Gruter (Project financiële tegoeden WO II in Nederland), mevrouw drs. F. Van Anrooij en S. Plantinga (Algemeen Rijksarchief, Den Haag), mevrouw drs. M. Heijmans-van Bruggen (NIOD), Z.E. Tadashi Ikeda (Japanse ambassadeur in Nederland), Shin Maruo, Hiroyuki Yamamoto en Hiroki Matsubayashi (ambassade van Japan in Nederland), Masakatsu Fukai en Tsutomu Shinno (Bank of Tokyo-Mitsubishi), Tamura (Nichibouchin), prof. dr. Yasuyuki Hikita en Junji Tokunaga M.A. (Rikkyo University, Tokio), Chew Li Yuen (Yokohama City University), Yoko Hayashi M.A. (Rikkyo University/NIOD), Z.E. drs. J.B. Soedarmanto Kadarisman (voormalig Indonesisch ambassadeur in Nederland), prof. dr. R.Z. Leirissa (Universitas Indonesia), mevrouw S. Muzhar en mevrouw I. Syarief van het Indonesisch Instituut voor Wetenschappen (LIPI, Jakarta), Joglo Susilo en Bambang (PT Jiwasraya, Jakarta), Firman Haris en A. La Tippa (archivarissen van Bank Mandiri, Jakarta), mevrouw Magdalena Siahaan en R. Hardjo Santoso (Bank Indonesia, Jakarta), drs. J. Erkelens (Koninklijk Instituut voor Taal-, Land en Volkenkunde, Jakarta).

Spelling

Tot slot een opmerking over het gebruik van geografische namen in dit rapport. Gekozen is voor een historische benadering, dat wil zeggen voor de termen van het moment van beschrijving (zoals Nederlands-Indië totdat de grondwetswijziging van 1948 hier Indonesië van maakte) en voor de vooroorlogse spelling (oe) totdat deze in 1948 werd gewijzigd.

Januari 2000

Het bankwezen van Nederlands-Indië en de Tweede Wereldoorlog

1 Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt de vraag wat er tijdens en na de bezetting met de Nederlandse particuliere spaar- en banktegoeden in voormalig Nederlands-Indië is gebeurd. Na een inleidende paragraaf over de periode 1940-1942 wordt in paragraaf 3 en 4 bekeken of de Japanse bezetter tijdens zijn bezettingsperiode Nederlandse spaar- en banktegoeden in beslag heeft genomen. Vervolgens wordt bestudeerd in welke mate Nederlandse particulieren na de oorlog vrijelijk konden beschikken over hun vooroorlogse tegoeden (paragraaf 5 en 6). Naoorlogs rechtsherstel van spaar- en banktegoeden staat centraal in paragraaf 7. In dit hoofdstuk wordt daarnaast kort aandacht besteed aan de inbeslagname van bankkluizen door de Japanse bezetter (paragraaf 3.5) en effecten (paragraaf 8).

1.2 Verantwoording onderzoek

Onder particuliere spaar- en banktegoeden wordt in dit onderzoek verstaan de tegoeden op spaarrekeningen, deposito's en rekeningen-courant (girorekeningen).

Om inzicht te krijgen in wat er tijdens en na de Japanse bezetting met de spaar- en banktegoeden van Nederlanders in voormalig Nederlands-Indië is gebeurd, zijn allereerst de relevante literatuur, de bij het Meldpunt binnengekomen brieven, de jaarverslagen van de banken, de relevante overheidsarchieven en de wettelijke overheidsmaatregelen voor banken en particulieren bestudeerd. Vervolgens zijn, voor zover in Nederland of Indonesië getraceerd of beschikbaar, de archieven van de betrokken Indische banken onder de loep genomen. Uitspraken over eventuele mutaties op vooroorlogse spaar- en banktegoeden tijdens (en na) de Japanse bezettingsperiode zijn gebaseerd op het archief van de *Nederlandsche Handel-Maatschappij*, omdat alleen daarin een deel van de cliëntadministraties uit de bestudeerde periode is aangetroffen. Deze bank heeft voor dit onderzoek als voorbeeld gediend voor de andere banken. Hoewel de archieven van de *Postspaarbank in Nederlandsch-Indië* en de kleinere lokale Indische spaarbanken niet zijn getraceerd, bleek het aan de hand van jaarverslagen, literatuur en archiefmateriaal van andere banken en van de Raad voor het Rechtsherstel ook mogelijk voor deze banken tot enige conclusies dan wel uitspraken te komen.

Niet onvermeld mag blijven dat een belangrijk deel van het archief van het *Nederlands-Indisch Deviezeninstituut* (NIDI), het instituut waarmee repatrianten na de oorlog in financieel opzicht veel moeilijkheden hebben ondervonden, over de jaren 1945-1955 is vernietigd. De paragraaf over het naoorlogse deviezenregime van dit instituut is dan ook noodgedwongen hoofdzakelijk gebaseerd op de officiële bekendmakingen uit die tijd.

2 De periode voor de Japanse bezetting (1940-1942)

2.1 De samenstelling van het Indisch bankwezen¹

Aan de vooravond van de Japanse inval fungeerde *De Javasche Bank* als centrale en circulatiebank. De Javasche Bank trad op als kassier van het Gouvernement en gaf bankbiljetten uit. Bij deze bank was tevens de goudvoorraad van Nederlands-Indië geconcentreerd. Meer dan de Nederlandsche Bank in Nederland verrichtte De Javasche Bank ook algemene bankzaken voor het publiek. De Javasche Bank stond in direct contact met ondernemingen en particulieren, die een rekening konden aanhouden. Daarom was deze bank een directe concurrent van de algemene banken.

De algemene banken van Nederlandse oorsprong waren de *Nederlandsche Handel-Maatschappij* (NHM), die ook de *Factorij* werd genoemd, de *Nederlandsch-Indische Handelsbank* (NIHB) en de *Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij* (NIEM). Deze banken hielden zich vooral bezig met handelsfinancieringen, met internationaal betalingsverkeer (veelal met Nederland) en met de financiering van cultuurondernemingen. Naast deze banken van Nederlandse origine waren er twee Engelse, twee grote Chinese, drie kleinere Chinese banken met een hoofdvestiging in Nederlands-Indië en vier Japanse banken in de kolonie actief. De Japanse banken, de *Bank of Taiwan*, de *Yokohama Speciebank*, de *Mitsui Bank* en de *Kanan Ginko (China & Southern Bank Ltd)*, werden als gevolg van de oorlog per 8 december 1941 gesloten. Als 'vijandelijke instellingen' vielen deze banken vervolgens onder het beheer van het Nederlandsch-Indische Beheersinstituut (NIBI).

Nederlands-Indië had voorts een aantal spaarbanken. Veruit de belangrijkste was de *Postspaarbank in Nederlandsch-Indië*. Eind 1940 had de Postspaarbank 310.335 boekjes uitgegeven met een totale inleg van f 49,8 miljoen. Van dit bedrag namen de Europeanen met 102.905 boekjes f 38,4 miljoen voor hun rekening. De Indonesiërs hadden 174.038 boekjes met ruim f 8 miljoen, terwijl de zoals destijds genoemde 'Vreemde Oosterlingen' het restant hadden, 33.392 boekjes met f 3,3 miljoen.² Dit betekent dat de Europeanen gemiddeld f 373 op hun boekje hadden staan, de inheemse groep f 46 en de 'Vreemde Oosterlingen' f 98. Deze bedragen waren lager dan gebruikelijk. Direct na de Duitse inval in Nederland was er een kleine run op de banken geweest, waardoor bij de PSNI binnen enkele weken f 11 miljoen was opgevraagd. Eind 1941 was het totale inlegbedrag echter alweer gestegen tot f 58,5 miljoen. Gemiddeld betekende dit dat de Europese groep f 428 op de rekening had, de Indonesiërs f 43,50 en de 'Vreemde Oosterlingen' f 99,30.³

De acht lokale spaarbanken (twee in Batavia, daarnaast in Bandoeng, Semarang, Soerabaja, Padang, Makassar en Menado) hadden eind 1940 een totaal inlegtegoed van f 12,5 miljoen

¹ Voor een totaaloverzicht van de financiële instellingen in Nederlands-Indië wordt verwezen naar de tabel in bijlage B.

² Gegevens ontleend aan *Indisch Verslag 1941, Statistisch jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië over het jaar 1940* (Batavia 1941).

³ *Verslag van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië over de jaren 1941-1946* (1947), blz. 6-7.

met 18.119 inleggers. De Europese bevolkingsgroep had met 10.556 rekeningen een tegoed van f 8,8 miljoen (gemiddeld: f 830), de inheemsen met 3.024 rekeningen f 412.000 (gemiddeld f 136) en de 'Vreemde Oosterlingen' 1.265 rekeningen met f 2,9 miljoen (gemiddeld f 432). Deze cijfers zijn enigszins vertekend, bij de Europese groep zijn namelijk enkele posten bijgeteld van 'instellingen' die met 1611 rekeningen f 2 miljoen in de boeken hadden.⁴

2.2 Het chartale geld in Indië

In dit hoofdstuk wordt per tijdsperiode zijdelings enige aandacht geschonken aan de samenstelling en de omloop van het chartale geld (bankbiljetten, muntbiljetten en munten), omdat er nogal wat begripsverwarring bestaat over de diverse soorten geld die in Indië vanaf 1940 tot na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 in omloop waren. Voor een uitgebreide bespreking van de samenstelling van de chartale geldhoeveelheid in Nederlands-Indië wordt verwezen naar bijlage A.

Voor de periode 1940-1942 volstaat het volgende. De munteenheid in Nederlands-Indië was de gulden, zoals vastgesteld bij de Indische Muntwet van 1912. Aan de vooravond van de Japanse inval circuleerden in Nederlands-Indië bankbiljetten, uitgegeven door De Javasche Bank. Deze biljetten luiden in guldens. Daarnaast waren er vanaf 1941 door het Gouvernement uitgegeven muntbiljetten of zilverbons in omloop. Deze muntbiljetten waren op Java gedrukt, de bankbiljetten van De Javasche Bank kwamen van Joh. Enschede in Haarlem. De Nederlands-Indische gulden werd in de praktijk, hoewel theoretisch niet geheel correct, gelijkgesteld met de Nederlandse gulden. De pari-overeenkomst van 1926 bestendigde de verhouding van 1:1.⁵ Tot aan de Duitse inval in Nederland op 10 mei 1940 bestonden er geen valutaproblemen met betrekking tot de overboeking van gelden tussen beide rijkdelen.

⁴ *Koloniaal Verslag* 1940. Hoewel zij buiten het bereik van dit rapport vallen, is enige aandacht voor de overige bankinstellingen op zijn plaats. De twee grote hypotheekbanken, de Nederlandsch-Indische en de Javasche, hadden eind 1940 voor ruim f 5,2 miljoen aan hypothecaire leningen uitstaan. Het merendeel der hypotheeken werd overigens niet bij hypotheekbanken afgesloten, maar bij de algemene banken. De lumbungs of rijstbankjes hadden 5.451 vestigingen, terwijl er 7.443 desabankjes of dorpsbankjes waren. De desabankjes hadden in 1940 bijna f 23,5 miljoen uitgeleend aan ruim 1,1 miljoen kredietnemers. Deze twee soorten banken richtten zich uitsluitend op de inheemse bevolking. Tijdens de oorlog raakten de meeste van deze instellingen in moeilijkheden. Daarnaast waren er in de grote steden enkele pasarbanken. Ook bestonden er coöperatieve kredietverenigingen, maar ook zij richtten zich uitsluitend op de inheemse bevolking. Dit was ook het geval met de Algemeene Volkscredietbank of AVC. Deze instelling had via haar 92 kantoren voor ruim f 20,5 miljoen uitgeleend.

⁵ Op deze kwestie wordt uitgebreid ingegaan door D. van Eck, *Juridische aspecten van geld met name in het vroegere Nederlands-Indië* (Deventer 1970).

2.3 De gevolgen van de verbreking van de verbindingen met het moederland

Direct na de Duitse inval op 10 mei 1940 werd in het Indisch Staatsblad 1940 no. 135 de 'Verordening rechtsverkeer in oorlogstijd' afgekondigd. Op 11 mei 1940 zag vervolgens de *Commissie voor Rechtsverkeer in Oorlogstijd* (CRO) het licht.⁶ De CRO werd aanvankelijk ingesteld om het beheer te voeren over bezittingen van vijandelijke (Duitse) ingezetenen. Naderhand werden de activiteiten van de CRO uitgebreid tot 'niet-vijandelijke' onderdanen. Het ging o.a. om Nederlandse pensioentrekkingen, polishouders bij de Rijksverzekeringsbank en de zogenoemde 'gestranden', Nederlandse staatburgers die in Indië op doorreis of daar naar toe gevlucht waren na de bezetting van Nederland. Door de verbreking van de betrekkingen met het moederland waren deze mensen in financiële moeilijkheden geraakt. Zo konden zij geen aanspraak meer maken op hun in Nederlandse courant genoteerde rijkspensioenen, noch beschikken over hun Nederlandse spaargelden. Het is niet duidelijk hoe groot deze groep was, maar klachten van de getroffen personen leidden ertoe dat het CRO regelingen trof. Na samenspraak tussen de vier grote banken en de CRO konden de gedupeerden enkele maanden na de Duitse inval in Indische courant worden uitbetaald tegen een nieuw vastgestelde koers.⁷

In verband met de Duitse inval in Nederland achtte het Nederlands-Indische Gouvernement het raadzaam in Indië een deviezencontrole in te stellen. Internationale transacties zouden wettelijk worden gereguleerd en onder overheidstoezicht worden geplaatst. Het voornaamste doel van de deviezencontrole was het tegengaan van kapitaalvlucht, waartoe velen vanwege de onzekere internationale en economische positie van Nederlands-Indië mogelijk geneigd zouden zijn. Bovendien moest Nederlands-Indië, nu het contact met Nederland voor onbepaalde tijd was verbroken, op eigen benen verder. Een zo krachtig mogelijke deviezenpositie was daarbij van essentieel belang.⁸

De eerste (nood)verordeningen, uitgevaardigd door de Legercommandant op 11 mei 1940, vier dagen later gevolgd door een uitgebreide vorm (krachtens zijn bevoegdheid op grond van de afgekondigde staat van beleg), behelsde onmiddellijk een algeheel verbod op het deviezenbezit.⁹ Het was de Nederlands-Indische bevolking tot nader order verboden te beschikken over "die waarden en goederen die op enigerlei wijze in het buitenland als betaalmiddel zouden kunnen worden gebruikt"¹⁰, zoals goud, buitenlandse betaalmiddelen, buitenlandse geldwaardige papieren (cheques en wissels), effecten, in het buitenland aangehouden rekening-courantsaldi en deposito's alsmede roerende en onroerende zaken buiten

⁶ 'Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd', *Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië* 1941, 1e gedeelte (Batavia), blz. 21-23; 'Overzicht van de werkzaamheden van de Commissie voor het rechtsverkeer in Oorlogstijd (slot)', in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 9 (1940), blz. 2292-2296.

⁷ W. van Strik, 'De Commissie voor het Rechtsverkeer in oorlogstijd', in: *Koloniaal Tijdschrift* (1940), blz. 528-547, aldaar blz. 544-546.

⁸ D. Crena de Iongh, 'Het Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut', in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 10 (1941) blz. 721-723. Zie verder 'Regeling van het Deviezenverkeer', in: *Ibidem*, blz. 1260-1261.

⁹ *Indisch Staatsblad*, 1940, 137 en 145.

¹⁰ 'Regeling Deviezenverkeer', blz. 1260.

Nederlands-Indië gelegen. Grosso modo gold deze regeling zowel voor ingezetenen als voor niet-ingezetenen.¹¹ Zij die Indië verlieten, konden respectievelijk f 500 en f 1000 meenemen. De deviezenverordeningen betekenden een blokkade van het betalingsverkeer met het buitenland, waaronder sedert de tweede verordening van 15 mei 1940 ook Nederland werd gerekend. Het belangrijkste gevolg van de verordeningen was dat particulieren niet langer spaargelden of inkomsten, verkregen in Nederlands-Indië, naar Nederland konden overmaken.

De uitwerking van bovenstaande verordeningen volgde in de weken na 15 mei. Zo moesten alle binnenlandse en buitenlandse effecten worden aangemeld of op naam worden gedeponneerd bij een van de vier grote Nederlands-Indische banken. De invoer van effecten werd verboden.¹² Op grond van de Deviezenordonnantie, aangenomen door de Volksraad op 21 mei 1940¹³, ontstonden het *Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut en het Nederlandsch-Indisch Deviezenfonds* (NIDF).¹⁴

Het NIDI reguleerde en controleerde al het handels- en betalingsverkeer met het buitenland: de in- en uitvoer, de waarden die toegestaan waren als men Indië binnenkwam of verliet, de overmakingen naar het buitenland, de in Indië aanwezige buitenlandse betaalmiddelen, geldswaardige papieren, effecten en het in Indië aanwezige goud, de rekening-courantsaldi en deposito's van ingezetenen in het buitenland en van niet-ingezetenen in Nederlands-Indië. Voor de verrekening van de deviezen leunde het Deviezeninstituut op de vier grote Nederlandse, de twee Engelse, de vier Japanse en de twee Chinese banken. De Javasche Bank beheerde het NIDI. De dagelijkse leiding was in handen van de Directeur en de Raad van Toezicht, waarin de Directeur van Economische Zaken, de Directeur van Financiën en de president van De Javasche Bank zitting hadden. Het NIDF verzorgde de afhandeling van de door het Gouvernement gevorderde waarden. Deze waarden kocht het NIDF op tegen betaling in Nederlands-Indische courant. Importeurs die buitenlandse valuta nodig hadden, konden bij het NIDF aankloppen. Ook het NIDF viel onder het beheer van De Javasche Bank.¹⁵

De Deviezenordonnantie, die op 27 mei 1940 op Java en Madoera en op 3 juni 1940 in de Buitengewesten in werking trad, werd gevolgd door een definitieve Deviezenverordening, vastgesteld bij besluit van de Gouverneur-Generaal op 4 juli 1940.¹⁶ Op grond van deze allesomvattende Deviezenverordening was het NIDI gemachtigd de volgende jaren nadere

¹¹ Goud toebehorend aan de inheemse bevolkingsgroep werd vrijgelaten. Ibidem.

¹² *Indisch Staatsblad* 1940, 142, 149, 221.

¹³ Ibidem 1940, 205. De Deviezenordonnantie is bij wet van 30 juni 1948 in Nederland bekrachtigd. *Ned. Staatsblad* I, 264.

¹⁴ De regelingen inzake het beheer en inrichting van beide instellingen volgden bij besluit van de Gouverneur-Generaal respectievelijk op 23 en 27 mei 1940. *Indisch Staatsblad* 1940, 210 en 228.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, 291. Deze Deviezenverordening gold vanaf 17 juli voor Java en Madoera, vanaf 22 juli voor Sumatra, Borneo, Bali en Lombok en vanaf 1 augustus 1940 voor de rest van Nederlands-Indië.

regelingen (Bekendmakingen) uit te vaardigen. Op 15 juli 1940 volgde het Vorderingsbesluit¹⁷, op basis waarvan het NIDF tot het vorderen van goud, buitenlandse betaalmiddelen (met name ponden en dollars) en buitenlandse geldswaardige papieren kon overgaan. Ook buitenlandse saldi van Indische ingezetenen moesten tegen Nederlands-Indische courant worden overgedragen aan het NIDF.

De Bekendmakingen van het NIDI hielden veelal algemene en bijzondere vergunningen of ontheffingen in. Zo werd bijvoorbeeld het bedrag vastgesteld dat ingezetenen en niet-ingezetenen per persoon en per gezin bij het verlaten van Nederlands-Indië mochten meenemen.¹⁸ Hoewel het NIDI natuurlijk toezicht bleef houden, werden deviezenbepalingen geleidelijk verder versoepeld of losgelaten. Dat gold bijvoorbeeld voor de Indische effectenhandel, die vanaf december 1940 weer door de Directeur van het NIDI werd geopend.¹⁹ Overmakingen van bank- en spaartegoeden naar het buitenland bleven verboden, behoudens vergunningen van het NIDI. De verhindering van overmakingen van in Indië verkregen inkomsten en spaargelden naar Nederland leidde tot een sterke stijging van de rekening-courantsaldi bij de banken. Bij De Javasche Bank bedroeg deze post per maart 1940 f 96,5 miljoen en per maart 1941, f 295,2 miljoen.²⁰

De Bekendmakingen van het NIDI bereikten het publiek via verschillende media, zoals het *Staatsblad van Nederlandsch-Indië*, de *Javasche Courant*, het *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* en de reguliere pers. Advertenties in dagbladen en berichtgeving via de radio werden niet geschuwd. Banken, levensverzekeringsmaatschappijen, im- en exporteurs ontvingen rechtstreeks de Bekendmakingen van het NIDI. Het NIDI was een bijzonder snel groeiende organisatie met een hoofdvesting in Batavia en agentschappen in Soerabaja, Medan, Palembang en Menado. Eind 1940, dus een half jaar na de oprichting, werkten maar liefst 385 personen bij het NIDI.²¹

Met het oog op de Japanse militaire expansie in Zuidoost-Azië namen de Indische banken in samenspraak met de Indische regering hun voorzorgsmaatregelen. De belangrijkste was dat de monetaire goudvoorraad van De Javasche Bank tijdig naar Australië en Zuid-Afrika werd verscheept.²² Gegevens over de cijfers en verblijfplaats van de monetaire goudvoorraad zijn moeilijk te vinden, omdat De Javasche Bank uit veiligheidsoverwegingen de verblijfplaats van haar goud niet publiceerde. Uit de ter beschikking staande gegevens kan worden afgeleid dat De Javasche Bank voor ruim f 380 miljoen aan monetair goud aan de vooravond van de

¹⁷ *Javasche Courant* 1940 56b, aangevuld in ibidem, 59c (25 juli 1940).

¹⁸ Voor zowel ingezetenen als niet-ingezetenen was dit vastgesteld op f 50 per persoon en f 200.- per gezin, met dien verstande dat niet-ingezetenen ook de bij binnenkomst aangegeven of aangemelde waarden weer mochten meenemen. *Javasche Courant* 1940 56b.

¹⁹ Bekendmaking no. 14, *Javasche Courant* (1940), 101a. Zie verder 'De effectenhandel in Nederlands-Indië', in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 10 (1941) blz. 61-62.

²⁰ Ontleend aan het *Verslag van den President van de Javasche Bank en van den Raad van Commissarissen over het 113e boekjaar 1940-1941*, blz. 84-85. Vgl: C.F. Scheffer, *Het Bankwezen in Indonesië sedert het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog* ('s-Hertogenbosch 1951), blz. 35-36.

²¹ *Verslag Javasche Bank 1941-1947*, blz. 52.

Japane inval in veiligheid heeft gebracht. In dit cijfer is vermoedelijk het goud meegerekend dat in de meidagen van 1940 vanuit de kluisen van de Bijbank in Amsterdam naar Engeland was verscheept. Vanaf mei 1940 heeft De Javasche Bank depots in Amerika aangehouden, mede omdat het internationale betalingsverkeer van Indië niet meer via Nederland kon verlopen. Na de oorlog is deze goudvoorraad weer aan De Javasche Bank toegevallen, hoewel tijdens de oorlog verschillende hoeveelheden door de Nederlandse en Nederlands-Indische regering zijn aangesproken. Dit is later met De Javasche Bank verrekend.²³

Effecten die bij de vier grote banken in bewaring waren gegeven, werden opgeborgen in de 'oorlogskluis' van De Javasche Bank te Bandoeng. Deze werden na de oorlog, op enkele uitzonderingen na, weer allemaal in de desbetreffende kluis aangetroffen. De Japanners hadden alleen de effecten van het Chinese Liberty Fonds en van een aantal Japanse en Italiaanse effecten uit de oorlogskluis gehaald. Aanvankelijk wilden de banken onder dreiging van de Japanse expansie in Zuidoost-Azië ook de vernietiging van het kasgeld voorbereiden. Op 25 februari 1942 besloot de Thesaurier-Generaal (de persoon die met het beheer van 's rijks gelden is belast) echter anders. De banken zouden niet tot vernietiging overgaan; de mogelijk daaruit voortkomende verliezen in het geval van een eventuele Japanse bezetting zouden door het Gouvernement worden gedekt.²⁴ Hoewel de Japanse vijand in februari en maart 1942 letterlijk voor de deur stond, leidde dit niet, in tegenstelling tot de reactie van het publiek in de eerste maanden na mei 1940, tot een run op de banken. Bij de Postspaarbank in Nederlands-Indië bleef men zelfs gelden inleggen.²⁵

Recapitulerend kan worden gesteld dat de Nederlandse particuliere rekeninghouder in Nederlands-Indië in de periode van mei 1940 tot de Japanse inval in 1942 vrijelijk geld kon opnemen van zijn rekening. Alle geldzaken die te maken hadden met het internationale betalingsverkeer, lagen echter als gevolg van de Deviezenverordening van 1940 voor een groot gedeelte stil. Particulieren konden, tenzij er vergunning werd verleend door het NIDI, niet langer spaargelden of inkomsten, verkregen in Nederlands-Indië, naar Nederland overmaken. Het NIDI reguleerde en controleerde al het handels- en betalingsverkeer met het buitenland.

²² Informatie over (de verscheping van) de monetaire goudvoorraad van De Javasche Bank is ontleend aan: I.J. Brugmans, *Nederlands-Indië onder de Japanse bezetting. Gegevens en documenten over de jaren 1942-1945* (Franeker 1960), blz. 259; N.A. van Horn 1997, 'Het goud van De Javasche Bank. Op zoek naar het Indische El Dorado', *De Florijn*, februari 1997, blz. 23-24; W.L. Korthals Altes, *De betalingsbalans van Nederlandsch-Indië 1822-1939* (Rotterdam, 1986) blz. 36-38, 217; L.M.J. Boegheim, 'De Japanse muntenroof in Nederlandsch-Indië gedurende de Tweede Wereldoorlog', in: *De Beeldenaar* 19 (1995) blz. 497-506, aldaar: blz. 497; *Verslag De Javasche Bank 1941-1947*.

²³ De Japanners hebben tijdens de oorlog wel de goudproductie te Bengkalis (Sumatra) overgenomen. Geschat is dat zij daar ongeveer 400 kilo goud geproduceerd en meegevoerd hebben. Ook heeft de Japanse bezetter kleine goudproducten van mijnbouwmaatschappijen, die voor transport naar Nederland tijdelijk in de kluisen van de Javasche Bank waren gedeponerd, kunnen bemachtigen.

²⁴ Scheffer, *Bankwezen*, blz. 36-37.

²⁵ *Verslag van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië 1941-1946* (1947), blz. 6-7.

3 Japanse bezettingsperiode (1942-1945)

3.1 Strijd en capitulatie

Toen op 28 februari 1942 eenheden van het Japanse 16e Leger landingen uitvoerden op Java, verzocht de Indische regering de directies van de grote algemene banken hun hoofdkantoren naar Bandoeng te verplaatsen. Kantoren en agentschappen over de gehele archipel kregen de opdracht, voor zover nog mogelijk, hun kassaldi naar deze Bandoeng-kantoren over te maken. De 'Stelling Bandoeng' bleek echter niet te verdedigen tegen de Japanse bombardementen en op zondag 8 maart kwam Bandoeng in handen van de stoottroepen van het Japanse leger. Batavia was al op 5 maart ingenomen. Op 9 maart capituleerde het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger (KNIL) en volgde de onvoorwaardelijke overgave. Diezelfde dag, een maandag, zouden de banken hun kantoren gewoon openen. Het kantoor Bandoeng van de Nederlandsch-Indische Handelsbank (NIHB) had op 7 maart, evenals andere banken, nog een ruim bedrag aan kasgelden bij De Javasche Bank opgenomen, aangezien men in de veronderstelling was dat vele cliënten hun geld zouden willen opnemen. Van een speciale drukte was op maandag 9 maart echter niets te merken. Blijkbaar vertrouwde het publiek erop dat hun gelden bij de banken veilig waren en wachtte men de gebeurtenissen af.²⁶

Diezelfde dag werden de directies van de banken, die het hoofdkantoor naar Bandoeng hadden verplaatst, gedwongen een verklaring te tekenen waarbij alle bezittingen werden overgedragen aan het Keizerlijk Japanse leger. De sleutels van de bankkluisen moesten worden overgedragen aan de Japanse bezetter. In feite werd hiermee de sluiting van de Indische banken ingeluid.²⁷

Op de Ministeries van Oorlog en van Financiën te Tokio was het op dat moment nog verre van duidelijk hoe het financieel-economisch beleid in de Indische archipel gestalte diende te krijgen en welke rol het Indische bankwezen in de nieuw op te bouwen Indische economie diende te spelen. De 'Richtlijnen voor het economisch beleid in de Zuidelijke Gebieden', aanvaard door de ministeriële conferentie op 12 december 1941, onderscheidde slechts twee algemene doeleinden. In de eerste plaats moest op korte termijn de vraag naar grondstoffen, nodig voor de oorlogsvoering, bevredigd worden. In de tweede plaats moest op lange termijn gestreefd worden naar een zelfvoorzienende Groot Oost-Aziatische Welvaartssfeer, waarin ook Indië een plaats zou hebben. De details voor de creatie van de Groot Oost-Aziatische Welvaartssfeer zijn echter nooit uitgewerkt. Het bewind in Tokio liet de invulling daarvan afhangen van de oorlogssituatie en de lokale omstandigheden.²⁸ Dit had tot gevolg dat het

²⁶ Als Bijlage C is het na-oorlogse verslag van de agent van het NIHB kantoor te Bandoeng opgenomen omtrent de overname door de Japanners van dit kantoor.

²⁷ H.J. Manschot 'Het Bankwezen in den bezettingstijd', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946), blz. 17-21, aldaar blz. 17.

²⁸ Shigeru Sato *War, Nationalism and Peasants: Java under the Japanese Occupation, 1942-1945* (St Leonards 1994), blz. 10-12

economische en financiële beleid tijdens de Japanse bezettingsperiode chaotisch en onduidelijk was en per land en per regio sterk verschilde.²⁹

Op 11 april 1942 vaardigde de Japanse opperbevelhebber verordening 7 uit: alle Europeanen en niet-Japanners of niet-Indonesiërs dienden zich te laten registreren. Tevens moesten zij gehoorzaamheid verklaren aan het Japanse leger.³⁰ De Japanse bezetter bracht bij de behandeling van particuliere banktegoeden een tweedeling aan in de bevolking van Indië. 'Niet-vijandelijk' waren die inwoners die de nationaliteit bezaten van landen van de As-mogendheden en de neutrale landen, alsmede de autochtone Indonesische bevolking.³¹ Zoals in paragraaf 3.3 over de 30%-liquidatie-uitkering zal worden toegelicht, rekende de Japanse bezetter vanaf september 1943 ook de groep Indische Nederlanders die aan de bezetter konden aantonen voor meer dan 50% van de inheemse bevolking af te stammen, tot deze categorie. Volgens een anoniem Japans rapport uit 1944 zouden op Java circa 200.000 Indische Nederlanders niet geïnterneerd zijn geweest.³²

'Vijandelijke' onderdanen waren die inwoners van Nederlands-Indië die de nationaliteit bezaten van staten waarmee Japan in oorlog was.³³ Voor zover deze personen niet werden ingeschakeld bij de overdracht van het Westerse productie- en financiële apparaat, werden ze door de Japanners geïnterneerd. De 'totok'-Nederlanders vormden het grootste gedeelte van deze groep.³⁴ In Nederlands-Indië zijn tijdens de Japanse bezettingsperiode naar schatting ruim 100.000 personen in burgerkampen en 42.000 personen in krijgsgevangenenkampen geïnterneerd geweest.³⁵

²⁹ In deze paragraaf zal de nadruk liggen op de situatie te Java. De variatie aan bronnenmateriaal, zowel kwalitatief als kwantitatief, leende zich alleen voor Java voor een betrouwbare analyse.

³⁰ Verordening 7 is opgenomen als bijlage 1 in D. van Velden, *De Japanse interneringskampen voor burgers gedurende de Tweede Wereldoorlog* (Groningen 1963)

³¹ Voor de omvang van de tegoeden: Bijlage E, (Bank Indonesia, Archief De Javasche Bank (DJB), Slotverantwoordingsstukken inzake de liquidatie van De Javasche Bank in de periode 20 oktober 1942-10 oktober 1945, inv. 2977). De 'niet-vijandelijken' waren Japanners, 'Indonesian', Duitsers, Hongaren, Italianen, Thai, niet-geïnterneerde Chinezen en andere Aziaten, Argentijnen, Armeniërs, Denen, Fransen, Portugezen, Russen, Zweden, Zwitsers en Turken (zie Bijlage E).

³² De preciese aantallen van niet-geïnterneerde Indische Nederlanders variëren. De cijfers lopen uiteen van 160.000 tot 200.000. In tegenstelling tot de internering op Java werden in de Grote Oost en op Sumatra wel de meeste Indische Nederlanders geïnterneerd en als vijandelijk onderdaan aangemerkt. L. de Jong *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* 11b, tweede helft, *Nederlands-Indië II* (Leiden 1985) blz. 867-869.

³³ Het betrof hier Nederlanders, Britten, Amerikanen, Australiërs, Canadezen, Belgen, Tsjechen, Irakezen, Noren, Polen en geïnterneerde Chinezen. Zie bijlage E.

³⁴ 'Totok' is de benaming voor in Nederland geboren Nederlanders die tijdelijk in Indië verbleven.

³⁵ De Jong *Koninkrijk* 11b, blz. 575 en 753; L. van Poelgeest *Japanse besognes, Nederland en Japan 1945-1965* (Den Haag 1999) noemt op blz. 275 een getal van 110.000 burger-geïnterneerden.

De opzet van de hiernavolgende paragrafen is als volgt: in paragraaf 3.2 wordt de liquidatie van het Indische bankwezen behandeld. In paragraaf 3.3 wordt vervolgens in detail ingegaan op de 30%-uitkering aan 'niet-vijandelijke' onderdanen. Paragraaf 3.4 is gewijd aan de Post-spaarbank in Nederlandsch-Indië. In tegenstelling tot de andere algemene banken en de spaarbanken besloot de Japanse bezetter deze overheidsinstantie niet te liquideren, maar onder een eigen naam Chokin Kyoku [Spaarbureau] voort te zetten. In de laatste paragraaf komt kort de zogenoemde 'kluisjeskwestie' aan de orde. Het heeft de onderzoekers ontbroken aan voldoende gegevens rondom de Japanse inbeslagname van de inhoud van de kluisjes. Meer dan een algemene impressie kan niet worden gegeven.

3.2 De liquidatie van het Indische bankwezen

Tot eind september 1942 heerste er bij de Japanse overheid en het leger onduidelijkheid over de vraag in hoeverre de Nederlandse en andere 'vijandelijke' banken een rol zouden gaan spelen in de herstructurering van de Indische economie. Het bankenmoratorium dat op 11 april 1942 van kracht werd ('Fukoku' no. 9) zou slechts van tijdelijke aard zijn en de economen in het leger waren van mening dat de heropening van de Nederlandse banken het monetaire beleid en de fiscale politiek beter zou dienen. Plannen hiervoor werden echter door het Ministerie van Financiën van tafel geveegd.³⁶ Dit Ministerie meende namelijk dat het Indische bankenapparaat vervangen diende te worden door Japanse financiële instellingen. In april zouden vervolgens de Yokohama Speciebank, de Taiwan Bank, de Mitsui Bank en de China & Southern Bank hun sedert 8 december 1941 gesloten kantoren in Indië heropenen. Deze banken kwamen onder controle van de Nanpo Kaihatsu Kinko [Southern Development Bank], die vanaf april 1943 de centrale bankinstelling in de Indische archipel zou worden.³⁷ Op 8 april 1943 zou de werkverdeling tussen de Nanpo Bank, de Yokohama Speciebank en de Taiwan Bank door de legercommandanten van de Zuidelijke Strijdkrachten met twee documenten worden bekrachtigd. Deze bepaalden dat de Nanpo Bank zich vooral zou richten op het verstrekken van leningen ten behoeve van het militaire bestuur, het verstrekken van langetermijnontwikkelingskredieten, het verstrekken van 'speciale leningen' die niet geschikt waren voor de algemene banken en het aanvullen van tekorten bij de algemene banken. De Yokohama Speciebank en de Taiwan Bank dienden zich te richten op algemene handels-financiering, kortetermijnontwikkelingskredieten en financiering van de lokale gemeenschappen.³⁸ De Nanpo Bank viel direct onder het Ministerie van Financiën en de Bank of Japan en moest zich richten naar de financiële en monetaire politiek van deze beide centrale

³⁶ Yoshima Shibata 'The monetary politics under the Japanese administration', in: P.Post en E. Touwen-Bouwisma (red.) *Japan, Indonesia and the War. Myths and realities* (Leiden 1996) blz. 186.

³⁷ Zie voor Japanse banken: archief NIOD, Indische Collectie (IC) inv. 048550 'Japanese banks in Java'; Taiwan Ginkoshi [Geschiedenis van de Taiwan bank] (Tokyo 1969) blz. 963-964; Heisakikan to sono tokushisaisan [Closed institutions and their special liquidation] (Tokyo 1954) blz. 191-192; zie Bijlage B voor een overzicht van alle banken, met aanvullende gegevens.

³⁸ *Taiwan Ginkoshi*, blz. 964-968.

organen. Haar eventuele verliezen zouden gedragen worden door de Japanse regering, die tevens de directie van de Nanpobank benoemde.³⁹ De Yokohama Speciebank zou als agent optreden van de Nanpo Bank in Sumatra en Java, de door het 16e en 25e Leger bezette gebieden.

In de marinegebieden, waaronder de voormalige Grote Oost⁴⁰, zou de rol van de Taiwan Bank een ander karakter hebben. Bij decreet van 15 juni 1942 werd door de marineautoriteiten bepaald dat de Taiwan Bank in deze regio de taken van de Nanpo Bank over zou nemen. De bank zou algemene bankzaken uitvoeren, gelden innen en projecten financieren. De Taiwan Bank zou als een vertegenwoordiger van de Nanpo Bank opereren en tevens agent van de Bank of Japan zijn. Ze kon langetermijnontwikkelingskredieten verstrekken.⁴¹

In mei 1942 kwam een onderzoeksteam van zo'n twintig Japanse bankemployés, opgeroepen door het Ministerie van Oorlog, op Java aan om de financiële positie van de banken op Java in kaart te brengen.⁴² De missieleden waren gerecruteerd uit het personeel van de Bank of Japan (de centrale bank van Japan), de Bank of Taiwan, de Mitsui Bank en de China and Southern Bank. Aan het hoofd stond Hiroshi Yamamoto, employé van de Bank of Japan. Een tweede groep van tien leden, samengesteld uit personeel van de Yokohama Speciebank, zou zich bezighouden met de gebieden buiten Java. Om inzicht te krijgen in de financiële positie van de banken, werd het beschikbare Europese personeel weer aan het werk gezet. De Japanse bankmedewerkers zwierven uit over heel Java om, in samenwerking met de Nederlandse agenten en het andere personeel, de stand van zaken bij alle kantoren van de desbetreffende banken op te maken. In juni 1942 werden op alle kantoren de nog resterende kassaldi weggehaald. Zij werden gestort bij de dichtstbijzijnde agentschappen van de Yokohama Speciebank en overgemaakt naar de liquidatierekening van deze bank te Batavia. In september 1942 was het inventariserende onderzoek afgerond en kon de onderzoeksmis­sie, na overleg met het Japanse Ministerie van Financiën, tot de conclusie komen dat liquidatie van de banken onvermijdelijk was. Ze baseerde dit op drie overwegingen:

- het merendeel van de aandeelhouders en cliënten van de banken had een 'vijandelijke' nationaliteit (Nederlands, Amerikaans en Engels). Geen van deze banken kon een rol spelen bij de opbouw van een Nieuw Java;

³⁹ Archief NIOD, Indische Collectie, inv. 0485449 'Japanese Banks in Java'.

⁴⁰ Dit waren de volgende gebieden in Nederlands-Indië: Nederlands-Borneo, Celebes, de Molukken en de Kleine Soenda-eilanden, Nederlands Nieuw-Guinea. Buiten Indië: de rest van Nieuw-Guinea, de Bismarck-archipel, Guam en andere eilanden in de Stille Oceaan, de Andamanen, Nicobaren en Christmas-eiland. Zie D. van Velden, *De Japanse interneringskampen*, blz 26.

⁴¹ *Taiwan Ginkoshi*, blz. 1017

⁴² Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken, Nederlandse vertegenwoordiging te Japan (Tokyo) inv. 341, 'Report of the liquidation proceedings of enemy banks in Java by non regular special army employee Hiroshi Yamamoto. (April 1944). Handed to Mr. G.A.P. Weijer at Tokyo in January 1946, by Hiroshi Yamamoto'. Hierna geciteerd als 'Yamamoto Rapport'. Aldaar, blz. 1.

- de activa van de banken bestonden voor het grootste deel uit leningen aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en aan het 'vijandelijk' bedrijfsleven, met als gevolg dat deze in de huidige oorlogssituatie nooit ingevorderd konden worden;⁴³
- De Javasche Bank kon geen rol meer spelen als centrale bank, aangezien hiervoor een Japanse bank zou worden aangewezen.

Op 20 oktober 1942 werd het bevel tot liquidatie van het Nederlands-Indische bankwezen uitgevaardigd. Tevens werden de regels voor het liquidatieproces vastgelegd.⁴⁴

De Nederlandse bankiers vonden dit plan onzinnig.⁴⁵ Liquidatie was volgens hen onmogelijk omdat het Indisch bankbedrijf een onderdeel was van hun wereldwijde netwerk. Tevens voorzagen ze grote moeilijkheden bij het innen van vorderingen van debiteuren en het uitkeren aan crediteuren in Indië zelf, door de slechte economische situatie en het feit dat vele cliënten geïnterneerd waren. In een notitie aan de Japanse liquidateur Hiroshi Yamamoto, gedateerd 26 oktober 1942, schreven de Nederlandse bankiers dat ze op wettelijke gronden geen gehoor konden geven aan het besluit tot liquidatie en dat ze eerst een officiële 'notice of termination' dienden te ontvangen, waarna pas na een termijn van vijf jaar liquidatieprocedures in gang zouden kunnen worden gezet. Dit schrijven leidde tot de nodige irritatie bij de Japanse liquidateur. In zijn reactie antwoordde hij dat in principe alle wetgeving betreffende het bankwezen intact zou blijven, doch slechts in zoverre deze niet strijdig was met het beleid van de militaire autoriteiten.⁴⁶

Binnenskamers werd er door de directieleden van de Nederlandse banken en door het bankpersoneel veelvuldig gesproken over het al of niet medewerking verlenen aan de liquidatie. Voor een ieder was het duidelijk dat de aangekondigde liquidatie een vrij nutteloze onderneming was, maar dat medewerking hieraan de kans bood om zelf de administraties in handen te blijven houden. Voorts konden de banken, als zij zouden meewerken, het contact met cliënten blijven onderhouden. Bovendien schiep medewerking de gelegenheid voor het bankpersoneel om zo lang mogelijk buiten de kampen te blijven. In de loop van november 1942 werd om deze redenen door het merendeel van het bankpersoneel besloten om aan de liquidatie mee te werken. De directies van de betrokken banken deden dat ook.

⁴³ Op basis van de eindbalans van De Javasche Bank van 5 maart 1942 kwam de Japanse onderzoeksmis­sie tot de conclusie dat bij deze bank de activa, ruim f 763 miljoen, voor 38,1% bestonden uit gouvernementsleningen, voor 52,5% uit gouden munten en goudbaren en voor slechts bijna 10% uit vorderingen op verschillende debiteuren. Bron: Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2975 'Subdivision of assets and liabilities of De Javasche Bank on the base of the balance sheet of March 5th 1942'.

⁴⁴ Decreet no. 44, administratieve order no.13 (Fukoku 44, Osamuseirei 13) Vgl. A.A. Zorab, *De Japansche bezetting van Indonesië* (Leiden 1954) blz. 86; Scheffer *Bankwezen*, blz. 38.

⁴⁵ H.J. Manschot (DJB), W.E. van der Stadt (NHM), C.J. Endert (NIHB) en W.C. Bruinsma (NIEM)

⁴⁶ Archief DJB, inv. 2975, hier opgenomen als Bijlage D. Tevens in Ministerie van Buitenlandse Zaken, Nefis-archief, inv. 2616, bijlage 3.

De Japanse principes bij de liquidatie waren de volgende⁴⁷:

- de rekeningen van alle kantoren op Java dienden per bank samengevoegd te worden en dan te worden geliquideerd;
- er moest een inventaris van alle activa en een balans van elk bankkantoor opgemaakt worden;
- alles moest gedaan worden om de vorderingen van de banken te innen;
- verhandelbare papieren (o.a. effecten) en onroerende goederen, zowel van de banken zelf als van de fondsen onder hun beheer, dienden, omdat ze in de huidige omstandigheden niet te gelde gemaakt konden worden, bewaard te worden tot aan het moment dat dit wel mogelijk zou zijn;
- deposito's en andere schulden van de banken dienden in een aflopende schaal aan de tegoedhouders terugbetaald te worden, waarbij de Japanse crediteuren volledig uitgekeerd zouden worden, 'niet-vijandelijke' crediteuren een 'redelijk groot bedrag' kregen toebedeeld en, indien er nog geld overbleef, aan 'vijandelijke' crediteuren een 'passend bedrag' beschikbaar gesteld zou worden. Uit deze bewoording blijkt dat de Japanners niet van plan waren alle banktegoeden aan rechthebbenden uit te keren. Er was wel degelijk sprake van het voornemen tot roof, hoewel de banktegoeden van 'vijandelijke' crediteuren na de oorlog vrijwel onaangetast zouden blijken te zijn (zie paragraaf 4).

Buiten het liquidatieproces vielen in principe alle zaken die voor het Japanse militaire bestuur van belang waren en door dit bestuur werden opgeëist. Dit betrof vooral de schulden van de grootste debiteuren, de 'vijandelijke ondernemingen'. Deze vielen onder het beheer van de *Tekisan Kanribu* [Bureau voor het beheer van vijandelijke eigendommen], dat een aparte afdeling vormde binnen het militaire bestuursorgaan. Ook de afwikkeling van de bankkluisjes (zie paragraaf 3.5) werd buiten het eigenlijke liquidatieproces gehouden, aangezien het militaire regime zich veelal de inhoud van deze kluisjes toeëigende.

Bij het innen van de uitstaande vorderingen konden veel debiteuren niet getraceerd worden, omdat ze geïnterneerd of onvindbaar waren. De Japanse liquidateur richtte zich daarom voornamelijk op de 'niet-vijandelijke' onderdanen, zoals Chinezen en Arabieren, alsmede op enkele *pribumi* [inheemse] ondernemingen die hun zaken konden voortzetten. In tegenstelling tot wat de Nederlandse bankemployés verwacht hadden, toonde de liquidateur een grote mate van begrip voor de omstandigheden waarin de meeste debiteuren zich bevonden. Uit de beschikbare archieven blijkt niet dat, zoals L. de Jong schrijft, de Japanners 'grote pressie uitoefenden' om de bankschulden af te lossen.⁴⁸ Veeleer probeerden ze met de schuldenaren tot een vergelijk te komen en een redelijke afbetalingsregeling te treffen. In dit vergelijk speelden de adviezen van de Nederlandse bankemployés een belangrijke rol. Zij

⁴⁷ Gebaseerd op Yamamoto Rapport blz. 2; zie ook Scheffer *Bankwezen* blz. 39

⁴⁸ De Jong *Het Koninkrijk 11b, Nederlands-Indië II*, eerste helft, blz. 323.

dienden contact te zoeken met de debiteuren en te trachten de vorderingen te incasseren. De Japanners lieten hen bij deze onderhandelingen volledig vrij (vgl. bijlage C). In de regel volgde de liquidateur de rapportages en adviezen van de Nederlandse bankmedewerkers.⁴⁹

Op 31 maart 1944 had de liquidateur circa f 18,2 miljoen geïnd van de debiteuren van de banken.⁵⁰ Hoewel de liquidatie van de banken op dat moment voorlopig als beëindigd werd beschouwd, zou het voor de debiteuren toch mogelijk blijven om hun schulden aan de banken te voldoen. En naarmate de oorlog vorderde, werd het voor de betrokkenen steeds aantrekkelijker om af te lossen. Vooroorlogse schulden in guldens konden afgelost worden in Japanse bankbiljetten, die in toenemende mate in waarde verminderden (zie bijlage A). Op 10 oktober 1945, het moment dat de Nanpo Kaihatsu Kinko haar slotverantwoordingsstukken aan de Nederlandse bewindvoerders overdroeg, hadden debiteuren ruim f 38 miljoen betaald op naam van de acht geliquideerde banken.⁵¹

Bij De Javasche Bank bedroegen de aflossingen door debiteuren uiteindelijk slechts 2,5% van het totaal van uitstaande debiteuren. Van de vorderingen van de drie andere algemene banken is tijdens de oorlog 16,4% afbetaald. Dit verschil houdt verband met het feit dat de uitstaande vorderingen van De Javasche Bank voor een zeer belangrijk percentage overheidsinstanties betroffen.⁵²

De Yokohama Speciebank zou in de eerste twee bezettingsjaren ten name van de liquidateur een zogenaamde 'liquidateursrekening' aanhouden.⁵³ Deze rekening werd vanaf 1 april 1944,

⁴⁹ Op 21 november 1942, bijvoorbeeld, meldde de agent van De Javasche Bank te Kediri aan Yamamoto, dat als gevolg van overstromingen en hevige regenval de Chinese debiteuren weinig tot geen inkomsten hadden genoten en niet in staat waren de verschuldigde bedragen af te lossen. In zijn reactie van 25 november 1942 aan de agent, toonde Yamamoto begrip voor de moeilijke financiële positie van de Chinese handelaren en verzocht hij de agent een nader onderzoek in te stellen en met voorstellen te komen omtrent een mogelijk haalbaar aflossingschema. Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2975. In maart 1943 meldden de bankvertegenwoordigers in hun maandelijks overleg met de liquidateur dat 'het voor klanten van de bank onmogelijk is om in hun gudangs te komen en dat de kwaliteit van de opgeslagen goederen achteruit gaat. Het Japanse leger heeft de gudangs verzegeld waardoor eigenaren niet in staat zijn hun schulden aan de bank af te lossen'. In zijn antwoord van 10 maart 1943 schrijft Yamamoto dat medewerkers van zijn afdeling ook tevergeefs geprobeerd hebben toegang te krijgen tot de gudangs. Ook hem is het onduidelijk welke goederen het Leger wil confisqueren en welke niet. Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2974.

⁵⁰ Yamamoto Rapport, blz. 8.

⁵¹ Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2977, statement no.9. Zie bijlage E. Er kwam later nog eens f 4 miljoen binnen op naam van de overige geliquideerde instellingen: dat wil zeggen de hypothec- en spaarbanken. Voorts kwam er na 1 april 1944 nog geld bij op naam van de acht eerder geliquideerde banken. Dit verklaart het verschil met de door Yamamoto in 1944 genoemde cijfers.

⁵² Manschot, 'Bankwezen', blz. 18.

⁵³ Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2974 'Report of the activities performed with regard to the completing of the administration and the liquidation of The Java Bank in November 1942'.

toen de liquidatie van de algemene banken door de Japanse bezetter voorlopig als beëindigd werd beschouwd, door de Nanpo Kaihatsu Kinko overgenomen. Deze bank verdeelde de liquidateursrekening vervolgens in de hiernavolgende subrekeningen.⁵⁴ In het naoorlogse rechtsherstel van spaar- en banktegoeden zouden de zogenoemde B-, D- en E-rekeningen een belangrijke rol spelen (zie paragraaf 7).

*1. De 'Gewone rekening'*⁵⁵

Op de 'Gewone rekening' werden tot 1 april 1944 de in beslag genomen kassen van de banken geboekt, alsmede de van debiteuren geïnde bedragen. Eind maart 1944 was een totaal van f 52 miljoen aan kasmiddelen in beslag genomen. Hiervan was ruim f 43,7 miljoen afkomstig van De Javasche Bank.⁵⁶ De schuldaflossing door debiteuren bedroeg tot aan die maand ruim f 18,2 miljoen. Deze debiteuren behoorden tot de 'niet-vijandelijke' onderdanen en bestonden voornamelijk uit Chinese en Arabische firma's. In de periode april 1944 – augustus 1945 zou, mede als gevolg van de sterke inflatie, de aflossing van schulden belangrijk toenemen. Bij de voorlopige eindbalans van 10 oktober 1945 bedroeg het totaal geïnde bedrag ruim f 42 miljoen.⁵⁷

Op de 'Gewone rekening' stond aanvankelijk f 70,2 miljoen (f 52 miljoen kasmiddelen en f 18,2 miljoen schuldaflossing). Van dit bedrag ging f 21,3 miljoen naar de 'C'rekening, terwijl f 1 miljoen aan administratiekosten werd opgevoerd. De resterende f 45 miljoen was in principe beschikbaar voor een liquidatie-uitkering.

2. De Liquidatie-uitkeringsrekening

De 'Liquidatie-uitkeringsrekening' werd op 9 oktober 1943 geopend en werd gecrediteerd met overboekingen van kantoren op Java. Het betrof hier de saldi in hun boeken van de rekening 'liquidator of enemy-banks'. Ten behoeve van deze rekening werd in totaal een bedrag van f 45 miljoen overgeboekt van de 'Gewone rekening'.⁵⁸ Uit deze rekening zou de zogenoemde 30%-uitkering worden gedaan (zie paragraaf 3.3).

⁵⁴ Scheffer *Bankwezen* blz. 42-43 ; Yamamoto Rapport, blz. 19-21; ARA 2.09.48, Raad Rechtsherstel, inv. 861, NRB 371.

⁵⁵ De hiervolgende beschrijving is voornamelijk gebaseerd op het Yamamoto Rapport, aangevuld met balansgegevens van de Nanpo Kaihatsu Kinko per 10 oktober 1945 (Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2977, no. 3) Zie hiervoor bijlage E.

⁵⁶ De f 43 miljoen aan kasmiddelen van De Javasche Bank bestond o.a. uit f 21,3 miljoen bankbiljetten. Vgl. Manschot, 'Bankwezen', blz.18.

⁵⁷ Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2977, no. 3: slotverantwoordingsstukken inzake de liquidatie van De Javasche Bank. Zie bijlage E.

⁵⁸ Van deze f 45,1 miljoen kwam circa f 25,4 miljoen voor rekening van De Javasche Bank, de andere drie algemene banken droegen elk ruim f 6 miljoen bij. Zie: Yamamoto Rapport, blz. 15-16.

3. De 'A' rekening

Op de 'A' rekening werden de bedragen geboekt die toebehoorden aan 'vijandelijke' onderdanen, onder wie de meeste Nederlanders, zoals het in de safeloketten en kluisjes aangetroffen bankpapier, en de opbrengst van daarin aangetroffen goud, diamanten, zilver etc. De stand van deze rekening was op 31 maart 1944 f 1,5 miljoen, waarvan ruim f 1 miljoen op naam van de De Javasche Bank kwam. De saldi op de 'A' rekening zouden na april 1944 overgeboekt worden op de rekening van de Tekisan Kanribu en de 'Paymaster's Department' van het Japanse Ministerie van Financiën.

4. De 'B' rekening

Op de 'B' rekening werden soortgelijke bedragen als op de 'A' rekening geboekt, maar dan toebehorend aan 'niet-vijandelijke' onderdanen. Ook werden er de bedragen op geboekt die toebehoorden aan 'niet-vijandelijke' personen die zich niet hadden gemeld voor de 30%-liquidatie-uitkering. Op de balans eind maart 1944 stond ruim f 3 miljoen. Na 1 april 1944 werd de 'B' rekening overgeboekt naar de Tekisan Kanribu.

5. De 'C' rekening

De 'C' rekening werd geopend om de geconfisqueerde bankbiljetten aangetroffen in de kassen der Javasche Bank, te boeken. Deze gelden (f 21,3 miljoen) werden volgens het Yamamoto rapport niet aangewend ten behoeve van het liquidatiefonds. Zij werden onttrokken aan de onder 1. 'Gewone rekening' vermelde totale in beslag genomen kasgelden.

6. De 'D' rekening

Op de 'D' rekening werden de saldi geboekt die als publiek eigendom van een vijandelijk land werden beschouwd. Hierbij moet worden gedacht aan saldi bij de banken van Indische Regeringsinstellingen, gemeenten en andere overheden. Op grond van artikel 53, lid 1 van het Landoorlogsreglement, was Japan gerechtigd vorderingen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te incasseren en de gelden over te nemen.⁵⁹ Het saldo op de 'D' rekening bedroeg eind maart 1944 f 11,7 miljoen.

7. De 'E' rekening

Op de 'E' rekening werden de saldi geboekt die onder beheer vielen van de Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd, bij de verschillende banken. Het totale bedrag op deze rekening was eind maart 1944 ruim f 5 miljoen, waarvan ruim f 4,5 miljoen afkomstig was van De Javasche Bank. Van deze rekening zou f 610.000 uitbetaald zijn aan Duitsers en Italianen. Op 1 april 1944 werd het resterende saldo van f 4,4 miljoen overgeboekt naar de 'Axis-nationals property control bureau'.

59

Scheffer, *Bankwezen*, blz. 69

3.3 De 30%-liquidatie-uitkering

In april 1943 was de financiële toestand van de banken op Java min of meer in kaart gebracht en waren de balansen opgesteld. De lokale agenten werden verzocht alle administraties naar het hoofdkantoor te Batavia op te sturen, waar de liquidatie van de banken verder zou worden afgehandeld. In de tweede helft van 1943 werden vervolgens de bankkantoren op Java geleidelijk gesloten. Het Europese personeel dat nog op de desbetreffende kantoren werkzaam was, werd alsnog geïnterneerd.⁶⁰

In oktober 1943 besloot de Japanse liquidateur tot een gedeeltelijke terugbetaling van banktegoeden aan de 'niet-vijandelijke' onderdanen. De uitgangspunten bij de uitkering van een vooroorlogs banktegoed luidde als volgt⁶¹:

- van de totale liquidatiefondsen van de banken, ruim f 66 miljoen, werd f 21,3 miljoen voor het bankpapier van De Javasche Bank en een bedrag van f 11,7 miljoen aan 'vijandelijke' saldi (gestort op rekening D) afgetrokken. Het overgebleven bedrag van f 33 miljoen werd als fonds gebruikt voor de eerste uitbetaling. Het eerste (en naar later zou blijken enige) uitkeringspercentage werd gesteld op 30%;
- wanneer iemand zowel debiteur als crediteur bij een bank was, werden deze rekeningen zoveel mogelijk met elkaar gecompenseerd;
- om inflatie tegen te gaan, moest een uitkering in contanten zoveel mogelijk worden vermeden;
- achterstallige belastingbetalingen dienden op de uitkering te worden ingehouden.

In tegenstelling tot de oorspronkelijke richtlijnen, waarin een onderscheid in nationaliteiten was aangebracht, werd besloten tot een uniforme uitkering van 30% aan alle 'niet-vijandelijke' crediteuren, ongeacht hun nationaliteit. Onduidelijk was toen nog of onder de 'niet-vijandelijke' crediteuren ook de omvangrijke groep van niet-geïnterneerde Indische Nederlanders moest worden verstaan.

Het Japanse militaire bestuur op Java had voortdurend geprobeerd om de Indo-Europese gemeenschap te winnen voor zijn Groot Oost-Aziatische Welvaartssfeer ideologie, maar moest in januari 1943 tot "zijn teleurstelling" concluderen dat een "deel der Indo-Europeanen het streven van het militaire bestuur verkeerd begrepen [heeft] en zich heeft laten ophitsen (...) door vijandig gezinde elementen." Het Japanse leger wilde derhalve zijn houding tegenover de Indo-Europeanen duidelijk maken en was bereid "hun een positie te geven gelijk aan die der inheemse bevolking, mits zij (...) van harte willen samenwerken met het Japanse bestuur.

⁶⁰ Op 25 september 1943 gingen de bankkantoren in Oost Java dicht (Malang, Djember, Banyoewangi, Probolinggo) alsmede de Solo kantoren van de NHM en De Javasche Bank. Een week later werden de kantoren te Semarang en Djokjakarta gesloten en op 20 oktober 1943 die te Cheribon, Tegal en Pekalongan. Archief DJB, inv. 2974

⁶¹ Zie: Yamamoto Rapport, blz. 9-12.

Indien zij echter onvoorzichtig zijn en hun verkeerde houdingen of opvattingen niet wijzigen (...), zal het leger zijn edelmoedige houding laten varen en niet schromen om harde maatregelen tegen hen te treffen als tegen een vijandig volk."⁶² In de volgende maanden werd de Japanse druk op de Indische Nederlanders langzamerhand groter. In april 1943 werd begonnen met een registratie waarin op basis van acht klassen de mate van Nederlandse, hetzij Indonesische afstamming vastgesteld diende te worden.⁶³ Op 19 september 1943 volgde een proclamatie aan de Indische Nederlanders, waarmee het Japanse bestuur te kennen gaf de samenwerking van de Indo-Europese bevolking zeker te willen stellen. De Indo-Europese gemeenschap werd als niet-vijandelijk erkend en zou hetzelfde behandeld worden als de inheemse bevolking.⁶⁴ Met deze bepaling zouden de Indische Nederlanders ook aanspraak kunnen maken op de 30%-uitkering.⁶⁵

De personen die voor een 30%-uitkering in aanmerking kwamen, werden door de bankinstelling waar hun rekening liep afzonderlijk aangeschreven. Wanneer de crediteur zich voor in ontvangstname bij het desbetreffende kantoor meldde en zich voldoende had gelegitimeerd werd hem, na tekening van een kwitantie en een verklaring dat hij geen schuld bij een ander agentschap van die bank had, een zogenaamde 'payment-order' overhandigd.⁶⁶ Deze 'payment-order' was gericht aan de Nanpo Kaihatsu Kinko, maar betaalbaar gesteld bij de Yokohama Speciebank of de Taiwan Bank. Aan de 'payment-order' was een strookje bevestigd waarin de desbetreffende crediteur aangeraden werd de liquidatie-uitkering wederom bij een van de Japanse banken te storten.⁶⁷

Het bedrag voor deze eerste liquidatie-uitkering aan 'niet-vijandelijke' onderdanen was vastgesteld op f 29,8 miljoen. Van deze f 29,8 miljoen werd f 10,6 miljoen niet uitgekeerd, omdat de betrokkenen niet kwamen opdagen. Aan achterstallige belastingen en openstaande debetposten bij banken werd f 2,7 miljoen ingehouden.⁶⁸ De Japanse financiële autoriteiten hielden zich hiermee precies aan de oorspronkelijk vrijgemaakte bedragen voor deze uitkering. Van het bedrag van f 29,8 miljoen werd in de loop van 1944 f 10,6 miljoen gestort op de rekeningen B en E. Van het restant bleek eind januari 1944, na aftrek van administratiekosten, f 19,2 miljoen via 'payment-orders' ter beschikking gesteld. Slechts f 480.000 was daadwerkelijk contant uitgekeerd. Ruim f 18,5 miljoen werd in overleg met het personeel van de Japanse

⁶² De Jong *Koninkrijk 11b, Nederlands Indië II*, tweede helft, blz. 870. 'Waarschuwing aan de Indo-Europeanen', gepubliceerd door het Japans militair bestuur.

⁶³ Ibidem, blz. 870 e.v.

⁶⁴ Zie E. Touwen-Bouwsma 'Japanese minority policy. The Eurasians on Java and the dilemma of ethnic loyalty', in: P. Post en E. Touwen-Bouwsma (red.) *Japan, Indonesia and the War: Myths and Realities* (Leiden 1995) blz. 41.

⁶⁵ Dit wordt bevestigd door de gegevens in ARA 2.20.01 NHM, inv. 4790, waaruit blijkt dat ook van de banksaldi van de groep Indo-Europeanen tijdens de bezettingsperiode 30% is afgeboekt.

⁶⁶ Een voorbeeld van een payment-order is opgenomen als bijlage A bij Scheffer *Bankwezen*, blz. 185.

⁶⁷ ARA 2.09.48, Raad voor het Rechtsherstel, inv. 861, NRB 471; Scheffer *Bankwezen*, blz. 41-42.

⁶⁸ Yamamoto Rapport, blz. 9-12.

banken teruggestort. Voor de betrokkenen werd een nieuwe, nu Japanse spaarrekening geopend.⁶⁹ Hoewel in 1944 en 1945 over deze spaarrekeningen kon worden beschikt, is niet duidelijk in hoeverre dit daadwerkelijk is gebeurd.⁷⁰

Voor de eerste 30%-uitkering was een aanmeldingstermijn vastgesteld van twee maanden (1 november 1943 – 1 januari 1944). Vanaf april 1944, toen de Nanpo Bank de liquidatieprocedures voortzette, is echter nog wel incidenteel betaald aan crediteuren. Voor zover crediteuren zich voor 1 januari 1944 niet hadden gemeld, werden zij, evenals de klanten van de algemene banken, gesplitst in een groep aan wie wel kon worden uitgekeerd ('niet-vijandelijke' onderdanen) en een groep aan wie niet meer mocht worden betaald. Die laatste groep groeide in de loop van de oorlog, omdat de Japanners ertoe overgingen steeds meer Indische Nederlanders te rangschikken in de categorie 'vijandelijke onderdanen'. De bedragen voor eerstgenoemde groep werden overgeschreven naar de 'B' rekening van de liquidateur bij de Nanpo Kaihatsu. Personen die zich later alsnog meldden, werden ten laste van deze rekening 'betaald'. Na april 1944 zouden de hypotheekbanken en de kleinere spaarbanken worden geliquideerd.⁷¹ Vanaf september 1944 tot 31 december 1944 konden ook de spaarders bij deze spaarbanken zich melden om een 30%-uitkering in ontvangst te nemen.

Er hebben tijdens de Japanse bezetting niet meer liquidatie-uitkeringen plaatsgevonden. Een van de redenen was dat 'vijandelijke' (Nederlandse, Amerikaanse en Britse) ondernemingen niet bij het liquidatieproces werden betrokken. Het Japanse militair industriële apparaat had de productie van deze ondernemingen nodig voor de oorlogvoering. Op 25 november 1942 hadden de Nederlandse bankiers in een schrijven aan Yamamoto reeds te kennen gegeven dat in het geval de Tekisan Kanribu niet van zins was de onder haar beheer staande 'vijandelijke ondernemingen' bij het liquidatieproces te betrekken, de resultaten van de liquidatie uiterst onbevredigend zouden zijn.⁷² Dit zou dan ook teleurstellend zijn voor de particuliere tegoedhouders van de banken.

Met de tegoeden van 'vijandelijke' onderdanen heeft de Japanse bezetter tijdens de bezettingsperiode niets gedaan. In wezen waren zij na de Japanse capitalutie in augustus 1945 nog intact. In paragraaf 4, 5 en 6 wordt ingegaan op de vraag in hoeverre tegoedhouders na de oorlog weer over hun vooroorlogse spaar- en banktegoeden konden beschikken.

⁶⁹ Yamamoto Rapport, blz. 11.

⁷⁰ ARA 2.09.48 Raad voor het Rechtsherstel, inv. 861, NRB 371.

⁷¹ De Algemeene Centrale Bank, de Spaarbank te Semarang, de Gemeentespaarbank Soerabaja, de Bataviaasche Spaarbank, de Bandoengsche Spaarbank, de Algemeene Spaar- en Deposito Bank, de Javasche Hypotheekbank en de Nederlandsch-Indische Hypotheek Bank. Zie: Yamamoto Rapport, blz. 18-19.

⁷² Vóór hun brief van 25 november 1942 hadden de vier bankvertegenwoordigers hun kritiek al verwoord tijdens een vergadering met Yamamoto. (Archief DJB, inv. no. 2975 'Report on the fifth meeting of representatives of Dutch banks in Batavia held on 20th November 2602 [1942] at the Java Bank building'. In Japanse stukken wordt de Japanse tijdrekening aangehouden: 2602 is 1942, 2603 is 1943 enz.).

3.4. De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië

In het vooroorlogse Nederlands-Indië was een negental spaarbanken werkzaam, waarvan de Postspaarbank, met ruim 700 filialen, verreweg de belangrijkste was.⁷³ Op 9 maart 1942 werd opdracht gegeven om de kassen te sluiten en het bedrijf te staken, terwijl ongeveer twee weken later de directeur en de Europese staf geïnterneerd werden. Dit betekende echter niet dat de deuren van de Postspaarbank overal gelijktijdig dichtgingen. Tot midden april 1942 zou op verschillende plaatsen in de archipel op de vooroorlogse boekjes nog inleg worden aanvaard en uitbetalingen worden gedaan, ook aan Europeanen.⁷⁴ In tegenstelling tot het beleid bij de algemene banken was de Japanse bezetter niet van plan het Postspaarbankbedrijf te liquideren. Nadat de verschillende Japanse bezettingseenheden (het 16e en het 25e Leger en de marine) de beschikking hadden gekregen over de noodzakelijke administraties, werd besloten tot een opsplitsing van het vooroorlogse Nederlandse spaarbedrijf en werd op 29 april 1942 de 'Chokin Kyoku' [Spaarbureau] opgericht. Deze Japanse spaarinstelling verkreeg haar middelen uit de aangetroffen kasgelden, niet-verrekende gelden van de Postspaarbank en een subsidie van het Japanse burgerlijk bestuur van f 3,2 miljoen. In totaal beschikte de Chokin Kyoku bij aanvang van haar bedrijf over circa f 4,7 miljoen.⁷⁵

Het 'vijandelijk' tegoed werd niet erkend en bevroren. Ten behoeve van de 'niet-vijandelijke' onderdanen, van wie de saldi wel werden erkend, werden nieuwe boekjes uitgegeven. Terugbetaling was mogelijk, maar de omstandigheden verschilden per regio. Vanwege een gebrek aan fondsen kon op de oude boekjes van de Postspaarbank maximaal f 50 per maand worden terugbetaald.⁷⁶ Inleg en disposities op deze oude boekjes werden bekrachtigd door een Japans stempel. In de eerste periode van de Japanse bezetting functioneerde de Chokin Kyoku matig, ondanks het feit dat op 1 april 1943 de inlegrente verhoogd werd van 2,4% tot 3% per jaar op tegoeden tot f 3.000.⁷⁷ Vanaf midden 1944 begon de Japanse bezetter echter met een intensieve spaarcampagne in het kader van de opbouw van een verdedigingslinie in de archipel. De aanmoediging om te sparen vond veelal onder dwang plaats. Voorts waren 'niet-vijandelijke' ambtenaren verplicht een gedeelte van hun salaris te storten bij de Chokin

⁷³ Zie paragraaf 2.1. De hoofdkantoren van de betreffende banken waren in Indië gevestigd. Het in Indonesië achtergebleven archiefmateriaal is niet getraceerd.

⁷⁴ ARA 2.09.48 Raad van het Rechtsherstel, inv. 862. NRB 471 ('Gevolgen van Japanse spaarbank manipulaties op tegoeden bij de Postspaarbank').

⁷⁵ Ibidem; Archief NIOD, Indische Collectie, inv. 5067 'Situations of treatment for money on deposit to Allied Nationalities'; Ministerie van Buitenlandse Zaken, Nefisarchief, inv. 2603, bijlage 3 (*Java Yearbook 1944*).

⁷⁶ 'De Postspaarbank tijdens en na de Japansche bezetting', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 261-262.

⁷⁷ *Postspaarbank in Nederlandsch-Indië, Verslag 1941-1946*, bijlage O, 'Enkele mededeelingen betreffende het spaarwezen gedurende de Japansche bezetting, blz. 94-95. De rente op tegoeden tussen f 3.000 en f 5.000 bedroeg 1,5 % (na 1 oktober 1943 verhoogd tot 3%). Op tegoeden boven f 5.000 vergoedde de PSNI na de oorlog, evenals de meeste andere spaarbanken, géén rente.

Kyoku. De ingelegde gelden werden gestort bij de Nanpo Bank. In augustus 1945 bedroeg het particuliere tegoed bij het Japanse spaarbureau op Java en Madoera f 35 miljoen, op Sumatra f 14 miljoen.⁷⁸

3.5 Kluisjes⁷⁹

Bij hun pogingen de banken te liquideren, hebben de Japanners zich ook beziggehouden met de afwikkeling van de gesloten bewaargevingen en met de inhoud van kluisjes. Sommige inwoners van Indië hadden een deel van hun waardevolle eigendommen, zoals juwelen, gouden en zilveren voorwerpen en tafelzilver in bewaring gegeven bij de banken. De waarden die deze voorwerpen vertegenwoordigden, behoorden officieel niet tot de activa van de banken en maakten geen deel uit van de officiële liquidatie. De banken kenden de inhoud van de hen toevertrouwde pakketten in gesloten bewaargeving doorgaans niet. Dit gold ook voor de inhoud van door het publiek gehuurde kluisjes. Uit het summiere beschikbare bronnenmateriaal kan over de zogenoemde 'kluisjesroof' het volgende worden vermeld.

In november 1942 werden de gesloten bewaargevingen van de kantoren van de banken te Batavia alle geconcentreerd in de kluisen van het hoofdkantoor van De Javasche Bank aan het Stationsplein te Batavia. Hetzelfde gebeurde met de inhoud van de bankkluisjes uit Celebes en Borneo voor zover deze niet door stoottroepen waren opengebroken en geplunderd.⁸⁰

Eenmaal verzameld werd de inhoud van de kluisjes beschreven en geadmistreerd. Vervolgens werden richtlijnen opgesteld over de verkoop en afhandeling van de aangetroffen persoonlijke eigendommen. In het Yamamoto-rapport werd dit als volgt verwoord:

1. Safe-deposits belonging to enemy countries or public property of enemy countries were confiscated.
2. If the depositor was an enemy national, deposits needed by our army or our organizations such as gold, diamonds etc. were bought up and the money was not handed over to the person in question, but administered. Other items were returned to the depositor.
3. In case of Natives, non-enemy Eurasians, non-enemy Chinese, and other East Asiatic races deposits needed by our army or our organizations were bought up and the proceeds paid out to the depositor. Other items were returned to the depositors.
4. Deposits of Japanese, Axis nationals and neutrals were as a rule returned unconditionally.⁸¹

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ In Japan is onderzoek gedaan naar deze 'kluisjes' problematiek. Gelet op het feit dat de Yokohama Speciebank en de Taiwan Bank nauwgezet de inhoud van de kluisjes optekenden alvorens deze vrij te geven voor militairen, werd er vanuit gegaan dat deze administraties zich bij de rechtsopvolgers van de Yokohama Speciebank en de Taiwan Bank zouden bevinden. Helaas bracht het onderzoek voorshands niet het gewenste materiaal boven tafel. Zie bijlage C voor een overzicht van de situatie te Bandoeng.

⁸⁰ Archief DJB, inv. 2975, 'Report on fifth meeting representatives 20 November 2602'

⁸¹ Yamamoto Rapport, blz. 4.

Goud en diamanten werden tegen lage prijzen verkocht aan een tweetal particuliere Japanse ondernemingen, respectievelijk de *Ishifuku Shoten* en de *Showa Tsusho*, die voor het transport naar Japan zorg droegen. Tafelzilver dat behoorde aan 'niet-vijandelijke' onderdanen, werd vanaf maart 1944 in het algemeen aan de desbetreffende eigenaren teruggegeven.

In augustus 1943 werd door de liquidateur begonnen met het verwerken van de administratie betreffende de opbrengsten van de verkoop uit de gesloten bewaargevingen en kluisjes. Ook werd op deze rekening de opbrengst van het kleine restant goud in de kluisen van De Javasche Bank geboekt.⁸² Dit goud behoorde niet tot de monetaire goudvoorraad. Er lag wat goud ten behoeve van tandartsen, de industrie en andere doeleinden. Naast het goud uit de kluisjes werd door Ishifuku Shoten ook goud opgekocht dat eigendom was van verschillende mijnbouwondernemingen, en dat gedeponeed was bij De Javasche Bank. Toen de Japanners binnenvielen, lag het te wachten op verscheping naar Nederland ter bewerking en essayering. In juni 1943 was door tussenkomst van de liquidateur een totaal bedrag aan f 1,7 miljoen aan goud verkocht. De goudopbrengsten werden voor zover het 'vijandelijke' onderdanen betrof op de 'A' rekening gestort, overigens na aftrek van belastingschulden of schulden aan bankinstellingen. Deze rekeningen zouden tot aan het eind van de oorlog uiteraard geblokkeerd blijven. Op de 'B' rekening werd het revenu voor 'niet-vijandelijke' onderdanen geboekt, dat in principe wel beschikbaar bleef.⁸³

De bedragen op de 'A' en 'B' rekeningen vertegenwoordigden een minimale waarde. De werkelijke waarde bij vrije verkoop zou hoger zijn geweest. Yamamoto vermeldde dat uit de kluisen van de vier Nederlandse banken voor f 0,5 miljoen aan diamanten werd verkocht, voor f 1,6 miljoen goud, voor f 0,2 miljoen aan zilver en voor f 0,9 miljoen aan andere voorwerpen.⁸⁴ Hierbij moet worden aangetekend dat de administratieve procedure pas in oktober 1942 op gang was gekomen, maar dat de stoottroepen van het Japanse leger al in de eerste maanden van de Japanse bezetting op enkele plaatsen willekeurig kluisjes hadden opengebroken. Aangenomen wordt dat voor zover de administratieve voorschriften na oktober 1942 werden nageleefd, deze hun weerslag hebben gevonden in bovenvermelde bedragen. Tevens moet worden aangenomen dat ook na oktober 1942 niet altijd strikt de hand is gehouden aan de administratieve voorschriften.⁸⁵

⁸² Archief DJB, inv. 2974, 'Liquidation report of The Java Bank, August 2603.

⁸³ Archief DJB, inv. 2974, 'Liquidation report, April 2603'.

⁸⁴ Yamamoto Rapport, blz. 13-14. Het totaalbedrag, f 3,2 miljoen, wordt bevestigd bij berekeningen na de oorlog. Uit de gesloten bewaargeving van De Javasche Bank werd f 2,5 miljoen geboekt op de Special Accounts A en B bij de Nanpo-Bank. (Archief DJB, inv. 2977, no. 3, sub 6, Liquidatie Japansche Banken, Rapport 12 december 1945 (zie bijlage E); in idem no. 9, Verdeeling liquidatie winst en verlies, mei 1948, zijn de volgende aanvullende cijfers aangetroffen: bijna f 1,5 miljoen op naam van de NHM, f 540.000 op naam van de NIHB en f 445.000 op naam van de NIEM. De overige banken: HSBC f 301.600, de Bank of China f 54.500, de Spaarbank te Semarang f 60.445 en de Spaarbank te Soerabaja f 109,227.

⁸⁵ De bronnen spreken elkaar op dit punt tegen. Sommige gegevens duiden op opening van kluisjes, in nabijzijn van de eigenaars of vertegenwoordigers, andere bronnen spreken van een ruw openbreken van kluisjes, zonder administratieve verantwoording. Lokaal verschilden de omstandigheden waaronder kluisjes of safes werden geopend.

Hoewel de exacte omvang van roof uit de kluisjes niet is vast te stellen, staat onomstotelijk vast dat er roof heeft plaatsgevonden. Het Japanse leger eigende zich de inhoud onvoorwaardelijk toe voor zover het voor dit leger van direct belang was. Hoewel in principe voortgekomen uit de liquidatie van het Indische bankwezen, bleef de inbeslagname van bankkluisjes buiten de rekeningen van de individuele banken die door de liquidateur werden aangehouden bij de Yokohama Speciebank en de Nanpo Kaihatsu Kinko. Om deze reden redeneerden de Nederlands-Indische banken na de oorlog dat de inbeslagname van kluisjes voor hen geen vordering op de Nanpo Bank vertegenwoordigde.⁸⁶ In het naoorlogs rechtsherstel ten aanzien van vooroorlogse spaar- en banktegoeden zou de inbeslagname van de inhoud van kluisjes niet worden betrokken. Aangezien de archiefstukken over de slotliquidatie van de Nanpo Kaihatsu Kinko niet zijn achterhaald, zijn individuele claims op grond van de 'A' en 'B' rekeningen erg moeilijk te beoordelen. Verjaring van deze rekeningen is een bijkomend probleem.

3.6 Conclusie

De voorgenomen liquidatie van het Nederlands-Indische bankwezen door de Japanse bezetter is gedurende de oorlog niet voltooid. Vooroorlogse banktegoeden van 'vijandelijke' personen zijn tijdelijk in beslaggenomen, maar bleven gedurende de gehele oorlogsperiode onaangetast. In tegenstelling tot 'vijandelijke' crediteuren kwamen 'niet-vijandelijke' crediteuren, onder wie vanaf september 1943 Indische Nederlanders die konden aantonen voor meer dan 50% van de inheemse bevolking af te stammen, vanaf 1 november 1943 in aanmerking voor een 30%-liquidatie-uitkering. Hoewel de liquidatie-uitkering van de banksaldi van de desbetreffende personen is afgeboekt, is slechts een klein deel van de liquidatie-uitkering contant uitgekeerd. Het merendeel is, veelal onder dwang, op een Japanse spaarrekening gestort. Na de oorlog zouden de betrokken personen door de Raad voor het Rechtsherstel evenwel gedeeltelijk tegemoet worden getreden (zie paragraaf 7.2).

Over de Postspaarbank kan worden gesteld dat het 'vijandelijke' tegoed tijdens de oorlog bevroren is geweest; 'niet-vijandelijke' onderdanen konden nieuwe boekjes in ontvangst nemen. Vanaf het midden van 1944 begon de Japanse bezetter onder 'niet-vijandelijke' cliënten een intensieve spaarcampagne ten behoeve van de opbouw van een verdedigingslinie in de archipel. De aanmoediging om te sparen vond veelal onder dwang plaats. Voor rechtsherstel van cliënten van de Postspaarbank die tijdens de bezetting gebruikt hadden gemaakt van de Chokin Kyoku, wordt verwezen naar paragraaf 7.3.

⁸⁶ Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2977, 'Enkele aantekeningen bij de slot-verantwoordingsstukken inzake de liquidatie van De Javasche Bank in de periode 20 oktober 1942 – 10 oktober 1945, 25 november 1945, blz. 2. H.J. Manschot (van De Javasche Bank) spreekt in dit verband van een 'zeer dubieuze claim op de Nanpo Bank'. Zie: Manschot, 'Bankwezen', blz. 18.

Over de inbeslagname van gesloten bewaargevingen en kluisjes tijdens de Japanse bezettingsperiode is weinig met zekerheid te melden. De door Yamamoto voorgestelde administratieve verwerking van de opening van bankkluisen en de eventuele verrekening daarvan is niet consequent en niet vanaf het begin van de bezetting doorgevoerd. Het bedrag dat de Japanners beschikbaar stelden voor de gedwongen overname van de inhoud van gesloten bewaargeving en van kluisjes, f 3,2 miljoen, lijkt aan de lage kant. Wegens het ontbreken van archiefmateriaal was het niet mogelijk verder onderzoek naar de kluisjesproblematiek te doen.

4 Heropening van de Nederlands-Indische banken (september 1945 – maart 1946)

Op 3 februari 1944 was in Londen het koninklijk besluit E 10 afgekondigd, het was voortaan verboden in Nederlands-Indië bankzaken te verrichten zonder een vergunning van of namens de Gouverneur-Generaal.⁸⁷ Ook De Javasche Bank viel onder dit besluit, ze raakte zelfs tijdelijk het emissierecht kwijt. De Javasche Bank was daarmee feitelijk circulatiebank af. Die taak zou toevallen aan de Bank voor Nederlandsch-Indië, opgericht bij koninklijk besluit van 21 februari 1944 te Paramaribo. Het Nederlands-Indische Gouvernement, de NHM, de NIHB en de NIEM zouden de aandeelhouders van deze bank worden. Het aandeel van het Gouvernement zou te zijner tijd eventueel door De Javasche Bank kunnen worden overgenomen. Reeds op 3 mei 1944 kreeg de nieuwe bank toestemming na de Japanse capitulatie in Nederlands-Indië bankzaken te verrichten. Het was de bedoeling dat de nieuwe bank, als opvolger van de zogenoemde 'NICA-paymasters', de geldcirculatie in Nederlands-Indië zou gaan verzorgen met nieuwe Gouvernementsguldenbiljetten, ook wel 'NICA-geld' genoemd.⁸⁸ Dit geld was in de oorlog in de Verenigde Staten aangemaakt en werd via Brisbane (Australië) naar Nederlands-Indië vervoerd.⁸⁹ De NICA (Netherlands Indies Civil Administration) was een door Nederlanders bemand onderdeel van de geallieerde strijdkracht, dat belast was met burgerlijke bestuurstaken, met het doel bijstand te verlenen aan de geallieerde bevelhebbers die in de bevrijde delen van Nederlands-Indië het militaire gezag uitoefenden.⁹⁰

⁸⁷ Informatie over de Bank voor Nederlands-Indië ontleend aan Scheffer, *Bankwezen*, blz. 49-55. Zie voor KB E 10 bijlage B in ibidem, blz. 186-187.

⁸⁸ Vgl. Scheffer, *Bankwezen*, blz. 52, 57, 78-79; H.J. Manschot, 'Het geld-, bank- en credietwezen in Nederlandsch-Indië in de bezettingsjaren 1942-1945 II', in: *Economisch Statistische Berichten* 31 (1946) blz. 213-215; F.J. Muller, 'De werkzaamheden van het Departement van Financiën', in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 206-215; A.M. Bom, 'Het Nederlandsch-Indische bankwezen sedert augustus 1945', in: ibidem, blz. 215-217. Volgens Muller zijn de Gouvernements guldenbiljetten ten onrechte 'NICA-geld' genoemd (blz. 207).

⁸⁹ Het zou gaan om een bedrag van ca. f 800 miljoen. Ook zou er in de V.S. voor ruim f 81 miljoen aan muntgeld zijn aangemaakt. Zie ibidem.

⁹⁰ Zie voor de NICA, L. De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog: Nederlands-Indië*, deel XI c (Leiden 1986), blz. 355-375.

Hoewel de Bank voor Nederlandsch-Indië bedoeld was om op te treden als tijdelijke vervanging van De Javasche Bank en de andere algemene banken, bleek spoedig dat er geen behoefte was aan deze instelling.⁹¹ De banken, die naar eigen zeggen relatief gezien niet veel hadden geleden onder de Japanse bezetting, wilden hun taken zo spoedig mogelijk hervatten. Tekenend voor de relatief goede positie van de banken na de oorlog is een passage uit een brief van 12 december 1945 van de NIHB aan de Directeur van Financiën, de heer L. Götzen. In die brief staat:

*"(...) kunnen wij verklaren dat zelfs een aan den pessimistischen kant opgestelden taxatie van onze verliezen, ons, naar ons beste weten, de overtuiging heeft geschonken, dat in geen geval aan onze instelling toevertrouwde gelden zouden zijn aangetast (...) en (...) het grootste deel van ons kapitaal als veilig mag worden aangemerkt."*⁹²

Ook de NHM, ofwel de Factorij, toonde zich verheugd over de beperkte schade als gevolg van de oorlog:

*"Het heeft ons voldoening geschonken te kunnen constateeren, dat de praktijk heeft uitgewezen, dat de door ons verleende medewerking bij de z.g. "liquidatie" een verstandige maatregel is geweest, die beantwoordt heeft aan de verwachting dat daarmede het belang onzer instelling en harer relaties gediend werd. Wij willen ook niet nalaten hier met waardeering te gewagen van de activiteit van velen onzer medewerkers, die vaak met groote persoonlijke risico's, er in geslaagd zijn belangrijke bescheiden en documenten gedurende de overheersing veilig te stellen, waardoor aangenomen mag worden, dat de administratieve gegevens der Java-kantoren bij de bevrijding van het Japansche juk als intact moesten worden beschouwd."*⁹³

Ook de centrale bank, De Javasche Bank, was de oorlog in financieel opzicht goed doorgekomen. In paragraaf 2.3 is al aangegeven dat de gehele monetaire goudvoorraad vóór de capitulatie van Nederlands-Indië in veiligheid was gebracht in Australië en Zuid-Afrika. Een dividendcijfer illustreert de goede positie van De Javasche Bank na de oorlog. Als dividend was voor het jaar 1940-1941 10,7% uitgekeerd. De jaren 1941 tot 1946 kenden geen dividend, maar het eerste "vrije" boekjaar, 1946-1947 leverde een dividendum uitkering op van maar liefst 15%. Een dergelijk hoog percentage was sinds 1930 niet meer voorgekomen. Feitelijk had de winst over de periode 1941-1946 netto ruim f 95 miljoen bedragen (10% van het balans-totaal). Dit hoge cijfer was ten eerste te danken aan de herwaardering van de goudvoorraad

⁹¹ Zie o.a. ARA, 2.20.01, inv. 2622. Notulen 'Vergadering der Nederlands-Indische banken' van 15 november 1945 (met De Javasche Bank, de NHM, de NIHB en de NIEM).

⁹² ARA, 2.20.03, NIHB, inv. 532.

⁹³ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2623. Brief Factorij aan de Secretarie in Amsterdam, 11 januari 1946.

tot f 2.977,73 per kilo tegenover f 2121 per kilo voor de Japanse inval.⁹⁴ Ten tweede werden de naoorlogse cijfers van De Javasche Bank positief beïnvloed door de waardestijging van de beleggingen en 'de niet-opgekomen biljetten van ingetrokken emissies'.⁹⁵ Na aftrek van de kasschade, het verlies uit hoofde van de liquidatie tijdens de Japanse bezetting, en de overige posten (waaronder oorlogsschade) kwam de nettowinst over de periode 1941-1946 van circa f 8 miljoen bij wijze van uitzondering aan de Staat.⁹⁶

De stelligheid waarmee de banken na de oorlog de hervatting van de werkzaamheden bepleitten, overtuigde de Directeur van Financiën. Hij liet zich begin januari 1946 in een vergadering van de Bankencommissie ontvallen dat hij de banken solvent achtte, anders zouden zij niet zo kort na de beëindiging van de oorlog hun kantoren hebben willen heropenen.⁹⁷ Deze Bankencommissie, waarin naast de Directeur van Financiën tevens de vertegenwoordigers van de vier grote Nederlandse banken en de Algemene Volkscredietbank zitting hadden, was ingesteld teneinde tot een vruchtbare samenwerking tussen overheid en banken te komen.

De Japanse banken op Celebes, Borneo en andere eilanden in de Grote Oost werden bij de komst van de geallieerden in september 1945 direct gesloten. De reeds genoemde NICA-paymasters namen daar de verantwoordelijkheid voor het geldwezen voorlopig waar. De betaalmeesters maakten onmiddellijk een aanvang met de inwisseling van het Japanse invasiegeld voor nieuwe Gouvernementsgulden (tegen een koers van 100 tegen 3).⁹⁸ Vanwege de hoogst instabiele militaire, politieke en economische situatie in verband met de strijd tegen de Indonesische Republikeinen, bleven de Japanse banken op Java en Sumatra wel in bedrijf. Ook het Japanse invasiegeld bleef op deze eilanden in circulatie. Niet alleen liet de instabiele situatie de invoering van nieuwe Gouvernementsgulden nog niet toe, ook bezat het Japanse geld - tegen de verwachting in van het Gouvernement - nog reële koopkracht. Dit leidde ertoe dat het Gouvernement in de periode van september 1945 tot maart 1946 zijn uitgaven op Java en Sumatra voor een belangrijk deel heeft gefinancierd met Japans invasiegeld.⁹⁹

⁹⁴ De herwaardering van de goudvoorraad werd noodzakelijk geacht om de waarde van de Indische gulden tegenover het pond sterling en de dollar in overeenstemming te brengen met de waarde van de Nederlandse gulden.

⁹⁵ Verslag *De Javasche Bank, 1941-1947*. Als een centrale bank haar bankbiljetten ter inwisseling oproept (buiten omloop stelt) is er na de officiële inlevertermijn, thans meestal dertig jaar, de gelegenheid deze biljetten alsnog aan de kas van de centrale bank in te leveren. Biljetten die binnen deze termijn niet zijn ingeleverd worden na deze termijn van dertig jaar beschouwd als boekwinst voor de centrale bank.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ ARA, 2.10.36.052, Ministerie van Koloniën, inv. 251, doos 16, geldsanering. Verslag vergadering Bankencommissie van 3 januari 1946.

⁹⁸ Bom, 'Het Nederlands-Indisch bankwezen', blz. 216; Manschot, 'Geld-, bank- credietwezen', blz. 213.

⁹⁹ Naar schatting bedroeg de totale circulatie van het Japanse invasiegeld in deze periode f 8 miljard. Verslag *De Javasche Bank 1946-1947*, blz. 21, Vgl Scheffer, *Bankwezen*, blz. 80. Zie verder Muller, 'Departement van Financiën', blz. 206-209; Bom, 'Nederlands-Indisch bankwezen', blz. 217.

De Japanse banken kwamen onder toezicht en zouden worden geliquideerd. Dit geschiedde officieel op last van het geallieerde hoofdkwartier vanaf 10 oktober 1945. Het Departement van Financiën stelde daartoe bij de hoofdkantoren van de Japanse banken te Batavia toezichthouders aan.¹⁰⁰ Pas op 15 januari 1946 kwam het, opnieuw op last van het geallieerde hoofdkwartier, tot daadwerkelijke sluiting van de Japanse banken, die op dat moment alleen nog te Batavia waren geopend. In de tussenliggende periode werd de inventarisatie en overdracht van administratie aan de Nederlandse autoriteiten voorbereid. De Javasche Bank en de NHM belastten zich met de sluiting van respectievelijk de Nanpo Kaihatsu Kinko en de Yokohama Speciebank; zij maakten de slotbalansen van deze bankinstellingen op en brachten rapport uit aan het Gouvernement.¹⁰¹ Ook voerden de Japanse banken, over het algemeen onder toezicht, nog kleine transacties uit.¹⁰²

De Nederlands-Indische banken hebben zich bij de samenstelling van de vooroorlogse administraties van de verschillende agentschappen gebaseerd op de slotbalansen per 10 oktober 1945, zoals die onder Nederlands toezicht waren opgesteld door de voormalig Japanse liquidateur. Hiervoor wordt ten eerste verwezen naar de *Slot-verantwoordingsstukken inzake de liquidatie van De Javasche Bank in de periode 20 oktober 1942 – 10 oktober 1945* (zie bijlage E).¹⁰³ Daarin zijn voor alle Nederlands-Indische banken (met uitzondering van de Postspaarbank) de slotcijfers aangegeven voor wat betreft de creditsaldi per genoemde data, gesplitst in A (aan Japan vijandelijke) en B (aan Japan niet-vijandelijke) cliënten. Uit deze balans valt op te maken dat de A-account gedurende de oorlog zo goed als onveranderd is gebleven. Van de B-account is de 30%-liquidatie-uitkering afgetrokken (waarbij tussen haakjes het bedrag van mensen die hun liquidatie-uitkering *niet* in ontvangst hebben genomen, wordt weergegeven).

Dat de Nederlands-Indische banken de cijfers van de Japanse liquidateur hebben overgenomen, blijkt ten tweede uit het archief van de NHM. Daarin bevinden zich uitgebreide lijsten met creditsaldi per 10 oktober 1945. Een vergelijking tussen de depositolijsten van 31 december 1941 en 10 oktober 1945 voor het hoofdkantoor van de NHM te Batavia ondersteunt de constatering dat de saldi van 'vijandelijke' particuliere tegoedhouders gedurende de oorlog onveranderd zijn gebleven en van 'niet-vijandelijke' rekeninghouders met 30 procent zijn verminderd.¹⁰⁴ Voorts wordt in de naoorlogse correspondentie tussen de Factorij en het

¹⁰⁰ Manschot, 'Geld-, bank- en credietwezen', blz. 215; Scheffer, *Bankwezen*, blz. 43, 47 en 56.

¹⁰¹ *Verslag De Javasche Bank*, 1941-1947, blz. 20; Arsip Nasional, Algemeene Secretarie, 482, 18 augustus 1947.

¹⁰² Manschot, 'Geld-, bank- en credietwezen', blz. 215.

¹⁰³ Bij de slot-verantwoordingsstukken is een toelichting gevoegd, gedateerd 25 november 1945. Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2977.

¹⁰⁴ Vgl. ARA, 2.20.01, NHM, inv. 4709 met 4790. Dit is, vanwege gebrek aan gegevens uit 1941, de enige vergelijking die mogelijk is met de gegevens die zich bevinden in het ARA en in het archief van Bank Mandiri, de opvolger van de NHM. Voor wat betreft particulieren is 57 procent van de depositolijst onveranderd gebleven, van 23 procent is 30 procent (de liquidatie-uitkering) afgetrokken. Van de overige 20 procent (vijandelijk en niet-vijandelijke personen) is 17 procent verminderd of vermeerderd en 3 procent verdwenen. Niet bekend is onder welke omstandigheden deze mutaties zijn aangebracht.

hoofdkantoor van de NHM in Amsterdam regelmatig bericht over de 'boekhouding, zoals die door de Japanse liquidateur werd achtergelaten'.¹⁰⁵ De administraties van de agentschappen op Java zijn zo overzichtelijk bewaard gebleven, omdat de Japanse liquidateur (in samenwerking met Nederlandse bankemployés), in verband met de liquidatie van de banken, tijdens de bezetting het merendeel daarvan op de hoofdkantoren te Batavia had samengebracht.¹⁰⁶ Voor kantoren binnen Java, waarvan als gevolg van de strijd met de Indonesische Republieken de administraties verloren waren gegaan, alsmede voor de kantoren buiten Java hebben de banken zich bij de samenstelling gebaseerd op de destijds laatst beschikbare vooroorlogse schaduwadministraties. Deze werden aangevuld met informatie van instanties die met de liquidatie van de Japanse banken waren belast.¹⁰⁷ Tot nu toe is achterhaald dat de De Javasche Bank en de NHM in 1948 archiefmateriaal, afkomstig van de Nanpo Kaihatsu Kinko en de Yokohama Speciebank, naar de Nederlands-Indische Trustmaatschappij (NITM) hebben gestuurd.¹⁰⁸ Deze maatschappij heeft de desbetreffende Japanse banken geliquideerd. Dit gebeurde in opdracht van het Nederlandsch-Indisch Beheersinstituut, dat viel onder de Raad voor het Rechtsherstel. Het materiaal van de Nanpobank en de Yokohama Speciebank zou meer informatie kunnen bevatten over de gebeurtenissen op bancair gebied tijdens de Japanse bezettingsperiode. Het archief van de NITM bevindt zich niet in Nederland en is niet getraceerd in Indonesië (zie bijlage B).

Zoals in paragraaf 3.4 is toegelicht, was de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië, in tegenstelling tot de andere banken, niet geliquideerd door de Japanse bezetter, maar voortgezet door de Chokin Kyoku. Deze had een schifting gemaakt tussen erkende, 'niet-vijandelijke' rekeningen en niet-erkende, 'vijandelijke' rekeningen. Ondanks het gebrek aan archiefmateriaal kan worden gesteld dat de niet-erkende, dus 'vijandelijke' rekeningen, die voor het grootste deel aan Nederlanders toebehoorden, tijdens de bezetting onaangeroerd, oftewel bevroren zijn

¹⁰⁵ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2623, brief Factorij aan de Secretarie te Amsterdam, 1 november 1946; inv. 2549, geheime brief Factorij aan Secretarie, 25 april 1947.

¹⁰⁶ Bank Indonesia, Javasche Bank, inv. 2974. Brief van Yamamoto aan de te liquideren banken, 30 september 1943.

¹⁰⁷ Op basis van de volgende bronnen wordt aangenomen dat de vier grote banken daarbij niet veel moeilijkheden hebben ondervonden. Bom, 'Nederlandsch-Indische bankwezen', blz. 215-216; H.J. Manschot, 'Het Bankwezen in den bezettingstijd', blz. 21; ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2549, geheime brief Factorij aan Secretarie, 25 april 1947; inv. 2549, geheime brief Factorij aan Secretarie, 14 augustus 1947; inv. 2630, brief Factorij aan Secretarie, 9 februari 1949. Bekend is dat, voor wat betreft de NHM, de administratie van de kantoren te Bandjermasin, Makassar, Pontianak, Djambi, Rengat, Sambas, Telok Betong en Tjialtjap zijn gereconstrueerd. T.a.v. de NIHB is alleen bekend dat de administratie van het kantoor te Semarang is gereconstrueerd (in verband met schade als gevolg van aanvallen van Republikeinse strijders). ARA, 2.20.03, NIHB, inv. 533, brief Batavia – Amsterdam, 30 december 1945. Zie inv. 1052, Jaarverslag Algemeen Secretariaat, 1 a 1947.

¹⁰⁸ Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 2978, 5, Brief NITM aan het NIBI, 24 juni 1948.

geweest. Hoewel het de Postspaarbank in verband met de decentralisatie tijdens de Japanse bezetting aanvankelijk enige moeite kostte de administratie op orde te krijgen, naderde het verzamelen van vooroorlogse rekeningen in de loop van 1947 zijn voltooiing.¹⁰⁹ Eind 1946 bedroeg het saldo per Europeaan gemiddeld f 383 (tegenover f 428 eind 1941), per Indonesiër f 25 (tegenover f. 43,50 eind 1941) en per 'Vreemde Oosterling' f 76,50 (tegenover f 99,30 eind 1941). De dalingen laten zich verklaren door het feit dat tijdens de oorlogsjaren aan groepen Indonesiërs en 'Vreemde Oosterlingen' was uitbetaald en vanaf april 1946 aan repatriërende Nederlanders de kans werd geboden vooroorlogse tegoeden over te boeken naar de Rijkspostspaarbank in Nederland.¹¹⁰ Op deze mogelijkheid tot overboeken gaat paragraaf 5.1 verder in.

Voor een tweede aanwijzing dat de spaartegoeden van de meeste Nederlandse cliënten van de Postspaarbank tijdens de oorlog niet zijn aangetast, wordt verwezen naar een artikel in het *NIBEG-organ* (Nederlandsch-Indische Bond van Ex-krijgsgevangenen en Geïnterneerden en Gerepartrieerden) uit 1953. In dit artikel doet de schrijver een dringend verzoek aan de Nederlandse regering de inleggers van de PSNI schadeloos te stellen voor de spaargelden die als gevolg van de strenge transferbepalingen en de geldsanering in 1950 slechts ten dele in handen van de rechthebbenden waren gekomen. Dat de administratie van de vooroorlogse saldi van Nederlanders zonder schade de oorlog was doorgekomen, wordt als een vanzelfsprekend gegeven zijdelings te berde gebracht. 'De vooroorlogse inleggers vonden na hun bevrijding uit Japanse gevangenschap hunne saldi door den bezetter onaangetast (...)'.¹¹¹

Paragraaf 7.3 gaat in op het vraagstuk rond het naoorlogse rechtsherstel van spaargelden op rekeningen, waarvan 'niet-vijandelijke' eigenaren tijdens de Japanse bezetting gebruik hadden gemaakt. Aangenomen wordt dat zich daaronder ook niet-geïnterneerde, Indische Nederlanders bevonden. De Postspaarbank weigerde na de oorlog deze spaartegoeden te erkennen, in tegenstelling tot de spaartegoeden van door de Chokin Kyoku niet-erkende, 'vijandelijke' inleggers.

Over de schade aan de administratie van de spaarbanken zijn geen algemene uitspraken te doen. Bekend is bijvoorbeeld dat de administratie van de Bataviasche Spaarbank zonder schade is gebleven, maar dat de administratie van de spaarbank te Padang en Menado verloren is gegaan.¹¹² Bekend is ook dat de Algemene Spaar- en Depositobank in verband met de schade aan vooroorlogse administratie in de Javasche Courant een oproep plaatste aan cliënten zich met originele bewijzen te melden.¹¹³

¹⁰⁹ 'Postspaarbank', in: *Economisch Weekblad voor Indonesië* 13 (1947) blz. 433.

¹¹⁰ *Verslag van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië 1941-1946* (1947) blz. 6-7 en 18-20.

¹¹¹ *NIBEG-organ* 8 (1953) blz. 169.

¹¹² *Jaarverslag De Bataviasche Spaarbank*, 41-48; Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 5532, 29 januari 1947.

Ibidem, inv. 5306, brief Spaarbank te Padang – agentschap Padang van De Javasche Bank, 25 januari 1949.

¹¹³ *Javasche Courant*, 9 mei 1947.

Nadat was gebleken dat de bankiers geen behoefte hadden aan de Bank voor Nederlandsch-Indië als centrale bank en De Javasche Bank bovendien goed in staat bleek haar vooroorlogse taken ter hervatten, werd besloten de Nederlands-Indische banken, met De Javasche Bank als centrale bank, te heropenen.¹¹⁴ Het Besluit 1 van de Luitenant-Gouverneur-Generaal, per 2 januari 1946, verleende toestemming voor opening op een nader te bepalen datum voor De Javasche Bank, de NHM, de NIHB en de NIEM. De Directeur van Financiën was gemachtigd te bepalen wanneer en waar.¹¹⁵ Als eerste openden de vier algemene banken, ter vervanging van de NICA-paymasters, hun kantoren op 4 februari 1946 in 'poolverband' te Makassar op Celebes. Deze samenwerking voor gemeenschappelijke rekening, die onder leiding stond van De Javasche Bank, heeft geduurd tot in 1947 en was bedoeld als overgangsfase.¹¹⁶

Na de introductie van de nieuwe Gouvernementsgulden op Java en Sumatra (zij het alleen in de door de geallieerden bezette 'enclaves') werd besloten ook daar een begin te maken met de heropening van de banken. De Javasche Bank, de NHM, de NIHB, de NIEM hervatten hun werkzaamheden te Batavia op 14 maart 1946. Buitenzorg en Semarang heropenden op 25 maart de kantoren, Soerabaja op 6 april, Bandoeng op 6 mei en Medan op 15 mei.¹¹⁷ De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië ging in Batavia op 1 mei 1946 open voor inleg van nieuw geld.¹¹⁸ Andere agentschappen volgden in de loop van 1946.¹¹⁹ De acht kleinere spaarbanken openden tenslotte hun deuren na oktober 1946.¹²⁰

114 De Bank voor Nederlandsch-Indië kreeg wel een grote taak bij het herstel van het internationale betalingsverkeer van Indië. Zo initieerde zij de leningen van Canada en Nederland aan Nederlands-Indië in het najaar van 1945. Per 1 juli 1946 werd de zetel van de Bank voor Nederlandsch-Indië overgebracht van Paramaribo naar Batavia en uiteindelijk is de Bank zoals reeds voorzien per 31 december 1948 geliquideerd. Scheffer, *Bankwezen*, blz. 52-53.

115 *Indisch Staatsblad Bijblad* 15019.

116 Ook in Bandjermasin (29 april) en Pontianak (1 mei) op Borneo zijn de vier banken opengegaan in poolverband. ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2623. Zie voor overige data van hervatting van het bankbedrijf op Borneo en in de Grote Oost: Bom, 'Nederlandsch-Indische Bankwezen', blz. 216; zie Scheffer, *Bankwezen*, blz. 58.

117 Bom, 'Nederlandsch-Indische Bankwezen', blz. 216; ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2623. De Algemeene Volkscredietbank hervatte haar werkzaamheden op 14 maart 1946.

118 'De Postspaarbank tijdens en na de Japansche bezetting', in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 1.

119 In 1947 daalde het aantal vestigingen, waarin de PSNI zaken deed, tot 206. In 1938 waren er dat nog 638. R.F. Emery, *The financial institutions of Southeast Asia, a country-by-country study* (New York 1970), blz. 208.

120 Arsip Nasional, Archief Algemene Secretarie I, inv. 482. Besluit Luitenant Gouverneur-Generaal, 3 oktober 1946. Per 20 mei 1946 kregen de twee Engelse banken, de Chartered Bank of India, Australia & China en de Hongkong & Shanghai Banking Corporation, toestemming hun kantoren te heropenen (*Indisch Staatsblad Bijblad* 15030). Hetzelfde gold per 12 juli 1946 voor de Oversea Chinese Banking Corporation en de Bank of China en de Bank Batavia (*Indisch Staatsblad Bijblad* 15036). Ruim een half jaar later, op 4 februari 1947 en 6 maart 1947 mochten respectievelijk de Bankvereniging Oei Tiong Ham en de Chungwha Shanghie Maatschappij hun deuren weer openen voor het publiek (Scheffer, *Bankwezen*, blz. 57). De Hongkong & Shanghai Banking Corporation te Batavia schijnt vrij snel haar boekhouding op orde te hebben gekregen. De Britten waren eind september 1945 in Batavia geland en deze bank had hun speciale belangstelling verworven. Vooral de Chinese cliëntèle van deze bank zou verguld zijn geweest met het snel terugkrijgen van hun "balances and belongings prior to the Japanese arrival". Zie F.H.H. King, *The Hongkong Bank in the period of development and nationalism 1951-1984*, Volume IV of the History of the Hongkong & Shanghai Banking Corporation (Cambridge UP 1991), blz. 100-101.

Heropening was, vanwege schade als gevolg van de strijd met Indonesische Republieken, niet altijd direct mogelijk in het vooroorlogse pand. Zo voerden de NIEM te Batavia en de Spaarbank te Menado aanvankelijk hun werkzaamheden uit in het gebouw van De Javasche Bank.¹²¹ De overname van de kantoren van de Japanse banken, die gedurende de bezetting in veel plaatsen de kantoren van de vooroorlogse banken hadden betrokken, verliep vaak zonder problemen. In sommige gevallen is de overdracht aangenaam geweest. In Medan bijvoorbeeld hervatte de NIHB de werkzaamheden medio mei 1946. De vorige bewoner van het kantoor aldaar, de Yokohama Speciebank, deed er alles aan om de overgang soepel te laten verlopen. Personeel dat voor de Yokohama Speciebank had gewerkt, werd zonder meer bij de NIHB in dienst genomen.¹²²

Uit het bovenstaande blijkt dat de cliënten van de Nederlands-Indische banken in het eerste halfjaar na de Japanse capitulatie geen vooroorlogse gelden konden opnemen, omdat de bankinstellingen eenvoudigweg gesloten waren. Slechts de Japanse banken op Java en Sumatra, en op de dag van de definitieve sluiting op 15 januari 1946 alleen nog te Batavia, waren geopend. De werkzaamheden die de Japanse banken tot aan de sluiting voor het publiek mochten verrichten, waren minimaal en stonden over het algemeen onder toezicht. Hoewel de vooroorlogse banken in de loop van 1946 hun werkzaamheden, met voor het merendeel ongeschonden administraties, konden hervatten, speelden verschillende problemen bij herstel van het normale geldverkeer een rol. Voor het publiek bleek het erg moeilijk vooroorlogse bank- en spaartegoeden op te nemen of over te schrijven naar bijvoorbeeld Nederland. Drie grote belemmeringen stonden dat in de weg: de Bevriezingsordonnantie, de krapgeldpolitiek (paragraaf 5) en het deviezenregime (paragraaf 6).

5 Moeilijkheden bij opname van oude (vooroorlogse) creditsaldi (1946 – 1948)

5.1 De Bevriezingsordonnantie en de krapgeldpolitiek (1946-1948)

De *Bevriezingsordonnantie* is op 29 augustus 1945 te Brisbane vastgesteld door de Luitenant-Gouverneur-Generaal.¹²³ Zij hield de opschorting in van elke verplichting ‘van welke aard ook’ (art. 1). Reden voor de Bevriezingsordonnantie was dat het economische leven van Nederlands-Indië volkomen gedesorganiseerd was door de internering en het overlijden van vele mensen, de liquidatie van banken en handelshuizen en het in omloop brengen van het voortdurend in waarde dalend Japans geld, waarmee tijdens de oorlog allerlei financiële transacties waren verricht.¹²⁴ De Bevriezingsordonnantie trad bij besluit van Luitenant-

¹²¹ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2623. Circulaire ‘Heropening banken te Batavia’; Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 5532.

¹²² ARA, 2.20.03, NIHB, 1075, Jaarverslag kantoor Medan 1946.

¹²³ *Indisch Staatsblad* 1945, 129.

¹²⁴ ‘De Bevriezingsordonnantie (II)’, in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 47.

Gouverneur-Generaal op 4 januari 1946 in werking op Celebes, Borneo en de Grote Oost en op 4 maart 1946 op Java en Sumatra. Concreet betekende de inwerkingtreding van de ordonnantie het volgende: de banken konden tot nader order niet overgaan tot inning van vorderingen die reeds bestonden *vóór* de hierboven genoemde data, maar behoefden creditsaldi die reeds *vóór* deze data bestonden (voortaan 'oude' creditsaldi genoemd), ook nog niet uit te betalen.¹²⁵ Opmerkelijk aan de Bevriezingsordonnantie was dat vrijwillige uitbetalingen in principe wel waren toegestaan (art. 6). De Directeur van Financiën loste dit probleem op door bij de vergunningen voor de heropening van de Nederlands-Indische banken de voorwaarde te stellen dat zij uitsluitend tegen algemene of speciale vergunningen betalingen tegen oude creditsaldi mochten verrichten. Een onbeperkt vrijwillig nakomen van deze verplichtingen zou anders de krapgeldpolitiek van het Gouvernement doorkruisen die voor (de door Nederland wederom in bezit genomen gebieden van) Java, Sumatra, Banka, Billiton, de Riouw-archipel, Bali en Lombok gold.¹²⁶

De *krapgeldpolitiek* kwam voort uit vrees voor inflatie. Het Gouvernement achtte het nodig maatregelen te nemen, omdat er gedurende de oorlog geen streng toezicht was geweest op de uitgifte van Japans papier (dat zoals eerder aangegeven tussen augustus 1945 en maart 1946 nog steeds in omloop was). Het vooroorlogse betaalmiddel kwam eveneens weer in circulatie. Bovendien kon de goederenvoorziening na de oorlog geen gelijke tred houden met de uitgaven van de bevrijdingslegers, van het Gouvernement en van de binnenlandse aankopen van voor export bestemde goederen. Prijsstijgingen moesten worden voorkomen.¹²⁷ Naast het hierboven vermelde verbod voor de banken oude creditsaldi uit te betalen, hield de krapgeldpolitiek in dat in de 'krapgeldgebieden' slechts een gedeelte van de (naoorlogse) salarissen in contant geld mocht worden uitbetaald. De rest moest op een geblokkeerde rekening worden gestort.¹²⁸

Na 1 januari 1947 verviel de verplichting een gedeelte van de salarissen op geblokkeerde rekeningen te storten. Dit betekende met andere woorden dat na 1 januari 1947 werknemers in alle gebieden van Nederlands-Indië, voor zover onder Nederlands bewind, hun salarissen in contanten uitgekeerd konden krijgen. Het sedert 1945 geblokkeerde gedeelte werd in augustus 1948 vrijgegeven, voor zover het tegoeden betrof beneden f 1.500. Na november 1948 kwamen ook de tegoeden boven f 1.500 vrij.¹²⁹

In de 'krapgeldgebieden' mochten de banken vanaf 3 oktober 1946, onder nauwkeurig omschreven voorwaarden, krediet verlenen aan hun cliënten. Dit krediet werd ingehouden

¹²⁵ Ibidem; Smith, 'Functie der Banken', in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 50-52, aldaar blz. 51; ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2623, brief Factorij aan Secretarie (te Amsterdam), 18 maart 1946.

¹²⁶ 'Ruimgeldgebieden' waren Celebes en Borneo. *Indisch Staatsblad* 1945, 129 en 139.

¹²⁷ Scheffer, *Bankwezen*, blz. 60; H. Oppenoorth, 'Monetaire maatregelen: De Bevriezingsordonnantie', in: *Economisch Weekblad voor Indonesië* 14 (1948) blz. 296; H.J. Manschot, 'Geld-, bank- en credietwezen in de bezettingsjaren 1942-1945', in: Ibidem 12 (1946) blz. 10.

¹²⁸ Scheffer, *Bankwezen*, blz. 61; Oppenoorth, 'Monetaire maatregelen', blz. 196.

¹²⁹ ARA, 2.20.50, Federatie van Vereenigingen van Bergcultuurondernemingen in Indonesië, inv. 124.

van de oude creditsaldi van de desbetreffende cliënten.¹³⁰ Beoordeling van de aanvragen voor kredietlicenties was in handen van het Gouvernement. Aanvankelijk geschiedde dit rechtstreeks door een van de departementen van Economische Zaken of van Verkeer en Waterstaat. Vanaf april 1946 werden de aanvragen beoordeeld door een commissie, die ressorteerde onder de twee genoemde departementen. Belangrijkste voorwaarde voor het verkrijgen van kredietlicenties was dat de gelden zouden worden aangewend voor productieve doeleinden, met andere woorden voor de wederopbouw van Nederlands-Indië. Dit betekende dat op grond van deze voorwaarde hoofdzakelijk bedrijven in aanmerking kwamen voor kredietverlening.¹³¹ Het de banken ook toegestaan bedragen tot het bedrag van f 1.000 uit hoofde van onder 'sociale zorg' te rekenen doeleinden tegen oude creditsaldi vrij te maken. Deze doeleinden waren huwelijk, geboorte, overlijden, ziekte en evacuatiekleding.¹³² In de 'ruimgeldgebieden' waren geen kredietlicenties nodig. In deze gebieden werden de kredietaanvragen overgelaten aan vertegenwoordigers van de plaatselijke banken. Ook hier gold echter officieel de voorwaarde dat de gelden zouden worden gebruikt voor productieve en sociale doeleinden. Voor zowel 'krap'- als 'ruimgeldgebieden' gold in principe bovendien dat de aanvrager pas daadwerkelijk over zijn geld kon beschikken als hij tevens in het bezit was van een vergunning van het NIDI.¹³³

Welke diensten konden de banken in de eerste twee jaar na de heropening verder aan hun cliënten verlenen? Ten eerste was het vanaf het begin mogelijk een *vrije*, dus niet geblokkeerde giro- of depositorekening in nieuwe Nederlands-Indische courant te openen. Afgaande op de balanscijfers van de NHM groeide het totale bedrag aan nieuwe girorekeningen vanaf 1 januari 1947 gestaag.¹³⁴

Ten tweede namen de banken vooroorlogs Javasche Bankpapier in coupures boven f 5 in ontvangst. Het bedrag werd gestort op een geblokkeerde rekening. Toen op 27 mei 1948 het vooroorlogse bankpapier weer de status van wettig betaalmiddel kreeg, kwamen tevens de bedragen op deze rekeningen vrij.¹³⁵ Het Japanse geld kon tegen een koers van 3 Gouvernementsgulden tegen 100 Japanse gulden worden ingewisseld. De inwisseling stond open tot 30 oktober 1946, maar pas op 16 juli 1948 werd het daadwerkelijk verboden Japans geld

¹³⁰ Zie voor informatie over het verlenen kredietlicenties: Scheffer, *Bankwezen*, blz. 59-63; Muller, 'Departement van Financiën', blz. 209; A.M. Bom, 'Recente monetaire ontwikkelingen', in *Economisch Weekblad voor Nederlands-Indië* 12 (1946) blz. 298-299; F.J. Muller, 'De voorloopige voorziening in de credietbehoefte na de Japansche bezettingsperiode', in: *Ibidem*, 12 (1946) blz. 97-98; D.J. Hulshoff Pol, 'De geld- en credietrestrictiepolitiek in Indonesië', *Economisch Statistische Berichten* 33 (1948) blz. 248-250.

¹³¹ In de correspondentie van de NHM uit deze tijd wordt dan ook niet gesproken over kredietlicenties, maar over 'bedrijfslicenties'. Zie ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2625, brief Factorij aan Secretarie, 15 februari 1947. Zie het tabel op blz. 62 van Scheffer, *Bankwezen*.

¹³² Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 5532, Spaarbank te Menado (Minahasa) aan De Javasche Bank, exacte datum onbekend; Bom, *Monetaire ontwikkelingen*, blz. 298.

¹³³ Scheffer, *Bankwezen*, blz.59.

¹³⁴ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2649, brief Factorij aan Secretarie, 30 september 1947. Vgl. inv. 4712-4720.

¹³⁵ *Indisch Staatsblad* 1948, 107.

in bezit te hebben.¹³⁶ Vanaf 15 juli 1947 bracht De Javasche Bank nieuwe bankbiljetten in omloop, ter vervanging van de gedurende de oorlog in de Verenigde Staten aangemaakte Gouvernementsguldenbiljetten.¹³⁷

Ten derde konden de banken geld (van oude en nieuwe creditsaldi) overmaken naar andere plaatsen binnen Nederlands-Indië waar de banken geopend waren.¹³⁸ Ook remises (overmakingen) naar Nederland waren in principe vanaf 12 april 1946 mogelijk.¹³⁹ De beoordeling van de vergunningen voor remises naar het buitenland lag volledig in handen van het NIDI. Voor de moeilijkheden die repatrianten met remises naar Nederland ondervonden, wordt verwezen naar paragraaf 6.

Cliënten van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië die tijdens de Japanse bezettingsperiode geen gebruik hadden gemaakt of hadden kunnen maken van de Chokin Kyoku (over het algemeen waren dit 'niet-erkende', dus 'vijandelijke' cliënten geweest), konden vanaf april 1946 hun boekjes laten overschrijven naar de Rijkspostspaarbank in Nederland.¹⁴⁰ Het betrof hier uitsluitend de hoofdsom van oude saldi. Overschrijving was alleen mogelijk als men een boekje kon overleggen. Van de f 24 miljoen die in de periode tussen april 1946 en 1 november 1947 naar Nederland werd getransfereerd (14.000 boekjes), belandde f 6,25 miljoen, overeenkomstig de bepalingen in Nederland, op een geblokkeerde rekening. Tot 1 november 1947 stelde de PSNI gelden beschikbaar bij het kantoor van De Javasche Bank te Amsterdam. Repatrianten konden, na inlevering van hun boekje bij de PSNI, via De Javasche Bank en De Nederlandsche Bank een nieuw boekje krijgen bij de RPS in Amsterdam.¹⁴¹ Deze regeling was uniek en bestond niet voor de kleinere spaarbanken in Nederlands-Indië. Zij waren voor van overmakingen naar Nederland, overeenkomstig de vier grote banken, gebonden aan de bepalingen van het NIDI. Na 1 november 1947 golden deze bepalingen, op aandrang van het NIDI en het Nederlands-Indische gouvernement, echter ook voor de PSNI.

Ten vierde hielden de banken zich na de heropening bezig met de volgende bankzaken: het innemen en afrekenen van buitenlandse betaalmiddelen (op grond van de Bekendmakingen van het NIDI), het aannemen van waardevolle bezittingen in gesloten bewaargeving en het verstrekken van inlichtingen over kwesties van financiële aard.¹⁴²

De Bevriezingsordonnantie is per 7 juli 1948 door de Directie van de Raad voor het Rechtsherstel, hiertoe gemachtigd door het Gouvernement, voor het grootste gedeelte opgeschort.¹⁴³ Al eerder,

¹³⁶ *Indisch Staatsblad* 1948, 153.

¹³⁷ *Indisch Staatsblad* 1947, 116.

¹³⁸ M.H. Smith, 'De functie der banken', blz. 51; ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2623, circulaire 12 maart 1946.

¹³⁹ Arsip Nasional, Algemeene Secretariaat I, inv. 462, mededeling 30 januari 1946; Bekendmaking B 5 NIDI, 12 april 1946.

¹⁴⁰ Daarmee bliezen de beide postspaarbanken de overeenkomst inzake het overboeken van rekeninghouders van 1906 (vernieuwd en aangepast in 1936) nieuw leven in. ARA, 2.16.79, RPS/PTT/PCGD, inv. 269.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² Smith, 'De functie der banken', blz. 51.

¹⁴³ *Indisch Staatsblad* 1948, 139.

op 1 april 1948, was het de banken toegestaan oude creditsaldi vrijwillig uit te betalen. Bij de soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 waren alle bankrekeningen met oud, van oorsprong vooroorlogs tegoed gedeblokkeerd, hetgeen dus inhield dat men, in Indonesië althans, de beschikking kon krijgen over deze tegoeden.¹⁴⁴ Uitzondering hierop vormde de rekeningen van niet-ingezetenen (de zogenoemde gurni), die onder toezicht stonden van het NIDI.¹⁴⁵ Het Deviezeninstituut verhinderde ook een onbeperkte en vrije beschikking over oude tegoeden buiten het grondgebied van Indonesië (zie paragraaf 6).

5.2 De naoorlogse verwerking van vooroorlogse administratie en saldi

In paragraaf 4 is reeds aangegeven dat de Nederlands-Indische banken na de oorlog voor wat betreft de kantoren op Java de slotcijfers van de Japanse liquidateur van 10 oktober 1945 hebben overgenomen. De deposito's en girosaldi van 'vijandelijke' personen bleken gedurende de oorlog niet te zijn aangeroerd. Van de creditsaldi van 'niet-vijandelijke' personen bleek in verband met de liquidatie-uitkering 30% afgeboekt. De saldi zoals die van de Japanse liquidateur waren overgenomen, werden na hervatting van de bankwerkzaamheden in maart 1946 verwerkt in de zogenoemde 'oude administratie'. Op last van de overheid waren de banken in verband met de Bevriezingsordonnantie namelijk gedwongen een onderscheid aan te brengen tussen oude (vooroorlogse) en nieuwe (naoorlogse) administratie.¹⁴⁶ De creditsaldi van kantoren buiten Java, die zoals eerder gesteld, werden gereconstrueerd aan de hand van de laatst bekende vooroorlogse verantwoordingsstukken, aangevuld met informatie van de met de liquidatie belaste instanties, werden vermoedelijk in de loop van 1947 in de oude administratie opgenomen.¹⁴⁷

Uit nader onderzoek in het archief van de NHM komt naar voren dat in de periode van 10 oktober 1945 tot en met 31 december 1947 ruim de helft van de oude girosaldi van particuliere rekeninghouders, als gevolg van de Bevriezingsordonnantie, onveranderd is gebleven (de vermindering van administratiekosten van circa f 15 buiten beschouwing gelaten).¹⁴⁸ De overige saldi zijn gedaald of in zijn geheel van de lijsten verdwenen. Voor deze dalingen of verdwijning in de eerste anderhalf jaar na de heropening van de Nederlands-Indische banken doen zich een aantal mogelijke verklaringen voor. De eerste drie zijn reeds in paragraaf 5.1 aangestipt.

¹⁴⁴ Hetgeen duidelijk blijkt uit de jaarverantwoordingsstukken van de NHM over deze periode. Vgl. ARA, 2.20.01, NHM, inv. 4712-4720. Zie H.K. Charlesworth, *A banking system in transition, the origin, concept and growth of the Indonesian banking system* (Jakarta 1959).

¹⁴⁵ H. Oppenoorth, 'Monetaire maatregelen: de Bevriezingsordonnantie', blz. 296.

¹⁴⁶ Scheffer, *Bankwezen*, blz. 60.

¹⁴⁷ Uit het archief van de NHM is af te leiden dat de administraties van gesloten agentschappen werden opgenomen in de administratie van het hoofdkantoor te Batavia. Zie ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2549, 25 april 1947.

¹⁴⁸ Voor het agentschap Bandoeng (ca 1000 rekeninghouders) en Semarang (ca. 200 rekeninghouders) gaat het om een percentage van respectievelijk 53 % en 52,5% (steekproef van 10%, resp. 20%). Gebaseerd op gegevens die zich bevinden in ARA, 2.20.01, NHM, inv. 4790 en 4712 en 4714.

1. Rekeninghouders konden uit hoofde van sociale zorg (en productieve doeleinden indien een persoon een bedrijf vertegenwoordigde) over een gedeelte van hun oude saldi beschikken.
2. Repatrianten konden vanaf april 1946 krachtens bepalingen van het NIDI een gedeelte van hun oude saldi naar Nederland laten overboeken. Wegens het ontbreken van een groot deel van het NIDI-archief over de jaren 1945 –1955 valt niet te beoordelen op welke schaal dit zich heeft voorgedaan. Voor de officiële Bekendmakingen van het NIDI wordt nogmaals verwezen naar paragraaf 6.
3. Veel oude saldi werden naar andere agentschappen binnen Nederlands-Indië overgeboekt. Bekend is bijvoorbeeld dat na de oorlog veel verhuizingen hebben plaatsgevonden tussen en naar de grote steden.
4. De banken moesten na de oorlog nog de transacties die aan de vooravond van de oorlog (31 december 1941 tot begin maart 1942) hadden plaatsgevonden, voor zover bekend, in de oude administratie verwerken. Dit verliep langzaam omdat de banken te kampen hadden met onderbezetting en zij bovendien ook de nieuwe administratie moesten bijhouden.¹⁴⁹
5. Tot slot is het waarschijnlijk dat de NHM (en de andere drie grote banken) in de periode tot aan de opschorting van de Bevriezingsordonnantie oude creditsaldi hebben verrekend met schulden die waren ontstaan als gevolg van de in Nederland tijdens de oorlog doorbetaalde *delegatiekredieten*, oftewel steunbetalingen. Een korte uitleg is hier op zijn plaats. Na de verbreking van het betalingsverkeer tussen Nederland en Indië door de Duitse inval in Nederland op 10 mei 1940 hebben de *Nederlandse vestigingen* van de vier grote banken van Nederlands-Indië, op verzoek van het Indisch Gouvernement, de periodieke uitkeringen voortgezet die Indische cliënten in normale tijden naar derden in Nederland (doorgaans familieleden) voor levensonderhoud en/of studie overmaakten. De banken zijn ook na de Japanse inval in Nederlands-Indië met deze krediethulp doorgegaan, zij het uit oogpunt van bezuiniging in lagere uitkeringen.¹⁵⁰ Hoewel naar een soepele, redelijke aflossing werd gestreefd, probeerden de banken onmiddellijk na de oorlog, zover dat mogelijk was, de schulden die hieruit zijn ontstaan, veelal *delegatieschulden* genoemd, van hun cliënten terug te vorderen. Het volgende citaat getuigt hiervan:

"Onmiddellijk na afloop van den oorlog zijn de banken er op bedacht geweest tot aanzuivering van de verleende crediethulp te geraken. De mogelijkheid hiertoe werd inzonderheid geboden door de remises die vele cliënten uit Indonesië krachtens de transfertbepalingen van het Deviezeninstituut (met inbegrip van de rehabilitatie-uitkering vervat in circulaire C No. 100 van het DIVI) konden doen bewerkstelligen en de effectenportefeuilles welke naar Nederland mochten worden overgebracht. Voorzover afbetaling in Nederland niet mogelijk was, hebben de banken zich beijverd door cliënten zekerheid, veelal in de

¹⁴⁹ Zie: ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2549, Factorij aan Secretarie (geheim), 25 april 1947 en 30 september 1947.

¹⁵⁰ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 10875, 'Toelichting betreffende krediethulp', Amsterdam, augustus 1945, blz. 2-3.

vorm van creditsaldi, in Indonesië te doen stellen."¹⁵¹

Na de opschorting van de Bevriezingsordonnantie in het midden van 1948 konden de banken met het samenvoegen van de oude en de nieuwe administratie beginnen. Bij de afsluiting van 1948 had de NHM de oude creditsaldi samengevoegd met nieuwe creditsaldi. Oude saldi, waarvan de eigenaar (nog) niet was getraceerd, werden geboekt op de lijst *Onbeheerde saldi*.¹⁵² Op deze lijst stonden echter ook nieuwe, dus naoorlogse saldi.¹⁵³ Het totaalbedrag van de lijst Onbeheerde Saldi voor alle NHM-agentschappen in Nederlands-Indië (exclusief Bandoeng) bedroeg in 1948 f 1.226.001,24 met in totaal circa 700 rekeninghouders. In 1949 was dit bedrag gedaald tot f 1.006.340,87 met in totaal circa 800 rekeninghouders (nu inclusief Bandoeng).

De laatst bekende lijst Onbeheerde saldi voor de agentschappen van de NHM in Indonesië dateert van 24 januari 1957. Het totaalbedrag bedroeg f 652.630,94, plus f 304.700 aan R.I. (Republiek Indonesia) Obligaties. Deze tweedeling was het directe gevolg van de geldzuivering in 1950; de helft van alle banksaldi moest toen worden ingewisseld tegen obligaties in een Staatslening (met rente van 3% en een looptijd van 40 jaar).¹⁵⁴ In paragraaf 6.2.1 zal deze geldsanering nader worden toegelicht. Op de lijst Onbeheerde saldi stonden aan het eind van 1956 circa 600 rekeninghouders. Op basis van een vergelijking met de saldilijsten van 10 oktober 1945 voor de agentschappen Bandoeng en Soerabaja wordt geschat dat 50 procent daarvan bestond uit oude, dus van oorsprong vooroorlogse saldi en 50 procent uit naoorlogse saldi.¹⁵⁵ Algemene banken hanteerden gewoonlijk een termijn van dertig jaar voordat onbeheerde tegoeden aan de winst-en-verliesrekening van de bank werden toegevoegd. Spaarbanken hielden een termijn van vijftien jaar aan.

¹⁵¹ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 10874, 'Aide memoire', Amsterdam, februari 1950. Er is tussen overheid en banken veel onenigheid geweest over de garantie en vergoeding van de delegatieschulden die niet door de cliënt konden worden betaald door het Gouvernement. Omdat het weinig van doen heeft met de vraagstelling ten aanzien van de spaar- en banktegoeden, is deze kwestie in dit hoofdstuk buiten beschouwing gelaten. Zie o.a. PIVOT, *Geld(T) Voor Overzee. Institutioneel onderzoek naar overzeese pensioenen en eenmalige uitkeringen aan Indische oorlogsslachtoffers* ('s-Gravenhage 1996).

¹⁵² Gebaseerd op een vergelijking tussen ARA, 2.20.01, NHM, inv. 4790 en 4715 (de lijst Onbeheerde saldi bevindt zich in de jaarverantwoordingsstukken van het agentschap Batavia).

¹⁵³ Over het algemeen merkt een bank dat een cliënt uit het oog verloren is, als zijn rekeningafschriften (bijv. met jaarlijkse rentebijdrage) onbesteld retour komen of als het spaarbankboekje niet regelmatig ter rentebijdrage wordt aangeboden. .

¹⁵⁴ De NIHB had onder de noemer 'Dode giro's' een lijst met onbeheerde saldi. Deze bedroeg in april 1958 voor Indonesiërs ruim f 362.000, voor Chinezen f 858.000 en voor Europeanen f 1.200.000 (er was op deze rekeningen geen tweedeling gemaakt zoals bij de NHM). Ter vergelijking: De 'levende giro's' bij de NIHB bedroegen op genoemde datum voor Indonesiërs f 7.000.000, voor Chinezen f 9.400.000 en voor Europeanen f 65.000.000. ARA, 2.20.03, NIHB, inv. 1679.

¹⁵⁵ Voor Bandoeng geldt dat 39 van de 78 en voor Soerabaja geldt dat 20 van de 42 particuliere tegoeden op de lijst Onbeheerde saldi vooroorlogse zijn. Ter vergelijking: de saldilijsten van 10 oktober 1945 voor Bandoeng en Soerabaja bestonden respectievelijk uit ca. 1000 en 300 rekeninghouders.

Niet is vastgesteld in hoeverre de NHM een actief opsporingsbeleid heeft gevoerd.¹⁵⁶ Wel is achterhaald dat de Factorij, in overleg met de Directie in Amsterdam, in januari 1948 alle agentschappen in Nederlands-Indië instrueerde enige soepelheid in de ‘afwikkeling van zaken van overleden cliënten’ in acht te nemen:

*"Wanneer door de erfgenamen van een overleden cliënt, die aan het Nederlandsch-Indische burgerlijk recht was onderworpen, een notariële verklaring van erfrecht wordt overlegd, waarin een Nederlandsche of Nederlandsch-Indische notaris in definitieve bewoordingen, met geen ander voorbehoud dan 'Voor zoveel mogelijk' vaststelt dat uitsluitend de echtgenote en/of de kinderen van den overledene tot de nalatenschap gerechtigd zijn, dan kan, indien het niet om te hoge bedragen gaat, (...) met overlegging van deze notariële volmacht (...) worden volstaan. Alsdan behoeft dus niet te worden gestaan op overlegging van een acte van overlijden en het testament, terwijl evenmin door onze Maatschappij de juistheid van hetgeen in de notariële acte wordt gesteld wordt onderzocht."*¹⁵⁷

Deze soepele richtlijn mocht echter niet worden gehanteerd indien ‘derden’ (dus niet-familieleden) in de notariële akte werden vermeld en het tevens om ‘belangrijke bedragen’ ging.¹⁵⁸ In dat geval diende, in verband met het te grote risico, de afwikkeling te worden geweigerd tot aan alle formaliteiten was voldaan. Hetzelfde gold voor overleden buitenlanders en voor mensen die conform de juridische indeling van de bevolking in Nederlands-Indië niet aan het Nederlands-Indisch burgerlijk recht onderworpen waren geweest.¹⁵⁹

Naoorlogse monetaire overheidsmaatregelen, dat wil zeggen de Bevriezingsordonnantie en de krapgeldpolitiek, verhinderden in de periode 1946 – 1948 de vrije beschikking over oude, dus van oorsprong vooroorlogse tegoeden door particuliere rekeninghouders. Alleen door middel van vergunningen kon men in deze periode over delen van deze tegoeden beschikken. Toen de Bevriezingsordonnantie in het midden van 1948 werd opgeschort, kwamen oude saldi in Nederlands-Indië vrij, overmaking van deze gelden naar Nederland bleef nog steeds een moeizame zaak. In de volgende paragraaf worden de deviezenbepalingen van het NIDI met betrekking tot Nederlandse particuliere rekeninghouders in de periode 1945-1949 besproken. Ook wordt ingegaan op de negatieve gevolgen van de geldsanering en de invoering van het deviezencertificatensysteem na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 voor particuliere tegoeden die nog niet naar Nederland waren of konden worden overgemaakt.

¹⁵⁶ Bekend is alleen dat de NHM in februari 1947 een oproep heeft gedaan aan effectenhouders zich bij de bank te melden. ‘Rekeninghouders’ worden in dit bericht (geen advertentie) echter ook gemaand zich te melden. Bondsmededeelingen (voorloper van het NIBEG-orgaan) 2 (1947) 5.

¹⁵⁷ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 4516, Algemene instructies, no. 55, aan alle kantoren der NHM in Nederlands-Indië, Batavia, 19 januari 1948.

¹⁵⁸ Aan welke bedragen men dacht is niet duidelijk geworden.

¹⁵⁹ C. Fasseur, ‘Hoeksteen en struikelblok. Rassenonderscheid en overheidsbeleid in Nederlands-Indië’, blz. 139-171.

6 De werking van het naoorlogse deviezenregime

In deze paragraaf wordt de deviezenproblematiek in twee periodes behandeld. De eerste periode, tot aan de soevereiniteitsoverdracht in december 1949, beschrijft op chronologische wijze de maatregelen die het Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut trof. Dit instituut bepaalde hoe en of men geld vanuit Indië kon (laten) overmaken. In verschillende subparagrafen worden de positie van dit NIDI, de transferregelingen voor particuliere tegoedhouders en de kwestie rond de 'gurni-rekeningen' toegelicht. Tevens is er aandacht voor maatregelen van Nederlandse zijde. In het tweede gedeelte, dat handelt over de periode na 1949, wordt aandacht besteed aan de geldsanering van 1950 (de halvering van banktegoeden en het doormidden knippen van papiergeld), het deviezencertificatensysteem en de transfermogelijkheden na 1949. Het NIDI was met zijn strikt juridische opstelling verantwoordelijk voor veel belemmeringen die particuliere tegoedhouders ondervonden wanneer zij wilden beschikken over hun banktegoeden in Indië. De maatregelen van het NIDI kwamen bovenop de in de vorige paragraaf genoemde problemen rond de krapgeldpolitiek en de Bevriezingsordonnantie.

6.1 Het deviezenregime 1945-1949

Particulieren die na de oorlog geld wilden overmaken naar Nederland of op een andere manier over hun tegoeden wilden beschikken, kregen naast de Bevriezingsordonnantie en de krapgeldpolitiek vooral te maken met beslissingen van het NIDI. De positie van het NIDI was geregeld bij de deviezenmaatregelen van 1940, die ook na de oorlog golden. Na 1945 kwam er in toenemende mate kritiek op het NIDI, niet alleen van particuliere tegoedhouders die moeite hadden met de strikte regelgeving, maar ook van ondernemers en zelfs van ambtenaren binnen het overheidsapparaat. Het voornaamste bezwaar was dat het NIDI een volstrekt onafhankelijk opererende instelling was die zich nauwelijks ontvankelijk toonde voor kritiek.

De kritiek van particulieren, zoals die ook naar voren is gekomen in diverse brieven aan het Meldpunt, richtte zich op de onmogelijkheid voor hen om geld vanuit Indië naar Nederland over te boeken. Deze regelingen werden door het NIDI, dat daartoe gemachtigd was, zo strikt mogelijk nageleefd.¹⁶⁰ Voor het NIDI gold niet het belang van particulieren als hoofdzaak, maar het versterken van de deviezenpositie van Indië.

In februari 1948 schreef W. Alons, waarnemend Directeur van Financiën, aan de Luitenant-Gouverneur-Generaal dat hij het beter achtte het NIDI direct onder het Departement van Financiën te brengen.¹⁶¹ Hij had met groeiende verontrusting gemerkt dat de belangen van Financiën en het NIDI niet altijd parallel liepen. Zijn ambtenaren kregen geen vat op de medewerkers van het NIDI. Hij vroeg zich af wie nu eigenlijk het buitenlandse financiële

¹⁶⁰ Zie ARA 2.20.01 NHM inv. 10897 en 10910 voor enkele beslissingen van het NIDI op de aanvragen voor overmakingen.

¹⁶¹ Arsip Nasional, Algemeene Secretarie I, 494, brief 11 februari 1948 GTD 4-1-14.

beleid bepaalde. Ook de Ondernemersbond voor Nederlandsch-Indië - en de tegenhanger in Nederland, de Ondernemersraad - was niet altijd even gelukkig met de beslissingen van het NIDI.¹⁶² De Indische zakenwereld ondervond, evenals particulieren, moeilijkheden bij de transfer van gelden van Indië naar Nederland. In een nota van 4 september 1947 van de Ondernemersbond aan de Raad van Toezicht bij het NIDI werd gesproken over bewuste discriminatie, onvoldoende publiciteit, de terugwerkende kracht van nieuwe beperkende maatregelen, het niet toekennen van terugwerkende kracht aan transferaanvragen en de grote administratieve rompslomp.¹⁶³ Verschillende klachten van dergelijke aard kwamen ook van particuliere zijde.

Er was een direct raakpunt tussen particulieren en ondernemers. De ondernemers vonden een beslissing van maart 1947 van het NIDI onbillijk. Werknemers in Indië konden voortaan slechts geld overmaken naar Nederland als zij geen vorderingen hadden op hun werkgevers.¹⁶⁴ Met andere woorden, als werkgevers nog schulden hadden bij hun werknemers in Indië in de vorm van achterstallig loon of betalingen, konden diezelfde werknemers geen geld overmaken naar Nederland. Het NIDI vond dat de werkgevers eerst hun schulden moesten aflossen, maar juist onder de Bevriezingsordonnantie was dat niet altijd mogelijk. De ondernemers achtten de beslissing van het NIDI onjuist, immers onder de Bevriezingsordonnantie konden zij niet altijd uitbetalen. Zo kregen zij de schuld van moeilijkheden bij transfers door particulieren. Daarbij kwam dat gerepatrieerde werknemers die nog een tegoed hadden in Indië dat niet konden gebruiken voor het voldoen van belastingschulden in Nederland. In de genoemde brief werd het optreden van het NIDI met dat van Duitsers of Japanners gelijkgesteld. Het NIDI had weliswaar toegestaan dat bij een kort verblijf in Nederland een gedeelte van het verlofsalaris mocht worden overgemaakt, maar dit was slechts een gedeelte. De ondernemers vonden dat het NIDI zich ging bemoeien met loonpolitiek, het leek op verregaande looncontrole. Moest het NIDI gaan uitmaken hoeveel men in Nederland nodig had voor levensonderhoud?

Toch is de positie van het NIDI al deze jaren in wezen onaangetast gebleven. Uit de bestudeerde stukken bleek niet dat dit instituut zich veel van de kritiek heeft aangetrokken. Alons noemde het in zijn eerder genoemde brief een "...van de departementale organisatie volstrekt onafhankelijke" instelling en voegde daaraan toe dat dit waarschijnlijk met voorbedachten rade was gedaan. De besluiten van het NIDI waren beslist niet onomstreden. De gedachte van 'een staat binnen de Staat' komt in dit verband als juist voor.

6.1.1 *Het NIDI als organisatie*

Vanaf 30 september 1945 stond het NIDI onder leiding van de Directeur van Financiën, met naast zich een Raad van Toezicht waarin de president van De Javasche Bank en de Directeur

¹⁶² Archief Factorij NHM, Bank Mandiri, 212. Brief Ondernemersraad aan H.A.M. van den Dries, Ministerie van Financiën, 16 juli 1947.

¹⁶³ ARA,2.20.01, Archief NHM, 2627, bijlage II 4 september 1947.

¹⁶⁴ Bekendmaking B53 NIDI, 12 maart 1947.

van Economische Zaken zitting hadden.¹⁶⁵ Per 15 april 1946 kwam daar de Directeur van Verkeer en Waterstaat bij.¹⁶⁶ In datzelfde jaar opende het NIDI een agentschap in Amsterdam, aanvankelijk op het adres Rokin 6 (tevens de behuizing van het Kantoor Deviezenvergunningen van de Nederlandsche Bank), later op de Herengracht, om repatrianten te kunnen helpen en informeren.¹⁶⁷ In 1947 werd de Directeur van Financiën gewoon lid van de Raad van Toezicht en kwam er een aparte Directeur voor het NIDI.¹⁶⁸ Het is opvallend dat vanaf die tijd de klachten over het NIDI toenamen, ook uit ambtelijke kringen. De beperkingen onder de Bevriezingsordonnantie en deviezenbepalingen leken wel erg lang te duren, de oorlog was immers al in augustus 1945 afgelopen. Eveneens in februari 1947 nam een vertegenwoordiger van de deelstaat Oost-Indonesië zitting in de Raad van Toezicht. Vanaf 10 november 1948 luidde de naam Deviezeninstituut voor Indonesië of DIVI. De naam DIVI werd na de soevereiniteitsoverdracht veranderd in Lembaga Alat-Alat Pembayaran Luar Negeri of LAALPN.¹⁶⁹

Aanmelding en inlevering buitenlandse valuta

De regelingen van het NIDI zoals die vóór de Japanse bezetting al hadden bestaan, werden naarmate het Nederlandse gezag werd hersteld steeds dwingender. De deviezenschaarste in Indië dwong het NIDI en de Indische overheid tot verregaande maatregelen. Men had nu eenmaal deviezen (buitenlandse betaalmiddelen of tegoeden) nodig om de noodzakelijke import te kunnen betalen. Bovendien vergden het herstel van het Nederlandse gezag en de ontstane strijd met de Republiek enorme militaire uitgaven. Officieel golden de regelingen van 1940 nog steeds, maar de controle daarop was uiteraard niet goed geweest in de periode direct na de Japanse capitulatie. In maart 1946 werden de regelingen van 1940 nog eens onder de aandacht van het publiek gebracht.¹⁷⁰

Om te beginnen de buitenlandse betaalmiddelen (met uitzondering van Nederlandse gulden). Eventuele banktegoeden in andere valuta waren al geblokkeerd of onbereikbaar voor mensen in Indië. Daarnaast mocht niemand beschikken over dollars, ponden of andere buitenlandse valuta in contante betaalmiddelen, geldwaardige papieren of vorderingen.

¹⁶⁵ *Indisch Staatsblad* 1945-138

¹⁶⁶ Zie resp. *Indisch Staatsblad* 1945-138 en *Indisch Staatsblad* 1946-28.

¹⁶⁷ Het agentschap in Nederland is in 1950 naar het Hoge Commissariaat van Indonesië in Den Haag verhuisd en vond in 1954 onderdak bij het Bijkantoor van De Javasche Bank, later Indover of Indonesische Overzee Bank, in Amsterdam.

¹⁶⁸ *Indisch Staatsblad* 1947-4. De wijziging in het bestuur ging op 13 januari 1947 in.

¹⁶⁹ Het NIDI publiceerde zijn besluiten in verschillende vorm. De *Javasche Courant* bevatte regelmatig mededelingen, daarnaast vond publicatie in tal van andere kranten, tijdschriften en bladen plaats. Er zijn drie series te onderscheiden: bekendmakingen, aangeduid met de serie-letter A; mededelingen aan banken, serie-letter B; circulaire, serie-letter C. Deze indeling werd ook door het LAALPN aangehouden en voortgezet. Sedert 1971 was het LAALPN officieel een afdeling van Bank Indonesia.

¹⁷⁰ Bekendmakingen A 3, A 4 en A 5 NIDI van 2, 3 en 13 maart 1946.

Mocht men deze toch nog onder zijn beheer hebben, dan moesten die direct worden ingeleverd bij een van de vier Nederlandse banken en in elk geval worden aangemeld bij het NIDI. Deze strikte aanmeldingsplicht gold ook voor goud, maar niet voor Nederlandse guldens of guldenstegoeden. Het NIDI trachtte dus direct na de oorlog greep te krijgen op het gehele deviezenverkeer met het buitenland. Net als in veel andere landen bestond er een dollartekort. Uit alle mogelijke bronnen moesten de landen die goederen wilden importeren uit de Verenigde Staten, dollars of andere 'harde' valuta tevoorschijn zien te halen.

De tegenwaarde van ingeleverde buitenlandse valuta kwam op een geblokkeerde rekening. Pas in april 1948 verviel deze regeling: de tegenwaarde in NI-courant (Nederlands-Indische gulden) van deze buitenlandse valuta kon voortaan worden geboekt op een vrije rekening.¹⁷¹ Deze maatregel hing samen met de algehele ontdooiing van banktegoeden. Immers, vanaf april 1948 kon men vrijelijk het tegoed van zijn bankrekening halen.

6.1.2 *Maatregelen in Nederland tot 1949*

Repatrianten en degenen die geld wilden overmaken naar Nederland, kregen te maken met twee soorten maatregelen. Ten eerste bij emigratie de maatregelen van het NIDI en ten tweede bij aankomst in Nederland het daar heersende deviezenregime. Dit werd belichaamd door het Kantoor Deviezenvergunningen (KDV), een afdeling van de Nederlandsche Bank.¹⁷² Ook in Nederland gold een strikte deviezenpolitiek en werd de geldhoeveelheid beperkt gehouden. Men kon niet zomaar Nederland binnenkomen met een ongecontroleerde hoeveelheid geld, deviezen, effecten of andere waardepapieren. Uiteraard kregen de repatrianten uit Indië hier mee te maken.

Wat mochten evacués in Nederland invoeren, gesteld dat ze de beschikking hadden over hun (Indische) girale of banksaldi? Allereerst bezien vanuit de Nederlandse kant. Op 2 januari 1946 maakte de Vereniging voor den Effectenhandel bekend, in overeenstemming met het Kantoor Deviezenvergunningen, dat alle repatrianten buitenlandse geldswaardige papieren mochten invoeren in Nederland, mits zij die binnen tien dagen na aankomst in Nederland ter inwisseling bij een bank zouden aanbieden in Nederland.¹⁷³ Vijf dagen later benadrukten de Vereniging voor den Effectenhandel en het Kantoor Deviezenvergunningen dat de evacués uit Indië daarnaast binnen- en buitenlandse effecten konden invoeren in Nederland.¹⁷⁴ In Nederland heerste, net als in Indië, een tekort aan buitenlandse deviezen of harde valuta en ook hier probeerden de Nederlandse overheid en De Nederlandsche Bank zoveel mogelijk van deze valuta veilig te stellen om de noodzakelijke import te kunnen betalen.

¹⁷¹ *Javasche Courant* 16 april 1948 bevat Bekendmaking A 15 NIDI van 3 april 1948.

¹⁷² Het Kantoor Deviezenvergunningen in Nederland en het Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut stonden juridisch volkomen los van elkaar.

¹⁷³ *Prijscourant voor Effecten*, 2 januari 1946.

¹⁷⁴ *Prijscourant voor Effecten*, 7 januari 1946.

Wat de effecten betreft, hoefden de Indische repatrianten alleen hun effectenbezit voor zover in Nederland aanwezig aan te melden. Zij konden hun effecten uit Indië niet eens meenemen, omdat die nog in de kluis te Bandoeng lagen. Eind januari 1947 veranderde de situatie. Omdat de oorlogskluis in Bandoeng, met daarin de effecten en de administratie, vrijwel geheel ongeschonden was aangetroffen, hadden de Indische repatrianten vanaf dat tijdstip ook de plicht hun effectenbezit in Indië bij het Kantoor Deviezenvergunningen aan te melden. Voordien waren de Indische repatrianten van deze verplichting tijdelijk vrijgesteld. Men wist immers niet zeker of de effecten in de oorlogskluis intact waren gebleven. Overigens moesten de overige Nederlanders al hun effectenbezit aanmelden; de Indische repatrianten vormden dus tot begin februari 1947 een uitzondering.¹⁷⁵

De aanmeldingsregeling voor waardepapieren gold tot 18 februari 1947. Daarna mochten de repatrianten, voor wat betreft Nederland, binnen- en buitenlandse geldswaardige papieren invoeren, buitenlandse betaalmiddelen met uitzondering van Indische guldens en binnenlandse (lees: Nederlandse) betaalmiddelen tot een maximum van f 50 per persoon. Buitenlandse waarden moesten de repatrianten nog steeds binnen tien dagen bij een deviezenbank te koop aanbieden.

Het was vrijwel onmogelijk om geld vanuit Nederland naar Indië over te maken. Zolang de banktegoeden in Indië nog waren bevroren, had dat ook weinig zin. In latere jaren kon men wel geld naar Indië overmaken.¹⁷⁶ De Nederlandsche Bank verleende in 1949 een algemene vergunning aan Nederlandse deviezeningezetenen, daartoe werden ook de repatrianten gerekend. Na een jaar verblijf in Nederland werden de Indische repatrianten beschouwd als Nederlandse deviezeningezetenen.¹⁷⁷ Zij konden per maand f 200 overmaken naar Indië voor betalingen van niet-commerciële aard, zoals voor ondersteuning, kosten van verpleging van familie of militairen, geschenken en studiekosten. Aan Nederlandse deviezeningezetenen die zich gingen vestigen in Indië, werd de mogelijkheid geboden f 10.000 in één keer naar Indië over te maken. Als zij tijdelijk in Indië verbleven, voor werk bijvoorbeeld, konden ze beschikken over hun Nederlandse tegoed in Indische courant. Zij konden dus ter plekke geld opnemen ten laste van hun bankrekening in Nederland, uiteraard onder de geldende bepalingen van het Kantoor Deviezenvergunningen in Nederland en het NIDI in Indië. Ook het begrip onderhoudskosten werd in de regeling opgenomen. Diezelfde regeling gold ook voor

¹⁷⁵ *Prijscourant voor Effecten*, 28 januari 1947 en 22 april 1947. Volgens de laatste mededeling moest ook opgave worden gedaan van het bezit van aandelen buiten het Koninkrijk toebehorende aan Nederlandsch-Indische ingezetenen. De aanmeldingsplicht was mede tot stand gekomen op verzoek van de Indische Raad voor het Rechtsherstel.

¹⁷⁶ *Prijscourant voor Effecten*, 19 mei 1949.

¹⁷⁷ In het algemeen werd een natuurlijk persoon van Indië of Indonesië Nederlands deviezeningezetene als hij daar een jaar had verbleven, tenzij reeds direct of na enige tijd als zeker kon worden aangenomen dat dit verblijf langer dan één jaar zou duren, bijvoorbeeld in geval van pensionering. In zulke gevallen beslisten de Nederlandsche Bank. Omgekeerd gold deze regeling ook voor Nederlandse deviezeningezetenen die naar Indië verhuisden. Dan besliste het NIDI.

betekkingen met de Republiek Indonesië na 6 april 1950.¹⁷⁸

6.1.3 *Maatregelen in Indië 1946*

Eind december 1945 bepaalde het NIDI, met het Departement van Financiën, dat de volgende bedragen konden worden overgemaakt naar Nederland:¹⁷⁹ een Indische werknemer die in Nederland verbleef, kon maandelijks zijn salaris (tot f 1.200 per maand) overmaken en maximaal f 3.000 ineens als hij in Nederland zou blijven. Bleef hij korter dan een jaar in Nederland (met andere woorden: hij bleef Indisch deviezeningezetene), dan was het maximumbedrag ineens f 1.000. Zijn echtgenote en kinderen hadden, als zij in Nederland verbleven, recht op een overmaking van maximaal 2/3 van het nettosalaris van de echtgenoot, met een maximum van f 750 per maand.¹⁸⁰ Als de echtgenote zich in Nederland vestigde dan had zij recht op maximaal f 1.000 eenmalig en bij een verblijf korter dan een jaar f 500, eenmalig. Ook voor kinderen waren bedragen vastgesteld.

Degenen die in Indië bleven, konden voor bepaalde gevallen bedragen overmaken. Dit was het geval voor het betalen van levensverzekeringen in Nederland, althans voor die bedragen die na 1 augustus 1945 verplicht betaalbaar waren en voor kleinere zaken als boeken, verjaardagen en contributies met een maximum van f 50 per maand (afhankelijk van het maandinkomen). De regeling gold voor werknemers met een betaalboekje (waarop het salaris werd aangetekend), veelal ambtenaren. Niet het gehele salaris werd contant uitbetaald: het restant werd op een betaalboekje aangetekend. Na overleg in Nederland in maart en april 1946 werd het geldende transferschema op alle personen van toepassing verklaard, dus ook voor niet-ambtenaren.¹⁸¹ Wanneer zij niet over een betaalboekje beschikten, kon in voorkomende gevallen worden getrokken tegen oude creditsaldi in Indië in de vorm van een voorschot. De beslissing daarover lag te allen tijde bij het NIDI. Pro forma kon men dus niet van zijn rekening afschrijven: men kreeg als het ware een voorschot, met als onderpand oude vooroorlogse banktegoeden.

¹⁷⁸ De bovengenoemde maatregelen van Nederlandse zijde golden ook voor de militairen die na de oorlog naar Indië waren gegaan. Zij werden beschouwd als Nederlandse deviezeningezetenen, en vielen onder de in Nederland geldende deviezenmaatregelen. Het NIDI had geen feitelijke zeggenschap over deze groep. Wel viel deze groep onder de maatregelen getroffen in het kader van de krapgeldpolitiek en de Bevriezingsordonnantie Arsip Nasional, Algemeene Secretarie I, 462, mededeling 30 januari 1946 namens de Directeur van Financiën aan de NICA-betalmeesters.

¹⁸⁰ Voor delegatiekredieten: W.F. Korthals Altes, *De betalingsbalans van Nederlandsch-Indië 1822-1939* (Rotterdam 1986) blz. 57. Delegatiekredieten waren vóór 1940 vooral in zwang bij ambtenaren en gepensioneerden die een deel van hun inkomen door het Gouvernement lieten inhouden, waartegen in Nederland kon worden getrokken. Het Gouvernement had bij het uitbreken van de oorlog in Europa de Indische banken in Nederland gevraagd bestaande delegaties te blijven verlenen. Verrekening zou, onder garantie van het Gouvernement, na de oorlog kunnen plaats hebben.

¹⁸¹ Verslag van de besprekingen (van Götzen en Oudt) in Nederland II in Bank Indonesia, Archief De Javasche Bank, 2742, bijlage bij de Directievergadering van 14 mei 1946 van De Javasche Bank. Het transferschema werd op 12 april 1946 voor alle personen toepasselijk verklaard.

Aanvullende regelingen

De maatregelen hierboven beschreven sloegen op girale tegoeden. Voor contanten gold een andere regeling. Het *Buitenzorgsch Dagblad* van 20 april 1946 meldde dat particulieren bij vertrek uit Indonesië maximaal f 200 konden meenemen, toch moesten ze altijd contact opnemen met het NIDI of het Beheersinstituut. Ogenschijnlijk herinnerde de krant aan de oude regeling uit 1940. Toen al was het niet meer mogelijk geweest met een opgenomen banktegoed Indië zonder meer te verlaten.

In november 1946 werd deze mededeling officieel door het NIDI nog eens bevestigd en uitgebreid. Ingezeten die Indië voorgoed of tijdelijk verlieten, mochten hoogstens in contanten f 50 per persoon en f 200 per gezin meenemen.¹⁸² Dit kon na 'betaling' in Nederlands-Indisch geld. Immers, in november 1946 was besloten dat Nederlands-Indisch geld in Nederland niet meer kon worden ingewisseld. De repatrianten gingen nu alleen met Nederlands bankpapier scheep. Dit mocht men pas opmaken bij aankomst in Nederland. Naast deze regeling voor contant geld kon de repatriant per gezinshoofd f 1.000 in de vorm van een betalingsopdracht overmaken naar Nederland, op basis van storting van Nederlands-Indisch geld.¹⁸³ De Nederlandse Repatriëringdienst betaalde voor passagekosten en onkosten aan boord f 50 per volwassene en f 35 per kind. Deze regeling gold voor evacués.¹⁸⁴

Mensen die naar Nederland evacueerden, werden bevoordeeld boven hen die naar andere landen reisden. Al in maart 1946 had het NIDI laten weten dat Nederlands-Indische gepensioneerden die buiten het Koninkrijk woonden, na 1 mei 1946 geen buitenlandse deviezen meer konden krijgen, maar alleen guldens.¹⁸⁵ Dit betekende dat deze gepensioneerden of naar Nederland of naar Indië zouden moeten verhuizen als ze niet voldoende in hun levensonderhoud konden voorzien. Immers, hun (eventueel aanwezige Indische) banktegoeden waren ook nog geblokkeerd.

Particulieren konden als evacué geld overmaken naar Nederland, net als de houders van betaalboekjes.¹⁸⁶ Nadelig voor particuliere werknemers was, dat zij minder van hun salaris konden overmaken. Ingevolge de Bekendmaking B 5 van 12 april 1946 ging het NIDI van het standpunt uit dat salarissen van particulieren in het algemeen hoger waren dan die van ambtenaren. Omdat in de regelingen stond dat men percentages van het salaris kon overmaken, zouden de particuliere werknemers meer kunnen overmaken. Dit was volgens het

¹⁸² *Javasche Courant* van resp. 28 november 1946 (Bekendmaking A 6 NIDI) en 15 juli 1940.

¹⁸³ Bij inlevering golden om aan de maximale f 1.000 te komen de volgende maximumbedragen: f 250 NI-nieuw geld, f 500 oude bank- en muntbiljetten, f 500 oude bankbiljetten in hoge coupures, waarop 50% voorschot kon worden gegeven. (Bankbiljetten van hoge coupures, f 25 en hoger, moesten worden ingeleverd en kwamen op een geblokkeerde rekening). Nog in dezelfde maand, november 1946, waren de bedragen om aan de f 1.000 maximale eenmalige remise te komen opgetrokken tot resp. f 1.000 in NI-nieuw geld, f 1.000 oude bank- en muntbiljetten en f 500 bankbiljetten in hoge coupures

¹⁸⁴ Bekendmaking B 35 NIDI van 5 november 1946, aangevuld bij B 44 NIDI van 2 december 1946. In principe behoeften deze bedragen niet te worden terugbetaald.

¹⁸⁵ Bekendmaking A 2 NIDI, 2 maart 1946.

¹⁸⁶ Bekendmaking B 5 NIDI, 12 april 1946.

NIDI niet rechtvaardig. Deze beslissing van het NIDI wekte de verontwaardiging van de Indische banken op. Een werknemer, Indisch deviezeningezetene, die tijdelijk in Nederland verbleef of werkte, kon wel maandelijks zijn salaris of wachtgeld overmaken. Nogmaals, als hij een 'blijver' zou worden in Nederland, kon hij een eenmalige remise doen van f 3.000, als hij korter dan een jaar in Nederland zou verblijven f 1.000. Deze regeling gold niet voor hen die in Indië verbleven. Voor echtgenotes en kinderen waren aanvullende bedragen mogelijk, in mei 1946 kwamen daar nog eens aanvullende bedragen bij voor familieleden als ouders, zussen en broers. Bij het verlenen van vergunningen voor deze groep werd gelet op het principe van 'nooddrift', zoals een maximuminkomen van maximaal f 5.000 per jaar of een grote afhankelijkheid van inkomsten uit Indië. Het begrip nooddrift kreeg nog eens extra nadruk in juni 1946, toen het NIDI liet weten dat de transferregeling gold voor hen die de bezetting in Indië of in andere door Japan bezette gebieden hadden ondergaan en die alles moesten opbouwen in Nederland.¹⁸⁷

Hierboven werd al gesproken over de inleveringsplicht voor dollars, ponden of Zwitserse francs. De tegenwaarde werd geboekt op een geblokkeerde rekening.¹⁸⁸ Het NIDI had op deze manier greep op valuta's die Indië zouden kunnen verlaten. Maar ook valuta die Indië binnen zou komen werden aan vergunningen en regelgeving onderworpen. Opbrengsten uit het buitenland (obligaties, huishuren enz.) na 8 maart 1946, konden op een vrije rekening worden gestort, evenals de tegenwaarde in NIcrt. van incidentele overmakingen uit het buitenland. Opbrengsten uit Indische obligaties, claims en andere kapitaalsrevenue kwamen op een geblokkeerde rekening. De tegenwaarde in NIcrt van nog aan te melden en over te dragen buitenlandse waarden exclusief buitenlands bankpapier, zoals traveller's cheques en kredietbrieven, kwamen voor 50% op een vrije en voor 50% op een geblokkeerde rekening. De tegenwaarde in NIcrt van overgenomen bankpapier (dollars, ponden en Zwitserse francs) werd geboekt op een vrije rekening. Een vrije rekening betekende automatisch ook eventueel uitbetaling.

Een Nederlander in Indië kon blijven beschikken over eigendommen in Nederland voorzover ze daar vrijgegeven waren. Dit gold bijvoorbeeld ook voor een Engelsman in Indië met vorderingen, kapitaal of anderszins in Engeland.¹⁸⁹

Eind november 1946 werd besloten tot verruiming van transfermogelijkheden ingeval van overlijden en de afwikkeling van boedels. Er kwam een extra transfermogelijkheid van f 3.000 per geval, met een aanvullend bedrag van f 200 of f 250 per kind. Smartengeld zou overigens in zijn geheel voor transfer in aanmerking komen. Het NIDI kon in dergelijke gevallen een bedrag per maand van f 500 toestaan. Toch bleef voor alles een vergunning noodzakelijk.¹⁹⁰ De erfenisregeling werd in juli 1949 aangepast.¹⁹¹ Als een Indische deviezeningezetene na

¹⁸⁷ Bekendmaking B 16 NIDI van 26 juni 1946.

¹⁸⁸ Bekendmaking A 7 NIDI, 6 november 1946.

¹⁸⁹ Bekendmaking A 8 NIDI van 26 november 1946 en C 35 NIDI van 3 december 1946.

¹⁹⁰ Bekendmaking C 3 NIDI van 1 december 1946, *Javasche Courant* 6 december 1946.

¹⁹¹ Bekendmaking C 106 DIVI van 5 juli 1949.

10 mei 1940 was overleden, dan kon men ten gunste van de erfgenamen in Nederland f 25.000 transfereren ten laste van een 'gurni-rekening' of ten laste van de onverdeelde boedel. Dit gold alleen voor Nederlandse deviezeningezetenen, want als zij Indië voorgoed hadden verlaten kwamen hun banktegoeden namelijk onder het hoofd 'gurni' te boek te staan: 'guldenrekening niet-ingezetene'.

6.1.4 *Maatregelen in Indië 1947*

Per 1 januari 1947 konden de salarissen gewoon worden uitbetaald op vrije rekening, de betaalboekjes vervielen. Per 3 mei 1947 kwamen daar, via de Ordonnantie Herstel Rechtsverkeer, ook de 'back-pay' en salaristegoeden als vrije tegoeden bij.¹⁹² Enige maanden later volgde een nadere uitwerking. Overboeking naar Nederland van achterstallige betalingen of back-pay, krachtens artikel 3 van de bewuste Ordonnantie, kon worden verleend aan door de oorlog in Indië getroffen en als zij geen Indische deviezeningezetene (meer) waren. Transfer bleef mogelijk tot twee jaar na dagtekening van de maatregel (4 oktober 1947). Deze transfer was te beschouwen als een extra remise en moest worden aangevraagd bij het NIDI.¹⁹³

Veel repatrianten vielen onder de nieuwe regeling van maart 1947, waar het de grote eenmalige transfer bij permanente vestiging in Nederland betrof.¹⁹⁴ Bij een verblijf langer dan één jaar in Nederland, dit gold dus ook voor de emigranten naar Nederland, kon men vanaf maart 1947 maximaal f 10.000 overmaken, in plaats van f 3.000. Bij een korter verblijf bleef het bedrag op f 1.000 staan. Deze regeling gold voor hen die de Japanse bezetting hadden meegemaakt of hadden meegeholpen aan de wederopbouw. Zij moesten eveneens noodduft kunnen aantonen. Officieel waren de banktegoeden immers nog steeds bevroren. Voor in Nederland verblijvende echtgenoten was het maximum f 1.000 bij een verblijf langer dan een jaar, en voor een verblijf korter dan een jaar f 500. Voor kinderen waren de bedragen f 250 (boven de 17-jarige leeftijd) en f 200 voor kinderen onder 17 jaar. De termijn van één jaar werd soepel gehanteerd in gevallen van pensionering, afkeuring voor de tropen en langdurige ernstige ziekte. Evacués die van plan waren in Nederland te blijven konden voorts vergunning aanvragen voor de overmaking naar Nederland van maximaal f 10.000.

Maar ook zij die nooit in Indië waren geweest en slechts hadden geïnvesteerd (huur-opbrengsten), konden van een vrij saldo onder bepaalde voorwaarden een gedeelte van hun Indische tegoed laten overboeken. Zo was het maximale percentage voor de overmaking van geïncasseerde huishuren vastgesteld op 40%.¹⁹⁵ Wel werd benadrukt dat in Nederland vertoevende werknemers alleen geld konden laten overmaken als zij geen vorderingen op hun werkgever hadden, ook niet in geblokkeerde vorm. Zoals we zagen, leidde deze maatregel tot grote ontevredenheid bij diezelfde werkgevers. Immers, zij kregen de zwartepiet toegeschoven. De

¹⁹² Ordonnantie Herstel Rechtsverkeer in *Indisch Staatsblad* 1947-164.

¹⁹³ Bekendmaking C 23 NIDI van 4 oktober 1947, *Javasche Courant* 18 november 1947.

¹⁹⁴ Bekendmaking B 53 NIDI 12 maart 1947.

¹⁹⁵ Deze regeling hield stand tot 1 september 1947. Bekendmaking B 94 NIDI 29 augustus 1947.

maatregel was van belang voor werknemers die door hun firma's (met eigen middelen in Nederland) naar Nederland werden uitgezonden. De werkgevers moesten hun uit te zenden werknemers eerst helemaal uitbetalen (ook de eventuele achterstallige salarissen daterend uit de oorlogsperiode) op een vrije salarisrekening, eer deze werknemers geld uit Indië van hun rekeningen daar konden laten overkomen als ze eenmaal in Nederland waren.

6.1.5 *Gurni-rekeningen 1948*

Steeds meer mensen vertrokken uit Indië naar Nederland. Wanneer zij een jaar in Nederland hadden gewoond, werden ze van Indisch deviezeningezetene Nederlands deviezeningezetene. Dit had gevolgen voor hun bankrekeningen.

In april 1948 verscheen de belangrijke circulaire C 33.¹⁹⁶ Deze regeling was noodzakelijk omdat de banktegoeden in Indië zouden worden vrijgegeven. Voor de mensen in Indië leverde dit geen problemen op, wel voor de mensen die naar Nederland waren verhuisd.

De gurni-regeling had betrekking op schulden in Indische guldens van ingezetenen aan niet-ingezetenen, en hieronder vielen ook de bankrekeningen van niet-ingezetenen, de *gurni-rekeningen* of guldensrekening niet-ingezetene. Een gurni-rekening ontstond als een niet-ingezetene een vordering had op een bank of instelling. De repatrianten die in Nederland woonden, kwamen na een jaar voor een gurni-rekening in aanmerking. Zij waren immers dan geen Indisch deviezeningezetene meer. Het fenomeen gurni-rekening in Indië dateert overigens al uit 1940, toen de banken in Indië geen geld meer konden overmaken naar Nederland. De banken boekten het saldo van een lokale rekening, vooroorlogs of nieuw, over naar een gurni ten name van dezelfde rekeninghouder, een natuurlijk persoon, als gebleken was dat deze niet-ingezetenen was geworden. De bank moest wel controleren, in overleg met het NIDI, of er geen 'abnormale' bedragen op stonden.¹⁹⁷

Het kon voordelen hebben een gurni te bezitten. In een tijd waarin bijvoorbeeld spaarbanken en algemene banken alleen uitbetaalden aan het kantoor waar de rekening liep, kon dit zijn nut hebben. Men kon immers vanuit Nederland niet over een zogenoemde lokale rekening beschikken. Omdat de gurni-rekeningen langzamerhand allemaal in Batavia werden geconcentreerd, verviel de noodzaak om in persoon naar het kantoor te gaan waar de lokale rekening liep. Maar het was nog steeds niet mogelijk om in Nederland bij de Nederlandse vestiging van een Indische bank geld van de Indische rekening af te halen, buiten de transfermogelijkheden om. Nadelig was dat op de gurni-rekeningen geen rente werd vergoed.

In dezelfde circulaire C 33 lichtte het NIDI toe dat de maatregelen over schulden aan niet-ingezetenen gebaseerd bleven op de Deviezenordonnantie van 1940¹⁹⁸ en de Deviezenverordening 1940.¹⁹⁹ Ingezetenen, waaronder ook de banken werden gerekend, konden niet zo-

¹⁹⁶ Circulaire C 33 NIDI van 5 april 1948, *Javasche Courant* 11 mei 1948. Zie ook B 124 NIDI van 1 maart 1948.

¹⁹⁷ Niet is achterhaald wat onder 'abnormaal' werd verstaan.

¹⁹⁸ *Indisch Staatsblad* 1940-205, artikel 5.

¹⁹⁹ *Indisch Staatsblad* 1940-291, artikel 11 en 12.

maar zelfstandig over een rekening beschikken van een niet-ingezetene. De administratie van de gelden of vorderingen die ingezetenen onder hun berusting hadden voor een niet-ingezetene (de creditrekeningen), moest elk kwartaal, met terugwerkende kracht tot 31 december 1947, worden opgegeven aan het NIDI. Ingezetenen moesten aan het NIDI opgeven welke schulden zij hadden aan niet-ingezetenen. Hieronder vielen ook banktegoeden van particulieren die in het buitenland woonden. Wanneer een bank of een particulier een gurni wilde debiteren (overmaken van die rekening naar een andere bankrekening), dan was steeds toestemming van het NIDI nodig. Een niet-ingezetene kon niet zomaar geld overmaken van zijn gurni naar een derde en ook de bank mocht niet zomaar aan die overmaking meewerken. Het NIDI stelde zich op het standpunt dat waar het deviezen betrof, dit Instituut steeds op de hoogte moest blijven. In het merendeel der gevallen immers vroeg de niet-ingezetene overmaking naar Nederland en dat zou een deviezenstrop voor Indië betekenen. Die gelden waren dan voor Indië verloren. Artikel 11 en 12 van de Deviezenverordening 1940 gaven het NIDI de bevoegdheid tot het verlenen van toestemming voor het beschikken over betaalmiddelen, goud, onroerende goederen, effecten en buitenlandse vorderingen. Per 28 mei 1948 kregen de banken toch enige vrijheid voor tot debitering van gurni-rekeningen.²⁰⁰ Debitering werd soms mogelijk zonder voorafgaande toestemming van van het NIDI of het betalen van provisie aan het NIDI. Dit hing samen met de ontdooiing van de banktegoeden. Vanaf het midden van 1948 waren de banktegoeden in Indië vrij opneembaar; dit had gevolgen voor eventuele overmaking naar Nederland (zoals hierboven al werd aangetoond).

Hoe kregen Indische repatrianten een gurni-rekening? Al eerder werd vermeld dat die rekeningen ontstonden als repatrianten langer dan een jaar in Nederland verbleven. Soms kwam er op die rekeningen nog geld via de Raad voor het Rechtsherstel. Deze instantie incasseerde soms gelden ten behoeve van repatrianten. Na de oorlog konden onroerende en roerende goederen niet altijd direct aan de rechtmatige eigenaar worden teruggegeven. Zij kwamen dan tijdelijk onder beheer van de Raad voor het Rechtsherstel. Ook huuropbrengsten konden via de Raad voor het Rechtsherstel op een gurni worden gestort, evenals de opbrengst van goederen die Rechtsherstel onder zijn beheer had. In deze gevallen opende een bank een gurni op uitnodiging van de Raad voor het Rechtsherstel.²⁰¹ Een gurni kon ook ontstaan als een niet-ingezetene onroerende zaken binnen Indië verkocht. Daarbij was bepaald dat onderhandse verkopen tot f 2.000 vrij waren, daarboven was een vergunning vereist. Een gurni kon ontstaan uit hoofde van valutaverkoop, coupons, uitkeringen op levensverzekeringspolissen en boedels van de Weeskamer. Toestemming was altijd nodig voor deze stortingen. Op elke storting ten gunste van een gurni, uiteindelijk een mogelijke transferbron, kwam een commissie

²⁰⁰ Mededeling in *Economisch Weekblad voor Indië* 31 juli 1948, C 36 NIDI van 14 mei 1948. Zie ook *Javasche Courant* van 30 juli 1948, met daarin aanvullende circulaire C 37 NIDI van 22 juli en C 43 NIDI van 21 (!) juli 1948.

²⁰¹ Bekendmakingen C 37 NIDI van 22 juli 1948 en C 43 van 21 juli 1948, gepubliceerd in de *Javasche Courant* 30 juli 1948.

van 1/8%. Voor het openen van een nieuwe gurni was toestemming nodig. Zonder toestemming (maar wel met aanmelding) mocht men een lokale bankrekening omzetten in een gurni als men niet meer in Indië woonde.

Het overschrijven van gelden van een gurni naar een 'gewone' bankrekening binnen Indië was mogelijk voor kosten van levensonderhoud, ondersteuning, pensioen, premies aan binnenlandse verzekeringsmaatschappijen, binnenlandse vorderingen en verblijfkosten als de niet-ingezetene tijdelijk in Indonesië verbleef. Verbleef men tijdelijk in Indië, dan kon voor de genoemde gevallen ook contant geld van de gurni worden opgenomen. Overboekingen tussen gurni's onderling waren in principe niet mogelijk. Remise naar Nederland moest worden aangevraagd. Transfer naar andere landen was niet mogelijk als de niet-ingezetene buiten Nederland woonde.²⁰²

De gurni's bleven onder direct toezicht van het NIDI. Hoewel men in Indië weer de beschikking had over banktegoeden, was dit niet het geval voor mensen die intussen niet langer in Indië woonden. Niet-ingezetenen (dus degenen die Indië hadden verlaten of degene die daar nooit waren geweest) konden vanaf maart 1948 ten laste van hun gurni een kapitaalremise van maximaal f 10.000 per jaar doen naar Nederland. Echter, dit moest zo worden uitgelegd dat dit alleen gold voor Nederlandse deviezeningezetenen die in Nederland woonden, dus niet voor Nederlanders die elders woonden.²⁰³

Hoe konden Nederlanders in Nederland gebruikmaken van de gurni-regeling? In principe kon men over dit geld beschikken zonder toestemming van de Nederlandsche Bank als men gepensioneerd was uit een Indische baan of als men in Nederland een vaste betrekking

²⁰² In de literatuur komt regelmatig het begrip 'arriéré' voor. Hoewel dit begrip voor de particuliere rekeninghouder niet van direct belang is, lijkt enige verduidelijking op zijn plaats. Als arriéré werd aangeduid een storting op een gurni die nog niet voor transfer in aanmerking kwam naar Nederland of naar het buitenland. Arriéré's waren in het algemeen schuldverplichtingen van Indische deviezeningezetenen aan niet-ingezetenen luidende in vreemde courant, opeisbaar voor 1 augustus 1946 en nog niet transferabel. De Javasche Bank hield in 1946-1947 een enquête naar de omvang van deze arriéré's: men kwam tot een totaalbedrag van f 172 miljoen (Bron: Bank Indonesia, Archief DJB, 3347). Het *Financieel Dagblad* van 22 september 1950 constateerde echter dat het grootste deel van de arriéré's evenals de meeste gurni inmiddels commercieel van aard waren en dus niets te doen hadden met de 'gewone' banktegoeden. Het was beter deze achterstallige betalingen te definiëren als verplichtingen van Indische deviezeningezetenen uit het lopend betalingsverkeer tussen 10 mei 1940 en 1 augustus 1946.

Een gurni bevatte niet alleen rekeningen van niet-ingezetenen aangehouden bij ingezetenen, maar omvatte ook vorderingen welke hoofdkantoren in Nederland hadden op hun kantoren in Indonesië. Die saldi waren meestal geblokkeerd. Na 1950 werd het toegestaan deze bedrijfssaldi saldi te gebruiken voor de economische opbouw van Indonesië, in de vorm van de aankoop van pandbrieven, het verlenen van hypotheek of het inschrijven op binnenlandse obligatieleningen. Overmaking van de opbrengsten uit deze beleggingen was in 1950 nog niet mogelijk.

²⁰³ Bekendmaking B 121 NIDI, *Javasche Courant* 12 maart 1948.

aanvaardde. Mensen van 60 jaar en ouder konden in elk geval gebruikmaken van de gurni-regeling. Aanvragen voor het overmaken van geld van een gurni-rekening liepen via de Nederlandse kantoren van de Indische banken en het agentschap van het NIDI in Nederland. De maximale transfermogelijkheden bij de gurni-regeling bedroegen f 25.000, met f 10.000 maximum per jaar. Ook hieruit blijkt dat het voordeliger was een lokale rekening in Indië te laten overzetten in een gurni-rekening. Immers, veel kleinere banken en spaarbanken in Indië hadden geen vertegenwoordiging in Nederland. Controle in Nederland verliep moeizamer en duurder langer in zo'n geval. Het is duidelijk dat in het algemeen de repatrianten met meer dan f 35.000 (f 25.000 gurni-transfer en f 10.000 spaargeld) op hun vooroorlogse rekeningen door de transferbepalingen van het NIDI zijn benadeeld.

6.1.6 *Gelijke transferregelingen 1949*

Vrijwel alle Indische repatrianten die Nederlands deviezeningezetenen waren geworden, kregen te maken met het verschijnsel gurni, voor zover ze nog geld bij een Indische bank hadden staan. Maar wat konden mensen doen die de Japanse bezetting niet zelf hadden meegemaakt? Vanaf januari 1949 kon geld naar Nederland worden overgemaakt door degenen die na 10 mei 1940 naar Nederland waren gegaan en de Japanse bezetting niet hadden meegemaakt.²⁰⁴ Zij werden alsnog gerechtigd tot transfer van maximaal f 25.000 met een maximum van f 10.000 per jaar. Deze regeling stond los van de zogenaamde eenmalige remise-regeling die ook voor deze groep mensen ging gelden.²⁰⁵ Die eenmalige remises waren al mogelijk als de begunstigde tijdens de oorlog in Indië had verbleven of als hij na 1 september 1945 in Indië was gearriveerd en had meegeholpen aan de opbouw. Ter herinnering: als zo iemand als Indisch deviezeningezetene naar Nederland vertrok kon hij maximaal f 1.000 transfereren, bij permanente vestiging in Nederland was dit bedrag f 10.000, maar dan deed men automatisch afstand van het deviezeningezetenschap van Indië. De echtgenote kon in het eerste geval f 500 transfereren en in het tweede geval f 1.000. Als de echtgenoot nog Indisch deviezeningezetene was, kon de echtgenote bij permanente vestiging in Nederland f 10.000 overmaken. Nogmaals, deze regeling kwam boven de kapitaalremise van maximaal f 25.000. Redelijke gronden voor vestiging in Nederland werden door het DIVI omschreven als bijvoorbeeld pensionering, officiële afkeuring voor de tropen, langdurige ziekte of het bereiken van de 60-jarige leeftijd. De regeling van f 25.000 leek op papier heel wat, maar veroorzaakte een driftige briefwisseling tussen bijvoorbeeld het hoofdkantoor van de Nederlandsche Handel-Maatschappij in Nederland en de Factorij in Batavia. Immers, zij die vóór 10 mei 1940 in Nederland waren aangekomen vielen buiten de regeling, behalve in gevallen van acute nooddrift. De Factorij beloofde bij het DIVI aan te dringen op soepelheid en alle aanvragen die vóór 17 januari 1949 tot transfer waren ingediend bij de banken in Nederland alsnog goed te keuren. Helaas is van soepelheid bij het DIVI niet veel gebleken.²⁰⁶

²⁰⁴ Bekendmaking B 200 DIVI, 17 januari 1949.

²⁰⁵ Bekendmaking B 207 DIVI, 15 februari 1949.

²⁰⁶ ARA, 2.20.01, archief NHM, 2976, brief Secretarie NHM 947 aan de Factorij dd. 11 maart 1949.

Spaargelden

Een Nederlander die (tijdelijk) in Indië werkte, kon, gerelateerd aan het inkomen, naast de bestaande transfers, maximaal f 5.000 per jaar spaargeld overmaken vanaf april 1949.²⁰⁷ Dit sloeg niet op de gurni-rekeningen maar op de oude of nieuwe spaarrekeningen die bij Indische banken werden aangehouden. Voor de spaarrekeningen was een aparte regeling nodig omdat op spaarrekeningen rente werd vergoed, in tegenstelling tot de meeste giro-rekeningen. Boven het normale transferschema voor eenmalige transfers was overmaking van spaargelden mogelijk voor hen van wie kon worden verwacht dat ze naar Nederland zouden teruggaan. Het was een inkomensafhankelijke transfer, met een maximum van f 5.000. Bij een jaarinkomen van f 5.000 kon de Nederlandse werknemer 10% als spaargeld overmaken. Bij hogere inkomens kon men van elke schijf van f 5.000 nog eens 5% overmaken. Als norm gold het belastbaar inkomen in Indië, een transfer was pas mogelijk nadat een eventuele belastingaanslag invorderbaar was gebleken. Kortom, de persoon moest in staat zijn belasting te betalen. Het over te maken spaargeld moest in één keer ten name van dezelfde persoon in Nederland naar een deviezenbank aldaar worden overgemaakt en vormde daar een bijzondere rekening niet-ingezetene. Dit betekende dat dit geld niet direct kon worden overgeboekt naar een Nederlandse spaarbank of de Rijkspostspaarbank, die immers geen deviezenbanken waren. Binnen een maand maakte het DIVI bekend dat deze spaargeldregeling ook gold voor Indische deviezeningezetenen, maar niet voor gerepatrieerden.²⁰⁸ Zij konden gewoon gebruikmaken van de gurni-regelingen. Gerepatrieerden hadden de mogelijkheid hun lokale spaarrekening om te zetten in een gurni-rekening.

De spaargeldremises kwamen nooit in mindering van het voor kapitaalremises ten behoeve van gerepatrieerden gestelde voorlopig maximum van f 25.000. Dit laatste kwam immers ten laste van de desbetreffende gurni-rekening. In september 1949 liet het DIVI weten dat voortaan ook direct kon worden overgeboekt naar spaarbanken in Nederland.²⁰⁹

Een nieuwe transferregeling

Per 1 juli 1949 kwam er een nieuwe regeling voor transfers.²¹⁰ De regeling sprak over twee categorieën: zij die Indisch deviezeningezetene waren, vielen onder de bepalingen voor groep A, groep B omvatte onder andere de houders van gurni-rekeningen (kortom, de Nederlandse deviezeningezetenen). Groep A kon gebruikmaken van een regeling voor delegaties ten behoeve van gezinsleden. Daarnaast kon er nog een onkostengezinstoelage worden aangevraagd. Per kind kon in totaal niet meer dan f 350 per maand worden overgemaakt met een maximum van f 900. Daarboven waren er de eenmalige remises voor hen die de oorlog in Azië hadden meegemaakt en voor hen die na 1 september 1945, in Indië aangekomen, hadden meegewerkt aan de opbouw. Als deze mensen naar Nederland vertrokken, konden ze f 1.000 bij vertrek

²⁰⁷ Bekendmaking B 212 DIVI van 5 maart 1949 en C 83 DIVI, van 5 april 1949.

²⁰⁸ Bekendmaking B 221 DIVI van 10 mei 1949.

²⁰⁹ Bekendmaking C 119 DIVI van 26 september 1949.

²¹⁰ Bekendmaking B 233 DIVI van 1 juli 1949.

overmaken en voor hun echtgenote f 500. Als alleen de echtgenote naar Nederland vertrok, voor lange tijd of voorgoed, was het maximale te transfereren bedrag f 10.000, gesteld dat de man Indisch deviezeningezetene was.

De transfer van spaargelden voor natuurlijke personen, deviezeningezetenen van Indië, bedroeg voortaan per jaar maximaal f 10.000. Daarvoor was het maximum gesteld op f 5.000. Het te transfereren spaargeld, alweer inkomensafhankelijk, moest naar een deviezenbank in Nederland worden overgemaakt. Ook bestond de mogelijkheid dit te doen via een levensverzekeringsmaatschappij, ten gunste van haar rekening in Nederland. Deze spaarregeling was in het leven geroepen voor hen die niet waren gerepatriëerd. Nogmaals, tegoe-den op een gurni vielen niet onder de spaargeldregeling.

De maximale kapitaalremise van f 25.000 gold ook voor hen die na 10 mei 1940 van Nederland naar Indië waren gegaan en daar hadden geleden, en voor hen die na 1 september 1945 meegeholpen hadden aan de opbouw en intussen weer terug in Nederland waren.

De bovengenoemde spaargeldregeling gold voor natuurlijke personen die Indisch ingezetene waren.²¹¹ In september 1949 maakte het DIVI nog eens duidelijk dat de aanvragen voor spaarremises werden getoetst op het belastbaar inkomen, alleen via het DIVI en niet meer via een bank of levensverzekeringsmaatschappij. De desbetreffende circulaire veronderstelde dat iedereen die dat had gekund inmiddels aanvragen voor spaarremises had gedaan. De gevallen die overbleven wenste het DIVI zelf te beoordelen. De regelingen voor de groep-B bleven in grote lijnen zoals ze waren.

Vanaf oktober 1949 konden niet-ingezetenen, wonend in Indië, overboekingen doen tussen banken en spaarbanken. Met andere woorden, zij konden beschikken over hun rekeningen, binnen Indië, door het geheel of gedeeltelijk doen overboeken van hun tegoed naar een guldenrekening op eigen naam bij een spaarbank en andersom.²¹²

6.2 Na 1949: geldsanering en deviezencertificaten

Nadat de soevereiniteit over het voormalig Nederlands-Indië op 27 december 1949 aan de republiek Indonesië was overgedragen, bleven er tussen Nederland en Indonesië belangrijke financiële banden bestaan. Op 13 maart 1950 werd in Indonesië een aantal maatregelen van kracht die grote gevolgen zouden hebben voor de bankrekeningen van Nederlanders in Indonesië. Dit waren de geldsanering en de invoering van de deviezencertificaten in maart 1950.

6.2.1 *De geldsanering van 1950*

Op zich betekenden de maatregelen van maart 1950 met betrekking tot de geldsanering geen devaluatie. In september 1949 waren de Nederlandse en de Nederlands-Indische gulden met eenzelfde percentage tegenover de dollar geherwaardeerd. De koersverhouding tussen beide gulden bleef dezelfde. Deze devaluatie maakte voor de besproken problematiek geen verschil uit. In 1950 veranderde de situatie echter drastisch.

²¹¹ Bekendmaking B 261 DIVI van 26 september 1949.

²¹² Prijscourant 13 oktober 1949.

De Indonesische regering besloot in het vroege voorjaar van 1950, na overleg met De Javasche Bank, de geldcirculatie met ongeveer 50% te laten inkrimpen. Een geldzuivering was nodig, gezien de inflatie en de dreigende overheidstekorten. Deze gedachte leefde al in 1949, maar de Indische overheid wenste niet vlak voor het overdragen van de soevereiniteit tot zo'n stap over te gaan: dat zou slecht kunnen vallen bij de Indonesiërs.²¹³ Om de geldcirculatie te kunnen beperken, moest het publiek intekenen op een 3% Staatslening met een looptijd van 40 jaar. Om banktechnische redenen besloot de regering niet toe te staan dat de aankoop van deze obligaties eventueel werd betaald met geblokkeerd geld. Dat zou het toch weer activeren van kort geld hebben betekend. De geldzuivering betekende, in banktechnische termen, immers de consolidatie van de vlottende schuld, het omzetten van korte schuld in lange schuld. Houders van papiergeld met een coupure groter dan f 2,50, zowel Javasche Bank-papier als NICA-papier, moesten dit geld doormidden knippen. Ook banktegoeden vielen onder de maatregelen, evenals de aanspraken van particuliere houders van schatkistpapier. Uitgezonderd waren banksaldi van minder dan f 400 die vrij waren. Van banksaldi tussen f 400 en f 1.000 waren de eerste f 200 vrijgesteld.²¹⁴ Rekeningen van diplomatieke vertegenwoordigingen en van charitatieve instellingen bleven ook onaangetast, zo ook rekeningen waarover men niet direct kon beschikken. Voorbeelden daarvan waren een zogenoemde garantierekening, rekening van een werknemer bij zijn werkgever en een tegoed bij een bank waarover niet per cheque of overschrijving kon worden beschikt. Dit gold tevens voor vorderingen op tantiëmebasis.²¹⁵

Vanaf 19 maart 1950 kon men de linkerhelft van het doorgeknipte papier inleveren tegen dezelfde, en dus gehalveerde waarde in nieuw geld. De rechterhelft moest men bewaren voor de verplichte latere aankoop van de 3%-Staatslening. Het inleveren van de linkerhelften geschiedde tussen 22 maart en 16 april. De periode werd later verlengd tot 30 april. De banken waren verplicht mee te werken aan het op gelijke wijze halveren van banktegoeden. Dit gold ook voor de gurni-tegoeden.

De geldsanering van 1950 kwam voor de meeste tegoedhouders in wezen neer op een halvering van de tegoeden, hoewel men voor de ingeleverde helft staatsobligaties zou kunnen kopen. In paragraaf 8.4 wordt op deze kwestie nader ingegaan.

In diezelfde dagen werd de bevolking verplicht het nog roulerende origeld (geld van de Republiek Indonesia van vóór 1950) in te leveren. Dit oude Republikeinse geld kon vanaf 27 maart 1950 worden ingeleverd. Het principebesluit tot inwisseling van dit geld was reeds op 2 januari 1950 bekendgemaakt. Op Java gold bijvoorbeeld een koers van 100 rupiah federaal geld voor 125 rupiah ori.²¹⁶ Deze inwisseling gold uitsluitend voor de Renville-gebieden

²¹³ H. Meijer, *Den Haag-Djakarta, de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Utrecht 1994) blz. 157-159.

²¹⁴ Voor f valt in dit kader ook te lezen Rp.

²¹⁵ W.H.J. Elias, 'Bij en om de Muntzuiveringsmaatregelen', *Maandblad voor Financiën*, april 1950, blz. 90-96. Het besluit PU no. 1 van 19 maart 1950, Minister van Financiën is afgedrukt in *Jaarverslag der Javasche Bank*, 1950, bijlage Q.

²¹⁶ Besluit Minister van Financiën, 28 maart 1950, *Berita Negara* 53910/UU

omdat het Republikeinse geld daarbuiten niet circuleerde.²¹⁷ In april 1950 besloot de Indonesische regering om banktegoeden, luidend in ori-geld en geblokkeerd sedert 19 maart 1950, te deblokken nadat de saldi door de desbetreffende bank waren omgerekend in federaal geld.²¹⁸ In mei 1950 was deze omruiloperatie grotendeels afgerond. Het papieren ori-geld viel niet onder de halvering.

6.2.2 *Het deviezencertificatensysteem* ²¹⁹

De halvering van banktegoeden was niet de enige maatregel waarmee de rekeninghouders werden geconfronteerd. Indonesië voerde in maart 1950 een deviezencertificatensysteem in. Hoewel de nadruk bij de invoering van dit systeem lag op import en export, kregen ook particuliere tegoedhouders met dit verschijnsel te maken. Allereerst worden de gevolgen voor importeurs en exporteurs toegelicht.

Het deviezencertificatensysteem had als doel de export te stimuleren en daarmee deviezen te verkrijgen voor Indonesië. Export werd gestimuleerd en import bemoeilijkt. Als men exporteerde en daarvoor buitenlandse valuta of goud ontving, dan kwam daar een premie op in de vorm van Deviezencertificaten (DC). Wilde men importeren, dan moest men zo'n DC kopen. De exporteurs ontvingen voor de door hen aangebrachte deviezen van de bank het bedrag in rupiah (voor 100%) en een DC van nog eens in totaal 100%. Zij ontvingen dus de tegenwaarde in rupiah en nog eens een gelijk bedrag in de vorm van een DC en kwamen uit op 200%.

Importeurs moesten niet alleen een invoervergunning aanvragen, maar uiteraard ook de tegenwaarde in Indonesische courant betalen van de benodigde buitenlandse valuta. Daarnaast moesten ze een DC kopen tegen 200% van de importwaarde. In principe konden de DC's worden verhandeld. In theorie gold voor de DC's een vrije koers, maar in de praktijk werden de aangegeven percentages betaald.

Het nieuwe systeem kwam er op neer dat, in rupiah gerekend, exportgoederen het dubbele opbrachten, terwijl importgoederen driemaal zoveel kostten. Bij overmaking van gelden naar Indonesië werd tweemaal de officiële notering van de desbetreffende buitenlandse valuta ontvangen, voor overmakingen uit Indonesië moest men driemaal het bedrag van de officiële notering betalen. In het betalingsverkeer met Indonesië werd een uitzondering gemaakt voor kapitaalovermakingen die door het LAALPN werden erkend als actieve investeringen. De winsten die het LAALPN op deze manier maakte, vloeiden in de Indonesische staatskas.

Gevolgen voor particulieren

Particulieren konden, onder de bestaande transferregelingen, geld blijven overmaken naar Nederland. Hiervoor was, naast een deviezenvergunning, de aanschaf van een DC nodig voor het bedrag in rupiah van de overmaking in Nederlandse guldens tegen een koers van 200%.

²¹⁷ In januari 1948 hadden Nederland en de Republiek Indonesia demarcatielijnen op Java en Sumatra vastgesteld. Binnen deze aldus onstane gebieden hadden beide partijen elk hun eigen moneatir beleid bepaald.

²¹⁸ IBesluit Minister van Financiën, 29 april 1950, *Berita Negara*, PU 47.

²¹⁹ 'Het nieuwe deviezenregime in Indonesië' *Economisch-Statistische Berichten* 35 (1950) blz. 246-250.

Daarbij kwam nog de betaling of afschrijving van de tegenwaarde voor gulden. Kort en goed kwam het er op neer dat als men wilde en mocht overmaken naar Nederland, men moest rekenen op een kostprijs van 300%. Dit kwam overeen met de officieuze koers van de gulden ten opzichte van de rupiah, die ongeveer op één op drie uitkwam. Deze extra kosten werden overigens niet in rekening gebracht voor ambtenaren die de Indonesische overheid als werkgever hadden en hun gulden wel tegen een koers van 1:1 konden krijgen. Voor de aankoop van f 1 (Nederlands) ten behoeve van import of overmakingen naar Nederland, moesten niet-ambtenaren 3 rupiah betalen.

Er waren beperkingen voor particulieren. Het was niet zo dat men voor 300% alle geld ineens naar Nederland kon laten overschrijven. Gesproken werd al over de bestaande transferregelingen. Toegestaan waren delegaties voor levensonderhoud en studie in Nederland van gezinsleden aldaar. Voorts kon men ondersteuningsdelegaties doen ten gunste van bepaalde gezinsleden (ouders, schoonouders, zwagers en schoonzussen, broers en zussen, grootouders, kinderen boven de 28 jaar). Bij vertrek naar Nederland was de bekende éénmalige remise mogelijk van maximaal f 1.000 per gezin (man of vrouw), f 500 voor de echtgenoten, f 250 tot f 200 voor een kind. Voorts was er een paspoortremise mogelijk die was bestemd voor evacués die definitief uit Indonesië naar Nederland gingen, ter grootte van f 1.000. Scholen en collegegelden vielen onder de remiseregeling, evenals de passagekosten. Spaargelden kon men eenmaal per jaar transfereren met een maximum van f 5.000 per jaar, volgens een schaal naar gelang van het inkomen. Het werd echter steeds moeilijker spaargelden over te maken. Zo besloot de Indonesische regering in januari 1950 dat transfer van spaargelden over 1949 slechts mogelijk was minimaal zes maanden na de transfer van spaargelden over 1948. In de loop der jaren zou de Indonesische overheid het overboeken van spaargelden ontmoedigen. Bovendien zou de koerswijziging van de rupiah ten opzichte van de gulden in 1952 voor een daling met tweederde van reëel ontvangen bedragen in Nederland zorgen, een maatregel die in feite een bestendiging was van de Deviezencertificaten van 1950.²²⁰ Al deze maatregelen golden voor mensen die in Indonesië werkten of woonden.

Overmaken naar Nederland

Nederlandse deviezeningezetenen mochten als zij voorgoed in Nederland zouden blijven en geen wachtgeld of nonactiviteitssalaris genoten, overboekingen laten doen ten laste van hun gurni. Voorwaarde was wel dat ze tijdens de Japanse bezettingstijd in Indië waren geweest dan wel gedurende die tijd door Japan naar elders waren vervoerd of dat ze na 1 september 1945 in Indonesië waren gearriveerd en hadden meegeholpen aan de wederopbouw. Die remises konden de reeds genoemde kapitaalremises zijn tot f 10.000 per vergunningsjaar en f 25.000 in totaal. Dat kostte hen dan uiteindelijk respectievelijk Rp 30.000 en Rp 75.000.

Ook nooddrift bleef een erkende grond voor particuliere overmakingen. Nooddrift kon toegekend worden als het maximum van f 25.000 was bereikt of als de aanvragers niet voldeden aan de twee criteria (in Indië tijdens de oorlog, dan wel weggevoerd of na 1 september

220

Bekendmaking B 286 DIVI van 11 januari 1950.

1945 aangekomen en meegeholpen aan de wederopbouw). Volgens het beginsel van nooddrift kon men eventueel maximaal f 5.000 per jaar overmaken. Ook lopend inkomen kon onder voorwaarden worden overgemaakt. Dat gold bijvoorbeeld voor de mensen die al aan de f 25.000 zaten of die tijdens de bezetting in Nederland hadden gewoond. De regeling van maximaal f 25.000 met een maximum van f 10.000 per vergunningsjaar gold ook voor nalatenschappen.

Als overgangsmaatregel stelde het LAALPN vast dat sommige remises die vóór 11 juni 1950 werden uitgevoerd, zonder inlevering van DC zouden worden goedgekeurd. Dit was van toepassing op delegaties voor gezins- en familieleden, verlofssalarissen en nooddrift. Delegatieschulden aan banken en werkgevers in Nederland waren transferabel. Alle andere gevallen moesten aan het LAALPN worden voorgelegd. Indonesische deviezeningezetenen konden verwachten op korte termijn bankschulden in Nederland te mogen aflossen, als ze die schulden waren aangegaan tussen 10 mei 1940 en 1 augustus 1946 ten behoeve van bedrijven in Indonesië.

Het DC-systeem hield stand tot 4 februari 1952, toen de rupiah officieel devalueerde en er een koers van drie rupiah tegenover één gulden tot stand kwam.

6.2.3 *Van gurni naar rurni*

Het begrip ‘gurni’ kreeg vanaf 1 januari 1951 een andere naam.²²¹ Het begrip ‘rurni’ werd geïntroduceerd (rupiah-rekening niet-ingezetene). De gurni van hen die na 1 augustus 1946 Indië hadden verlaten, werden onderverdeeld in twee soorten: Kapitaalsrekeningen als rurni-M en Inkomstenrekeningen als rurni-P. Onder de M-rekeningen vielen het onroerend goed en inkomsten uit vermogen, de inning en aflossing van vorderingen. Het waren gelden die voor niet-ingezetenen hun vermogen uitmaakten. Onder P-rekeningen vielen opbrengsten als huur, inkomsten uit het bezit van effecten en rente op uitstaande vorderingen. Alle rurni's moesten bij één bank worden geconcentreerd; men kon dus geen rurni-rekeningen bij meerdere banken aanhouden.

In het algemeen kon inkomen op rurnirekeningen worden bijgeschreven uit onroerend goed, deposito's en hypotheekrente, opbrengst van de verkoop van een huis, stortingen namens de CRO (inmiddels de Raad voor het Rechtsherstel) valutaverkoop en uitkeringen van verzekeringen. Rurni-rekeningen konden in Indonesië worden gedebiteerd door Nederlandse deviezeningezetenen wegens ondersteuning (Rp 250 per maand), alimentatie, polissen in rupiah, betalingen, reis- en verblijfkosten in Indonesië en voor het betalen van belastingen.

Op de M-rurni kwam ook de opbrengst van de eventueel verkochte 3%-Staatsobligaties 1950. Deze konden zelf niet uitgevoerd worden. Van de M-rurni kon de niet-ingezetene maximaal f 25.000 (ofwel Rp 75.000) overmaken. Zodra het maximum van f 25.000 was bereikt, kwam slechts remise wegens nooddrift in aanmerking. Nooddrift werd toegekend bij een inkomen van minder dan f 5.000 per jaar.

²²¹ Bekendmaking B 350 LAALPN, 4 januari 1951.

Tevens bepaalde het LAAPLN dat 'dode rurni-saldi' beneden de Rp 300 konden worden getransfereerd als men aan een aantal voorwaarden voldeed.²²² Men mocht geen verdere bezittingen in Indonesië hebben in de vorm van goederen, onroerende goederen, deposito's of effecten.

In principe kon men lopende inkomsten van na 1 augustus 1946 ten laste van de P-rurni transfereren. Men kon zonder meer Rp 5.000 van zijn M-rurni naar zijn P-rurni overmaken en aldus transfereren. Van het daarna overblijvende saldo op de M konden inkomsten na 1 januari 1950 overgeboekt worden of geremitteerd met een maximum van Rp 5.000, exclusief deviezencertificaten. Op deze wijze kon per jaar nog eens maximaal Rp 5.000 naar Nederland worden overgemaakt.

In 1954 verviel een flink aantal remisemogelijkheden ten laste van de rurnitegoeden.²²³ Kapitaalremises en remises uit hoofde van boedelgelden ten laste van rurni-M waren niet langer mogelijk. Rurni-tegoeden kon men beleggen in opbouwprojecten via de Bank Industri Negara.²²⁴ Dit gold ook voor de eventueel nog aanwezige 'onbeheerde' of dode rurni-saldi. Het was toegestaan om bij intekening op de 3%-lening van genoemde Bank, de rente en aflossing naar Nederland over te maken. De obligaties ten laste van de Bank Industri Negara mocht men uitvoeren naar Nederland. Helaas is over de omvang van deze rurni-saldi na 1954 niet veel bekend geworden. Bank Indonesia vermeldde nog in het Jaarverslag over 1953 de stand der rurni-rekeningen met een totaal van Rp 155 miljoen.²²⁵ Daarna vinden we deze post niet meer apart terug. Hierbij moet worden bedacht dat deze post rurni niet alleen bedragen bevatte van particuliere Nederlandse deviezeningezetenen, maar ook van bedrijven en instellingen, alsmede van de rekeningen van andere nationaliteiten. Ter vergelijking: Indonesische deviezeningezetenen stonden eind 1953 met Rp 2.268 miljoen op de balans.

6.3 Samenvatting

Nadat de banken waren heropend vanaf maart 1946 en nadat de Bevriezingsordonnantie in de loop van 1948 werd ingetrokken, zijn er mogelijkheden aanwezig geweest om geld vanuit Indië naar Nederland over te maken. Ook in de periode na 1949 waren mogelijkheden aanwezig. Vanaf 1945 zijn de strikte bepalingen van het NIDI geleidelijk versoepeld, al bleef de administratieve, soms ingewikkelde en langdurige procedure voor sommige tegoedhouders een onoverkomelijk hindernis. Het belang dat het NIDI steeds voor ogen hield, was het verwerven van deviezen voor Indië, waarbij de belangen van particuliere tegoedhouders een ondergeschikte rol speelden. Het staat vast dat het in de periode van krapgeldpolitiek en Bevriezingsordonnantie uitgesloten was voor tegoedhouders van Indische bankrekeningen om hun geld vrijelijk op te nemen. Dit gold ook voor hen die inmiddels in Nederland verbleven.

²²² Op deze rekeningen mochten gedurende minstens een jaar geen mutaties hebben plaatsgevonden en waarschijnlijk niet meer plaatsvinden. Archief DJB, inv. 4584.

²²³ *Financieel Dagblad* 26 februari 1954, naar aanleiding van Bekendmaking B 534 LAAPLN van 25 februari 1954.

²²⁴ Idem, en Bekendmaking A 54 LAALPN 25 februari 1954.

²²⁵ Aangehaald in C.F. Scheffer, *Financiële instellingen* (Djakarta 1954) blz. 155.

De banken hebben zich, meestal via hun Nederlandse vestigingen, kunnen beroepen op de maatregelen van het NIDI. Zij konden officieel niet buiten de bepalingen van het NIDI om. Grosso modo kan worden gesteld dat rekeninghouders in de laatste jaren van het Nederlandse bewind mogelijkheden hebben gehad gelden naar Nederland te transfereren. Boven de maximale som van f 25.000 waren nog eens extra toeslagen mogelijk, zij het onder stringente voorwaarden. De maximale spaarremise bedroeg nog eens f 10.000.

In individuele gevallen is de overmaking naar Nederland toch niet gelukt. Problemen met de verbindingen, de feitelijke oorlogssituatie in tal van gebieden en de afwezigheid van bewijsmateriaal hebben in sommige gevallen voor onoverkomelijke moeilijkheden gezorgd. De administratie van de algemene banken is, voor zover gebleken, vrijwel onbeschadigd de oorlogsperiode doorgekomen. Helaas is tijdens het archiefonderzoek niet alle materiaal betreffende de individuele uitwerking van de deviezenbepalingen boven water gekomen. Met grote spijt is vastgesteld dat veel materiaal van het Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut over de periode 1945-1955 inmiddels is vernietigd. De archieven van de Nederlandsche Handel-Maatschappij zijn in Nederland en Indonesië wel bewaard gebleven. Dit geldt ook voor de archieven van De Javasche Bank. In veel mindere mate is vast te stellen in hoeverre de rekeninghouders van de Nederlandsch-Indische Handelsbank tevreden zijn gesteld. De archieven van de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij zijn verloren gegaan. Er kunnen dan ook in dit verband alleen algemene opmerkingen worden gemaakt over het beleid van het NIDI en de werking van het deviezenregime. Het NIDI heeft in het algemeen de regels strikt toegepast.

Over de periode na 1949 moet worden opgemerkt dat de maatregelen van maart 1950, zowel de geldsanering als de invoering van het deviezen-certificatensysteem, de positie van toen nog aanwezige banktegoeden ernstig hebben aangetast. Ook de particuliere tegoedhouders werden gedupeerd. Echter, tot halverwege de jaren vijftig bleef het mogelijk geld vanuit Indonesië over te (laten) maken.

7. Naoorlogs rechtsherstel

7.1 Inleiding

Het naoorlogse rechtsherstel van spaar- en banktegoeden heeft zich beperkt tot twee kwesties. Deze hebben allebei betrekking op de groep tijdens de Japanse bezetting 'niet-vijandelijke' personen, die, zoals in paragraaf 3 is toegelicht, voor een deel bestond uit niet-geïnterneerde, Indische Nederlanders. Het eerste probleem betreft de consequenties van de 30%-liquidatieuitkering, die de Japanse liquidateur in 1943 aan 'niet-vijandelijke' personen had uitgekeerd. Het tweede probleem gaat over de gevolgen voor cliënten van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië, die tijdens de Japanse bezettingsperiode gebruik hadden gemaakt van de plaatsvervanger van de Postspaarbank, de Chokin Kyoku. Zoals in paragraaf 3.4 is vermeld werd de mogelijkheid om gebruik te maken van de diensten van de Chokin Kyoku geboden aan 'niet-vijandelijke' onderdanen. De groep 'vijandelijke', veelal Nederlandse personen, wier rekeningen tijdens de bezettingsperiode onaangeroerd waren gebleven, behielden hun oorspronkelijke

vorderingen op de vooroorlogse banken. Zij kwamen in de Raad voor het Rechtsherstel derhalve niet ter sprake.²²⁶

7.2 De herwaardering van de 30%-liquidatie-uitkering

Tijdens de Japanse bezetting waren debiteuren gevorderd hun vooroorlogse schulden bij de banken aan de Japanse liquidateur af te lossen. Toen in de loop van 1943 de financiële situatie van de banken enigszins overzichtelijk was, besloot de Japanse bezetter bovendien na 1 november van dat jaar aan 'niet-vijandelijke' crediteuren een 'liquidatie-uitkering' van 30% *van hun vooroorlogse saldo* uit te betalen. Over het algemeen zijn deze aflossingen en uitkeringen geschied in Japans geld. De vraag na afloop van de oorlog was of betalingen gedaan in dit geld door de Nederlands-Indische banken voor 100% gewaardeerd moesten worden, aangezien de Japanse biljetten tijdens de bezetting in toenemende mate aan inflatie onderhevig waren geweest (na de oorlog hanteerde men een koers van 100 tegen 3). Oftewel: in hoeverre moesten de Nederlands-Indische banken de tijdens de bezetting afgeloste en uitgekeerde gelden erkennen?

De Ordonnantie Herstel Rechtsverkeer (OHR) van 8 mei 1947 regelde deze kwestie.²²⁷ Als uitgangspunt diende artikel 48. Daarin was bepaald dat indien een bedrijf ten gevolge van de bijzondere omstandigheden was beheerd door een ander dan de eigenaar of iemand die daartoe gerechtigd was, het beheer niettemin werd geacht door die ander voor de eigenaar te zijn gevoerd. Dat betekende dus dat de eigenaar (de bank) werd verbonden door de rechtshandelingen, die de andere (de Japanse bezetter) in dat beheer had verricht. In aansluiting hierop stelde artikel 49 (lid 1): een debiteur die een vooroorlogse schuld had voldaan aan een ander dan aan zijn crediteur, bleef 'bevrijd', met andere woorden gekweten van zijn schuld, mits hij door de bijzondere omstandigheden tot betaling aan die ander genoodzaakt was, zelfs indien de rechtsbetrekking, ten gevolge waarvan die ander de vordering kon innen, als niet bestaande of nietig werd verklaard.²²⁸ Artikel 52 (lid 1) stelde voorts dat, ongeacht met welk geld (Nederlands-Indische guldens of Japanse circulatiebiljetten²²⁹) een vooroorlogse guldensverplichting was voldaan (op voorwaarde dat het ter plaatse waar voldoening moest geschieden als een gebruikelijke wijze werd beschouwd of door of namens de crediteur als zodanig werd aanvaard), de betaling werd aangemerkt als rechtmatige betaling van het verschuldigde guldensbedrag.

²²⁶ Zie ARA, 2.09.48, Raad Rechtsherstel, inv. 861. NRB 371, blz. 1-5.

²²⁷ *Indisch Staatsblad*, 1947, 70.

²²⁸ Deze noodzaak werd geacht aanwezig te zijn geweest indien de betaling vóór 1 januari 1944 was verricht (art. 49 lid 4). Vanwege 'taktiek tegenover onze relaties, zomede werkbesparing' en vanwege het feit dat door toepassing van de zo dadelijk te bespreken glijdende schaal (art. 52 lid 2) het belang van niet-erkenning van de aflossingen aanzienlijk werd gereduceerd, zagen de banken er echter van af zich op deze bepaling te beroepen. ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2549, 'Circulaire aan alle kantoren in Nederlands-Indië', 14 augustus 1947.

²²⁹ Zie voor een precieze omschrijving artikel 50 van de OHR.

Tot slot was in artikel 52 lid 2 neergelegd dat rechtmatige betalingen, in verband met de voortdurende waardevermindering van het Japanse geld tijdens de bezettingsperiode, zouden worden herberekend volgens een glijdende schaal (zie hieronder). Wie bijvoorbeeld een vooroorlogse schuld in oktober 1944 in (gedeprecieerd) Japans geld (ander geld was er in het betalingsverkeer destijds praktisch niet meer) had betaald, moest na de oorlog 60 procent van die schuld opnieuw betalen; was de betaling gedaan na 31 juli 1945, dan moest 97 procent opnieuw worden voldaan.

Transacties verricht vóór augustus 1943 werden dus na de oorlog voor 100 procent erkend.

In september 1943	voor	90 %
In oktober 1943	"	80 %
In november 1943	"	70 %
In december 1943	"	60 %
Tussen 1 januari en 30 september 1944	"	50 %
In oktober 1944	"	40 %
In november 1944	"	30 %
In december 1944	"	20 %
In januari 1945	"	10 %
In februari 1945	"	9 %
In maart 1945	"	8 %
In april 1945	"	7 %
In mei 1945	"	6 %
In juni 1945	"	5 %
In juli 1945	"	4 %
Na 31 juli 1945	"	3 %

(art. 52, lid 2)

Van belang voor het onderzoek is dat deze glijdende schaal ook van toepassing werd geacht op de 30%-liquidatie-uitkering die 'niet-vijandelijke' personen vanaf 1 november 1943 van de Japanse bezetter mochten ophalen. Hoewel de banken dus overeenkomstig artikel 48, 49 en 52 van de OHR in principe afstand van deze uitkeringen konden nemen (zij waren met andere woorden 'bevrijd' van deze betalingen), dienden ze herberekend te worden volgens bovenstaande glijdende schaal. Dat betekende dat aan Japan 'niet-vijandelijke' personen na de oorlog van de banken 30% (indien de uitkering in november 1943 in ontvangst was genomen), respectievelijk 40% (in december 1943 in ontvangst genomen) en 50% (indien in of na januari 1944 in ontvangst genomen) *van het bedrag van de 30%-liquidatie-uitkering* op hun rekening kregen bijgeschreven (zie de glijdende schaal). Dat dit ook daadwerkelijk is gebeurd, blijkt uit de notulen van 's Raads Bestuur van de 'Raad voor het Rechtsherstel in Nederlands-Indië' van 13 juni 1949.²³⁰ De Raad voor het Rechtsherstel was belast met de uitvoering van de OHR.

²³⁰ ARA, 2.09.48, inv. 861, blz. 5 en 10.

De banken achtten het 'bepaald teleurstellend en onbillijk' dat alle betalingen gedaan in de oorlog, dus zowel aflossingen als uitkeringen, volgens de glijdende schaal herberekend moesten worden.²³¹ Zij waren namelijk van mening dat zij voor het *totale* bedrag van de 30%-liquidatie-uitkering waren gekweten, omdat de desbetreffende crediteur de 'paymentorder' had geaccepteerd en ondertekend.²³² Opvallend is dat zowel in de bepalingen weergegeven in de OHR als in het standpunt van de banken en van de Raad voor het Rechtsherstel geen rekening werd gehouden met de vraag in hoeverre 'niet-vijandelijke' crediteuren tijdens de bezettingsperiode *daadwerkelijk* over de liquidatie-uitkering, die zoals aangegeven door de Japanners werd afgeboekt van hun vooroorlogse spaar- of banksaldo, hadden kunnen beschikken.²³³ In paragraaf 3.3 is reeds gesteld dat de rechthebbenden door de Japanse bezetter veelal gedwongen werden de uitkeringen, dan wel een groot gedeelte daarvan, op een Japanse spaarrekening te storten of met achterstallige belasting te verrekenen.

Voor de Raad voor het Rechtsherstel vormde de groep mensen, die hun 30%-liquidatie-uitkeringen *niet* in ontvangst hadden kunnen of willen nemen wel een probleem. Waren de banken ook tegenover deze groep, wier uitkering in april 1944 was overgeboekt op de zogenoemde 'B' rekening van de Japanse liquidateur van de banken bij de Nanpo Kaihatsu Kinko (zie paragraaf 3.2), bevrijd? Dienden deze uitkeringen na de oorlog derhalve ook, zoals de uitkeringen die wel in ontvangst waren genomen, volgens de glijdende schaal te worden herberekend?

Na een uitvoerige discussie van meer dan een jaar in 's Raads bestuur van de Raad voor het Rechtsherstel, werd op 3 augustus 1949 bij besluit no. 919 en no. 920 bekendgemaakt dat dat niet het geval was.²³⁴ De overboekingen naar de 'B' rekening waren niet bevrijdend voor de banken, hetgeen inhield dat de tijdens de bezettingsperiode niet in ontvangst genomen 30%-liquidatie-uitkeringen door de Nederlands-Indische banken aan de desbetreffende cliënten voor 100% dienden te worden vergoed. De uitleg was dat er bij deze overboeking geen sprake was een *gedwongen* betaling, in de zin van art. 49 OHR, ten laste van de banken aan de Nanpo Kaihatsu Kinko, omdat met deze overboekingen *geen corresponderende vermogensoverdracht* had plaatsgevonden. De kasmiddelen van de banken waren reeds bij aanvang van de bezetting

²³¹ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2549, Geheime brief Factorij aan Secretarie, 11 juni 1947. Zie inv. 10896, Bankenvergadering, 5 juli 1947, blz. 5.

²³² Het op 17 januari 1947 uitgebrachte 4e interim-rapport van de Studiecommissie voor de Financiering der Reconstructie (een onderdeel van de Bankencommissie, waarin overheid en banken tot samenwerking trachtten te komen) had namelijk geadviseerd dat de banken voor het totale bedrag van deze uitkering waren gekweten. De NHM beraamde het verlies, als gevolg van de vergoeding voor de 30%-liquidatie-uitkering, voor haar bedrijf op ca. f 900.000. Zie ibidem en ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2549.

²³³ ARA, 2.09.48, Raad voor Rechtsherstel, inv. 859-862. Zie NRB 371 en 444 en de notulen van de vergadering van 's Raads Bestuur van 16 december 1948 en 13 juni 1949.

²³⁴ De Directie van de Raad voor het Rechtsherstel was onderworpen aan de aanwijzingen van het bestuur. Vgl. voor de discussie in 's Raads Bestuur: ARA, 2.09.48, Raad Rechtsherstel, inv. 861, NRB 371; Ibidem, inv. 859, vergadering 's Raads Bestuur, 16 december 1948; Ibidem, inv. 862, NRB 444; Ibidem, inv. 862, vergadering 's Raads Bestuur, 13 juni 1949; Besluiten no. 919 en no. 920 weergegeven in ibidem, inv. 869.

door het Japanse militaire bestuur in beslag genomen. Hiervan zou bij de Nanpobank een pot (pool) zijn gevormd, waarin ook gestort werden de door of namens de Japanse liquidateur (een verlengstuk van de militaire overheid) in feite geheel *buiten de banken om* van haar debiteuren geïncasseerde sommen, die dus in wezen op dat moment geen deel hebben uitgemaakt van het bankvermogen.²³⁵ Kortom, er kon dus geen sprake zijn geweest van (gedwongen) betaling, omdat de banken simpelweg geen activa meer bezaten die met de overboeking gepaard zouden moeten zijn gegaan.²³⁶

De Directie van de Raad voor het Rechtsherstel maakte bij besluit no. 919 en no. 920 eveneens bekend dat ook de overboekingen van de Japanse liquidateur bij de Nanpobank op de zogenoemde '*E*' rekening als niet bevrijdend voor de banken moesten worden gezien. Deze boekingen betroffen, zoals in paragraaf 3.2 reeds is gesteld, saldi die onder het beheer stonden van de na de Duitse inval in Nederland opgerichte Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd (CRO). De Directie besloot bovendien dat de overboeking van saldi van de overheid naar de zogenoemde '*D*' rekening, voor zover dit geschiedde ten laste van de rekeningen van *lagere* publiekrechtelijke ressorten (bijvoorbeeld gemeenten en provinciën), op gelijke voet met die naar de 'B' en 'E' rekeningen behandeld diende te worden.²³⁷

De banken en het Gouvernement tekenden beide beroep aan tegen bovengenoemde besluiten.²³⁸ Dit appèl hield verband met een andere kwestie, namelijk de vaststelling van de omvang van de vergoeding van de kasschade die het Gouvernement de banken verschuldigd was.²³⁹ Deze kwestie is destijds in verband gebracht met het rechtsherstel van de overboekingen naar de 'B', 'D' en 'E' rekeningen. Reden was dat de omvang van de vergoeding van de kasschade afhing van de uitkomst van het rechtsherstel van deze overboekingen. Omdat de kwestie rond de vergoeding van de kasschade geen invloed had op de uitkomst van dit rechtsherstel, is ze hier buiten beschouwing gelaten. Wel moet worden opgemerkt dat de onderhandelingen tussen de banken en het Gouvernement over de vergoeding van de kasschade verdragend heeft gewerkt.

²³⁵ Ibidem, inv. 862, NRB 444, Bijlage III B.

²³⁶ Ibidem.

²³⁷ Dat gold echter niet voor saldi van het Nederlands-Indisch Gouvernement. Op grond van art. 53 lid 1 van het Landoorlogreglement was de Japanse bezetter namelijk volkenrechtelijk geoorloofd de opeisbare vorderingen van het Nederlands-Indisch Gouvernement – orgaan van de oorlogvoerende Staat der Nederlanden – te incasseren en zich de geïncasseerde gelden toe te eigenen. De banken waren derhalve van deze overboeking gekweten. Het bedrag dat ermee was gemoeid diende, overeenkomstig de glijdende schaal van art 52 lid 2 herrekend te worden

²³⁸ Zie ARA, 2.09.48, Raad Rechtsherstel, inv. 862, vergadering 's Raads Bestuur van 13 juni 1949, blz. 12; ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2631, Factorij aan Secretarie, 15 juni 1949.

²³⁹ Dit was gebaseerd op de garantie die het Gouvernement de banken had gegeven aan de vooravond van de Japanse inval, op 25 februari 1942, toen zij alsnog besliste dat de kassen der banken niet mochten worden vernietigd. Na de oorlog weigerde het Gouvernement de garantie ten volle te erkennen. Zie Scheffer, *Bankwezen*, blz. 36-37 en 71-73.

Het College van Beroep bevestigde in mei 1950 het besluit van de Directie van de Raad voor het Rechtsherstel dat de overboekingen op de 'B', 'D' (voor zover het lagere overheden betrof) en 'E' rekeningen niet bevrijdend voor de banken waren geweest.²⁴⁰ Op basis van deze uitspraak kregen de mensen die hun 30%-liquidatie-uitkering tijdens de bezettingsperiode niet hadden opgehaald (en wiens bedrag dus naar de 'B' rekening was geboekt), alsnog het totale bedrag van de uitkering vergoed. 'We zullen derhalve aan betrokkenen vergoeden hetgeen hun toekomt en hopen, dat daarmee dan tenslotte het einde is bereikt van de afwikkeling der handelingen van den Japansche liquidateur', zo schreef het hoofdkantoor van de Factorij aan het hoofdkantoor te Amsterdam.²⁴¹ Begin 1948 hadden de banken de betrokken cliënten, voor zover getraceerd, reeds afrekeningen gestuurd waarin ervan uit werd gegaan dat de banken voor de overboekingen naar de 'B' rekening waren gekweten. Deze mensen hadden, herberekend volgens de glijdende schaal van art. 52 lid 2 OHR, toen 50% van de 30%-uitkering, dus 15% van hun vooroorlogse saldo terug ontvangen (de overboekingen door de Japanse liquidateur vonden plaats in april 1944).²⁴² Nu de overboekingen naar de 'B' rekening definitief als niet-bevrijdend werden aangemerkt, konden zij alsnog de overige 15% van hun vooroorlogse saldo tegemoet zien.²⁴³

7.3 Naoorlogs rechtsherstel en de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië

De Directie van de Raad voor het Rechtsherstel en de Directie van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië waren er beide van overtuigd dat de Chokin Kyoku niet kon worden beschouwd als een voortzetting van de Postspaarbank. Artikel 48 van de OHR (zie paragraaf 7.2) was niet van toepassing, omdat de desbetreffende Japanse instelling geen beheersdaad had verricht. De Chokin Kyoku had een fundamenteel andere functie (nl. het gedwongen sparen ter financiering van de Japanse oorlogsinspanning) en had zich niet gedragen volgens de voor de Postspaarbank geldende wettelijke voorschriften.²⁴⁴ De Directies verschilden echter van mening over de rechtsgevolgen van het Japanse ingrijpen ten aanzien van de verhouding tussen de vooroorlogse inleggers en de Postspaarbank. Dienden de mutaties op de spaarrekeningen tijdens de Japanse bezettingsperiode na de oorlog door de Postspaarbank te worden erkend?

In het geval van vooroorlogse inleg die *niet* door de Japanners erkend was - dit betrof dus de bevroren 'vijandelijke' inleg - zag de Postspaarbank zichzelf ten volle aansprakelijk tegenover de inleggers.²⁴⁵ Ten aanzien van de door de Japanners *wel* erkende saldi, dat wil zeggen de oude

²⁴⁰ Het College van Beroep was onderdeel van de Raad voor het Rechtsherstel, doch oefende een onafhankelijke rechtelijke controle uit op de uitvoering door de Directie.

²⁴¹ ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2632, 9 mei 1950.

²⁴² ARA, 2.09.48, Raad Rechtsherstel, inv. 862, vergadering 's Raads Bestuur, 9 juni 1949, blz. 5.

²⁴³ Voor de NHM betekende dat een extra verlies van f 496.010.40. Ten aanzien van overboeking naar de 'E' rekening bedroeg het extra verlies f 10.046,24. ARA, 2.20.01, NHM, inv. 2632, brief Factorij aan Secretarie, januari 1950.

²⁴⁴ ARA, 2.09.48, Raad Rechtsherstel, inv. 862. NRB 473.

²⁴⁵ De overmakingen naar Nederland vanaf april 1946 naar de Rijkspostspaarbank (zie paragraaf 5.1.) betroffen dus uitsluitend de vooroorlogse inleggingen van de onder de Japanse bezetting 'vijandelijke' onderdanen.

saldi van 'niet-vijandelijke' onderdanen die overgenomen waren of aan wie nieuwe boekjes waren uitgereikt, stelde de Postspaarbank zich op het standpunt dat zij, gelet op art. 49 OHR, voor deze saldi bevrijdend had betaald. De redenen die de Postspaarbank aanvoerde, zijn het vermelden waard, aangezien deze ook door de algemene banken werden gehanteerd bij de discussie over hun eventuele 'bevrijding' van de 30%-liquidatie-uitkering aan 'niet-vijandelijke' onderdanen.

De Postspaarbank ging ervan uit dat zij gedwongen was mee te werken aan de overboeking van de betrokken saldi naar de Japanse instellingen, dat haar inleggers op *vrijwillige* basis en zonder dat ze daartoe verplicht waren hun boekjes hadden ingeleverd en het Japanse spaarbedrijf als hun nieuwe debiteur hadden verkozen.²⁴⁶ Derhalve meende de Postspaarbank dat...

*"Voor de destijds erkende saldi, daargelaten welke mutaties er naderhand nog bij de Japanse instellingen hebben plaatsgehad, de betrokken inleggers uitsluitend een vordering op het Japans vermogen kunnen hebben."*²⁴⁷

Het directe gevolg van dit standpunt van de Postspaarbank was dat vele 'buitenkampers', repatrianten alsmede in Indië achtergeblevenen, in de periode 1946-1949 zouden merken dat ze niet over hun vooroorlogs tegoed konden beschikken.

De Directie van de Raad voor het Rechtsherstel kon zich echter niet met dit standpunt van de Postspaarbank verenigen. Haars inziens werd slechts het totaal bedrag der realiseerbare middelen overgedragen en dit beliep nog niet eenderde van de totaal erkende spaarbanksaldi. Van een bevrijdende betaling kon geen sprake zijn, omdat een reële overdracht van middelen tot de 'erkende bedragen' in het geheel niet had plaatsgevonden. Tevens stelde de Directie vraagtekens bij het zogenoemde 'vrijwillige karakter' van de overdracht van spaarboekjes. In de door de Japanse marine bezette gebieden was immers een uitdrukkelijk bevel tot registratie van spaarboekjes uitgevaardigd, en hoewel dit op Java en Sumatra niet het geval was, kon er volgens de Directie van uitgegaan worden dat de spaarders daar tot overschrijving waren overgegaan omdat zij konden verwachten dat ze anders hun tegoed geheel zouden verliezen.²⁴⁸ De Directie bepaalde dan ook in augustus 1949 dat de Postspaarbank, op basis van art. 40 OHR, aansprakelijk bleef voor de door de Japanse bezetter 'erkende saldi'. Dit betekende dat de 'niet-vijandelijke' tegoedhouders hun rechten en plichten ten aanzien hun vooroorlogse saldi op de Postspaarbank dienden te behouden en dat de vorderingen van de 'inleggers' op de bank intact waren gebleven. De mutaties op deze vooroorlogse 'niet-vijandelijke' rekeningen tijdens de Japanse bezetting, dienden overeenkomstig de glijdende schaal (art. 52 lid 2 OHR) herberekend en vergoed te worden (zie paragraaf 7.2). Ook hier was de uitkomst dankzij de Raad voor het Rechtsherstel dus uiteindelijk gunstig voor de tegoedhouders.

²⁴⁶ ARA, 2.09.48, Raad Rechtsherstel, inv. 862. NRB 473.

²⁴⁷ Ibidem.

²⁴⁸ Ibidem.

7.4 Conclusie

De tijdens de Japanse bezettingsperiode ‘niet-vijandelijke’ personen (waaronder niet-geïnterneerde Indische Nederlanders) die vanaf november 1943 de 30%-liquidatie-uitkering in ontvangst hadden genomen, kregen na de oorlog, volgens de glijdende schaal van art. 52, lid 2 OHR, 30% (indien in november 1943 opgenomen), 40% (indien in december 1943 opgenomen) of 50% (indien in of na januari 1944 opgenomen) van het bedrag van de 30%-liquidatie-uitkering op hun rekening bijgeschreven. Er zijn aanwijzingen dat daaraan door de banken is voldaan. Bij de naoorlogse herwaardering van de 30%-liquidatie-uitkering werd geen rekening gehouden met de vraag in hoeverre ‘niet-vijandelijke’ crediteuren tijdens de bezettingsperiode over hun uitkering hadden kunnen beschikken. De banken hoefden na de oorlog niet 100% van de uitkering te vergoeden, omdat de desbetreffende crediteuren de ‘paymentorder’ hadden ondertekend, ongeacht of de desbetreffende personen het bedrag, dan wel een groot gedeelte daarvan, op een Japanse spaarrekening moesten storten of met achterstallige belasting moesten verrekenen.

Pas in mei 1950 is door het College van Beroep beslist dat ‘niet-vijandelijke’ personen die tijdens de bezettingsperiode de 30%-liquidatie-uitkering *niet* in ontvangst hadden kunnen of willen nemen en wier uitkering op de zogenoemde ‘B’ rekening van de Nanpobank was geboekt, het volle bedrag van de 30%-liquidatie-uitkeringen van de banken vergoed dienden te krijgen. De banken dienden in 1950 ook de saldi die werden beheerd door de Commissie Rechtsverkeer in Oorlogstijd en die waren geboekt naar de ‘E’ rekening, in zijn geheel te vergoeden. Begin 1948 hadden de banken de betrokken cliënten reeds meegedeeld dat de banken voor de overboeking waren gekwetend. Deze mensen hadden, indien zij natuurlijk konden worden getraceerd, overeenkomstig de glijdende schaal van art. 52 lid 2 OHR, in 1948 50% van de 30%-uitkering terug ontvangen. Toen de overboekingen naar de ‘B’ rekening in 1950 toch als niet-bevrijdend werden aangemerkt, ontvingen zij alsnog de andere 50% van de liquidatie-uitkering.

‘Niet-vijandelijke’ personen die tijdens de bezettingstijd gebruik hadden gemaakt van de Chokin Kyoku, konden tot augustus 1949 niet over hun spaartegoed beschikken. De Postspaarbank weigerde de tegoeden van de betrokken inleggers te erkennen, omdat ze ervan uitging dat deze inleggers na de oorlog uitsluitend een vordering hadden op het Japanse vermogen. De Directie van de Raad voor het Rechtsherstel was het niet eens met dit standpunt; zij heeft in augustus 1949 besloten dat de Postspaarbank ook aansprakelijk bleef tegenover inleggers die tijdens de Japanse bezetting gebruik hadden gemaakt van hun spaartegoed. Mutaties tijdens de Japanse bezetting werden overeenkomstig de glijdende schaal (art. 52 lid 2 OHR) herberekend en vergoed.

8 Effecten in Indië vanaf 1940

Twee soorten effecten speelden na de oorlog een rol. Allereerst waren er de vooroorlogse bezittingen aan effecten, zowel aandelen als obligaties. Na 1950 kwam daar de problematiek bij van Indonesische obligaties, ontstaan uit de gedwongen 3%-Staatslening van 1950 en de inschrijving op obligaties van de Bank Industri Negara van 1954. Hoewel feitelijk niet vallend

onder het begrip ‘banktegoed’, is toch gekozen voor een beschrijving van de problematiek. De obligaties van 1950 en 1954 konden immers worden aangeschaft met niet-getransfereerde of geblokkeerde tegoeden. Gekozen is voor een behandeling tot 1958.

8.1 De periode mei 1940 – maart 1942

Voor de Tweede Wereldoorlog bepaalde de Amsterdamse Beurs de effectenhandel in Nederlands-Indië. De koersen werden dagelijks naar Indië doorgegeven. De Amsterdamse Beurs was een reservoir waaruit Indië putte als de vraag naar fondsen het aanbod in Indië overtrof. Als de situatie omgekeerd was, dan konden effecten ook weer worden verkocht. In Indië bestond lokale handel op de beurzen in Batavia en Soerabaja en er was handel tussen Indië en Amsterdam, de zogenaamde effectenarbitrage. Deze handel had veelal een speculatief karakter. Men kocht of verkocht in Indië in de hoop dezelfde stukken later voordeliger in Amsterdam te kunnen verkopen of kopen. De effectenarbitrage zorgde ervoor dat er op de Indische beurzen in Batavia en Soerabaja geen al te grote koersschommelingen voorkwamen. Als er plotseling veel vraag naar of aanbod van effecten was, kon daar via de Amsterdamse Beurs in voorzien worden. In Indië was er geen grote zelfstandige geld- of kapitaalmarkt. De in Indië verdiende gelden werden meestal doorgesluisd naar Nederland of naar een buitenlandse bestemming. Na de Duitse inval in Nederland was het doorsluizen van dit geld niet meer mogelijk. Alle gelden dienden in Indië te blijven. Dit werd geregeld in de Deviezenordonnantie 1940²⁴⁹ en de Deviezenverordening van 1940.²⁵⁰ Hierdoor accumuleerde er in Indië veel kapitaal dat anders buiten Indië zou zijn belegd.

In Indië zelf was de handel in effecten (zowel aandelen als obligaties) van mei 1940 tot december 1940 verboden op grond van de deviezenmaatregelen van mei 1940. Daarna kwam er langzaam weer een Indische effectenhandel op gang. Hiervoor had de Directeur van het Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut toestemming gegeven.²⁵¹ Door dit besluit werd het verkrijgen van en beschikken over effecten zoals bedoeld in artikel 11 van de Deviezenverordening van 1940 voor een beperkt aantal Nederlands-Indische obligaties en pandbrieven weer toegestaan. De waarde van het bezit van deze Indische waardepapieren wordt geschat op f 180 miljoen. Aandelen vielen hierbuiten en bleven niet verhandelbaar. De handel was georganiseerd in de Vereniging voor den Effectenhandel te Batavia en die te Soerabaja. Beide vielen onder hetzelfde reglement, opgesteld door de Handelsvereniging te Batavia en de Zustervereniging te Soerabaja.²⁵² De leden van de beide Verenigingen voor den Effectenhandel kwamen dagelijks bijeen om te handelen.

Andere mogelijkheden om te beleggen waren er niet meer. Omdat in Indië verdiend kapitaal niet meer kon worden uitgevoerd, dreigde er in Indië een tekort aan verhandelbare aandelen

²⁴⁹ *Indisch Staatsblad* 1940-205.

²⁵⁰ *Indisch Staatsblad* 1940-291.

²⁵¹ Bekendmaking 14 NIDI, *Javasche Courant* 19 december 1940.

²⁵² De Bataviase Vereniging voor den Effectenhandel, in 1912 opgericht, werd eind 1941 formeel werd ontbonden: het aantal handelaren op de beurs was te klein en veel verliep via de algemene banken. Bank Indonesia, Archief DJB, inv. 1330.

te ontstaan. Door dit tekort, er was immers behoefte aan meer beleggingsmogelijkheden, ontstond er een grote vraag naar schatkistpapier of staatsobligaties. Die ruime belangstelling en grotere vraag zorgde ervoor dat de rentebasis voor schatkistpapier door de Indische overheid verlaagd kon worden. In september 1940 werd de rente op schatkistpapier bijvoorbeeld verlaagd van 2 tot 1,5 % per jaar.²⁵³

8.2 De periode 1942 - 1949

Volgens dezelfde Deviezenverordening uit 1940 waarmee de handel in effecten werd opgeschort, moest het effectenbezit in Nederlands-Indië worden ingeleverd bij de vier grote Nederlandse banken: De Javasche Bank, de Nederlandsche Handel-Maatschappij, de Nederlandsch-Indische Handelsbank en de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij.²⁵⁴ De effecten zelf werden centraal opgeborgen in de zogenaamde 'oorlogskluis' in het gebouw van De Javasche Bank te Bandoeng.²⁵⁵ Na de periode van de Japanse bezetting werd het gehele Nederlands-Indische effectenbezit daar vrijwel geheel intact aangetroffen. De Japanners hadden alleen effecten van het Chinese Liberty fonds en van een aantal Japanse en Italiaanse stukken uit de oorlogskluis gehaald.²⁵⁶ Na afloop van de bezetting werd in Indië ten opzichte van de effecten dezelfde politiek gevolgd als in Nederland. Die procedure was geregeld in het Besluit Herstel Rechtsverkeer.²⁵⁷

Het belangrijkste doel dat dit Besluit wilde bewerkstelligen, was het in rechte herstellen van mensen die tijdens de bezetting gedwongen waren hun effectenbezit al dan niet geheel aan de bezetters af te staan. Soms kregen ze in ruil hiervoor een kleine vergoeding. Het herstel van het recht diende door deze getroffen zelf aangevraagd te worden binnen een bepaalde termijn. Lijsten van 'onbeheerde' effecten moesten gepubliceerd worden in de Staatscourant en op grond daarvan kon iemand een aanvraag tot rechtsherstel indien. Het doen van zo'n aanvraag is het 'opponeren'. Niet alleen effectenbezitters die hun bezit gedwongen hadden afgestaan konden opponeren, ook mensen die een effect waren kwijtgeraakt door oorlogsmolest, brand of gewoon verlies konden opponeren. Duidelijk is dat deze problematiek in Nederland actueler was dan in Indië, want de effecten in Indië waren bewaard gebleven, net als de administratie van dit effectenbezit. Effectenbezitters in Nederland die nog wel over hun effecten beschikten, dienden zich ook te melden met hun effecten. Dat diende te gebeuren bij een inleverkantoor. Dit kantoor ging vervolgens met de ingeleverde stukken naar het Centraal Bureau of Afdeeling voor de Effectenregistratie van de Raad voor het Rechtsherstel. Het Centraal Bureau voor de Effectenregistratie vergeleek vervolgens alle aanmeldingen met een

²⁵³ 'De effectenhandel in Nederlandsch-Indië' in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 10 (1941) blz. 61-62.

²⁵⁴ Artikel 7 van de Deviezenverordening 1940.

²⁵⁵ Bank Indonesia, Archief DJB, 2984, notulen van bespreking tussen de vier grote banken en het Departement van Financiën, 10 december 1940.

²⁵⁶ Scheffer, *Bankwezen*, blz. 45.

²⁵⁷ *Staatsblad* E-100 (1944), met name artikel 39, lid 2 en *Staatsblad* F-272 (1945).

lijst van uitgegeven effecten die was opgesteld door alle instanties die effecten hadden uitgegeven. Na die vergelijking bleek welke effecten toebehoorden aan bonafide bezitters. Zij kregen hun effecten terug met een 'stukken verklaring'. Zonder een dergelijke verklaring was een effect niet verhandelbaar. Daarnaast bleek ook welke effecten toebehoorden aan 'vijandelijke' onderdanen en welke effecten niet waren aangemeld. Deze effecten vormden het 'manco': de binnenlandse stukken die niet waren aangemeld of waarvan het eigendomsrecht niet was hersteld of erkend.²⁵⁸ In Indië zou in principe geen andere procedure gelden dan die in Nederland.

De kwestie van het vaststellen van het manco speelde in Indië vrijwel niet. Alle effecten waren geborgen in de kluis te Bandoeng. Toch bleek het niet zo eenvoudig te zijn: sommige eigenaren van effecten waren verdwenen, vermoord, onvindbaar of namen de eerste de beste mogelijkheid om te repatriëren met beide handen aan. In verschillende circulaires deden het NIDI of de Nederlands-Indische overheid mededelingen over effectenbezit in Indië en de mogelijkheid daar al of niet over te beschikken.

Het aanmelden van effecten, voor zover ze in de kluis van Bandoeng hadden gelegen, vormde geen groot probleem. De administratie van de in bewaring gegeven stukken was tevens vrijwel ongeschonden de oorlog doorgelopen. Effectenbezitters hadden zich al in 1940 moeten melden. Na de soevereiniteitsoverdracht van 1949 zouden er wel enige problemen ontstaan over op naam van 'vijandelijke' onderdanen (Duitsers, Japanners enz.) aangemelde effecten. Deze vielen (in Nederland althans) meestal via het Nederlands Beheersinstituut aan de Nederlandse Staat. De omvang van het manco kon nog niet worden vastgesteld omdat er effecten waren die in Nederlands-Indisch courant luidden en die waren uitgegeven door vennootschappen of instellingen die alleen kantoor hielden in Indië en die niet met een officiële notering voorkwamen in de Prijscourant van de Handelsvereniging te Batavia. Voorts waren er enige effecten die niet in enig courant luidden en ook uitgegeven waren door diezelfde instellingen of vennootschappen.²⁵⁹ Deze effecten waren ingevolge de zevende uitvoeringsbeschikking Besluit Herstel Rechtsverkeer vrijgesteld van aanmelding.²⁶⁰ Doordat er ten aanzien van deze effecten nooit een manco is vastgesteld en gepubliceerd in de Staatscourant, kon er wat dit betreft geen rechtsherstel worden verleend aan 'gedeposeerden' (zij die van effecten waren beroofd) die hadden geopponeerd. Het lijkt onwaarschijnlijk dat met deze beperkte categorie effecten grote bedragen waren gemoeid.²⁶¹

²⁵⁸ Zie de Mededeeling van het Nederlandsch-Indisch Beheersinstituut in: *Economisch Weekblad voor Indonesië* 13 (1947) blz. 147-148.

²⁵⁹ Nota betreffende Toepassing van het Besluit Herstel Rechtsverkeer ten aanzien van in Indonesië uitgegeven effecten (1963) in: Archief Ministerie van Financiën, archief Afdeling Bewindvoering/afdeling Juridische Zaken en Bewindvoering/Directie Bewindvoering (1940) 1945-1953 (1965), blz. 194.

²⁶⁰ Mededeling van de afdeling Effectenregistratie no. 49 in *Prijscourant van de Vereeniging voor den Effectenhandel* 11 april 1946.

²⁶¹ Mededeling van de afdeling Effectenregistratie no. 227 in *Prijscourant van de Vereeniging voor den Effectenhandel* 21 december 1951.

Een aparte categorie werd gevormd door effecten die uitgedrukt waren in Nederlands-Indische guldens. Hier werd door het Centraal Bureau Effectenregistratie een manco geconstateerd van f 667.500 nominale waarde. Voorts waren er houders van deze obligaties ten laste van Nederland of Indië tijdens de oorlog uitgeloot. Aanvankelijk zouden deze uitlotingen niet worden erkend en hadden de houders van de desbetreffende schuldbekentenissen geen recht op vergoeding door de Nederlandse staat. In oktober 1945 werd echter besloten de uitlotingen te erkennen en uit te keren, inclusief rente, uiteraard volgens de in Nederland of Indië geldende deviezenregelingen.²⁶²

8.3 De periode na 1949

De Beurs te Jakarta zou pas in mei 1952 opengaan voor een beperkt aantal overheidsfondsen. Toen pas konden de obligaties van de gedwongen Staatslening-1950 voortvloeiend uit de halvering van banktegoeden en papiergeld worden verhandeld. Particulieren die gedwongen waren geweest deze obligaties te kopen, hadden ruim twee jaar moeten wachten voordat zij die obligaties eventueel te gelde konden maken. Er bestonden nog steeds transferbepalingen. In 1953 bewogen de koersen van de 3%-Staatslening 1950 zich tussen 55,5 en 39,5.²⁶³ Voor de oorlog waren drie banken en dertien commissionairs lid geweest van de Vereniging in Batavia, na de oorlog bleken er van de commissionairs nog maar drie over te zijn.²⁶⁴ De Beurs in Djakarta stelde niet zo heel veel meer voor; de grootste handel vond plaats in de obligaties van de Staatslening-1950. Enige jaren later kwamen daar de obligaties-1954 van de Bank Industri Negara bij, waarop uitsluitend kon worden ingetekend door houders van rurni-tegoeden. Overigens mochten deze obligaties worden uitgevoerd naar Nederland.

Op 15 februari 1956 zegde de Indonesische regering de Nederlands-Indonesische Unie op en onttrok zich daarmee aan alle financiële afspraken van de Ronde Tafel Conferentie van 1949. Indonesië weigerde voortaan verplichtingen op de Nederlands-Indische leningen na te komen. Die verplichtingen waren door Indonesië van Nederlands-Indië overgenomen ingevolge de soevereiniteitsoverdracht.²⁶⁵ De 'garantieregeling' van de Nederlandse regering zou nu effectief moeten worden. De Nederlandse regering had zich bij de uitgifte van een aantal Indische Staatsleningen in de jaren dertig garant gesteld voor de afbetaling en lossing van deze leningen. De Indische Staatsleningen van 1935, 1937 en 1937A waren immers uitgegeven door het Koninkrijk der Nederlanden, en niet door Nederlands-Indië zelf. De lossing en afbetaling op deze leningen viel mede onder verantwoordelijkheid van Nederland.²⁶⁶ Het Nederlandse Ministerie van Financiën meende echter dat het niet verantwoordelijk was voor deze obligaties voor zover ze in handen waren van het Indische Muntfonds, Indonesische over-

²⁶² *Staatsblad* F-232 (1945) en *Indisch Staatsblad* 1945-7 en 1945-145.

²⁶³ Scheffer, *Financiële instellingen*, blz. 222.

²⁶⁴ Bank Indonesia, Archief DJB, 1330, brief directie DJB aan het Departement van Financiën 29 juli 1948.

²⁶⁵ *Staatsblad* J-570 (1949).

²⁶⁶ H. Baudet en M. Fennema, *Het Nederlands belang bij Indië* (Utrecht 1983) blz. 40.

heidspensioenfondsen, de Indonesische Postspaarbank, de Weeskamers, de Volkscredietbank (Bank Rakjat), de Bank Indonesia, provincies en gemeenten in Indonesië. De zaak zat vast. Tot 1957 waren coupons en dividendbewijzen van in Indonesië berustende Nederlandse effecten in Nederland geïncasseerd en was de opbrengst naar Indonesië via de A-rekening overgemaakt. De opbrengst van effecten die toebehoorden aan Nederlanders, voor zover deze buiten Indonesië woonden, werd gestort op een rurni-P-rekening bij een Indonesische deviezenbank, ten laste waarvan jaarlijks f 5.000 naar Nederland kon worden overgemaakt. Eind november 1957 verbood Indonesië deze remises ten laste van de P-rurni. Nederland verbood daarop de overmaking van de aan Nederlanders toebehorende opbrengst van coupon- en dividendbewijzen naar Indonesië. Aanvragen tot invoer van de obligaties-Nederlandsch-Indië werden door het Agentschap van het Ministerie van Financiën aangehouden.²⁶⁷ Op 28 april 1958 verbood Indonesië de uitvoer van effecten vanuit Indonesië in handen van Nederlanders. Dat gold uiteraard ook voor de (voormalige Nederlands-Indische) Staatsleningen. Nederland deed daarop hetzelfde met aan Indonesiërs toebehorende effecten. Zo was het effectenverkeer met Indonesië vrijwel tot stilstand gekomen. In 1961 publiceerde de Vereniging voor den Effectenhandel de zogenoemde IE-lijst waarop veel nummers van de in Indonesië berustende binnenlandse effecten waren opgenomen. Met deze effecten mochten voorlopig geen handelingen worden gepleegd. Deze lijst was overigens niet compleet, vooral door onvolledige opgaven van de Indonesische Overzee Bank (Indover) en de Nedescobank. In 1961 volgden nog onderhandelingen om uitlevering te krijgen van aan Nederlandse natuurlijke personen, woonachtig buiten Indonesië, toebehorende binnenlandse effecten, onder gelijktijdige overmaking naar Indonesië van een bedrag gelijk aan de beurswaarde van de uit Indonesië gezonden effecten. Dit zou dan kunnen ten laste van in Nederland aangehouden en geblokkeerde tegoeden of effectendepots ten name van het Indonesische Muntfonds en het Fonds van eigendommen van het Mangkoenogorosche Rijk. De onderhandelingen leidden niet tot resultaat. Pas in 1972 zou de effectenkwestie door de centrale banken van beide landen, Bank Indonesia en De Nederlandsche Bank, definitief worden geregeld.²⁶⁸

²⁶⁷ Het Agentschap van het Ministerie van Financiën (gevestigd te Amsterdam) behandelde en behandelt alle zaken met betrekking tot Nederlandse Staatsleningen.

²⁶⁸ Zie voorts *Staatsblad* 1969, 183 en Arrest van de Hoge Raad, 28 mei 1982, *Nederlandse Jurisprudentie* 1983, 662. Pas in 1972 zou de zaak uiteindelijk worden geregeld. De derde en laatste regeling is gepubliceerd in de *Prijscourant* van 2 augustus 1972. De waarde van de Indonesische obligaties (1935, 1937, 1937A, de 3%Staatslening-1950 en de leningen van de Bank Industri Negara-1954) werd vastgesteld op f 39 miljoen. Na uitvoerige berekeningen bleek de waarde van het Nederlandse particuliere bezit dat nog in Indonesië was achtergebleven f 4 miljoen. De onbeheerde effectendepots bedroegen eind 1973 bij Bank Indonesia f 264.057; bij Bank Exim f 452.436; bij Bank Bumi Daya f 33.109 en bij Bank Dagang Negara f 154.197. Van deze lijsten, aangetroffen in het archief van Bank Indonesia, is onbekend hoe de waarde van deze depots is vastgesteld. Volgens het accoord tussen beide centrale banken zouden uiterlijk 1987 deze depots aan Indonesië vervallen.

9 Samenvatting en conclusie

Vrijwel direct na de Japanse inval in Nederlands-Indië begin maart 1942 werden de Nederlands-Indische banken gedwongen hun werkzaamheden te staken. Een half jaar later, op 20 oktober 1942, volgde de order van het Japanse hoofdcommando op Java dat de vier grote Nederlandse, de twee Engelse en de drie Chinese banken dienden te worden geliquideerd. Een soortgelijk order volgde later ook voor de kleine spaar- en hypotheekbanken en voor de overige banken op Sumatra en in de Grote Oost (waarbij volledigheidshalve moet worden opgemerkt dat de laatste groep onder de jurisdictie van resp. het Hoofdkwartier te Singapore en het Ministerie van Marine te Tokio vielen). De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië is als enige niet geliquideerd. Zij werd in april 1942 onder de naam 'Chokin Kyoku' voortgezet. In Indië waren in de bezettingstijd zeven Japanse banken actief, waarvan, zoals hieronder wordt toegelicht, alleen de Yokohama Speciebank en de Nanpo Kaihatsu Kinko voor dit onderzoek van belang zijn.

Veelal in (gedwongen) samenwerking met de Nederlandse bankemployés begon de Japanse liquidateur na 20 oktober 1942 met de liquidatie van de banken op Java. De Japanse liquidateur concentreerde zich in eerste instantie op het innen van vorderingen. Veel debiteuren konden echter niet worden getraceerd omdat ze geïnterneerd of onvindbaar waren. De Japanse liquidateur richtte zich derhalve hoofdzakelijk op 'niet-vijandelijke' onderdanen, te weten Chinezen en Arabieren, alsmede enkele inheemse ondernemingen die hun zaken konden voortzetten. Toen in de loop van 1943 de financiële situatie van de banken enigszins overzichtelijk was, werd besloten tot een liquidatie-uitkering. 'Niet-vijandelijke' crediteuren, waaronder Nederlanders die konden aantonen dat zij voor meer dan 50% van de inheemse bevolking afstamden, konden vanaf 1 november 1943 30 procent van hun vooroorlogse saldi bij de bank in ontvangst nemen. In de praktijk kwam het erop neer dat het bedrag moest worden aangewend voor achterstallige belasting, waarna het restant op een Japanse spaarrekening moest worden gestort. Hoewel de 30%-liquidatie-uitkering van de saldi van de desbetreffende personen is afgeboekt, werd slechts een klein deel contant uitbetaald.

Er hebben tijdens de Japanse bezetting niet meer liquidatie-uitkeringen plaatsgevonden. Een van de redenen was dat de 'vijandelijke' (Nederlandse, Amerikaanse en Britse) ondernemingen niet bij het liquidatieproces werden betrokken. Het Japanse militair industriële apparaat had de productie van deze ondernemingen nodig voor de oorlogvoering.

Ten name van de liquidateur hield de Yokohama Speciebank het eerste bezettingsjaar een zogenoemde 'liquidateursrekening' aan. Deze rekening werd vanaf april 1944, toen de liquidatie van de algemene banken door de Japanse liquidateur voorlopig als beëindigd werd beschouwd, door de Nanpo Kaihatsu Kinko overgenomen. Deze bank verdeelde de liquidateursrekening in een aantal subrekeningen. Van belang voor dit onderzoek zijn met name de zogenoemde 'A', 'B' en 'E' rekening. Op de 'A' rekening werden de bedragen geboekt die toebehoorde aan 'vijandelijke' personen, waaronder vele Nederlanders. De bedragen vormden de som van de waarde van het bankpapier dat in de kluisjes van banken lag en de opbrengst van het goud, het zilver en de diamanten die er werden aangetroffen. Op de 'B' rekening werden soortgelijke bedragen als op de 'A' rekening geboekt, maar dan van 'niet-vijandelijke' personen van wie het adres niet bekend was. Ook werden hierop de bedragen geboekt van

(‘niet-vijandelijke’) personen die zich niet hadden gemeld voor de 30%-liquidatie-uitkering. Op de ‘E’ rekening werden de saldi geboekt die onder het beheer stonden van de Commissie Rechtsverkeer in Oorlogstijd (CRO). De CRO had tussen de Duitse inval in Nederland en de Japanse inval in Nederlands-Indië het beheer over de bezittingen van (aan Nederland) ‘vijandelijke’ ingezetenen en in bepaalde gevallen van Nederlandse ingezetenen gevoerd.

De overboekingen van de niet in ontvangst genomen liquidatie-uitkeringen op de ‘B’ rekening en de bedragen op de ‘E’ rekening (in combinatie met de ‘D’ rekeningen, waarop de bedragen stonden van de overheid) zouden een belangrijke plaats innemen in het naoorlogs rechtsherstel. Hoewel ook de inhoud alsmede de opbrengsten van de inhoud van de kluisjes (geboekt op de ‘A’ en ‘B’ rekeningen) voortgekomen waren uit de liquidatie van de banken, vormden zij na de oorlog in de ogen van de banken geen vordering op de Nanpobank. In het naoorlogs rechtsherstel van spaar- en banktegoeden zou de inbeslagname van kluisjes niet worden betrokken. Wegens het ontbreken van archiefmateriaal was het niet mogelijk verder onderzoek naar de kluisjesproblematiek te doen.

Ten aanzien van de Postspaarbank kan worden gesteld dat het ‘vijandelijke’ tegoed tijdens de oorlog bevroren is geweest (deze inleg was door de Chokin Kyoku niet erkend); ‘niet-vijandelijke’ onderdanen konden nieuwe boekjes in ontvangst nemen. Vanaf het midden van 1944 begon de Japanse bezetter onder ‘niet-vijandelijke’ cliënten een intensieve spaarcampagne ten behoeve van de opbouw van een verdedigingslinie in de archipel. De aanmoediging om te sparen vond veelal onder dwang plaats. Voor conclusies over de zogenoemde kampgelden wordt verwezen naar bijlage F.

Na de Japanse capitulatie in augustus 1945 werd op last van het geallieerde hoofdkwartier op 10 oktober 1945 een einde gemaakt aan de liquidatie van de Nederlands-Indische banken. Vanaf die dag kon de inventarisatie en overdracht van de administratie van de Japanse banken aan de Nederlands-Indische opvolgers beginnen. De administraties van de meeste bankkantoren op Java waren goed bewaard gebleven, mede omdat de Japanse liquidateur het merendeel daarvan op de hoofdkantoren te Batavia had samengebracht. Op grond van bijlage E en het archief van de NHM (als representant van de algemene banken) kan worden geconcludeerd dat de Nederlands-Indische banken zich bij heropening van hun bedrijf voor de meeste kantoren op Java hebben gebaseerd op de slotcijfers van hun vooroorlogse administratie: de creditsaldi van ‘vijandelijke’ onderdanen bleken ten opzichte van de saldi van maart 1942 niet te zijn veranderd. De Japanse bezetter had met deze rekeningen niets gedaan; zij bleven gedurende de bezetting bevroren. De creditsaldi van ‘niet-vijandelijke’ personen waren met 30% verminderd in verband met de liquidatie-uitkering tijdens de bezettingsperiode. De Nederlands-Indische banken zijn na de oorlog met de saldi, zoals die van de Japanse liquidateur konden worden overgenomen, verder gegaan. Voor kantoren binnen Java, waarvan als gevolg van de strijd met de Indonesische Republieken de administraties verloren waren gegaan, alsmede voor agentschappen buiten Java hebben de banken zich bij de reconstructie, voor zover mogelijk, gebaseerd op de toen laatst beschikbare vooroorlogse schaduwadministraties. Deze werden aangevuld met informatie van met de liquidatie van de Japanse banken belaste instanties.

Hoewel het archief van de Postspaarbank niet is getraceerd, is aangetoond dat het merendeel van de Nederlandse (dus voor het merendeel ‘vijandelijke’) cliënten na de oorlog hun voor-

oorlogse saldi onaangetast terugvond. Over de aansprakelijkheid van de Postspaarbank ten aanzien van 'niet-vijandelijke' onderdanen die tijdens de oorlog van de diensten van de Chokin Kyoku gebruik hadden gemaakt, zou later onenigheid ontstaan tussen de Postspaarbank en de Directie van de Raad voor het Rechtsherstel.

Over de schade aan de administratie van de spaarbanken zijn, vanwege het gebrek aan bronnenmateriaal, geen algemene uitspraken te doen. De Algemene Spaar- en Depositobank plaatste in verband met de schade aan vooroorlogse administratie in de Javasche Courant een oproep aan cliënten zich met originele bewijzen te melden.

Hoewel de meeste Nederlands-Indische banken in de loop van 1946 hun werkzaamheden, met voor het merendeel ongeschonden administraties, konden hervatten, bleek het voor het publiek erg moeilijk vooroorlogse bank- en spaartegoeden op te nemen of over te schrijven naar bijvoorbeeld Nederland. Verschillende problemen speelden bij het herstel van het normale geldverkeer een rol. Aan deze problemen is in dit hoofdstuk ruim aandacht besteed, omdat zij ons inziens bepalend zijn geweest voor het beeld bij de Indische gemeenschap dat de vooroorlogse spaar- en banktegoeden tijdens de oorlog door de Japanse bezetter wellicht waren geroofd. De drie problemen waren: de Bevriezingsordonnantie, de Krapgeldpolitiek en het Deviezenregime.

Met de Bevriezingsordonnantie en de krapgeldpolitiek, die met name golden voor Java en Sumatra, trachtte het Gouvernement de naoorlogse dreiging van inflatie te ondervangen. De Bevriezingsordonnantie had tevens tot doel de verhouding debiteuren/crediteuren in goede banen te leiden in verband met de desorganisatie van het economisch leven van Nederlands-Indië. Concreet betekende de inwerkingtreding van de ordonnantie het volgende: de banken konden tot nader order niet overgaan tot inning van vorderingen die reeds bestonden vóór 4 januari 1946 (Borneo, Celebes, Grote Oost) en 4 maart 1946 (Java en Sumatra), maar behoefden creditsaldi die vóór deze datum bestonden ('oude' creditsaldi genoemd) ook nog niet uit te betalen. Slechts uit hoofde van productieve doeleinden en sociale zorg kon in Nederlands-Indië over oude saldi worden beschikt. Niet bekend is op welke schaal het Gouvernement voor de vrijmaking van oude saldi vergunningen heeft verleend. De krapgeldpolitiek is vanaf 1 januari 1947 geleidelijk losgelaten. De Bevriezingsordonnantie is in het midden van 1948 voor het grootste gedeelte opgeschort. Vanaf dat moment waren alle bankrekeningen met oude creditsaldi gedeblokkeerd, hetgeen inhield dat men, in Indië althans, de beschikking kon krijgen over deze tegoeden.

Het *Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut* (NIDI) (vanaf november 1948 het *Deviezen - instituut voor Indonesië*, (DIVI) verhinderde echter een onbeperkte overmaking van Indische tegoeden naar rekening of begunstigden buiten het grondgebied van Nederlands-Indië. Dit instituut was ingesteld in 1940, toen de verbindingen tussen Nederland en Nederlands-Indië als gevolg van de Duitse inval in Nederland waren verbroken. Het voornaamste doel van de deviezencontrole was het tegengaan van kapitaalvlucht, waartoe velen vanwege de onzekere internationale en economische positie van Nederlands-Indië mogelijk geneigd zouden zijn. Na de oorlog bepaalde het NIDI de regelgeving voor het geldverkeer met het buitenland, waaronder ook Nederland werd gerekend. Er kan worden gesteld dat het NIDI niet scheutig was met vergunningen voor overmakingen van spaar- en banktegoeden naar het buitenland. Het 'deviezenregime' van dit instituut, dat door het Departement van Financiën (waaronder

het officieel viel) als een 'staat in een staat' is getypeerd, had ingrijpende gevolgen voor de financiële situatie van repatrianten in de periode 1946-1949. De banken waren strikt gebonden aan de bepalingen voor overmakingen van het NIDI. Van april 1946 tot november 1947 viel de Postspaarbank niet onder de bepalingen van het NIDI, waardoor vele Nederlanders (die tijdens de bezetting veelal 'vijandelijke' onderdanen waren geweest) in deze periode het saldo van hun vooroorlogse boekjes konden laten overschrijven naar de Rijkspostspaarbank in Nederland.

De vanaf 1940 door de Nederlandse vestigingen van de vier grote Indische banken doorbetaalde periodieke uitkeringen (delegatiekredieten), die Indische cliënten in normale tijden naar derden in Nederland voor levensonderhoud overmaakten, werden in de periode 1946-1949 voor zover mogelijk teruggevorderd.

Na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 betekende de geldsanering door de Indonesische overheid van maart 1950 een ernstige financiële tegenvaller voor repatrianten. Bank- en spaartegoeden werden voor de helft omgezet in Staatsobligaties. Vanwege de invoering van het deviezencertificatensysteem moesten particulieren bij overmaking van gelden naar Nederland bovendien rekenen op een kostenpost van 200% bovenop de officiële omrekeningskoers. In totaal moest 300% voor een overmaking worden betaald. Dit kwam overeen met de officieuze koers van de gulden ten opzichte van de rupiah, die ongeveer op 1:3 uitkwam. In een later stadium is de officiële koersverhouding van gulden tot rupiah bepaald op 1:3, waardoor het deviezencertificatensysteem werd vervangen en de devaluatie van de rupiah een erkend feit werd. Ook na de soevereiniteitsoverdracht bleef het overmaken van gelden naar Nederland aan strikte bepalingen gebonden. Deze werden vastgesteld door het LAAPLN (de Indonesische opvolger van het NIDI/DIVI). De gebeurtenissen na de soevereiniteitsoverdracht hebben eveneens bijgedragen aan de negatieve beeldvorming rond de afwikkeling van Indische spaar- en banktegoeden.

In dit hoofdstuk is tevens een paragraaf gewijd aan het naoorlogs rechtsherstel van spaar- en banktegoeden. In de Indische Raad voor het Rechtsherstel is *alleen* aandacht besteed aan de consequenties van de 30%-liquidatie-uitkering die de Japanse liquidateur aan 'niet-vijandelijke' personen had uitbetaald en aan de gevolgen voor 'niet-vijandelijke' inleggers die tijdens de oorlog gebruikt hadden gemaakt van de plaatsvervanger van de Postspaarbank, de Chokin Kyoku. Onder de groep 'niet-vijandelijke' personen bevond zich een groep niet-geïnterneerde Indische Nederlanders. De 'vijandelijke' personen (veelal Nederlanders), wier rekeningen zoals aangegeven tijdens de oorlog onaangeroerd waren gebleven, hielden hun oorspronkelijke vorderingen op de vooroorlogse banken. Het feit dat de banktegoeden van 'vijandelijke' personen niet in de Raad voor Rechtsherstel aan de orde zijn geweest, bevestigt de conclusie dat gedurende de bezetting met de tegoeden van deze groep niets is gebeurd.

De Directie van de Raad voor het Rechtsherstel bepaalde dat de 30%-liquidatie-uitkering aan 'niet-vijandelijke' personen, tot onvrede van de banken, na de oorlog volgens een glijdende schaal vergoed diende te worden. Er is geen rekening gehouden met de vraag in hoeverre 'niet-vijandelijke' crediteuren tijdens de bezettingsperiode ook *daadwerkelijk* over hun liquidatie-uitkering hadden kunnen beschikken. Inbeslagname van banksaldi als gevolg van overboekingen op de 'B' en 'E' rekening van de Japanse liquidateur bij de Nanpo Kaihatsu Kinko (hierboven reeds toegelicht) dienden voor 100% te worden vergoed (mei 1950). Er zijn

aanwijzingen dat de banken beide vergoedingen hebben uitgekeerd, voor zover de betrokken cliënten konden worden getraceerd.

De Postspaarbank weigerde na de oorlog spaartegoeden te erkennen van 'niet-vijandelijke' inleggers, die tijdens de Japanse bezetting gebruik hadden gemaakt van de Chokin Kyoku. De Directie van de Raad voor het Rechtsherstel kon zich met dit standpunt niet verenigen en bepaalde in augustus 1949 dat de Postspaarbank ook aansprakelijk was voor deze tegoeden. Mutaties tijdens de Japanse bezetting werden overeenkomstig een glijdende schaal herberekend en vergoed.

Op basis van de gegevens uit het archief van de NHM kan worden geconcludeerd dat een relatief kleine groep zich na de oorlog niet meer bij de banken heeft gemeld. Het is niet vastgesteld in hoeverre de NHM een actief zoekbeleid heeft gevoerd naar onvindbare cliënten. Uit een circulaire aan alle NHM-agentschappen in Nederlands-Indië uit 1948 blijkt wel dat de NHM een soepele houding aannam ten aanzien van erfgenamen van overleden cliënten die zich bij de bank meldden.

Toegesplitst op de vraagstellingen zoals die zijn gesteld in de Inleiding kunnen tot slot de volgende drie conclusies worden getrokken:

- De Japanse bezetter heeft in de periode 1942-1945 de spaar- en banktegoeden bij de Nederlands-Indische banken tijdelijk in beslag genomen. De tegoeden van de als vijandelijk getypeerde personen, van wie het merendeel Nederlander was, zijn in deze jaren bevroren gebleven; de als niet-vijandelijk getypeerde personen, waaronder niet-geïnterneerde Indische Nederlanders, kwamen in aanmerking voor een liquidatieuitkering. Sommige niet-geïnterneerde Indische Nederlanders hebben, veelal gedwongen, gebruik gemaakt van de Chokin Kyoku, de plaatsvervanger van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië. Na de oorlog hebben de Nederlands-Indische banken de vooroorlogse administratie over het algemeen kunnen overnemen van de Japanse bezetter of kunnen reconstrueren. Mutaties op vooroorlogse rekeningen tijdens de Japanse bezettingsperiode waren een zaak voor het naoorlogse rechtsherstel, op basis waarvan het bankwezen de schade van Japanse ingrepen voor hun cliënten gedeeltelijk of geheel heeft vergoed.
- Naoorlogse overheidsmaatregelen van Nederlandse, Indische en Indonesische zijde zijn bepalend geweest voor het beeld bij de Indische gemeenschap dat de vooroorlogse spaar- en banktegoeden tijdens de oorlog door de Japanse bezetter wellicht waren geroofd. Vanwege de Bevriezingsordonnantie en de krapgeldpolitiek kon men, behalve met een vergunning, tot het midden van 1948 in Nederlands-Indië vrijwel niet over vooroorlogse tegoeden beschikken. Wegens de strenge deviezenbepalingen, vastgesteld en gecontroleerd door het NIDI (vanaf 1948 het DIVI), konden repatrianten vooroorlogse spaar- en banktegoeden na de oorlog aanvankelijk niet of slechts ten dele naar Nederland overmaken. Een uitzondering vormden de cliënten van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië tot november 1947. Na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 besloot de Indonesische overheid voorts tot een geldsanering en de invoering van het deviezencertificatensysteem, gevolgd door devaluatie, hetgeen opnieuw een ernstige

financiële tegenvaller voor repatrianten inhield. Vervolgens hebben deviezenmaatregelen van het LAAPLN (de Indonesische opvolger van het NIDI/DIVI) de beschikingsmogelijkheid over in Indonesië achtergebleven gelden beperkt voor buiten dat land gevestigde rekeninghouders.

- De groep niet-geïnterneerde Indische Nederlanders die na de oorlog te maken heeft gehad met rechtsherstel in verband met mutaties op vooroorlogse spaar- en banktegoeden tijdens de Japanse bezettingsperiode kon, in het geval van de algemene banken en de spaarbanken tot mei 1950 voor een klein deel niet, en in het geval van de Postspaarbank tot augustus 1949 in het geheel niet over hun vooroorlogse tegoeden beschikken.

Het Indische levensverzekeringswezen en de Tweede Wereldoorlog

1 Inleiding

Dit hoofdstuk over levensverzekeringen is geschreven om de veronderstelling na te gaan of de Japanners verzekeringstegoeden in beslag hebben genomen en of de Japanse bezetter direct verantwoordelijk is geweest voor de problemen die polishouders na de Tweede Wereldoorlog ondervonden als zij hun verzekerde tegoeden opeisten of als zij hun levensverzekering wilden voortzetten. Ofschoon het begrijpelijk is dat verondersteld is dat het Japanse militaire bestuur verantwoordelijk was voor de na de oorlog gerezen problemen, bleek de oorzaak van die problemen niet te liggen in de relatie tussen de polishouder en de Japanse bezetter. Het was een zaak tussen verzekerden en levensverzekeringsmaatschappijen en tussen de Nederlandse en Indische overheid en de maatschappijen. Daarbij zijn twee hoofdkwesties te onderscheiden die een directe relatie hadden met de Japanse bezetting, t.w. de Indische Oorlogsrisicoregeling en de problematiek van de achterstallige premies en royementen. Deze vraagstukken staan in dit hoofdstuk centraal.

Daarnaast zal kort aandacht worden besteed aan de valutakwestie, die ontstond na de invoering van de rupiah in Indonesië. Deze valutakwestie stond in wezen los van de verwickelingen tijdens oorlogstijd en valt daarmee buiten de eigenlijke onderzoeksopdracht. Er zijn echter wel Indische polishouders door gedupeerd.

Gedurende het onderzoek bleek dat de naoorlogse problemen rondom de levensverzekeringen niet te beschrijven en verklaren zijn zonder daarbij de wettelijke maatregelen van de Nederlandse en Nederlands-Indische overheid te betrekken. Anticiperend op een mogelijke oorlogstoestand in Indië en een Japanse invasie, greep de Indische overheid in in het levensverzekeringswezen. In dit hoofdstuk is dan ook eerst aandacht besteed aan de situatie van het levensverzekeringsbedrijf aan de vooravond van de Japanse inval. Vervolgens komen de ontwikkelingen tijdens de Japanse bezetting aan de orde. De belangrijkste plaats in dit hoofdstuk is ingeruimd voor de periode van augustus 1945 tot januari 1954. In die periode openbaarden zich de twee hoofdproblemen die hier gereconstrueerd worden. Daarvoor is naast literatuur vooral niet eerder geïnventariseerd en geraadpleegd archiefmateriaal gebruikt.

1.2 Verantwoording van het onderzoek.

Onder een levensverzekering wordt verstaan:

"(...) een overeenkomst waarbij tegen betaling van een premie een levensverzekeringsmaatschappij zich verplicht tot het doen van geldelijke uitkeringen die verband houden met het in leven zijn of overlijden van de verzekerde".¹

Levensverzekeringen zijn gebaseerd op twee principes. Zo is er de 'levenslange verzekering bij overlijden'. Er vindt een uitkering plaats bij het overlijden van de verzekerde. Bij een lijfrente-verzekering vindt er bij het in leven zijn van de verzekerde vanaf een in de polis genoemde datum een uitkering plaats. Die uitkering loopt levenslang of tot een in de polis vastgestelde datum.²

Begrafenisfondsen konden niet in het onderzoek worden meegenomen door een gebrek aan voldoende relevant archiefmateriaal. Schadeverzekeringen vielen eveneens buiten het onderzoek. Bij een levensverzekering staat het vast dat een verzekerde persoon of andere begunstigde op een gegeven moment uitbetaald zal krijgen. De verzekerde bouwt een tegoed op. Bij een schadeverzekering is dit niet het geval.

Om uitspraken te kunnen doen over wat er is gebeurd met levensverzekeringsovereenkomsten van Nederlanders die tijdens de Japanse bezetting in Indië verbleven, is de aandacht allereerst uitgegaan naar het achterhalen van literatuur over het onderwerp. Al snel werd duidelijk dat er weinig substantieels over het levensverzekeringsbedrijf in Nederlands-Indië is geschreven. Er zijn geen monografieën beschikbaar, er bestaat slechts een zeer klein aantal artikelen. Herdenkingsboeken van levensverzekeringsmaatschappijen verwijzen zijdelings naar het Indisch bedrijf.³ De hier besproken problematiek is dan ook bijna geheel ontleend aan niet eerder door onderzoekers geraadpleegde, geïnventariseerde en niet-geïnventariseerde archieven. De eerste taak bestond uit het beschrijven van archiefcollecties en jaarverslagen van levensverzekeringsmaatschappijen (zie bijlage H) en overheidsinstanties in Nederland en Indonesië. Het werd duidelijk dat belangrijke archiefbescheiden van levensverzekeringsmaatschappijen vernietigd of verdwenen zijn, omdat zij voor de directies van de maatschappijen geen praktisch nut meer bleken te hebben. De archieven van bij- en of incassokantoren van Nederlandse levensverzekeringsmaatschappijen die actief waren in het voormalige Nederlands-Indië, waren hierdoor niet meer bij het onderzoek te betrekken. Van de verzekeringsmaatschappijen bleek slechts het archief van Amstleven (nu Delta Lloyd) informatie te bevatten die relevant was. Dit archief is ondergebracht bij het gemeentearchief van Amsterdam. Zoektochten naar en in de archieven van (rechtsopvolgers) van andere verzekerings-

¹ *Prospectus individuele levensverzekeringen* (1997) blz. 2.

² *Ibidem*, blz. 5.

³ Zie bijvoorbeeld B.P.A. Gales, *Werken aan zekerheid. Een terugblik over de schouder van Aegon op twee eeuwen verzekeringsgeschiedenis* (Den Haag 1986) of E.J.A. Broeker, J. Roetman, J van de Vrugt, *Gedenkboek Levogroep 1910 – 1985* (Amersfoort z.j.).

maatschappijen leverden geen relevante informatie op.⁴ Alle maatschappijen hebben hun medewerking verleend. Polisbestanden zijn niet aangetroffen. De rechtsopvolgers van de maatschappijen met grote Indische belangen hebben die zonder uitzondering volgens de gebruikelijke routine vernietigd.

Ook het archief van de Indische Verzekeringskamer (IVK) te Batavia bleek tijdens en na de Japanse bezetting vernietigd te zijn. Het archief van de vertegenwoordiger van de IVK te Nederland is gelukkig wel bewaard gebleven op het Ministerie van Justitie te Den Haag. Ook het archief van de overkoepelende belangenorganisatie van de Nederlandse verzekeringsmaatschappijen, het Verbond van Verzekeraars, bleek stukken over de Indische belangen van verzekeringsmaatschappijen te bevatten. Verder werden de archieven van de Ministeries van Financiën, Justitie, Buitenlandse Zaken en van het Ministerie van Koloniën en opvolgers bij het onderzoek betrokken. De archieven van Nederlandse en Indische levensverzekeringsmaatschappijen die zijn overgenomen door Indonesische rechtsopvolgers in de jaren vijftig bleken te zijn vernietigd.⁵

Een aantal zaken bleek niet te achterhalen: de precieze overzichten van de omvang van verzekerde bedragen, het precieze aantal polishouders (in totaal en per maatschappij) aan de vooravond van de Japanse inval, het aantal royementen na de Japanse bezetting, en het aantal mensen dat getroffen werd door de valutakwestie. De onderzochte archieven hebben het wel mogelijk gemaakt een beeld te schetsen van de in de inleiding genoemde kwesties, de hoofdrolspelers daarin en de gevolgen van die kwesties voor de polishouders.

2 Het levensverzekeringswezen in Indië voor en tijdens de Japanse bezetting

2.1 Indië en het levensverzekeringsbedrijf tot 1940

Al in 1946 concludeerde D. Bijl dat het moeilijk was om uitspraken te doen over de omvang van het levensverzekeringsbedrijf in Nederlands-Indië wat betreft aantallen polishouders en verzekerde bedragen. Bijl was een van de grootste deskundigen op het gebied van de Indische levensverzekeringen. Hij was gedelegeerd lid van de Indische Verzekeringskamer (zie paragraaf 2.2) en een van de directeuren van de grootste Indische levensverzekeringsmaatschappij, de Nillmij van 1859 te Batavia. Hij schatte het verzekerd bedrag van alle levensverzekeringen voor personen die in Indië verbleven vlak voor de Duitse inval in Nederland op ruwweg f 500

⁴ Bij Aegon, rechtsopvolger van maatschappijen die samen ongeveer 70 % van Indische markt bestreken, werden slechts enkele mappen aangetroffen. Hetzelfde geldt voor het archief van de Internationale Nederlanden Groep en het archief van Levob. Nationale Nederlanden is de rechtsopvolger van de Nationale Levensverzekeringsbank, de Nederlanden van 1845 en Victoria. Levob is de rechtsopvolger van Ons Belang. Het archief van de HAV-bank bleek bij navraag bij rechtsopvolger Delta Lloyd vernietigd te zijn.

⁵ De huidige rechtsopvolger van de voormalige Nederlandse maatschappijen in Indonesië is PT Jiwasraya (Persero) gevestigd te Jakarta.

miljoen. Van dit bedrag kwam ongeveer f 425 miljoen voor rekening van Europeanen. Het grootste deel van dit bedrag liep bij Nederlandse maatschappijen.⁶ De buitenlandse maatschappijen hadden verzekeringen lopen voor in totaal ongeveer f 40 miljoen, de Indonesische voor nog geen f 15 miljoen.⁷

De belangrijkste levensverzekeraar in Nederlands-Indië was de Nillmij van 1859.⁸ Dit was de enige grote maatschappij die in Nederlands-Indië was gevestigd als rechtspersoon.⁹ Acht Nederlandse maatschappijen hadden een bijkantoor in Indië: Amstleven, Arnhem, de Eerste Nederlandsche, de Nederlanden van 1845, de Olveh van 1879, HAV Bank, Ons Belang en de Victoria. Na de bezetting van Nederland door Duitsland zouden deze acht instellingen hun hoofdzetel naar Nederlands-Indië verplaatsen.¹⁰ Naast deze acht en de Nillmij waren er nog 39 Nederlandse maatschappijen waar levensverzekeringen liepen van mensen die in Nederlands-Indië verbleven. Deze ondernemingen hadden geen bijkantoor in Indië. Hun verzekeringen waren in Nederland afgesloten en de premiebetaling geschiedde aan het kantoor in Nederland. De rest van de Indische markt werd bestreken door 13 Indonesische en Chinese maatschappijen en 8 maatschappijen die buiten het koninkrijk waren gevestigd.¹¹ In vergelijking met de Nederlandse markt was de Indische markt voor levensverzekeringen klein. Op het totaal van alle kapitaalverzekeringen van de belangrijkste Nederlandse (Indische) maatschappijen maakten de Indische belangen ongeveer 6% uit.¹²

Tot aan 1940 was er in Indië geen wetgeving voor het levensverzekeringbedrijf. De noodzaak daartoe was ook niet groot, omdat het merendeel van de in Indië werkende maatschappijen onder toezicht stond van de bij de Nederlandse Wet op het Levensverzekeringbedrijf (*Staats -*

⁶ In het jaarverslag van de Nederlandse Verzekeringskamer over 1939 wordt het aantal polissen voor de 14 belangrijkste maatschappijen gesteld op 62.512. Bij de Nillmij liepen in 1939 27.014 polissen (jaarverslag Nillmij 1939). Het totaal aantal polissen komt hiermee op 89.526. Doordat niet is aangegeven of dit individuele of collectieve polissen zijn, kan men aan de hand van dit cijfer niet zeggen hoeveel mensen er een levensverzekering hadden lopen. Op basis van inkomstgegevens komt Bijl tot een aantal van 126.194 potentiële verzekeringsnemers (Europeanen, Indonesiërs en Chinezen) in Nederlands-Indië. D. Bijl in *Wekelijkse Mededelingen* 19 (1946) 13. Het aantal personen met een levensverzekering lag dus waarschijnlijk ergens tussen de 89 526 en 126 194.

⁷ Zie: idem.

⁸ B.P.A. Gales, *Werken aan zekerheid. Een terugblik over de schouder van Aegon op twee eeuwen verzekeringsgeschiedenis*. (Den Haag 1986), blz. 308.

⁹ Naast de Nillmij waren er nog twee maatschappijen in Indië gevestigd: De Algemene Centrale Bank te Bandoeng en de Levensverzekering-Maatschappij O.V.U.B.O. te Bandoeng. Beide maatschappijen speelden een te verwaarlozen rol. *Verslag der Verzekeringskamer te Batavia over de periode 1 mei 1941 tot 1 november 1947* (Batavia 1947) blz. 9.

¹⁰ Zie: idem.

¹¹ Ibidem, blz. 17, 22.

¹² *Verslag der Verzekeringskamer te Amsterdam over 1939* (Amsterdam 1939), blz. 16.

blad 1922, 716) ingestelde Nederlandse Verzekeringskamer. Hoofdstuk IV van deze wet bevatte voorschriften voor levensverzekeringmaatschappijen die bijzondere voorziening behoeften. Dat hoofdstuk werd mede van toepassing verklaard op Indië (*Indisch Staatsblad* 1923, 176). Het Indische levensverzekeringsbedrijf leunde dus sterk op het Nederlandse, zowel qua regelgeving als qua toezicht.

2.2 Het levensverzekeringswezen tussen mei 1940 en de Japanse inval

Door de bezetting van Nederland in mei 1940 viel het toezicht uit Nederland weg en werden de activa die de maatschappijen in Nederland aanhielden onbereikbaar vanuit Indië. Dit leidde tot grote ongerustheid, de Indische verzekerden vroegen zich af of de maatschappijen hun verplichtingen nog wel na konden komen. Om direct over contanten te kunnen beschikken nam de vraag naar belening en afkoop van polissen toe. Een uitputting van de activa van de maatschappijen dreigde. De Indische regering wilde een paniecreactie onder de polishouders voorkomen en het levensverzekeringbedrijf beschermen.¹³ Op initiatief van H.J. Van Mook, directeur van het Departement van Economische Zaken, legde zij een verklaring af waarin zij het vertrouwen in de levensverzekeraars uitsprak. Voor het toezicht op de levensverzekeringsbedrijven kondigde de Indische regering de oprichting van een Indische Verzekeringskamer aan. Om ervoor te zorgen dat de maatschappijen door konden gaan met het verstrekken van normale integrale uitkeringen, kondigde de Indische regering de zogenaamde Overbruggingsordonnantie (*Indisch Staatsblad* 1940, 385) af. In deze ordonnantie werd de belening en afkoop van polissen beperkt. De maatregelen van de Indische regering zorgden ervoor dat de premie-ontvangsten zich op een volgens Bijl "behoorlijk" niveau handhaafden waardoor het bedrijf kon doorfunctioneren.¹⁴ Een ander punt van ongerustheid onder de verzekerden betrof de valuta waarin uitbetaald zou gaan worden. De maatschappijen kwamen overeen dat alle polissen die tot de Indische administratie behoorden, geacht werden te luiden in Indisch courant tenzij de polis nadrukkelijk iets anders vermeldde.¹⁵

Voor de maatschappijen met een kantoor in Indië waren de meest acute problemen hiermee opgelost. Zij hadden middelen ter beschikking en konden zelfstandig beleggen. Er was echter ook een grote groep verzekeringsinstellingen zonder kantoor in Indië. Door de verbreking van de verbindingen tussen Nederland en Nederlands-Indië hadden deze niet de beschikking over financiële middelen en ontbrak het hen aan dekking voor de in Indië uitstaande polissen. Voor deze groep van 39 ondernemingen was het na de Duitse inval in Nederland niet meer mogelijk hun polishouders in Indië te bedienen. Deze maatschappijen werden 'verweesd' genoemd. Tezamen hadden deze verweesde maatschappijen overigens slechts een klein deel van de totale

¹³ Een verzekeringnemer kan de premiebetaling beëindigen en tot afkoop van de verzekering overgaan, de verzekeringnemer krijgt dan recht op de afkoopsom. De afkoopsom bestaat uit tot dan toe betaalde premies. Afhankelijk van de voorwaarden van de verzekeringsmaatschappij kan daar nog een aandeel in door de maatschappij gemaakte winst bijkomen. Bij belening dient de polis als onderpand. *Prospectus individuele levensverzekering* (1997), blz. 13-14.

¹⁴ D. Bijl, 'Het Indische bedrijf na mei 1940', *De Verzekeringsbode* 65 (1946) 5, blz. 17.

¹⁵ Ibidem, blz. 18 en *Verslag der Verzekeringskamer Batavia*, blz. 9-12.

Indische markt in handen. Om in dit probleem van deze maatschappijen tegemoet te komen, werd op 10 augustus 1940 de Centrale voor Herverzekering van Levensverzekering Risico's, kortweg de Centrale, opgericht. Het initiatief tot de oprichting van de Centrale ging uit van de Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd (CRO) en werd genomen in overleg met de maatschappijen. De Centrale beheerde de

"(...)Indische verzekeringsportefeuilles, welke een groep in Nederland gevestigde Levensverzekeringsmaatschappijen op 10 mei 1940 buiten Nederland had lopen en waarvan het beheer na het uitbreken van de oorlog tusschen Nederland en Duitschland niet meer door of vanwege de maatschappijen in Nederland kon worden gevoerd".¹⁶

Het beheer van de betrokken polissen werd opgedragen aan de Nillmij van 1859.¹⁷ Het bedrijfskapitaal werd beschikbaar gesteld door Amstleven, Arnhem, De Eerste Nederlandsche, De Nederlanden van 1845, de Nillmij van 1859, de Olveh van 1879, en de Victoria. Deze maatschappijen stonden ook garant voor eventuele verliezen van de Centrale.¹⁸ De Centrale zou ongeveer 8000 polissen onder haar beheer krijgen.¹⁹ Polishouders die een polis hadden bij een verweesde maatschappij, dienden zich zelf te melden bij de Centrale.²⁰ In principe diende een polis overlegd te worden. Wanneer dit niet mogelijk bleek, werd ook genoegen genomen met andere gegevens. Naast individuele polissen kreeg de Centrale ook te maken met een aantal collectieve polissen waarvan de premiebetaling in Nederland geregeld was.²¹ Wanneer een polis was opgenomen in de administratie van de Centrale, werd het verzekerde bedrag gesplitst in twee delen. Voor één deel gaf de Centrale dekking en voor het andere deel zouden de verzekerden na de oorlog verhaal moeten halen bij de Nederlandse maatschappij. Gezien de korte periode waarin er in Indië premies waren betaald en gelet op het beperkte kapitaal van de Centrale, moesten er bij uitkeringen prioriteiten worden gesteld. Een van de uitgangspunten was dat getracht werd uitkeringen bij overlijden geheel te voldoen. Dit is in bijna alle gevallen gelukt. Uit opgebouwde premie-overschotten konden vervolgens eventueel uitkeringen bij leven worden voldaan. Al lopende lijfrente-uitkeringen van verweesde maatschappijen werden niet voortgezet. De premies waarop deze waren gebaseerd, bevonden zich immers in het bezette Nederland.²² Hiermee trad voor een deel van de polishouders een eerste probleem op.

¹⁶ Accountantsrapport Frese & Hogeweg aan het Bestuur van de stichting "De Centrale voor herverzekering van levensverzekering-risico's", 21 januari 1947, blz 2. Ministerie van Justitie, archief Indische Verzekeringskamer (IVK), doos 32.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ *Wát de Centrale voor U doet*, uitgave van de Centrale voor herverzekering van levensverzekering risico's (Batavia z.j.) blz 3,4.

¹⁹ D. Bijl, 'De Centrale voor herverzekering van levensverzekeringsrisico's' *De Verzekeringsbode* 65 (1946) 8, blz. 31.

²⁰ *Wát de Centrale*, blz. 11.

²¹ Bijl, 'De Centrale', blz. 30.

²² D. Bijl, 'De overheid en het levensverzekeringsbedrijf', *Economisch Weekblad voor Indonesië* 3 (1947), 790-793, blz. 790.

2.3 Wetgeving met betrekking tot levensverzekeringen in Indië

Om in de lacune die in de wetgeving voor het levensverzekeringsbedrijf was ontstaan na het wegvallen van de contacten met Nederland te voorzien, werd in Indië de Ordonnantie op het Levensverzekeringbedrijf (*Indisch Staatsblad* 1941, 101) uitgevaardigd. Op basis van deze ordonnantie werd in 1941 de Indische Verzekeringskamer opgericht. De ordonnantie leek sterk op de Nederlandse wet uit 1922. Er werd voorgeschreven dat alles wat voor de beoordeling van de financiële situatie van de maatschappijen van belang was, openbaar diende te zijn. Andere eisen werden er niet gesteld. De relevante gegevens werden openbaar gemaakt in uitgebreide jaarverslagen. Het toezicht op de maatschappijen werd bij de ordonnantie opgedragen aan de IVK, die in grote lijnen dezelfde bevoegdheden had als de Nederlandse Verzekeringskamer. De IVK kon bijvoorbeeld maatschappijen ongevraagd adviezen geven. Deze adviezen waren in principe niet bindend, maar door het gezag van de IVK zou een dergelijk advies, eenmaal in de openbaarheid gebracht, in vrijwel alle gevallen door de maatschappijen worden opgevolgd. Het overheidstoezicht had, net als in Nederland, twee doelen:

1. publicatie van de juiste gegevens per maatschappij;
2. het geven van doeltreffende adviezen door de overheid aan de maatschappijen.

De IVK kreeg voor de uitoefening van haar taken een aantal rechten. Ze mocht inlichtingen vragen, getuigen en deskundigen oproepen en horen en bij maatschappijen inzage eisen in de boeken en andere bescheiden. De IVK werd tevens belast met het toezicht op de Indische portefeuilles van maatschappijen die in Nederland gevestigd waren.

De Indische Ordonnantie bevatte één groot verschil met de Nederlandse Wet. In de Ordonnantie was een hoofdstuk (hoofdstuk IV) opgenomen over 'tijdelijk bijzonder toezicht'. Dit toezicht vormde een inbreuk op het principe dat de overheid de grondslagen van het levensverzekeringsbedrijf niet voorschreef. In de artikelen van hoofdstuk IV werd de IVK de bevoegdheid gegeven in te grijpen in de contracten tussen een verzekeraar en verzekerden en aan een verzekeraar bindende aanwijzingen te geven. De IVK diende daartoe door de directeur van het Departement van Justitie gemachtigd worden. Die machtiging kon gegeven worden indien naar het oordeel van deze directeur buitengewone omstandigheden de normale voortzetting van het bedrijf van een verzekeraar in gevaar brachten. De bedoeling van dit 'tijdelijk bijzonder toezicht' was om de belangen van polishouders te kunnen beschermen bij onvoorziene calamiteiten. Volgens dit "tijdelijk bijzonder toezicht" was de IVK ook bevoegd voor alle betrokkenen bindende beperkingen op te leggen ten aanzien van opvorderbare uitkeringen, het afkopen van polissen en het verstrekken van leningen op polissen.²³ De IVK kreeg hiermee dus de bevoegdheid die maatregelen te nemen die de Indische Regering in de Overbruggingsordonnantie had genomen. De precieze inhoud van het tijdelijk bijzonder toezicht zou na de oorlog een twistpunt worden en blijven tussen de IVK en de levensverzekeringsmaatschappijen.

²³ Memorie van toelichting bij Ordonnantie op het Levensverzekeringsbedrijf (*Indisch Staatsblad* 1941, 101).

In Nederland was de Verzekeringskamer een Rijkscollege dat bestond uit ambtenaren. In Indië diende de Verzekeringskamer anders samengesteld te worden omdat er een tekort aan voldoende deskundigen was. In de Ordonnantie op het Levensverzekeringsbedrijf werd bepaald dat de IVK zou bestaan uit een levensverzekeringexpert die als gedelegeerd lid de dagelijkse leiding had en uit deskundigen die de regering aanwees.²⁴ Bij Besluit van de Gouverneur-Generaal van 29 april 1941, no. 2 werden acht personen benoemd tot lid van de IVK. De heer D. Bijl werd gedelegeerd lid. Op 1 mei 1941 begon de IVK haar werkzaamheden met negen man personeel, waarvan twee tijdelijk.²⁵

Met het uitvaardigen van de Ordonnantie op het Levensverzekeringsbedrijf was in Indië het toezicht op het levensverzekeringswezen tot stand gekomen. Daarmee, en met de oprichting van de Centrale, leek de basis gelegd voor een bijna normaal doorfunctioneren van het levensverzekeringsbedrijf. Spoedig zou echter de toenemende dreiging van een oorlog in Zuidoost-Azië ervoor zorgen dat ook van een bijna normale situatie geen sprake meer kon zijn. Kort na de inwerkingtreding van de ordonnantie werden namelijk de Nederlandse en Nederlands-Indische maatschappijen onder het tijdelijk bijzonder toezicht geplaatst.

2.4 De Indische Oorlogsrisicoregeling

Na het uitbreken van de oorlog in de Pacific in december 1941 ontstonden er in Indië problemen over de dekking van het zogenaamde actief oorlogsrisico. Veel burgers werden gemilitariseerd en liepen het risico om door krijgshandelingen om het leven te komen. Dit actief oorlogsrisico was bij de meeste levensverzekeringsmaatschappijen niet meer verzekeraar. De situatie leverde zo veel ongerustheid onder de polishouders op, dat de IVK een regeling trof op basis van de bepalingen van het tijdelijk bijzonder toezicht. Volgens die regeling werden alle bestaande, per maatschappij sterk verschillende, bepalingen over de dekking van oorlogsrisico (passief en actief) buiten werking gesteld. Vanaf 8 december 1941 zou op alle overeenkomsten van levensverzekeringen met overlijdensrisico die behoorden tot de Indische portefeuilles van de betrokken maatschappijen het oorlogsrisico in de meest uitgebreide vorm (dus actief en passief oorlogsrisico) gedekt zijn indien het verzekerd bedrag tenminste f 501.²⁶ Voor de dekking van de extra kosten die de maatschappijen hierdoor moesten maken, zou na afloop van de Tweede Wereldoorlog de opbrengst van een korting op de uit te betalen verzekerde bedragen moeten dienen.²⁷ Er werd bepaald dat verzekerden na de Tweede Wereldoorlog hun

²⁴ Ibidem.

²⁵ *Verslag der Verzekeringskamer Batavia*, blz. 5 en 6.

²⁶ De grens van f 501 heeft te maken met de instelling van de IVK. Bij de instelling van de IVK was bepaald dat de IVK geen bemoeienis zou hebben met verzekeringen onder dat bedrag. Die werden geacht te behoren tot de volksverzekeringen. Het terrein van de volksverzekeringen diende eerst in kaart gebracht te worden voordat daarop toezicht kon worden gehouden. Memorie van toelichting bij Ordonnantie op het Levensverzekeringsbedrijf *Indisch Staatsblad* 1941, 101.

²⁷ Na de oorlog kwam de Indische regering tot de overtuiging dat de opbrengst van de korting alleen niet voldoende was. Zij besloot daarom bij te dragen in de kosten. Ook de Nederlandse regering overwoog een bijdrage te leveren.

tegoeden uitbetaald zouden krijgen in vijf jaarlijkse paymenten (uitbetalingen) van 20%. Het laatste payment zou pas worden uitbetaald als het kortingspercentage was vastgesteld. Die korting zou dan op de laatste 20% in mindering worden gebracht.²⁸ Deze regeling staat bekend onder de naam Indische Oorlogsrisicoregeling (IOR).

2.5 De Japanse bezetter en het verzekeringswezen

Direct na de Japanse bezetting werd het kantoor van de IVK bezet en werden de werkzaamheden beëindigd. Enkele maatschappijen functioneerden op gebrekkige wijze nog een aantal maanden door en waren in staat nog huishuren en hypotheekrenten te innen. Uit die opbrengsten konden familieleden van geïnterneerd personeel financieel enigszins ondersteund worden.²⁹

Om het levensverzekeringsbedrijf in Indië in kaart te brengen, kwam er in december 1942 een commissie van vijf Japanners aan. Het uiteindelijke doel van deze commissie was het liquideren van het Nederlandse verzekeringswezen om dit te vervangen door een Japans bedrijf. De heren Bijl van de IVK en M.G. Hoekstra van de Olveh van 1879, werden uit internering gehaald en schreven voor ten behoeve van de Japanse commissie allerlei rapporten, veelal op basis van de jaarverslagen van de verzekeringsmaatschappijen.³⁰ Volgens Bijl hadden deze rapporten niets om het lijf.³¹

Bijl en Hoekstra stelden de Japanse commissie voor de archieven goed te behandelen, anders zou het niet mogelijk zijn de Nederlandse maatschappijen te liquideren. De Japanners brachten de archieven, die zich in een deplorabele toestand bevonden, naar het kantoor Kali Besar West no. 10 in Batavia. Daar was het kantoor gevestigd van de Seimei Hoken Seisan Jimusho. Deze organisatie was een onderdeel van de Tekisan Kanribu en had de opdracht de liquidatie van het westerse bedrijfsleven voor te bereiden. Met het oog op de oprichting van een eigen levensverzekeringsbedrijf hebben de Japanners getracht de Indische portefeuilles van de Nederlandse maatschappijen uit te splitsen naar Indonesische, Chinese en Nederlandse posten. De administraties gaven daar echter geen mogelijkheden toe. Uiteindelijk heeft de Japanse bezetter slechts een klein bedrag aan hypotheekrente geïnd en wat aflossing in ontvangst genomen. De Japanse autoriteiten zijn het er nooit over eens geworden wat zij met het Indische levensverzekeringsbedrijf moesten doen. Het levensverzekeringsbedrijf is stil komen te liggen. De Japanners zijn nooit overgegaan tot het innen van premies of het doen van uitkeringen.³²

²⁸ *Verlag der Verzekeringkamer Batavia*, blz. 9-12. Het ging hierbij om de polissen waarop de premiebetaling in feite aan de administratie in Nederlands-Indië van de maatschappij plaats had, of tussen de maatschappij en de verzekeringsnemer was overeengekomen dat de premiebetaling aldaar plaats zou vinden. Memorie van Toelichting bij ontwerp van wet houdende een regeling tot wijziging van de voorwaarden van overeenkomsten van levensverzekering van verzekerden, die zich op enig tijdstip gelegen tussen 8 december 1941 en 15 augustus 1945 in Indonesië bevonden, 1950, Algemeen Rijksarchief Den Haag (ARA), Ministerie van Koloniën en opvolgers, dossierarchief (1859) 1945-1963 (1979), inv. 1824.

²⁹ *Verlag der Verzekeringkamer Batavia*, blz. 12.

³⁰ *Ibidem*, blz. 7,12 en 13.

³¹ Bijl, 'Het Indische bedrijf', blz. 18.

³² *Verlag der Verzekeringkamer Batavia*, blz. 13-15.

3 Heropening van het levensverzekeringsbedrijf

De Japanse capitulatie betekende geenszins dat de levensverzekeringsmaatschappijen ook weer de draad konden oppakken en polishouders vrijelijk over hun tegoeden konden beschikken.³³ Belangrijk voor het voortzetten van het levensverzekeringsbedrijf was dat de beleggingen van de maatschappijen door de Japanners onaangeroerd waren gelaten.³⁴ De Nillmij kon in haar eerste jaarverslag na de Japanse capitulatie melden dat:

*"(...) ten aanzien van onze Indische beleggingen moet voorlopig volstaan met de mededeeling, dat de in Indië aanwezige effecten op regeeringsvoorschrift tijdig werden ingeleverd om te worden opgeborgen in de Oorlogskluis te Bandoeng, en dat de inhoud van die kluis ongerept is gelaten; dat ook de saldi bij verschillende banken intact zijn bevonden; dat onze vaste goederen, voor zooverre toegankelijk, naar verhouding weinig van oorlogsgeweld te lijden blijken te hebben gehad; dat hetzelfde geconstateerd kan worden van de onderpanden der hypotheken."*³⁵

Ook de jaarverslagen van de overige grote levensverzekeringsmaatschappijen en de IVK maken geen melding van het in beslag nemen van verzekeringstegoeden door de Japanse bezetter.

Doordat de Bevriezingsordonnantie van kracht was, was het verboden premiebetalingen en uitkeringen te verrichten. Op 19 oktober 1946 maakte de IVK de officiële wederopenstelling van het levensverzekeringsbedrijf bekend. Na bijna vijf jaar was het voor de in Indië verblijvende polishouders mogelijk de premiebetaling te hervatten en voor de maatschappijen om uitkeringen te doen.³⁶ Premiebetaling en uitkeringen waren echter aan beperkingen gebonden vanwege het stringente monetaire beleid van de Indische regering. Op 25 oktober 1946 machtigde de directeur van het Departement van Financiën de banken tot deblokking van de saldi van polishouders om premiebetaling mogelijk te maken.³⁷ Premies konden worden voldaan uit vrij geld en geblokkeerd tegoed, zowel uit geblokkeerde oude banksaldi als uit geblokkeerd tegoed van de pay-boekjes (salarisboekjes). Uitkeringen konden worden gedaan op de

³³ "Het tijdstip van de bevrijding is bij *Indisch Staatsblad* 1946, 20 bepaald op 7 maart 1946. Eerder waren bij *Indisch Staatsblad* 1946, 2 tot bevrijd gebied verklaard, de gebiedsdelen van het "Gouvernement de Groot Oost en het Gouvernement Borneo voorzover door Geallieerden troepen bezet". Deze ordonnantie is op 5 januari 1946 uitgegeven, welke datum derhalve als datum der bevrijding moet worden aangenomen".

³⁴ Verslag der Verzekeringkamer Batavia, blz. 10.

³⁵ *Nillmij. Mededeelingen van het gedelegeerd bestuur over het 86ste boekjaar 1 januari tot 31 december 1945* (1946), blz. 8. Amstleven meldde hetzelfde over effecten, vaste eigendommen en hypothecaire onderpanden, zie *Amstleven. Verslag boekjaar 1945*, blz. 4.

³⁶ Resume betreffende weder-op-gang-brengen bedrijf, monetaire en deviezen-bepalingen en transfer. Batavia, dd. 24 januari 1947. IVK archief, doos 2.

³⁷ Brief Gta 1-3-12 van wd. Directeur van het Departement van Financien (L. Korthals) gericht aan alle banken, Batavia dd. 25 October 1946. Archief Amstleven. inv. 29.

geblokkeerde rekeningen.³⁸ Op 1 januari 1947 volgde het ontgooingsbesluit (*Indisch Staatsblad* 1947, 33), genomen door de Luitenant-Gouverneur-Generaal.³⁹ Het Departement van Financiën had toestemming gegeven om onder bepaalde voorwaarden contante lijfrente- en andere periodieke uitkeringen te doen, alsmede om girale uitkeringen te verrichten.⁴⁰ Op 21 januari 1947 meldde een vertegenwoordiger van de IVK na zijn bezoek aan een aantal Indische maatschappijen te Batavia en Bandoeng dat "(...) aan premiën in vrij geld nog weinig wordt gecollecteerd, wel wordt op ruime schaal gebruik gemaakt van de gelegenheid om de achterstallige premiën te doen overschrijven uit geblokkeerde tegoeden".⁴¹ Indien de begunstigde in Nederlands-Indië verbleef, mocht de opvorderbare uitkering niet in Nederland geschieden zonder toestemming van het Nederlandsch-Indisch Deviezen Instituut.⁴² Naast de monetaire beperkingen werd premiebetaling door polishouders en uitbetaling op opvorderbare verzekeringen aanvankelijk bemoeilijkt door het (tijdelijk) ontbreken van administraties en het moeizaam ordenen van de gegevens door het administratief personeel van de maatschappijen. Op enkele uitzonderingen na bleken de administraties de Japanse bezetting goed doorgekomen.⁴³ De Indonesische onafhankelijkheidsstrijd had tot gevolg dat verschillende archieven alsnog 'gerampokt' werden. Hierdoor liepen de herstelwerkzaamheden vertraging op. Zo ontdekte personeel van de Nillmij te Batavia eind 1945 dat kantoorartikelen van deze maatschappij, zoals blocnotes etc., op de 'pasars' (markten) in Batavia's benedenstad in omloop waren, hetgeen wees op plundering van haar opslagruimten.

*"Dit werd bevestigd door een verkenningstocht, die onder zwaar gewapend geleide ondernomen werd. De rampokkers hadden zich toegang verschaft tot het gebouw, waarin de archieven bewaard werden, en deze bij het zoeken naar voor hen waardevolle objecten geheel overhoop gehaald. Men trof een ware chaos aan, en te midden daarvan zelfs enkele lijken met schotwonden in het hoofd."*⁴⁴

- 38 *De wederopstelling van het levensverzekeringsbedrijf.* Uitgave van de Indische Verzekeringskamer (Batavia 19 oktober 1946) Archief Amstleven, inv. 29. Uit een brief van levensverzekeringsmaatschappij Amstleven te Soeabaja aan de Nillmij te Batavia blijkt dat in ieder geval Amstleven al enige maanden premies van verzekerden ontving. Hieruit blijkt dat Amstleven zich aan de bevestigingsordonnantie onttrok. Of deze maatschappij ook voor oktober 1946 uitbetaalde op tijdens de bezetting opvorderbare uitkeringen is onbekend. Brief van Amstleven aan NV Levensverzekering-Mij Nillmij van 1859, dd. 25 oktober 1946. Archief Amstleven, inv. 29.
- 39 Circulaire Gta 1-4-34 van het Hoofd van de Comptabiliteits- en Landkassendienst (A.P. van Gogh), dd. 28 april 1947; Brief van Mr. W. Dommering aan Directie Amstleven te Surabaya, z.d. Archief Amstleven, inv. 30.
- 40 *Verlag der Verzekeringskamer Batavia*, blz. 15.
- 41 Resume van bezoek IVK-vertegenwoordiger aan Olveh van 1879, HAV-Bank, Victoria, Arnhem, Nederlanden van 1845 allen te Batavia en Ons Belang te Bandoeng, 21 januari 1947. IVK archief, doos 2.
- 42 'Deviezenvoorschriften voor het Levensverzekeringsbedrijf', *Economisch Weekblad*, 13 (1947) blz. 458.
- 43 Notitie 'Contactbureau voor levensverzekeringzaken' z.d. IVK archief, doos 18. De agent van Amstleven te Makassar raakte tijdens de Japanse bezetting een kist met premiekwitanties voor de gehele Grote Oost kwijt. Brief van de agent van Amstleven te Makassar aan de Directie Amstleven te Soerabaja, 22 maart 1946. Archief Amstleven, inv. 29.
- 44 *Nillmij. Mededeelingen van het gedelegeerd bestuur over het 86ste boekjaar 1 januari tot 31 december 1945* (1946), blz. 7.

Het archief was weliswaar een chaos, maar viel te reconstrueren. Dit was niet het geval met het archief van de IVK te Batavia, dat na plundering als verloren moest worden beschouwd. Gelukkig bleek dat verschillende leden van de Kamer afschriften hadden bewaard, waardoor het archief redelijk kon worden gereconstrueerd.⁴⁵

Een ander probleem in de afhandeling van polissen vormde het gebrek aan administratief personeel bij de maatschappijen en een gebrek aan kantoorruimte. De Japanse bezetting had ook haar tol geëist onder het personeel van de levensverzekeringsmaatschappijen. Personeelsleden waren overleden of waren te zwak of te ziek om te werken. Het bleek moeilijk geschoold personeel te vinden. Dit leverde extra administratieve achterstand op. Toen deze administratieve en personele problemen in de loop van 1946 het hoofd waren geboden, diende zich een nieuw probleem aan. Een groot aantal polishouders had zich nog niet gemeld bij hun maatschappij. Het melden van polishouders was van belang voor de maatschappijen om hun oorlogschade te kunnen schatten, op basis hiervan financiële reserves aan te spreken of aan te leggen. Een belangrijke kwestie was de door polishouders tijdens de Japanse bezetting opgelopen premieachterstand die moest worden aangezuiverd om royement te voorkomen. Op de royementskwestie wordt in paragraaf 2.5 uitgebreid ingegaan. Al meldden zich polishouders of nabestaanden, dan bleef vaak het probleem van bewijsvoering in de vorm van polissen en overlijdensaktes bestaan. Dit gold in het bijzonder voor personen die overleden waren door toedoen van de Kempetai of de Indonesische politie of door "extremistische terreurdaden".⁴⁶

De mogelijkheid tot aanmelding bij een levensverzekeringsmaatschappij werd begin december 1945 geopend. De IVK riep daartoe in samenwerking met het Departement van Economische Zaken en een aantal Indische maatschappijen het Contactbureau Levensverzekering te Batavia in het leven. Later volgde de opening van bijkantoren van het Contactbureau in de grote steden op Java en in de Buitengewesten. Het doel van het Contactbureau was de registratie van de levensverzekeringen die op het moment van de Japanse inval van kracht waren. Bedrijven moesten zo snel mogelijk hun werkzaamheden hervatten en claims van verzekerden in behandeling kunnen nemen.

Het lijkt erop dat er, na aanmelding, in de meeste gevallen weinig onoverkomelijke problemen voorkwamen. Het Rode Kruis constateerde bijvoorbeeld dat de uitkeringen geen moeilijkheden opleverden.⁴⁷ Wanneer het totaal onduidelijk was bij welke maatschappij iemand verzekerd was en nabestaanden niet meer over een polis beschikten, dan kon de IVK een oproep

⁴⁵ *Verslag der Verzekeringskamer Batavia*, blz. 7.

⁴⁶ 'Overzicht van het behandelde in de vergadering van maatschappijen, welke in Indië als verzekeraar erkend zijn, op 22 januari 1946 ten kantore der Nillmij', Den Haag. Ministerie van Justitie, archief Ministerie van Justitie periode 1946/1949, dossier 649/033 Oorlogsbepalingen Indische polissen van Levensverzekering; Notitie 'Bewijzen van overlijden', IVK archief doos 0.

⁴⁷ Brief informatiebureau van Het Nederlandse Rode Kruis aan de Nederlandse Verzekeringskamer, 12 april 1947, IVK archief, doos 2.

voor inlichtingen plaatsen in de pers. Ook op deze wijze konden polishouders en verzekeringsmaatschappijen met elkaar in contact gebracht worden.⁴⁸ Duizenden polishouders waren echter niet in staat contact met hun verzekeringsmaatschappij op te nemen omdat ze te ziek en te zwak waren of in vijandelijk (Republikeins) gebied verbleven. De maatschappijen hadden hierdoor geen precies zicht op wie er wel of niet was overleden. In 1947 deden verschillende maatschappijen in lokale kranten en periodieken, zoals het *NIBEG-orgaan* en de *Verzekeringbode*, dan ook oproepen aan nog niet gemelde polishouders zich te melden (zie paragraaf 5.5).

4 Uitvoering van de Indische Oorlogsrisicoregeling

4.1 Twijfels en discussies over de rechtsgeldigheid van de IOR tussen 1945 en 1950

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog ontstonden er twijfels over de rechtsgeldigheid van de ingreep van de Indische Verzekeringkamer om het actief oorlogsrisico via de IOR gedekt te verklaren. Het was de vraag of de IVK wel bevoegd was deze maatregel af te kondigen. In de Ordonnantie van 1941 was niet vastgelegd met welk doel de Verzekeringkamer in mocht grijpen, maar uit artikel 55 en 67 en uit de Memorie van Toelichting bij de ordonantie bleek duidelijk dat het bijzondere toezicht, waartoe machtiging was verleend, slechts ten doel had de normale uitoefening van het levensverzekeringsbedrijf te handhaven. De IOR was niet met dat doel ontworpen en daardoor hoogstwaarschijnlijk niet rechtsgeldig.⁴⁹

Enkele verweerde maatschappijen beriepen zich in 1946 op het feit dat zij Nederlandse maatschappijen waren die onder het Nederlands recht vielen. Zij meenden dat zij daardoor de IOR niet uit hoefden te voeren. De IVK was van mening dat ze onder het Indische recht vielen. Wanneer een verzekerde een verzekering van een verweerde maatschappij door had laten lopen via de Centrale, en dus premie had betaald in Indië, dan was de verzekering volgens de IVK overgegaan naar de Indische rechtssfeer.⁵⁰ Bovendien werd er gewerkt aan de verbindendverklaring van de IOR voor Nederland.⁵¹ De opvatting van de IVK werd als eerste aangevochten door de Nationale Levensverzekeringbank.⁵² Omdat de verbindendverklaring voor Nederland nooit afkwam, zijn deze twee meningen over de positie van de verweerde maatschappijen blijven bestaan. De maatschappijen gingen ervan uit dat de opstelling van de

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld de polis van de heer B. Brief van de RVS aan de IVK, 31 mei 1946, IVK archief doos 4.

⁴⁹ Memorie van Toelichting bij de 'Kortingsordonnantie' *Indisch Staatsblad* 1949, 438.

⁵⁰ 'Nota inzake de in Indië genomen maatregelen ten aanzien van het levensverzekeringbedrijf', anoniem, 18 april 1946, IVK archief doos 5. De IVK heeft dit standpunt steeds gehandhaafd. Zie hiervoor bijvoorbeeld een conceptartikel voor *De Verzekeringbode* van M.P.E. de Man dat blijktens een brief van J.W. Vorster van 4 april 1951 werd geplaatst, IVK archief doos 6.

⁵¹ Brief van het gedelegeerd lid van de IVK, D. Bijl, aan de directie van de Nationale Levensverzekeringbank, 11 april 1946, Archief Verbond van Verzekeraars (VvV). Archief Joodse en Indische polissen, inv. S 95/10.

⁵² Brief van L. ten Have, namens de directie van de Nationale Levensverzekeringbank aan het gedelegeerd lid van de IVK, D. Bijl, 8 april 1946, VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/10.

Nationale rechtsgeldig was, zeker zolang er geen verbindendverklaring voor Nederland was.⁵³ Vertegenwoordigers van de IVK konden de desbetreffende maatschappijen niet meer meedelen dan dat er een wet in voorbereiding was die de verbindendverklaring voor Nederland zou regelen. Hiermee was de discussie over de rechtsgeldigheid van de IOR geboren. De discussie zou tot 1959 voortduren.⁵⁴

4.2 De levensverzekeringsmaatschappijen en de IOR.

Gedurende de periode van 1945 tot 1950 bestond er voor de maatschappijen geen juridische basis om de IOR uit te voeren. Vanaf het begin heeft de IVK zich ingespannen om ervoor te zorgen dat de IOR toch door zoveel mogelijk maatschappijen werd uitgevoerd. De IVK werd hierbij gesteund door de Bedrijfsgroep Levensverzekering, de branche-organisatie voor het levensverzekeringsbedrijf.⁵⁵ De Bedrijfsgroep was namelijk in onderhandeling met de Nederlandse en Indische overheid over een schadevergoeding voor in Indië en in Nederland (op Joodse polissen) geleden schade voor maatschappijen die de IOR-maatregel uitvoerden. Als er dan maatschappijen waren die geen gebruik maakten van de mogelijkheid om een deel van de geleden schade te verhalen op de polishouders (een mogelijkheid die de IOR bood via korting op alle uit te betalen verzekerde bedragen), maar overlevenden gewoon uitbetaalden, dan zwakte dat volgens de Bedrijfsgroep haar onderhandelingspositie.⁵⁶ Ondanks het aandringen van de IVK en de Bedrijfsgroep voerde een groot deel van de verweesde maatschappijen de IOR niet uit. Over de uitbetalingspraktijk van deze maatschappijen valt weinig met zekerheid te zeggen. Het gebrek aan bronnen breekt ons op dit punt op. Ook in die tijd zelf lukte het de Bedrijfsgroep niet een compleet overzicht te krijgen. Het lijkt in ieder geval zo dat geen van de verzekeringsmaatschappijen strikt volgens de polisvoorwaarden heeft uitgekeerd aan de nabestaanden van oorlogsslachtoffers. Nabestaanden kregen wel meer dan waar ze volgens de

⁵³ ‘Verslag van de met de directies der in Indië werkende levensverzekeringsmaatschappijen op donderdag 10 maart 1949 ten kantore der Verzekeringskamer te Amsterdam gehouden bespreking’; brief van de secretaris van de Bedrijfsgroep aan de RVS, 15 maart 1949. VvV, archief Joodse en Indische polissen, inv. S 95/10.

⁵⁴ Brief van L. ten Have, namens de directie van de Nationale Levensverzekeringsbank aan het gedelegeerd lid van de Indische Verzekeringskamer, Rotterdam, 8 april 1946. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/10; Brief van het gedelegeerd lid van de Indische Verzekeringskamer (D. Bijl) aan de Directie van de NV Nationale Levensverzekeringsbank te Rotterdam, 11 april 1946. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/10.

⁵⁵ Voor de sector levensverzekeringen geldt, dat in 1941 de Bedrijfsgroep Levensverzekeringen werd opgericht. De Bedrijfsgroep ging in 1950 over in de Nederlandse Vereniging ter Bevordering van het Levensverzekeringwezen (NVBL). Het NVBL ging in 1960 over in de Nederlandse Vereniging Levensverzekeraarswezen (NVL). Het NVL ging tenslotte in 1978 op in het Verbond van Verzekeraars.

⁵⁶ Brief van J.G.H. Sauveplanne en J.W. Vorster namens het bestuur van de Bedrijfsgroep Levensverzekering aan alle leden van de afdelingen Grote Verzekeringen, Volksverzekeringen en Spaarkassen, 19 augustus 1946, IVK archief doos 23.

polisvoorwaarden (waarin actief oorlogsrisico meestal niet gedekt was) recht op hadden.⁵⁷ Dat is mogelijk te verklaren uit concurrentie-overwegingen. De niet verweesde maatschappijen hielden zich wel aan de IOR. Zij hadden een grote Indische portefeuille en dus ook de grootste schade. De houding van de maatschappijen die de IOR niet uitvoerden, zette kwaad bloed bij de Bedrijfsgroep, de IVK en de maatschappijen die de IOR wel uitvoerden.

De maatschappijen die de IOR wel uitvoerden, twijfelden soms of ze daarmee wel door moesten gaan. Amstleven heeft de uitkeringen aan nabestaanden van tijdens de oorlog omgekomen militairen zonder uitleg een tijd opgeschort. Dat gebeurde nadat binnen de directie van Amstleven duidelijk was geworden dat de IOR geen wettelijke basis had. De argumenten van de IVK konden Amstleven in 1947 niet meer overtuigen⁵⁸. Toen vervolgens bleek dat de concurrenten de IOR onverkort bleven uitvoeren en wel uitbetaalden aan nabestaanden van oorlogsslachtoffers, kwam Amstleven snel op het standpunt terug en werden de uitkeringen hervat.⁵⁹ Dat de situatie rond de uitvoering van de IOR niet eenduidig was, blijkt uit de bijzondere positie van de Olveh. Volgens haar reglementen als onderlinge maatschappij kon de Olveh verliezen ontstaan door de dekking van actief oorlogsrisico, verhalen op haar polishouders door een premieverhoging. Die premieverhoging kwam in plaats van de korting. De Olveh rekende, na overleg met de IVK, alle oorlogsschade (Nederlandse en Indische) door aan haar polishouders. Daaruit volgde echter wel het probleem dat de Indische verzekerden twee keer voor de dekking dienden te betalen, namelijk via de premieverhoging en via de korting in het kader van de IOR. De Olveh vroeg begin 1947 dan ook om dispensatie voor de IOR.⁶⁰ Die werd door de IVK verleend.⁶¹ Als gevolg hiervan werden de polishouders van de Olveh niet meer op hun uitkering gekort, maar ging hun premie omhoog.

Maatschappijen die de IOR uitvoerden, konden geconfronteerd worden met overlevenden die 100% uitbetaling van hun verzekering eisten. De IVK en de maatschappijen probeerden processen voor de rechtbank zoveel mogelijk te voorkomen.⁶² Zij waren er van overtuigd dat bij een rechtszaak zou blijken dat de IOR niet rechtsgeldig was. Wanneer er een polishouder was die de rechtsgeldigheid van de IOR aanvocht en de maatschappij voor de rechter dreigde te

⁵⁷ Brief van J.W. Vorster namens de Bedrijfsgroep Levensverzekering aan de Leden van de Commissie inzake de Indische Oorlogsrisicoregeling, 22 februari 1947 en brief van Amstleven aan de Bedrijfsgroep Levensverzekering, 27 februari 1947, VvV, archief Joodse en Indische polissen, inv. S 95/10.

⁵⁸ Directiebrief nr. 1575 van directie Amstleven Amsterdam aan directie bijkantoor Soerabaja, 11 juni 1947. Archief Amstleven, inv. 76.

⁵⁹ Directiebrief nr. 1578 van directie Amstleven Amsterdam aan directie bijkantoor Soerabaja 12 juni 1947. Archief Amstleven, inv. 76.

⁶⁰ Brief Olveh van 1879 aan de Indische Verzekeringskamer, 5 februari 1947, IVK archief, doos 18.

⁶¹ Brief van B. Timmers, actuariel ambtenaar van de IVK aan de leden van de IVK, 18 maart 1947, IVK archief, doos 18.

⁶² Ibidem en brief van M.P.E. de Man, namens de IVK aan de directie van de RVS, 20 augustus 1949, IVK archief doos 23.

dagen, dan werd door de maatschappij getracht een schikking te treffen. Zo werd in een vergadering van de Bedrijfsgroep in 1949 een geval besproken van een polishouder die zijn maatschappij voor de rechter wilde dagen. De polishouder eiste integrale uitbetaling. De voorzitter van de Bedrijfsgroep (J.G.H. Sauveplanne, van de Nederlanden van 1845 en Victoria) adviseerde de maatschappij het geschil door een minnelijke schikking te regelen om te voorkomen dat het een test-case zou worden. De voorzitter van de Nederlandse Verzekeringskamer was het hier mee eens, omdat een proces ongetwijfeld verloren zou worden.⁶³

Slechts enkele maatschappijen wendden zich tot de IVK met problemen die zich voordeden bij de uitvoering van de IOR. Het lijkt aannemelijk dat de meeste maatschappijen erin slaagden de IOR uit te voeren zonder al te veel ruggespraak met de IVK. Om alle maatschappijen te bereiken, liet de IVK artikelen opnemen in de Verzekeringsbode, waarin uitgelegd werd op welke manier de IOR uitgevoerd diende te worden.⁶⁴

Een aparte categorie werd gevormd door de maatschappijen die buiten het Koninkrijk der Nederlanden waren gevestigd. Zij hadden slechts een klein deel van de Indische markt in handen. De belangrijkste maatschappijen uit deze categorie waren Sun Life Assurance Company of Canada en Manufactures Life Assurance Company. Beide kwamen uit Canada. De IVK kreeg op deze categorie geen vat. Zij erkenden het gezag van de IVK niet en voerden de IOR ook niet uit. Zij hielden zich strikt aan de polisvoorwaarden.⁶⁵

Doordat de uitvoering van de IOR per maatschappij verschillend was, is het nauwelijks mogelijk algemene uitspraken te doen over de manier waarop individuele polishouders of hun nabestaanden zijn behandeld. De maatschappijen met de grootste Indische portefeuilles dekten het oorlogsrisico helemaal, al werden nabestaanden wel gekort. Deze maatschappijen voerden de IOR dus uit. Veel verweerde maatschappijen hielden zich niet aan de IOR. Er mag worden aangenomen dat ook deze maatschappijen hun polishouders gunstiger behandelden dan op basis van de polisvoorwaarden mocht worden verwacht. De maatschappijen hadden de ruimte om een eigen opstelling te kiezen door de gebrekkige IOR-regeling van de overheid,

⁶³ Verslag van de vergadering met de Directies der in Indië werkende levensverzekeringsmaatschappijen op Donderdag 10 Maart 1949 ten kantore der Verzekeringskamer te Amsterdam gehouden bespreking. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/10.

Zie ook brief van de directie van de Arnhem aan de IVK, 17 mei 194. IVK archief doos 23; briefwisseling tussen D. Bijl namens de IVK, K. en de Arnhem in november 1946, IVK archief doos 23; briefwisseling tussen M.P.E. de Man namens de IVK en de RVS tussen 3 mei 1949 en 2 september 1949, IVK archief doos 23.

⁶⁴ Zie het artikel 'Enkele opmerkingen over de toepasselijkheid van de ordonnantie op het levensverzekeringsbedrijf' door D. Pel aangeboden aan M. van Haaften voor opname in de Verzekeringsbode, 18 april 1946, IVK archief doos 6. Zie ook artikel 'Afwikkeling Indische Oorlogsrisico Regeling' door M.P.E. de Man. Blijkens een brief van J.W. Vorster aan De Man, 2 april 1951 is het artikel geplaatst. IVK archief doos 6.

⁶⁵ *Verslag der Verzekeringskamer Batavia*, blz. 22 en 23.

maar zonder ingrijpen van de IVK hadden de maatschappijen zich waarschijnlijk formeler opgesteld.

4.3 De polishouders en de IOR

De uitvoering van de IOR zorgde ook bij de polishouders voor onduidelijkheid. De IVK probeerde vragen voor te zijn door de invoering van de IOR bekend te maken via de dagbladen en de radio. Na de oorlog werd er voor gerepatrieerden een brochure uitgegeven en liet de IVK verschillende persberichten uitgaan.⁶⁶ De verzekeringsmaatschappijen konden hun polishouders ook informeren via mededelingen op de kwitantie.⁶⁷ Toch hielden polishouders vragen. Een aantal van hen wendde zich, al dan niet via een advocaat, tot de IVK. Bij de uitleg aan verzekerden gaf de IVK steeds de gedachte achter de totstandkoming van de IOR aan. Zij deed een duidelijk beroep op de solidariteit van de overlevenden met de nabestaanden van oorlogsslachtoffers. De overlevenden van wie de uitkering na 1945 opvorderbaar werd, werden volgens de IVK geconfronteerd met een korting en uitbetaling in termijnen om de nabestaanden van oorlogsslachtoffers een uitkering te kunnen geven.⁶⁸ De korting en de uitbetaling in termijnen waren voor de maatschappijen noodzakelijk om de uitkeringen aan de nabestaanden te dekken. Volgens de polisvoorwaarden hadden die nabestaanden immers geen recht op die uitkering. De NIBEG steunde de IVK in haar uitleg van de IOR. Ze legde het hoe en waarom van de korting uit aan haar leden.⁶⁹ De opstelling van de NIBEG heeft ongetwijfeld te maken gehad met het feit dat voor nabestaanden van oorlogsslachtoffers het actief oorlogsrisico via de IOR gedekt was. Wanneer polishouders in de financiële problemen dreigden te komen door de uitbetaling van het verzekerde kapitaal in termijnen, dan kon de IVK een verzekeringsmaatschappij toestemming verlenen het verzekerde bedrag tot 80% ineens uit te keren. Het waren vooral gerepatrieerde weduwen van oorlogsslachtoffers die om een uitbetaling van 80% ineens vroegen. In geen van de gevallen waarin daarom gevraagd werd, heeft de IVK toestemming geweigerd.⁷⁰ Al voor de Japanse inval had de IVK namelijk besloten om in noodgevallen uitbetaling van grotere bedragen dan 20% per jaar toe te staan.⁷¹

Van de kant van de verzekerden werd er relatief weinig bij de IVK geklaagd over de IOR. De eerste oorzaak hiervoor was dat men genoeg nam met de uitleg van de maatschappijen en

⁶⁶ IVK archief doos 0; *Verslag Verzekeringkamer Batavia*, bijlage VI en VII.

⁶⁷ Directiebrief nr. 55 van bijkantoor Soerabaja aan de directie van Amstleven in Amsterdam, 22 september 1946. Archief Amstleven inv. 76.

⁶⁸ Zie brief E.V.C. Kelder namens de IVK aan V. 17 januari 1948, IVK archief doos 3.

⁶⁹ *NIBEG-organ 3* (1948), blz. 12, *NIBEG-organ 4* (1949) blz. 53; *NIBEG-organ 4* (1949) blz. 36; *NIBEG-organ 4* (1949) blz.283; *NIBEG-organ 5* (1950) blz. 9; brief van M.P.E. de Man, contactpersoon in Nederland voor de IVK aan W. Chr. Korink van de RVS, 8 januari 1952, IVK archief doos 23.

⁷⁰ Zie bijvoorbeeld briefwisselingen tussen de Levensverzekeringmaatschappij Arnhem en de IVK, IVK archief, doos 18.

⁷¹ Notulen 13e vergadering van de IVK, 20-01-1942. IVK archief, doos 3.

de IVK. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat verzekerden de weg naar betrokken instanties, zoals de IVK, niet wisten te vinden. De laatste reden zou kunnen zijn is dat polishouders geen advocaat konden betalen voor juridisch advies. Als een advocaat een maatschappij onder druk zette, dan bleek kon er voor overlevenden een gunstiger regeling te kunnen worden afgedwongen. Deze oorzaken hebben er ook aan bij gedragen dat niet alle overlevenden met een levensverzekering gelijk behandeld zijn.

4.4 Einde aan de uitvoering van de IOR 1950-1959

De twijfel aan de rechtsgeldigheid van de IOR heeft ertoe geleid dat in Indië de IOR bij Ordonnantie van 22 december 1949 (*Indisch Staatsblad* 1949, 438) alsnog is bekrachtigd. In die ordonnantie werd tevens het kortingspercentage vastgesteld.⁷² Om de IOR ook in Nederland rechtsgeldig te laten zijn, was er een aparte Nederlandse wet nodig.⁷³ In Nederland werd een wetsontwerp opgesteld waarbij zoveel mogelijk de Indische Ordonnantie van 22 december 1949 werd gevolgd. Deze wet zou de IOR voor verzekeringen die onder het Nederlandse recht vielen, maar hoorden bij polishouders die in Indië oorlogsrisico hadden gelopen, rechtsgeldig maken. Bovendien zou in deze wet het bedrag opgenomen worden dat de Nederlandse overheid, in navolging van de Indische, uit zou keren aan de maatschappijen als bijdrage in de extra kosten die de maatschappijen hadden moeten maken voor de dekking van het actief oorlogsrisico.⁷⁴ Deze extra kosten werden uitbreidingsschade genoemd.

Het Nederlandse wetsontwerp werd in november 1950 in de ministerraad behandeld en goedgekeurd.⁷⁵ Daarna kwam de voorbereiding voor de wetgeving tot stilstand. De verzekeringsmaatschappijen waren ervan overtuigd dat de minister van Financiën afzag van het indienen van het wetsvoorstel bij de Staten-Generaal omdat hij bang was dat vooral de maatschappijen en niet de burgers van een regeringsvergoeding zouden profiteren. Hij zou de burgers willen compenseren via de Regeling voor Indische Oorlogsslachtoffers (de 'rehabilitatierege-

⁷² De korting werd vastgesteld volgens een sliding scale. De kortingspercentages waren afhankelijk van het tijdstip waarop de verzekering opvorderbaar of premievrij werd tussen 1 juli 1942 en 31 december 1949 en varieerde van 1,25% tot 8%. Artikel 3 Kortingsordonnantie, *Indisch Staatsblad* 1949, 438.

⁷³ De Nederlands-Indische wetgever had het recht om in te grijpen in Nederlandse rechtsverhoudingen, maar de door hem uitgevaardigde bepalingen hadden slechts rechtskracht in Nederlands-Indië. Hierdoor vielen polissen, waar de premiebetaling *niet* in Nederlands-Indië geschiedde, of polissen die niet betaalbaar werden gesteld in Indië, buiten de werking van de Indische Oorlogsrisicoregeling. Dit punt werd na de soevereiniteitsoverdracht van nog groter gewicht geacht, aangezien ingevolge artikel 8 van de overgangsovereenkomst behorende bij de Soevereiniteitsoverdracht de regeling een regeling werd van de Republiek Indonesië.

⁷⁴ Memorie van Toelichting bij ontwerp van wet houdende een regeling tot wijziging van de voorwaarden van overeenkomsten van levensverzekering van verzekerden, die zich op enig tijdstip gelegen tussen 8 december 1941 en 15 augustus 1945 in Indonesië bevonden, 1950, ARA, 2.10.54 Ministerie van Koloniën, dossierarchief (1859) 1945-1963 (1979), inv. 1824.

⁷⁵ Notulen Ministerraad, 13 november 1950 en 27 november 1950, ARA, 2.02.05.01 Archief Raad van Ministers 1823-1973.

ling', zie paragraaf 5.2).⁷⁶ De Nederlandse wetgeving strandde in de eerste helft van de jaren vijftig definitief omdat het Ministerie van Financiën de winsten van de maatschappijen na 1950 hoog genoeg achtte om de uitbreidingsschade te dekken. Die winsten waren onder andere het gevolg van de devaluatie van de rupiah in 1950 en de uitbreiding van de portefeuilles in Nederland. Bovendien voerden veel maatschappijen de IOR gewoon uit. Het enige punt dat volgens het ministerie nog niet geregeld was, bestond uit de bijdrage van de Nederlandse regering aan de uitbreidingsschade. De Nederlandse en de Indische regering zouden ieder f 4 miljoen uitkeren aan de maatschappijen. De Indische regering betaalde vlak voor de soevereiniteitsoverdracht de Nillmij f 2,7 miljoen en maakte de overige f 1,3 miljoen voor de in Nederland gevestigde maatschappijen over naar de Nederlandse regering.⁷⁷ Anno 1953 werd er door de Nederlandse regering echter geen reden meer gezien om in de extra kosten van de maatschappijen bij te dragen. In oktober 1953 werd de Minister van Financiën door zijn directeur Binnenlands Geldwezen geadviseerd het wetsontwerp niet in te dienen bij de Staten-Generaal en aan de IOR verder geen aandacht meer te schenken.⁷⁸ Dit advies werd opgevolgd. Ook de f 1,3 miljoen van de Indische regering werd door de Nederlandse regering nooit uitbetaald aan de maatschappijen. De mogelijke regeringsbijdrage in de uitbreidingsschade was een zaak tussen de maatschappijen en de Nederlandse en Indische overheid. Het feit dat de Nederlandse regering uiteindelijk niet heeft bijgedragen in de uitbreidingsschade, heeft geen negatieve gevolgen gehad voor de polishouders.

In de loop van de jaren vijftig werd het bij veel verzekeringsmaatschappijen langzaam duidelijk dat de regering het wetsvoorstel om de IOR ook voor Nederland bindend te verklaren, niet meer zou indienen. Hiermee verdween dus ook de kans dat de Nederlandse regering bij zou dragen in de uitbreidingsschade van de maatschappijen. Juist die mogelijke regeringsbijdrage was lange tijd de reden dat veel maatschappijen de IOR uitvoerden zonder dat daar een juridische noodzaak toe was.⁷⁹ In het wetsontwerp dat de Nederlandse regering had opgesteld, was namelijk opgenomen dat alleen maatschappijen die de IOR toepasten in aanmerking kwamen voor een vergoeding.

⁷⁶ Notulen van de algemene vergadering van de N.V.B.L. op 16 februari 1954, Archief VvV inv. S 95/11.

⁷⁷ Nota van de Directeur Binnenlands Geldwezen aan de Minister 5 oktober 1953, Archief Ministerie van Financiën, Archief Binnenlands Geldwezen inv. 212; Brief van de voorzitter van de Financieel Economische Raad aan de Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon in Indonesië, 12 december 1949, Arsip Nasional Indonesia, Archief Algemeene Secretarie van de Nederlandsch-Indische regering I inv. 1042.

⁷⁸ Nota van de Directeur Binnenlands Geldwezen aan de Minister 5 oktober 1953, Archief Ministerie van Financiën, Archief Binnenlands Geldwezen inv. 212.

⁷⁹ Brief van Ons Belang aan de leden van de Commissie voor Indonesische Zaken, 19 oktober 1953 en brief van De Olveh van 1879 aan de leden van de Commissie voor Indonesische Zaken, 27 oktober 1953, VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/11; Zie tevens de brief van de Commissie voor Indonesische Zaken van de NVBL aan Ons Belang, 9 november 1953, VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/11.

Medio 1953 stopte de Algemeene Friesche met de IOR-korting.⁸⁰ De Nederlandse Vereniging ter Bevordering van het Levensverzekeringswezen (NVBL) (per 1950 de nieuwe naam van de Bedrijfsgroep) probeerde op de steeds onduidelijker wordende situatie in te spelen, door een afspraak te maken over de uitvoering van de IOR. Het voorstel van de NVBL hield in dat alle maatschappijen per 1 januari 1954 de bevoegdheid kregen de IOR-korting niet meer toe te passen op individuele verzekeringen die behoorden tot de Nederlandse portefeuille en die dus vielen onder Nederlands recht.⁸¹ Voorwaarde voor het niet toepassen van de korting zou zijn dat de polissen vervielen na 1 januari 1954.⁸² Voor collectieve verzekeringen zou er niets veranderen. Als maatschappijen per 1 januari 1954 geen gebruik maakten van de bevoegdheid om te stoppen met de IOR-korting, dan zouden ze daar een jaar lang ook geen gebruik van mogen maken. De afspraak zou gelden voor een jaar, met een stilzwijgende verlenging van telkens een jaar. Om te kunnen stoppen met de korting, zouden de maatschappijen drie maanden voor het einde van het kalenderjaar de NVBL in kennis dienen te stellen. Deze zou dan een ledenvergadering bijeenroepen om de dan ontstane situatie in ogenschouw te nemen. De voorzitter van de NVBL deed een beroep op de maatschappijen om zo min mogelijk te concurreren op het punt van de IOR en solidair te zijn met de maatschappijen die veel schade hadden. In dat kader dankte hij de maatschappijen die afzagen van het standpunt dat wanneer een maatschappij een einde zou maken aan de korting, dit ook zou moeten gelden voor polissen die vóór 1 januari 1954 afliepen.⁸³ De RVS verwachtte moeilijkheden met polishouders als ze zich bij de afspraak aan zou sluiten. Deze maatschappij had slechts een klein aantal verzekerden die tussen 1941 en eind 1949 in Indië verbleven hadden. Daarom werd geaccepteerd dat de RVS niet mee deed met de afspraak. De RVS ging er net als de Algemene Friesche, toe over om de korting met terugwerkende kracht ongedaan te maken. Voor polishouders die door deze maatschappijen eerder gekort waren, betekende dit dat de korting ongedaan werd gemaakt.⁸⁴ De Centrale Arbeidersverzekeringsmaatschappij, die ook maar weinig

⁸⁰ Brief van J. A. Kropp 2e secretaris van de NVBL aan J. W. Holleman, voorzitter van de Indonesische Commissie van de NVBL 19 november 1957. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/11

⁸¹ Doordat veel polishouders repatrieerden, kwamen veel Indische polissen terecht in de Nederlandse portefeuilles.

⁸² Het niet toe passen van de korting zou een gunst van de maatschappijen aan de polishouders zijn en geen recht. Wanneer maatschappijen ertoe over zouden gaan om de korting niet meer toe te passen, zou daaraan geen ruchtbaarheid mogen worden gegeven. Daarvoor was ook de toekenning als gunst belangrijk. Als de polishouders een recht werd toegekend, dan moest hiervan melding gemaakt worden in het jaarverslag. Een onderdeel van de afspraak was nu juist te voorkomen dat het beëindigen van de IOR-korting als concurrentiemiddel werd ingezet (Notulen van de ledenvergadering van de NVBL op 11 december 1953, VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. 54.

⁸³ Notulen van de ledenvergadering van de NVBL op 11 december 1953. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. 54.

⁸⁴ Brief van J. A. Kropp 2e secretaris van de NVBL aan J. W. Holleman, voorzitter van de Indonesische Commissie van de NVBL 19 november 1957. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/11.

verzekerden in Indië had, ging ook niet mee met de afspraak. Per 1 januari 1954 beëindigde deze maatschappij de IOR-korting. De andere maatschappijen gingen wel akkoord met het voorstel van de NVBL.⁸⁵

De verzekeringsmaatschappijen voelden zich in de steek gelaten door de Nederlandse regering, omdat die weigerde hen tegemoet te komen in hun uitbreidingschade.⁸⁶ Ook de kans om de f 1,3 miljoen te vorderen, die de Indische regering had overgemaakt aan de Nederlandse regering te vorderen bleek nihil.⁸⁷ De maatschappijen trokken de conclusie dat ze niets hoefden te verwachten van de Nederlandse regering.⁸⁸ Op 1 januari 1955 stopte de Nationale Levensverzekeringsbank met het uitvoeren van de IOR-korting. De overige maatschappijen kwamen overeen de korting te blijven toepassen.⁸⁹

Begin 1958 vergaderde de Indonesische Commissie van de NVBL omdat verschillende maatschappijen tegen de afspraak in waren gestopt met het inhouden van de IOR-korting. De Eerste Nederlandsche wilde ook stoppen met de korting, terwijl De Nederlanden van 1845 in sommige gevallen de korting niet en in andere gevallen wel toepaste. Amstleven en de Nillmij wilden blijven korten. Het draagvlak voor het voorschrijven van de korting was nu zo ver teruggelopen dat werd besloten alle maatschappijen de vrijheid te geven de korting achterwege te laten. Zij spraken wel af de korting niet met terugwerkende kracht af te schaffen, dat zou veel publiciteit opleveren. Publiciteit werd nog steeds onwenselijk geacht met het oog op verzekeringsbedrijven die de korting nog wel bleven toepassen.⁹⁰ De maatschappijen kwamen dus opnieuw overeen het afschaffen van de korting zoveel mogelijk buiten de concurrentiestrijd te houden. In april 1959 besloten ook de Nillmij (inmiddels gefuseerd met de Arnhem) en Amstleven om de korting geruisloos af te schaffen.⁹¹ Hiermee was de IOR verleden tijd.

In de periode 1950 – 1959 waren er verschillen in de manier waarop verzekeren zijn behandeld door de verzekeringsmaatschappijen. De overheid heeft nagelaten voor verzekeringen die

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Notulen van de algemene vergadering van de NVBL op 16 februari 1954. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/11.

⁸⁷ Brief van A. E. J. Nysingh aan J. W. Holleman, 6 mei 1954, en brief van de Eerste Nederlandse aan alle leden van de Commissie voor Indonesische Zaken van de NVBL, 21 mei 1954. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/11.

⁸⁸ Brief van de NVBL aan alle leden van het Bestuur alsmede aan de leden van de Commissie voor Indonesische Zaken 1 juli 1955. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. o S 95/11.

⁸⁹ Notulen van de ledenvergadering van de NVBL 27 oktober 1954. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/11.

⁹⁰ Kort verslag van de vergadering van de Commissie voor Indonesische Zaken, 9 januari 1958, en idem, 12 februari 1958. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/22.

⁹¹ Brief Nillmij van 1859 en Arnhem aan de leden van de Commissie voor Indonesische Zaken, 3 april 1959 en brief van Amstleven aan de leden van de Commissie voor Indonesische Zaken, 21 april 1959. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/11.

onder Nederlands recht vielen een eensluidende regeling op te leggen. Dit betekende dat polishouders die de oorlog hadden overleefd, afhankelijk waren van de maatschappij waarbij hun verzekering liep voor het antwoord op de vraag of ze gekort werden. Er zijn geen bewijzen gevonden van een veranderde opstelling van de maatschappijen ten opzichte van nabestaanden van oorlogsslachtoffers in de periode 1950-1959. Met name de NVBL heeft zich er in deze periode voor ingespannen om de maatschappijen op één lijn te krijgen en te voorkomen dat de maatschappijen de IOR-korting tot inzet van een concurrentiestrijd maakten. Hiermee werden de maatschappijen die voor de Tweede Wereldoorlog de grootste Indische portefeuilles hadden beschermd. De NVBL slaagde na verloop van tijd steeds minder in haar opzet en steeds meer maatschappijen gingen hun eigen weg. Toch pasten de maatschappijen met grote Indische portefeuilles de IOR-korting nog lang toe. Een belangrijk motief hierbij was een mogelijke bijdrage van de Nederlandse overheid in de uitbreidingschade van de maatschappijen.

4.5 Conclusie

De polishouders zijn na de Tweede Wereldoorlog door de maatschappijen beter behandeld dan zij op basis van de polisvoorwaarden mochten verwachten. Dit komt door de IOR-maatregel van de Indische overheid, die vooral de positie van nabestaanden van oorlogsslachtoffers belangrijk heeft verbeterd. Deze nabestaanden kregen toch uitbetaald, ook als de overleden verzekerde volgens de polisvoorwaarden niet voor actief oorlogsrisico was verzekerd. Niet alle polishouders zijn echter op dezelfde manier behandeld. De behandeling verschilde per maatschappij. Dat was mogelijk omdat de IOR voor Indische polissen pas eind 1949 wettelijk werd geregeld en omdat de IOR voor Nederlandse polissen nooit in een wet is vastgelegd. Hierdoor werd de IVK belemmerd in haar toezichthoudende taak. Zij moest noodgedwongen in overleg met de NVBL en met de maatschappijen de uitvoering van de IOR trachten te regelen. Hierbij hield de IVK als overheidsorgaan het meest de belangen van de polishouders in het oog. Veel polishouders die de Japanse bezetting hadden overleefd, zijn in het kader van de IOR nog lang gekort, omdat de maatschappijen met de grootste Indische portefeuilles daar financieel belang bij hadden. Bovendien hoopten de maatschappijen op een schadevergoeding van de Nederlandse en Indische overheid. De Nederlandse overheid heeft die schadevergoeding nooit betaald. De wederdienst van de maatschappijen aan de overlevende polishouders bestond uit het feit dat zij gedurende de oorlogsperiode gedekt waren geweest voor het actieve oorlogsrisico. Een uitzondering op deze conclusie vormt de kleine groep polishouders van de Canadese maatschappijen. Deze maatschappijen vielen buiten het toezicht van de IVK en hielden zich strikt aan hun polisvoorwaarden. Zij dekten actief oorlogsrisico niet.

5 Royementen, polisherstel en niet-opgeëiste tegoeden

5.1 Inleiding

Royementen worden door levensverzekeringmaatschappijen in het algemeen toegepast indien een verzekeringnemer premieachterstand heeft opgelopen, waarbij deze achterstand de waarde van de afkoopsom overtreft en de verzekeringnemer niets van zich laat horen. Het komt erop

neer dat de verzekeringnemer te weinig premie heeft betaald ten opzichte van de waarde van de verzekering. De maatschappij beschouwt dit als een verliespost en royeert de verzekeringnemer. De polishouder kan dan geen rechten meer op zijn verzekering laten gelden en krijgt niet uitgekeerd. Het probleem van royementen zou zich als gevolg van de Japanse bezetting op grote schaal voordoen, omdat het niet mogelijk was tijdens de Japanse bezetting premie te betalen. Om na de periode van de Japanse bezetting een levensverzekering voort te kunnen zetten, dienden polishouders zich te melden bij hun verzekeringsmaatschappij. De kwestie van de premieachterstand is dan ook nauw verbonden met het opsporingsbeleid van overheid en maatschappijen naar niet-gemelde polishouders. Deze personen liepen namelijk het risico geroyeerd te worden. Niet alle polishouders of hun nabestaanden zouden zich melden. Ze waren tijdens of na de Japanse bezetting omgekomen. Hiermee komen we bij een laatste aspect dat hier behandeld zal worden: niet-opgeëiste tegoeden.

5.2 De houding van de overheid. Rechtsherstel en rehabilitatie

In april 1946 drong de directeur van Financiën er bij de IVK op aan om polissen te herstellen, die door de maatschappijen tenietgedaan waren vanwege premieachterstanden opgelopen tijdens de Japanse bezetting.⁹² De IVK ging hier helemaal in mee, omdat het

*"(...) sociaal gezien zeer onbevredigend is, indien geen uitkeeringen worden gedaan op polissen, welke zijn vervallen doordat de afkoopwaarde te gering is om daarmee de tijdens de bezetting –eventueel tot aan het tijdstip van overlijden van den verzekerde – opvorderbare premie te verrekenen (...)."*⁹³

Het probleem voor de IVK en de polishouders was dat er voor de maatschappijen geen bindende bepalingen bestonden over instandhouding van polissen. Strikt juridisch beschouwd konden de maatschappijen teruggrijpen op hun polisvoorwaarden en tot royement overgaan. Na de bezetting van Nederland in mei 1940 had de Centrale van herverzekering van levensverzekeringrisico's, de parapluorganisatie voor de verweesde maatschappijen, wel aangekondigd dat polishouders van deze maatschappijen zich tot uiterlijk 1 januari 1942 bij de Centrale konden aanmelden. Verzekeringen van in Indië woonachtige personen zouden na die datum niet meer geregistreerd en niet meer door de Centrale in administratie worden genomen. Dit alles gebeurde op instigatie van de Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd (CRO). In haar verklaring voegde de Centrale toe dat de CRO evenmin "eenige verantwoording t.a.v. dergelijke verzekeringen op zich [kan] nemen, noch betrokkenen eenigerlei bescherming geven voor het geval een dergelijke polis inmiddels in Nederland mocht zijn geroyeerd."⁹⁴

⁹² 'Verslag van de bespreking op 5 april 1946 met den Heer Götzen op het memorandum i/z sinds de Japansche bezetting teniet-gedane polissen van levensverzekering' IVK archief, doos 30.

⁹³ Nota 'Enkele opmerkingen n.a.v. de Concept-nota van Mr. Chavannes n.a.v. concept-voorstel instandhouding polissen'. 17 december 1946. IVK archief, doos 2.

⁹⁴ 'Centrale voor herverzekering van levensverzekeringrisico's', *Archief voor het levensverzekeringsbedrijf* (1941) 4, blz. 13.

In de voor de oorlog afgekondigde IOR werd echter gezwegen over instandhouding van polissen. De Indische Verzekeringskamer en de directie van de levensverzekeringsmaatschappijen hadden het niet voor mogelijk gehouden dat praktisch alle voor de Japanse bezetter vijandelijke Europeanen geïnterneerd zouden worden en het Europese economisch leven verlamd zou raken. Na de Japanse capitulatie werden de IVK en de maatschappijen dus voor het feit gesteld van enorme premieachterstanden en vermiste polishouders. Een even groot probleem was de vraag binnen welke juridische en voor de maatschappijen redelijke bedrijfs-economische grenzen gehandeld diende te worden bij het zoeken naar een oplossing. Reeds in begin oktober 1945 meldde de Voorzitter van de Bedrijfsgroep Levensverzekeringen aan de IVK te Amsterdam dat

*"De groote Nederlandsche levensverzekeringsmaatschappijen, die in Indië werkzaam zijn reeds eenige malen bijeen zijn geweest. Verschillende punten werden daarbij besproken, terwijl in de door U genoemde kwestie werd overwogen om een zoo coulant mogelijke houding inzake de achterstand der premiën aan te nemen. Verschillende voorstellen hierover zijn in behandeling. Echter kan ik U reeds mededeelen, dat de maatschappijen een open oog hebben voor de behartiging van de belangen van de Indische Verzeerde, die buiten hun schuld door verblijf b.v. in een concentratiekamp, achterstand in de premiebetaling hebben gekregen. Tegenover die verzeerden, die wel de gelegenheid hebben gehad premie te betalen, maar in verzuim zijn gebleven, zal uit den aard der zaak een straffere houding gewenscht zijn."*⁹⁵

Begin oktober 1946 hadden de Nederlandse en Indische Verzekeringskamers er bij de maatschappijen met Indische belangen voor gepleit om, zolang de Bevriezingsordonnantie van kracht was, niet tot royementen over te gaan.⁹⁶ De Bevriezingsordonnantie was een eerste houvast voor beide Verzekeringskamers om op basis van een redelijk en zakelijk argument polishouders tegen royementen te beschermen. Zoals in het vorige hoofdstuk is uitgelegd, bemoeilijkte die ordonnantie een vrij betalingsverkeer. Dit gold ook voor het betalen van premies en het doen van uitkeringen. Toen in januari 1947 de ontdooiingordonnantie echter werd afgekondigd, leek de weg vrij voor de maatschappijen om alsnog tot royement over te gaan (over ontdooiing, zie paragraaf 3). Echter, begin 1947 verzocht de IVK de maatschappijen om in overweging te nemen de polissen,

"(...) waarop tijdens de bezetting geen premie betaald was in ieder geval tot 1 januari 1946 - later is deze datum verschoven tot 1 januari 1947 - in stand te houden, ook al zou de aanwezige reservewaarde der verzekering daartoe niet toereikend zijn. Hiertegenover is

⁹⁵ Brief van de Voorzitter van de Bedrijfsgroep Levensverzekering aan de IVK te Amsterdam, dd 3 oktober 1945. Arsip Nasional Republik Indonesia. Archief van de Algemeene Secretarie I, inv. 351. Het dreigement aan het adres van de polishouders die in verzuim zouden zijn gebleven is vreemd. Het sloeg waarschijnlijk op diegenen die tussen de bezetting van Nederland en de Japanse inval in Indië gestopt waren met premiebetaling. Op de polishouders tijdens de Japanse bezetting kan het dreigement niet van toepassing zijn omdat het verzekeringswezen geheel stil lag en niemand premie kon betalen.

⁹⁶ Directiebrief Amstleven Soerabaja no. 59 aan directie Amsterdam, Soerabaja dd. 7 oktober 1946. Archief Amstleven, inv. 29.

namens de Regeering de toezegging gedaan, dat door de Maatschappijen te lijden verliezen tengevolge van het royeeren van posten met een negatief saldo – onder saldo te verstaan het verschil tussen netto-reserve en de achterstallige netto-premien – voor rekening der Indische Regeering zouden worden genomen."⁹⁷

Het kwam echter niet tot een verbindendverklaring van deze maatregel, en dit zou, evenals bij de IOR, tot een schimmig en soms warrig juridisch steekspel leiden. De IVK benadrukte dat met de maatschappijen overeen was gekomen dat niet tot royement zou worden overgegaan indien er sprake was van force majeure (overmacht) bij de polishouders als oorzaak van premieachterstand.⁹⁸ Onder force majeure leek te worden verstaan de toestanden tijdens de Japanse bezetting en maatregelen die door de Japanse bezetter waren genomen die premiebetaling hadden verhinderd. Hiermee werd feitelijk getornd aan polisvoorwaarden over royement. Dit betekende een financieel risico voor de maatschappijen. Het is dan ook niet vreemd dat het in stand houden van polissen weerstand opriep bij de directies van sommige maatschappijen en dat zij zich trachtten te onttrekken aan de 'overeenkomst' met de IVK. Naast het vriendelijk verzoek van de IVK aan de maatschappijen om polissen in stand te houden, kwam er ook ander licht in de positie van geroyeerde verzekerden met de afkondiging van de Ordonnantie Herstel Rechtsverkeer van 3 mei 1947 (*Indisch Staatsblad* 1947, 70). Deze ordonnantie, geënt op het Besluit Herstel Rechtsverkeer E 100 in Nederland, bood onder andere de mogelijkheid polissen te herstellen die tijdens de Japanse bezetting waren vervallen. Rechtsherstel was in de praktijk echter niet altijd wat het beloofde. Ten eerste was er het probleem van de einddatum tot het indienen van verzoekschriften tot rechtsherstel. Ten tweede bestond er het probleem van bevoegdheid van de Nederlandse herstelrechter om uitspraak te doen over Indische polissen.

Tussen 1 januari 1947 en 1 juli 1956 werd de rechtshersteleinddatum verschillende malen verlengd (onder andere op aandringen van de IVK en de NIBEG) om polishouders de gelegenheid te geven om tot rechtsherstel te verzoeken. Het probleem van de einddatum drong zich direct op na 1 januari 1947, toen de aanvankelijke einddatum tot het indienen van verzoeken was verstreken. Zo voelde Amstleven zich na het verstrijken van de eerste einddatum niet meer gehouden aan haar gedane toezeggingen aan de IVK. De directie overwoog instandhouding van polissen niet langer uit te strekken dan op grond van de afkoopwaarde van de polis verant-

⁹⁷ Nota 'Overzicht van den stand der werkzaamheden van de Verzekeringskamer ten behoeve van de leden der Verzekeringskamer', anoniem en ongedateerd, waarschijnlijk begin 1947. IVK archief, doos 2. In een notitie van september 1946 geschreven door het gedelegeerd lid van de IVK te Nederland (D. Bijl) wordt gesteld: "Als voorwaarde voor de overheidsbijdrage zouden de maatschappijen zich moeten verplichten niet voor 1-1-1947 over te gaan tot royement van daarvoor in aanmerking komende verzekeringen". Bijlage II 'Voorstel i/z de bijzonder maatregelen te nemen t.a.v. het levensverzekeringsbedrijf ten einde een doorgaande normale functionering daarvan mogelijk te maken'. ARA. 2.10.53, dossierarchief Ministerie van Koloniën inv 1824.

⁹⁸ Brief van het gedelegeerd lid van de IVK te Amsterdam aan J. Sanders, 3 juli 1947. IVK archief, doos 24. Stukken waarin deze overeenkomst is vastgelegd zijn niet aangetroffen, maar uit correspondentie van de IVK en de maatschappijen is af te leiden dat over dergelijke overeenkomst in ieder geval is gesproken.

woord was. Dit besluit werd uiteraard met leedwezen door de IVK ontvangen.⁹⁹ De vertegenwoordiger van de IVK in Nederland wees de directie van Amstleven erop dat de afspraak als bindend moest worden beschouwd. Amstleven bond in, waarschijnlijk niet omdat de afspraak over instandhouding van polissen bindend was (dit zou altijd een juridisch twistpunt blijven, ook binnen de IVK zelf), maar omdat de directie hoopte op een schadevergoeding van de Indische overheid voor het in stand houden van polissen. Die vergoeding zou er echter nooit komen.¹⁰⁰ Terwijl de onduidelijkheid over een vergoeding voor de maatschappijen voortduurde, slaagden de IVK en de NIBEG er ondertussen wel in de einddatum voor het indienen van verzoekschriften verschillende malen te verlengen. Toen op 15 oktober 1949 in Nederlandse dagbladen een advertentie verscheen van de Directie van het Rechtsherstel in Indonesië waarin de mededeling werd gedaan dat verzoekschriften tot rechtsherstel tot 31 december 1949 konden worden ingediend, protesteerde het NIBEG-bestuur bij de IVK. Met het oog op de weduwen die getroffen waren door de royementspolitiek van de Canadese maatschappijen, wilde het NIBEG-bestuur de indieningsdatum verlengd zien, omdat deze termijn "zeer inopportuun [was] vastgesteld".¹⁰¹ De protesten van NIBEG hadden succes.¹⁰² In 1955 bepaalde de Raad voor het Rechtsherstel dat de einddatum om nog verzoekschriften in te dienen, met een half jaar werd verlengd.¹⁰³ NIBEG nam overigens de behandeling en de kosten verbonden aan de indiening van aan de Raad voor het Rechtsherstel gerichte verzoekschriften voor haar rekening.¹⁰⁴ NIBEG slaagde er uiteindelijk in om de einddatum door de Raad voor het Rechtsherstel te doen bepalen op 1 juli 1956.¹⁰⁵ Ondanks de verruiming van de indiening-

⁹⁹ Brief van het gedelegeerd lid van de IVK te Amsterdam (M.P.E. de Man) aan de IVK te Batavia, 12 november 1947. IVK archief, doos 24.

¹⁰⁰ Om de instandhouding van polissen aantrekkelijker te maken voor de maatschappijen, had de IVK, evenals in geval van de I.O.R., in 1947 gewag gemaakt van een vergoeding van Indische regeringszijde. Deze eventuele vergoeding vormde voor Amstleven naar alle waarschijnlijkheid een belangrijke prikkel de afspraak met de IVK na te komen. Zeker is dat in latere stukken van ná 1947 wordt gezwegen over een compensatie van regeringszijde voor de maatschappijen voor het instandhouden van polissen. Pas in begin 1954, komt dit onderwerp opnieuw ter sprake in verband met de rehabilitatieregeling voor Indische oorlogsslachtoffers in de vergaderingen van de Indonesische Commissie van de NVBL. Maar dit betrof in feite geen schadevergoeding aan de maatschappijen, maar een tegemoetkoming voor de oorlogsslachtoffers. Notulen van de vergadering van de Indonesische Commissie der NVBL, gehouden op 23 april 1954 ten kantore van de Eerste Nederlandsche Verzekering Mij te 's Gravenhage. Archief VvV. Joodse en Indische polissen inv. S 95/22; en idem, notulen van 31 mei 1954.

¹⁰¹ Het betrof het Besluit van de Raad voor het Rechtsherstel 26 september 1949 nr. R.B./33/Alg. Brief van de vertegenwoordiger van de Verzekeringskamer te Batavia in Nederland (M.P.E. de Man) aan Kelder, dd. 22 oktober 1949. IVK archief, doos 34.

¹⁰² 'Canadese polissen', *NIBEG-organ* 11 (1956) blz. 44.

¹⁰³ Rechtsherstel 10 (1956) blz. 60; 'Canadese polissen', *NIBEG-organ* 11 (1956), blz. 44.

¹⁰⁴ 'Levensverzekering. Geweigerde uitkering door 'Sunlife' en 'Manufacturers Life', *NIBEG-organ* 4 (1949) blz. 329.

¹⁰⁵ 'Levensverzekeringspolissen. Termijnverlening', *NIBEG-organ* 11 (1956) blz. 4.

termijn voor verzoekschriften sneuvelden, volgens de NIBEG, tussen 1 januari 1947 en begin 1949 toch vele polissen. Het ging hier niet louter om geroyeerde polissen, maar evenzeer om levensverzekeringen die door de verzekeringnemers uit economische onmacht waren afgekocht of die premievrij waren gemaakt.¹⁰⁶ Volgens dezelfde bron waren het voornamelijk repatrianten, in het bijzonder zelfstandigen (personen werkend voor eigen rekening) die hun premieachterstand niet meer konden aanzuiveren.¹⁰⁷

Een ander meer fundamenteel probleem met de Ordonnantie Rechtsherstel was de juridische onduidelijkheid over de bevoegdheid van respectievelijk de Nederlandse en Nederlands-Indische herstelrechter. Nederland en Nederlands-Indië waren twee verschillende rechtssferen. Hierdoor achtte de Nederlandse rechter zich tot de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië in december 1949 onbevoegd om uitspraken te doen over Indische polissen. Maar geheel consequent was de Nederlandse herstelrechter hierin ook niet (zie paragraaf 5.3). Enkele maatschappijen zouden van deze juridische mazen in de wet gebruik maken om alsnog tot roeyement over te gaan.

Een andere strohalm voor geroyeerde polishouders of nabestaanden om hun verzekeringstegoed te verkrijgen, was via de zogenaamde rehabilitatieregeling. In 1946 had de Nederlandse regering besloten dat bepaalde categorieën Indische oorlogslachtoffers voor een vergoeding in aanmerking konden komen binnen de zogenoemde rehabilitatieregeling, ook bekend als de back-payregeling. Het ging hier in de eerste plaats om een tegemoetkoming door de Nederlandse overheid in achterstallige salarissen, pensioenen en delegaties. Er was ook een post ouderdomsvoorziening waaronder levensverzekeringen werden begrepen. De (definitieve) rehabilitatie-uitkering zoals geregeld bij *Staatsblad voor Indonesië* 1949, 55, stelde, onder de post ouderdomsvoorziening een bepaalde vergoeding in het vooruitzicht van tijdens de Japanse bezetting ontstane premieschuld.¹⁰⁸ De uitvoering van de rehabilitatieregeling liet echter lang op zich wachten en werd gefrustreerd omdat de Republiek Indonesië haar betalingsverplichtingen zoals in de Ronde Tafel Conferentie van 1949 overeengekomen, niet na kwam.¹⁰⁹ Deze verplichtingen werden uiteindelijk in 1954 door Nederland van Indonesië overgenomen.¹¹⁰ Op deze regeling wordt teruggekomen.

¹⁰⁶ Premievrijmaking wil zeggen dat geen premie meer hoeft te worden betaald en de maatschappij het verzekerd kapitaal verlaagt. In tegenstelling tot afkoop wordt niet direct uitgekeerd en het tijdstip van uitbetaling gehandhaafd.

¹⁰⁷ 'Vergoeding van Levensverzekeringspremies bij de uitvoering der Rehabilitatie-uitkeringen', *NIBEG-organ 9* (1954) blz. 121.

¹⁰⁸ Brief van de vertegenwoordiger van de Verzekeringskamer te Batavia in Nederland (M.P.E. de Man) aan Mr. C.D. van Vliet, dd. 4 juni 1949. IVK archief, doos 24.

¹⁰⁹ Brief van voorzitter van de Nederlandse Verzekeringskamer (C. Campagne) aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dd. 20 oktober 1954. IVK archief, doos 34.

¹¹⁰ *Notitie over de problematiek met betrekking tot niet-genoten inkomsten tijdens gevangenschap in Nederlands-Indië 1942-1945. Tweede Kamer der Staten Generaal 1979-1980, 15840, 1.*

5.3 De houding van de maatschappijen en reacties van polishouders

De verschillende bronnen geven de indruk dat de maatschappijen in het algemeen coulant waren ten aanzien van polishouders die premieachterstand hadden opgelopen. Het bleek mogelijk royement af te wenden, vaak na persoonlijk onderhoud van de verzekeraar met de desbetreffende verzekeringsnemer, waarna een betalingsregeling werd getroffen. Amstleven te Soerabaja bijvoorbeeld trof voor het varend personeel van de Koninklijke Paket Maatschappij (KPM) een betalingsregeling om achterstallige premies aan te zuiveren. Na overleg met de directie van deze scheepvaartmaatschappij stelde Amstleven voor de KPM-directie drie maanden premie te laten betalen voor haar werknemers die zich tijdens de bezetting in Nederlandsch-Indië hadden bevonden. Verder werd voorgesteld royementen uit te stellen tot 31 augustus 1946.¹¹¹ Andere voorbeelden die wijzen op de mogelijkheid een regeling te treffen, blijken uit de oproepen van maatschappijen aan niet-gemelde polishouders. Zo maakten de Levensverzekeringsmaatschappij 'Vesta' en 'Olveh van 1879' in hun oproep expliciet gewag van de mogelijkheid tot een betalingsregeling. Olveh stelde letterlijk:

*"Grote premie-achterstand mag geen reden zijn tot het zich niet melden, want voor Indische verzekerden bestaan speciale regelingen inzake voldoening van achterstand en worden groote faciliteiten verleend."*¹¹²

Dit waren niet zuiver zakelijke woorden van de maatschappijen om reclame voor het bedrijf te maken. Het NIBEG-bestuur trok in 1954 de conclusie dat de maatschappijen over het algemeen de polishouders tegemoet kwamen.¹¹³ De maatschappijen overlegden ook met de IVK bij twijfelgevallen over royementen.¹¹⁴

Een drietal maatschappijen zou zich door haar houding inzake premieachterstand en royement van de andere maatschappijen onderscheiden en zich berucht maken bij een groep polishouders, de NIBEG en de IVK. Het betroffen 'De Eerste Nederlandsche' en twee Canadese levensverzekeringsmaatschappijen, 'Sun Life Assurance Company' en 'Manufacturers Life Assurance Company'.

¹¹¹ Afschrift brief directie Amstleven Soerabaja aan KPM te Batavia, Soerabaja dd. 11 juli 1946. Archief Amstleven, inv. 29. Voor de reactie van de KPM op het voorstel van Amstleven zie hun brief no. 7275 van 22 juli 1946.

¹¹² Oproep 'Vesta' Maatschappij van Levensverzekering N.V. in: *NIBEG-organ 2* (1947) blz. 8. De oproep van Olveh verscheen in de *Nieuwe Courant* van 9 mei 1949.

¹¹³ 'Vergoeding van Levensverzekeringspremies bij de uitvoering der Rehabilitatie-uitkeringen', *NIBEG-organ 9* (1954) blz. 121.

¹¹⁴ De Nillmij vroeg de IVK om advies inzake een nabestaande van een polishouder die zich niet aan de richtlijnen tot instandhouding van de polis had gehouden. Deze polishouder had verzaakt zich na de oorlog in Indië of in Nederland aan te melden, terwijl deze daartoe wel in staat was geweest. De richtlijn was dat iedere polishouder zich binnen drie maanden na aankomst in Nederland bij de maatschappij moest melden. De Nillmij overwoog tot betaling over te gaan. De IVK vond het ingenomen standpunt van de Nillmij "geheel redelijk". Brief van de Nillmij te 's Gravenhage aan de IVK te Amsterdam, dd. 3 juni 1947. IVK archief, doos 24; Brief van de het gedelegeerd lid van de IVK te Amsterdam (D. Bijl) aan de Nillmij, dd. 11 juni 1947. IVK archief, doos 24.

Ofschoon de IVK met de maatschappijen in 1947 was overeengekomen dat polissen niet zouden worden geroyeerd indien er sprake was van overmacht bij de polishouders, brak de Eerste Nederlandsche met deze afspraak in 1947. In 1946 had 'de Eerste' een claim erkend van een van haar polishouders, maar zij kwam daar in 1947 op terug omdat slechts voor een paar maanden premies zouden zijn voldaan.¹¹⁵ Het ging om de nabestaanden van dhr. A. die een verzekering op eigen leven had afgesloten bij de Eerste op 11 April 1941, met als einddatum 16 april 1964. Hij voldeed zijn premie tot 16 februari 1942 en werd op 9 maart 1942 door de Japanners geïnterneerd. Zijn echtgenote bleef zonder inkomsten achter en hield zich in leven door haar uitzet te verkopen. In september 1943 werd ook zij geïnterneerd. Haar echtgenoot werd afgevoerd naar Siam (Thailand) en overleed daar op 24 november 1943. Zijn wettige erfgenamen waren zijn echtgenote en zijn enige dochter. Na de Japanse capitulatie bleken de erfgenamen niet in staat tot premiebetaling. In Nederland wendden zij zich tot de Eerste met het verzoek tot uitkering, waarop de maatschappij uitbetaling weigerde omdat de polis inmiddels was geroyeerd. De IVK reageerde geïrriteerd op het besluit van de Eerste en wees de directie erop dat men overwoog om de eerder gemaakte voorlopige afspraak van het in stand houden van polissen in een bindend voorschrift te veranderen. Voorts wees de Kamer de maatschappij erop dat er moeilijkheden waren te verwachten gezien artikel 5 van de poliswaarden van de Eerste. Dat artikel bepaalde dat niet tot royement zou worden overgegaan dan nadat de verzekeraar

*"(...) eene vruchteloze uitnodiging tot voldoening, alsnog binnen acht dagen van het verschuldigde heeft gezonden aan het hem laatstelijk schriftelijk medegedeelde adres van de verzekering-nemer".*¹¹⁶ Dit was blijkbaar niet gebeurd. De erfgenamen spanden bij de herstelrechter een zaak aan tegen de Eerste, met het verzoek tot nietigverklaring van het royement. De Eerste verweerde zich door te wijzen op de onbevoegdheid van de Raad en wanbetaling van de polishouders.¹¹⁷ Het doorgevoerde royement werd door de Raad voor het Rechtsherstel, afdeling rechtspraak te Den Haag, nietig verklaard.¹¹⁸ De Raad baseerde zijn uitspraak op de overweging dat een royement in dit geval, gezien het bestaan van een grote overmacht door omstandigheden bij de verzekerde "geen tenuitvoerlegging te goeder trouw van de (verzekerings)overeenkomst mocht heten".¹¹⁹

¹¹⁵ Brief van van de actuariel ambtenaar van de IVK (B. Timmers) aan Mr. J.G. Krijger te Batavia, dd. 18 juli 1947. IVK archief, doos 24.

¹¹⁶ Brief van de actuariel ambtenaar van de IVK (B. Timmers) aan de 'Eerste Nederlandsche' Verzekeringsmaatschappij op het leven en tegen invaliditeit te Soerabaja, dd, 2 juli 1947. Archief IVK, doos 24.

¹¹⁷ Vonnis van 28 mei 1948 van de Raad voor het Rechtsherstel contra Eerste Nederlandsche inzake Mevrouw A. H. Gestencild, 2 november 1948, geen auteur. IVK archief, doos 24.

¹¹⁸ *Rechtsherstel* 3 (1948) blz. 126-131.

¹¹⁹ Zie *Rechtsherstel* 3 (1948) blz. 130. Op 21 februari 1947 had de Raad (afd. Rechtspraak te 's-Gravenhage)t.a.v. een Joodse polis als volgt bepaald: "De levensverzekeringsovereenkomst moet ter goeder trouw worden ten uitvoer gelegd en zulks brengt mede, dat rekening wordt gehouden met de destijds bestaande onmogelijkheid boor de Joden om vervallen premies te betalen". *Rechtsherstel* 1 (1947) blz. 579.

De voor de Eerste Nederlandsche nadelige uitkomst van deze rechtszaak schiep een precedent in het voordeel van de polishouders. In het NIBEG-orgaan werd het vonnis (de polishouder en de betrokken maatschappij werden geanonimiseerd) publiekelijk gemaakt.¹²⁰ Waren er al maatschappijen die over royeren dachten, dan waren zij nu zeer voorzichtig geworden. In andere gevallen achtte de Nederlandse herstelrechter zich wel degelijk onbevoegd uitspraak te doen over Indische polissen.

Dergelijke gunstige uitkomsten voor polishouders, zoals in geval van de zaak tegen de Eerste Nederlandsche, bleken echter niet weggelegd voor de verzekeringnemers bij de Canadese levensverzekeringsmaatschappijen, Sun Life en Manufacturers Life Insurance Company. Deze maatschappijen voelden zich als buitenlandse maatschappijen niet gehouden aan het Nederlandsch-Indisch of Nederlands recht.¹²¹ Zij hielden zich strikt aan de polisvoorwaarden. In een poging om de Canadese maatschappijen tot andere inzichten te brengen, overlegde de IVK met het bestuur van de NIBEG over de strategie die zij het beste konden bewandelen.¹²² De NIBEG had sinds 1947 de publieke aandacht op de problematiek met Canadese maatschappijen gevestigd en ijverde voor de belangen van de gedupeerde polishouders bij deze maatschappijen. Vertegenwoordiger Bijl van de IVK ondernam enkele missies naar Canada om te onderhandelen met de directies van de twee maatschappijen. Sun Life stond op een financiële garantie van de Nederlandse regering. Bijl was bereid met de Nederlands-Indische regering hierover te overleggen. Men kwam blijkbaar tot een vergelijk omdat de secretaris van Sun Life over "an acceptable guarantee" sprak. Over concrete bedragen wordt in de stukken echter niet gerept.¹²³ Om zijn onderhandelingspositie niet te verzwakken, hield Bijl overigens geheim dat de Nederlandse maatschappijen een vergoeding van regeringszijde in het vooruit-

¹²⁰ 'Achterstallige premies', *NIBEG-orgaan* 4 (1949) blz. 183.

¹²¹ Volgens het Verslag van de Indische Verzekeringkamer waren de rechtsopvattingen t.a.v. het aanvaarden van overmacht bij de verzekerden bij niet-betaling van de premie in de Angelsaksische landen kennelijk anders dan in Nederland of Nederlandsch-Indië. Zie *Verslag van de Verzekeringkamer Batavia*, blz. 23.

¹²² Brief van de secretaris van de Nederlandsch-Indische Bond van Ex-Krijgsgevangenen en Geïnterneerden aan de Indische Verzekeringkamer te Amsterdam, dd. 14 maart 1947. IVK archief, doos 18; Brief van het gedelegeerd lid van de IVK te Amsterdam aan de IVK te Batavia, dd. 31 maart 1947, IVK archief, doos 18.

¹²³ Nota van de algemene manager van Sun Life Assurance Company of Canada aan de vertegenwoordiger van de IVK (D. Bijl), dd. 5 juni 1946. IVK archief, doos 18; 'Verslag van mijn reis naar Canada voor bespreking met de Sun Life Assurance Cy. of Canada te Montreal en de Manufacturers Life Insurance cy. of Toronto', blz. 5. IVK archief, doos 3; Brief van de secretaris van Sun Life Assurance Company of Canada (Cunningham) aan het gedelegeerd lid van de Indische Verzekeringkamer te Amsterdam (D. Bijl), dd. 11 december 1946. IVK archief, doos 18; Brief van gedelegeerd lid van de Indische Verzekeringkamer te Amsterdam (D. Bijl) aan E. Ruddle (Assistent Resident Actuary) bij Sunlife Assurance Cy te London, dd. 21 maart 1947. IVK archief, doos 18; Brief van de vertegenwoordiger van de Verzekeringkamer te Batavia in Nederland (M.P.E. de Man) aan Mr. G.D. van Vliet, dd. 4 juni 1949. IVK-archief, doos 27; Brief van de vertegenwoordiger van de Verzekeringkamer te Batavia in Nederland (M.P.E. de Man) aan Mevr. J. van Wagtendonk-Held, dd. 26 november 1947. IVK archief, doos 27.

zicht was gesteld.¹²⁴ In januari 1947 was er weinig om nog over te onderhandelen met de Canadese maatschappijen. De Nederlands-Indische regering bleek niet bereid de Nederlandse regering een lening te verzoeken. Sun Life en Manufacturers Life hielden zich aan hun nietsontziende royementspolitiek.¹²⁵

In 1949 was het duidelijk dat de kwestie met de Canadese maatschappijen in een impasse was geraakt. De vertegenwoordiger van de IVK te Nederland meldde in oktober 1949 dat er al meer dan twee jaar "oude verzoeken" bij de Raad voor het Rechtsherstel hangende waren. Dit had te maken met het eerder genoemde probleem van bevoegdheid van de Nederlandse herstelrechter. De Nederlandse herstelrechter te Den Haag bepaalde in mei 1949 dat hij zich onbevoegd achtte uitspraak te doen in een zaak van een zestal polishouders tegen Manufacturers Life. De reden voor de verklaring tot onbevoegdheid was dat de requestanten als ingezetenen van Nederlands-Indië onder de Indische rechtsfeer vielen, waarna naar de Indische rechter werd verwezen.¹²⁶ Op 14 juli 1951 werd de vordering die een verzekerde tegen een Canadese maatschappij had ingesteld, afgewezen door het hoogste Indonesische rechtscollege (de afdeling beroep van het college).¹²⁷ Deze uitspraak sloot de mogelijkheid tot beroep in Indonesië uit. Dit bevorderde wellicht dat men alsnog een beroep deed op de Nederlandse herstelrechter. Had laatstgenoemde zich eerder onbevoegd verklaard, in een vonnis van juli 1954 achtte de Nederlandse Raad zich wel bevoegd en werd een uitspraak gedaan.¹²⁸ De verzekering kwam voor herstel in aanmerking, maar of de betrokken Canadese maatschappij gehoor aan het vonnis heeft gegeven, is onbekend. Toch leverde rechtsherstel niet in alle gevallen het rechtsherstel op waar bepaalde groepen polishouders of hun nabestaanden op hoopten. Ofschoon de Nederlandse herstelrechter zich wel bevoegd achtte uitspraak te doen over Indische polissen, werden de gevallen waarover de Indische herstelrechter reeds uitspraak had gedaan, uitgesloten.¹²⁹ Bovendien besliste de herstelrechter niet altijd in het voordeel van polishouders of nabestaanden. Zo ontzegde de Nederlandse Raad in 1956 een vordering van een verzekeringnemer op een van de Canadese maatschappijen.¹³⁰

Niet alle gedupeerden kozen de weg van een proces. Dit werd heel waarschijnlijk ingegeven door het vooruitzicht op de uitvoering van de rehabilitatieregeling, op vergoeding van achter-

¹²⁴ Brief van het gedelegeerd lid van de IVK, (D. Bijl) te Amsterdam aan de IVK te Batavia, dd 31 maart 1947, IVK archief doos 18.

¹²⁵ Brief van het gedelegeerd lid van de Indische Verzekeringskamer te Amsterdam (D. Bijl) aan de secretaris van Sun Life Assurance Company of Canada (Cunningham) aan, dd. 6 januari 1947. IVK archief, doos 18.

¹²⁶ Afschrift Raad Rechtsherstel Afd. Rechtspraak, 's Gravenhage 10 mei 1949. Archief VvV, Joodse en Indische polissen S 95/10.

¹²⁷ *Rechtsherstel* 6 (1951-52) blz. 61-64.

¹²⁸ *Rechtsherstel* 9 (1954-55) blz. 1061; 'Levensverzekeringproces i.z. Canadese Maatschappij', NIBEG-organ 9 (1954) blz. 118; Brief van M.P.E. de Man aan de heer Mr. A.P.G. Hens, dd. 30 augustus 1954, blz. 3. IVK archief, doos 1.

¹²⁹ 'Geroyeerde polissen van Canadese Mijen', *NIBEG-organ* 10 (1955) blz. 189.

¹³⁰ 'Jurisprudentie II', *De Verzekeringsbode* 22 juni 1956, blz. 167. Het vonnis verscheen in *Rechtsherstel* no. 56/529.

stallige premies door de Nederlandse overheid. Dit werd in ieder geval door de IVK gekoesterd en door de Kamer bij de regering bepleit.¹³¹ In 1955 was de zaak echter nog niet afgehandeld. De heer De Man, toen al geen vertegenwoordiger meer van de IVK, sprak over een 'schrijnende' zaak. In januari 1955 waren dertig gevallen bekend waarin niet was uitgekeerd, hetgeen een vrij compleet, zometer compleet beeld van de stand van zaken was.¹³² De Man, die oprecht met het lot van de gedupeerden was begaan, pleitte in dezelfde periode bij de afdeling Rehabilitatie Indische Oorlogsslachtoffers om deze groep binnen de zogenaamde categorie F (schrijnende gevallen) te laten opnemen. Hij zag geen andere oplossing dan dat de Nederlandse regering deze groep een uitkering zou geven voor het verlies van hun levensverzekering uitkering en becijferde het benodigde bedrag op een half miljoen gulden.¹³³ Of De Man's streven door het Ministerie van Buitenlandse Zaken in het kader van de rehabilitatie is gehonoreerd, bleek niet te achterhalen.¹³⁴

5.4 De rehabilitatieregeling als mogelijkheid tot polisherstel

Bij Gouvernementsbesluit van 19 juni 1946 no.3 werd de zogenoemde Back-Pay-Commissie ingesteld, een instantie die belast werd met de behandeling van het rehabilitatievraagstuk, een vergoedingsregeling van regeringswege voor Indische oorlogsslachtoffers.¹³⁵ In april 1947 kwam het tot een voorlopige uitkering ter rehabilitatie van overheidsdienaren en particuliere werknemers (*Indisch Staatsblad* 1947, 164). Hierop werd de Back-Pay-Commissie opgeheven en werd de afhandeling van het rehabilitatievraagstuk overgedragen aan het Departement van Sociale Zaken van het Gouvernement in samenwerking met werkgevers en werknemers. Dit tripartite overleg omvatte onder andere ouderdomsvoorzieningen, waaronder ook de vergoeding van achterstallige premiebetaling werd begrepen.¹³⁶ De afhandeling van de rehabilitatiekwestie liep om twee redenen vertraging op: "De moeilijke positie van 's Lands financiën en het ontbreken van een financieringsplan voor de toekomst".¹³⁷ Maar op 26 februari 1949 trad

¹³¹ Brief van de vertegenwoordiger van de Verzekeringkamer te Batavia in Nederland (M.P.E. de Man) aan Mr. C.D. van Vliet, dd. 4 juni 1949. IVK archief, doos 24; Brief van de vertegenwoordiger van de Verzekeringkamer te Batavia in Nederland (M.P.E. de Man) aan Kelder, dd. 15 juli 1949. IVK archief, doos 34

¹³² Brief van M.P.E. de Man aan de heer Mr. A.P.G. Hens, dd. 11 januari 1955. IVK archief, doos 34.

¹³³ Brief van M.P.E. de Man aan de heren Mr. A.B.H. Niemeijer en A. Dragt, Afdeling Rehabilitatie Indische Oorlogsslachtoffers, Ministerie van Buitenlandse Zaken dd. 13 januari 1955. IVK archief, doos 34.

¹³⁴ Het archief van de Afdeling Rehabilitatie Indische Oorlogsslachtoffers is niet aangetroffen bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

¹³⁵ Memorie van toelichting op de definitieve rehabilitatieregeling, *Indisch Staatsblad* 1949, 55. VvV, archief Joodse en Indische polissen, inv. S 95/18.

¹³⁶ Nota 'Enkele opmerkingen n.a.v. de Concept-nota van Mr. Chavannes n.a.v. concept-voorstel instandhouding polissen' IVK archief doos 2.

¹³⁷ Memorie van toelichting op de definitieve rehabilitatieregeling, *Indisch Staatsblad* 1949, 55. VvV., archief Joodse en Indische polissen, S 95/18.

de rehabilitatie van verzekeringspremies zoals bedoeld bij *Indisch Staatsblad* 1949, 55, de zogenaamde regeling C, toch in werking. Hierin waren de hoofdbeginselen neergelegd voor bepaalde groepen oorlogsslachtoffers voor het verkrijgen van uitkeringen voor bepaalde (aanvullende) steunverlening en/of van de veiligstelling van ouderdomsvoorzieningen. Er werd bewust gekozen voor een ruime definitie van ouderdomsvoorziening om niet al te veel groepen uit te sluiten of ongelijkheid tussen slachtoffers te creëren.¹³⁸ Het is onbekend of en hoeveel polishouders van regeling C hebben kunnen profiteren tussen de inwerkingtreding van de regeling en de soevereiniteitsoverdracht. Tijdens de Ronde Tafel Conferentie in het najaar van 1949 kwam Nederland met Indonesië overeen dat laatstgenoemde de betalingsverplichting inzake rehabilitatie zou voortzetten. In 1950 voelde de Indonesische regering er niet meer voor deze betalingen voort te zetten. Nederland maakte de zaak aanhangig bij het Uniehof, vanwege een staking der stemmen kwam het hof niet tot een uitspraak.¹³⁹

Naar aanleiding van het niet nakomen van de betalingsverplichting van Indonesië jegens Nederland, werd in 1951 de Commissie Achterstallige Betalingen (CAB) ingesteld om de omvang van de schade te schatten en na te gaan hoe de schadevergoeding kon worden afgehandeld. In de aanvankelijke rehabilitatieregeling had de regering een post ouderdomsvoorziening voor particuliere werknemers opgevoerd van 35 miljoen gulden op een totale begroting van 100 miljoen gulden.¹⁴⁰ De post ouderdomsvoorziening werd aanvankelijk door CAB begroot op 42 miljoen gulden, waarvan 24 miljoen werd gereserveerd voor het herstellen van levensverzekeringsspolissen en 18 miljoen gulden voor pensioenen.¹⁴¹ De Commissie meende echter dat "vele rechthebbenden niet [zullen] komen opdagen; men denke hierbij niet alleen aan verloren gegane bescheiden doch ook aan emigratie en dergelijke factoren".¹⁴²

Dit was voor de CAB reden f 7 miljoen op f 42 miljoen in mindering te brengen en zo kwam men uiteindelijk tot een ouderdomsvoorziening van 35 miljoen, precies zoals eerder door de regering was becijferd. Een definitieve rehabilitatieregeling, grotendeels geënt op voorstellen van de CAB, werd in 1954 door de regering goedgekeurd. Aanvankelijk meende de Afdeling Rehabilitatie Indische Oorlogsslachtoffers (ARI), een onderdeel van de Directie Overgangszaken Indonesië van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, dat polisherstel buiten de rehabilitatieregeling diende te vallen. De afdeling verzocht de IVK te Amsterdam echter om advies. De Kamer was duidelijk: polisherstel of schadevergoeding door de maatschappijen diende integraal onderdeel uit te maken van de rehabilitatieregeling.¹⁴³ Het is echter onduidelijk

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ *Handelingen Tweede Kamer* 1953-1954, bijlage 3107, nr. 1, blz. 6.

¹⁴⁰ *Verlag van de Commissie Achterstallige Betalingen* (1952), blz. 133.

¹⁴¹ Bijl had reeds in 1947 een ruwe schatting gemaakt van de premieachterstand Hij kwam op een premieachterstand van f 48 miljoen over 31/2 jaar bezetting. Nota no. Alg. 1-42-149 van het Departement van Sociale Zaken, Batavia, dd. 11 november 1947. Arsip Nasional Republik Indonesia. Archief van de Algemene Secretarie van de Nederlandsch-Indische regering en de daarbij gedeponeerde archieven, 1942-1950, inv. 1188.

¹⁴² *Verlag van de Commissie Achterstallige Betalingen* (1952), blz. 39.

¹⁴³ Brief van de chef (R.K.A. Bertsch) van de afdeling rehabilitatie Indische oorlogsslachtoffers, Ministerie van Buitenlandse Zaken aan de Verzekeringskamer te Amsterdam, dd. 27 september 1954, IVK archief doos 1.

of de Afdeling Rehabilitatie Indische Oorlogsslachtoffers dit advies heeft opgevolgd. In een artikel in het *NIBEG-organ* van juni 1954 wordt met stelligheid beweerd dat de vergoeding van premies voor het herstel van geroyeerde polissen van oorlogsslachtoffers was geschrapt.¹⁴⁴ Het ging hier om polishouders die tijdens de bezetting premie-achterstand hadden opgelopen en waren overleden. Hun nabestaanden werden van rehabilitatie uitgesloten en ontvingen geen uitkering. Nog in leven zijnde polishouders konden hun premieachterstand wel aanzuiveren via de post ouderdomsvoorzieningen en zo hun polissen herstellen. Deze gang van zaken wordt ook bevestigd in een schrijven van de IVK-vertegenwoordiger te Nederland, De Man, waaruit mag worden afgeleid dat het NIBEG-bericht correct is. Ook De Man betreurde deze uitsluiting van nabestaanden van tijdens de bezetting overleden polishouders op de post ouderdomsvoorziening.¹⁴⁵ Deze post bedroeg f 32 miljoen op een totaal begroting van f 196.750.000.¹⁴⁶ Het geld was in beheer bij de afdeling Rehabilitatie Indische Oorlogsslachtoffers.¹⁴⁷ Deze afdeling heeft zich in ieder geval tussen 1954 en 1961 met de rehabilitatie-uitgaven bemoeid, maar het is onbekend of en hoeveel precies werd aangewend en hoeveel polishouders in genoemde periode daar van hebben kunnen profiteren.¹⁴⁸

5.5 Melding en opsporing van polishouders, rechthebbenden en niet-opgeëiste tegoeden

Zoals in paragraaf 3 van dit hoofdstuk besproken is, was de wederopenstelling van het levensverzekeringsbedrijf voornamelijk een formele afkondiging. Het was de maatschappijen door de Indische overheid verboden zonder toestemming van het deviezeninstituut uitkeringen te doen. Als er uitkeringen werden gedaan, dan konden polishouders of rechthebbenden in de meeste gevallen niet over hun volledige uitkering beschikken vanwege de IOR kortingsregeling, tenzij dispensatie door de IVK aan de desbetreffende levensverzekeringsmaatschappij was verleend. Duizenden polishouders meldden zich bij het Contactbureau te Batavia en bij de lokale kantoren te Bandung, Makassar (Sulawesi), Medan (Sumatra), Semarang, Soerabaja, Banjarmasin (Kalimantan), Ambon en Hollandia (Irian Jaya). Het bestaan van deze kantoren werd gemeld in plaatselijke dagbladen en bij belangenverenigingen als de NIBEG.¹⁴⁹ Rond

¹⁴⁴ 'De uitvoering der rehabilitatie-uitkeringen', NIBEG-organ 9 (1954) blz. 93.

¹⁴⁵ Brief van M.P.E. de Man aan Mr. A.P.G. Hens, dd. 30 augustus 1954. IVK archief, doos 34.

¹⁴⁶ Handelingen Tweede Kamer 1953-1954, bijlage 3107, nr. 2 en 3.

¹⁴⁷ Notitie over de problematiek met betrekking tot niet-genoten inkomsten tijdens gevangenschap in Nederlands-Indië 1942-1945. Handelingen Tweede Kamer der Staten Generaal 1979-1980, 15840, nr. 1., blz. 7

¹⁴⁸ Op 1 januari 1959 werd de aanmeldingstermijn voor rehabilitatie-uitkeringen gesloten. Zie Geld(t) voor overzee. Institutioneel onderzoek naar overzeese pensioenen en eenmalige uitkeringen aan Indische oorlogsslachtoffers (Den Haag 1996), blz. 30. Het NIBEG-organ meldde, zonder dat uitgekeerde bedragen worden genoemd of te spreken over herstel van levensverzekeringspremies, dat per eind augustus 1954 een kleine tweeduizend (1.799) verzoeken tot tegemoetkoming in de ouderdomsvoorziening bij de Afdeling waren ontvangen. Hiervan waren 1.547 gehonoreerd en 252 afgewezen. 'Rehabilitatie Indische oorlogsslachtoffers. Gedetailleerde gegevens', NIBEG-organ 10 (1955) blz. 155.

¹⁴⁹ Brief van Centraal Kantoor Contactbureau Levensverzekeringzaken aan de dhr. A.C.J. Riel hoofd plaatselijk bestuur Bandjarmasin, Batava, dd. 5 juni 1946. IVK archief, doos 8.

mei-juni 1946 werd het Contactbureau opgeheven omdat de maatschappijen de administraties weer zelf ter hand namen en hun aan het Contactbureau uitgeleende personeel te hard nodig hadden.¹⁵⁰ Polishouders bij de verweesde maatschappijen konden zich melden bij de Centrale voor Herverzekering van Levensverzekeringsrisico.¹⁵¹

Zoals blijkt uit het navolgende bericht uit het Buitenzorg's Dagblad van 27 september 1946 hadden rechthebbenden, veelal weduwen, grote problemen met het overleggen van bewijzen van overlijden en polissen:

"(...) er [zijn] dikwijls vele praktische moeilijkheden (ontbreken van polis, van een bewijs van overlijden enz.) maar nu de meeste kantoren van de maatschappijen hier in Indië weer toegankelijk zijn, zijn deze moeilijkheden veelal in zeer korten tijd op te helderen en op te lossen. Dat dit aan vele weduwen dikwijls een zucht van verlichting ontlokt is begrijpelijk."

Om in aanmerking te komen voor een uitkering als gevolg van overlijden, moest een bewijs van overlijden kunnen worden overlegd. Een bewijs van het Rode Kruis was niet zonder meer voldoende. Het Rode Kruis maakte volgens de maatschappijen nog al eens vergissingen. Zo was er een geval bekend van iemand die bij het Rode Kruis een bewijs van zijn eigen overlijden had weten te verkrijgen. De maatschappijen spraken af ook gebruik te maken van door de Japanse kampeiding afgegeven certificaten. Die werden betrouwbaar geacht als het om een kamp op Java ging. Vooral voor mensen die buiten Java omgekomen waren, was het moeilijker om aan een betrouwbaar bewijs van overlijden te komen. Maatschappijen namen dan ook genoegen met een verklaring opgesteld door een instantie die in een kamp door de geïnterneerden zelf was gevormd, omdat medici vaak van die instanties deel uit maakten.¹⁵² Het Departement van Justitie vaardigde ook een aantal praktische richtlijnen uit voor de maatschappijen om bewijzen van overlijden te verkrijgen en werd gewezen op verschillende categorieën overleden polishouders en hun specifieke problemen. Zo meldde het Departement dat het te verwachten was dat het zeer moeilijk was een bewijs van overlijden te verkrijgen van personen overleden door 'extremistische terreurdaden' en van op zee omgekomen personen, die vaak het slachtoffer van torpedering waren geworden.¹⁵³ Het probleem van overlijdensbewijzen leidde ertoe dat maatschappijen terughoudend waren met uitkering, met nadelige gevolgen voor financieel noodlijdende nabestaanden. Zo weigerde Ons Belang in 1948 een uitkering aan een weduwe. Haar echtgenoot was in 1944 tijdens een transport naar Sumatra omgekomen. Een door de weduwe aan Ons Belang overlegd bericht van vermissing, afkomstig van het informatiebureau van het Rode Kruis, werd door de maatschappij niet geaccep-

¹⁵⁰ Circulaire van het Contactbureau Levensverzekeringzaken Centraal Kantoor aan de Indische Contactbureau's en de vertegenwoordigers van de bij het Contactbureau te Batavia geregistreerde levensverzekeringsmaatschappijen, Batavia dd. 25 Mei 1946. IVK archief, doos 18.

¹⁵¹ Brief van Contactbureau voor Verzekeringzaken te Batavia aan de Nederlandse Vereeniging ter bevordering van het Levensverzekeringwezen te Amsterdam, dd. 27 februari 1946. IVK archief, doos 2.

¹⁵² Brief van Contact-Bureau voor Verzekeringzaken te Batavia aan de Nederlandse Vereeniging ter bevordering van het Levensverzekeringwezen te Amsterdam, dd. 27 februari 1946. IVK archief, doos 2.

¹⁵³ 'Bewijzen van overlijden', zonder auteur en zonder datum. IVK archief, doos 0.

teerd. Men eiste een afschrift van de overlidensakte. De IVK verzocht de maatschappij vriendelijk tot uitkering over te gaan omdat "de ambtelijke wegen voor het verkrijgen van bedoeld afschrift nogal enige tijd vorderen".¹⁵⁴ Of dit verzoek is ingewilligd, is niet gebleken. Dit geval typeert de terughoudende houding van de maatschappij en de meer toegeeflijke houding van de IVK. Het overleggen van de polis bleek ook niet altijd een garantie. Het was bij de Nillmij in 1946 bijvoorbeeld voorgekomen dat er in Indië een bedrag in lening was gegeven terwijl de polis in Nederland was. De maatschappijen spraken wel af dat ze niet in alle gevallen al te streng vast zouden houden aan de eis om een polis te overleggen.

Naast de categorie van overleden polishouders bevond zich ook een onbekend deel der polishouders in republikeins gebied. Voor de maatschappijen was het de vraag of deze personen nog in leven of slechts tijdelijk onbereikbaar waren. In november 1947, dus ruim anderhalf jaar na de zogenaamde bevrijding, meldde het kantoor Amstleven te Soerabaja het hoofdkantoor te Amsterdam dat ongeveer 3000 posten (polishouders) zich in voor hen onbereikbaar (vijandelijk) gebied bevonden. 6000 polishouders zouden zich reeds gemeld hebben waarvan 10% als 'schadepost' werd beschouwd. Deze 10% moet worden opgevat als potentiële royementen. In Midden-Java, republikeins gebied, had Amstleven "echter juist veel met kleine Indo's afgesloten: zij werden niet door de Japanners geïnterneerd, zodat zij ook na de bevrijding in de niet door Nederland gecontroleerde gebieden zijn blijven zitten".¹⁵⁵

Een ander deel van de polishouders was 'zoek', ongetwijfeld als gevolg van de door de oorlog ontstane evacuaties, waardoor adressen niet meer klopten. Dit plaatste Amstleven Soerabaja voor een dilemma omdat in haar polissen bepaald was

*"(...) dat geen royement wegens achterstand kan plaatsvinden, voordat de polishouder, c.q. den bevoordeelde, die begunstiging heeft aangenomen, een (aangetekende) schriftelijke kennisgeving aan zijn laatste adres, houdende de aanzegging van een termijn van betaling en bij gebreke van die betaling, van het royement, is gezonden. Deze bepaling is momenteel niet uit te voeren, zoodat Amstleven vraagt van deze bepaling ontheven te worden en ze te vervangen door een bepaling, dat royement automatisch intreedt na verbruik van de afkoopwaarde, op dezelfde wijze als dit bij andere maatschappijen geregeld is."*¹⁵⁶

Amstleven kreeg, evenmin als andere maatschappijen, die ontheffing en toestemming om royementen automatisch in te laten gaan.¹⁵⁷

Gezien deze problematiek stelde de Directie Amstleven Surabaya dan ook voor om de datum van 1 januari 1946 van de inwerkingtreding van royementen te verschuiven in verband met "de onmogelijke toestanden van heden". De directie beklagde zich bij het hoofdkantoor in

¹⁵⁴ Brief van de Vertegenwoordiger van de IVK in Nederland (M.P.E. de Man) aan de N.V. Levensverzekering Mij. 'Ons Belang' te Amersfoort, dd. 16 februari 1948. IVK archief, doos 24.

¹⁵⁵ Brief Directie Amstleven Amsterdam nr. 1602 aan directie bijkantoor Soerabaja, dd. 14 november 1947. Archief Amstleven, inv. 76.

¹⁵⁶ Afschrift nota over kennisgeving van royement, 7 oktober 1946. IVK archief, doos 24.

¹⁵⁷ Extract uit verslag van de 20ste vergadering van Indische Verzekeringskamer gehouden op het Departement van Financiën op 10 oktober 1946. IVK archief, doos 24.

Amsterdam dat men zich in Nederland niet realiseerde dat er nog zoveel geïnterneerden waren.¹⁵⁸ Hiermee doelde men op Nederlanders in door Japanners tegen Indonesische aanvallen beschermde voormalige Japanse kampen, en door Indonesiërs nieuw opgezette kampen voor Nederlanders. Twee jaar later, eind maart 1948, was het probleem nog steeds niet opgelost. Het bijkantoor te Soerabaja bereidde een oproep voor met het verzoek aan nog niet gemelde polishouders zich te melden. Men vreesde echter dat de advertentie in de grote steden door polishouders in vijandelijk gebied niet gelezen zou worden. In 1948 waren blijkbaar nog niet alle polishouders erin geslaagd zich te melden bij hun maatschappij.¹⁵⁹ Tot in 1949 plaatste Amstleven oproepen in het *NIBEG-organ* met het verzoek aan polishouders zich te melden. Vergelijkbare oproepen van andere maatschappijen, zoals Vesta, de Nillmij en Levob, verschenen eveneens in het *NIBEG-organ*. De IVK plaatste aan de verzekeringsmaatschappijen gerichte oproepen in de Verzekeringsbode waarin informatie over specifieke verzekeringnemers werd gevraagd, zoals een verblijfplaats en of een mogelijke datum van overlijden.¹⁶⁰ In het laatste geval meldde zich bijvoorbeeld de Olveh. Deze maatschappij verschaftte de Kamer inlichtingen over desbetreffende polishouders. Soms kon men aangeven waar en wanneer een persoon was overleden en of een uitkering was gedaan.¹⁶¹

De IVK en de maatschappijen begrepen dat een deel van de polishouders zich uiteindelijk nooit zou melden, omdat zij waren gesneuveld als militairen of overleden als gevolg van verblijf in de (werk)kampen in Indonesië of daarbuiten (bijvoorbeeld in Thailand). Het Contactbureau Levensverzekeringen was in 1946 in het bezit van een lijst van overleden werknemers, die ook aan de negen Indische levensverzekeraars was gezonden. Het ging om 2400 personen.¹⁶² Het is niet bekend hoe hun polissen zijn afgehandeld. Onduidelijk is eveneens of

¹⁵⁸ Directiebrief Soerabaja no. 31 aan dir. Amsterdam, Soerabaja dd. 13 mei 1946. Archief Amstleven, inv. 29.

¹⁵⁹ De inhoud van de te plaatsen advertentie was als volgt:

“Amstleven

- a. verzoekt aan houders van haar Indische polissen en andere rechthebbenden daarop, hun adres aan haar bekend te maken, indien zulks nog niet heeft plaats gevonden;
- b. deelt met nadruk mede, dat aan verzekeringen geen rechten meer kunnen worden ontleend, wanneer de waarde der polis is overtroffen door de som der achterstallige premien en renten (c.q. en de leninghoofdsom). Herstel der polissen zal op verzoek nader overeen te komen voorwaarden in overweging worden genomen, waarbij met de bijzondere omstandigheden zoveel mogelijk rekening zal worden gehouden”.

Brief directie Amstleven Amsterdam nr. 1629 aan directie bijkantoor Soerabaja, dd. 31 maart 1948. Archief Amstleven, inv. 77.

¹⁶⁰ *Verzekeringsbode* 2 aug 1946, 23 aug 1946, 20 sept 1946, 18 okt 1946, 20 dec 1946; zie bijvoorbeeld *NIBEG-organ* 2 (1947) 10, blz. 7; 11, blz. 11; 5, blz. 8.

¹⁶¹ Brief van de directie van de Onderling Levensverzekering Genootschap U.A. aan de IVK te Amsterdam, 's Gravenhage dd. 16 April 1947. IVK archief, doos 18; Brief van de Directie van NV Levensverzekering-Maatschappij "Arnhem" aan het bestuur van de Indische Verzekeringkamer te Amsterdam, dd. 23 september 1947, IVK archief doos 24.

¹⁶² Anonieme ongedateerde nota. IVK archief, doos 18.

zich nabestaanden hebben gemeld of dat deze zijn getraceerd door de betrokken maatschappijen.

Enig zicht op de gang van zaken met niet-gemelde polishouders en hun niet-opgeëiste tegoeden is verkregen via jaarverslagen van de maatschappijen. Het jaarverslag van Amstleven over het boekjaar 1949 vermeldt het volgende:

*"Per 31 December 1946 werd een bedrag van f. 42.883.565 voorlopig afgevoerd, bestaande uit posten, behorende tot de Indonesische portefeuille, waarvan het niet zeker was of zij nog van kracht waren, aangezien contact met de polis-gerechtigden nog niet verkregen was. Naar gelang dit contact werd hersteld, werd een groot deel van deze posten in de daarop volgende jaren weer in onze verzekeringsstand opgenomen Onze verslagen 1946 t/m 1948 bevatten mededelingen over onze Rekening 'Saldo Indisch Kantoor'. Om niet in herhaling te vervallen, zij hier in het kort vermeld dat zij het saldo is van debet- en creditposten, waarvan de uiteindelijke bestemming nog niet nauwkeurig is vast te stellen Tot ons genoegen konden deze posten in 1949 een belangrijke verdere vermindering ondergaan, doordat onzekerheid, die dienaangaande bestond, werd weggenomen."*¹⁶³

Hoeveel rechthebbenden hebben zich uiteindelijk niet gemeld? Wat is er met hun tegoeden gebeurd? De Ordonnantie Herstel Rechtsverkeer van 3 mei 1947 (*Indisch Staatsblad* 1947, 70) verplichtte de maatschappijen tot aanmelding van verschuldigde uitkeringen waarvan de rechthebbende afwezig was.¹⁶⁴ De niet-opgeëiste tegoeden moeten door de Indische Raad voor het Rechtsherstel geadmistreerd zijn, maar tot op heden is het onduidelijk waar deze administratie is gebleven.¹⁶⁵ Uit de jaarverslagen van enkele maatschappijen zijn alleen aanwijzingen te vinden over omvang van de tegoeden en de handelwijze van de maatschappijen. Zo meldt de 'Arnhem' in het jaarverslag over 1948:

"Ter vereenvoudiging van de administratie hebben wij in de loop van 1948 de verzekeringen, met welke polishouders na de oorlogsperiode in Indonesië geen contact meer werd verkregen, uit de administratie verwijderd, uiteraard met gelijktijdige reservering van het saldo, dat de premiereserve na aftrek van de premie-achterstand per verzekering liet.

.... Zij bedraagt f 1.600.000,-- . . .

*De bovenvermelde bate van f.1.600.000,-- is aan de extra reserve toegevoegd, waarna ten laste van deze reserve het bedrag van rond f 1.593.000, - naar de winst- en verliesrekening is geboekt."*¹⁶⁶

¹⁶³ Amstleven. Verslag over het boekjaar 1949 blz. 3.

¹⁶⁴ Circulaire no. G.L. 772/451.7. van de IVK te Batavia aan alle levensverzekeringsmaatschappijen en begrafenisfondsen in Indonesië, betreffende slot-aangifte van goederen enz. van onbekende en/of afwezige eigenaren enz., Batavia dd. 17 oktober 1949. VvV, archief Joodse en Indische polissen inv. S 95/10.

¹⁶⁵ De gegevens zouden bewaard kunnen zijn gebleven in het archief van de Raad voor het Rechtsherstel in Indonesië die in 1948 de opvolger werd van het Nederlandsch-Indisch Beheersinstituut (NIBI). Onderzoek in Indonesië heeft hierover helaas geen uitsluitsel kunnen geven. De mogelijkheid bestaat wel dat het archief van de Raad berust bij het Indonesische Ministerie van Financiën te Jakarta, maar het bleek niet mogelijk toegang tot de Ministeriële archieven te krijgen. Het archief van de Raad is in ieder geval niet aangetroffen in het Arsip Nasional, het Indonesisch Staatsarchief te Jakarta.

¹⁶⁶ N.V. Levensverzekering -Mij "Arnhem". Jaarverslag 1948 uitgebracht in de vergadering van aandeelhouders op 27 februari 1950, blz. 4.

De Nillmij te Jakarta meldde in april 1951 dat zij een bedrag van tweehonderdduizend gulden voor uitkeringen hadden openstaan die voor ultimo 1948 waren vervallen. De begunstigden bleken onvindbaar of hadden zich niet gemeld.¹⁶⁷

5.6 Conclusie

De royementsproblematiek was een direct gevolg van de Japanse bezetting van Nederlands-Indië en de daarop volgende Indonesische revolutie. De maatschappijen wilden verzekerde tegoeden pas uitbetalen wanneer de polishouders hun premieachterstand hadden aangezuiverd of hiervoor een betalingsregeling hadden getroffen.

De IVK trachtte als overheidsinstantie evenwicht te zoeken tussen de bescherming van de belangen van polishouders en die van de maatschappijen. Polishouders konden over het algemeen rekenen op steun van de IVK. Een belangrijk middel van de IVK om de maatschappijen aan hun zijde te krijgen voor het in stand houden van polissen was een overheidsvergoeding die hen in het vooruitzicht werd gesteld. Ofschoon er uiteindelijk geen geld op tafel zou komen, bleken de meeste maatschappijen bereid polissen in stand te houden. Dit gold echter niet voor een tweetal Canadese maatschappijen. Toch probeerde de IVK bij deze maatschappijen via onderhandeling tot overeenstemming te komen. Het advies van de IVK aan de Afdeling Rehabilitatie Oorlogsslachtoffers om herstel van polissen onder de ouderdomsvoorziening te doen vallen, is ook een bewijs dat de Kamer zich inzette voor de polishouders en hun nabestaanden.

De houding van de maatschappijen ten aanzien van herstel van polissen kan over de gehele linie als coulant worden beschouwd. Er moet echter vooropgesteld worden dat de maatschappijen inzake royementen geen algemene gedragslijn volgden. Iedere afzonderlijke maatschappij hield er een eigen royementsbeleid op na, waarvan de voorwaarden of criteria werden vermeld in de polis. Betalingsregelingen werden per maatschappij per individueel geval bepaald. De maatschappijen en de overheid slaagden er niet in om een algemeen beleid te formuleren waarin de belangen van polishouders en maatschappijen gegarandeerd werden. Dit betekende niet dat de polishouders waren overgeleverd aan de willekeur van de maatschappijen. De Rechtsherstelrechter kon de maatschappijen tot instandhouding of herstel van polissen bewegen. De Canadese maatschappijen waren echter niet te overreden. Een zeer kleine groep polishouders is hierdoor gedupeerd. De rehabilitatieregeling betekende ook, al liet de uitvoering zeer lang op zich wachten, voor een grotere groep een tegemoetkoming van overheidswege om polissen te herstellen.

Ten slotte blijft over de categorie van de niet-gemelde polishouders en hun niet-getraceerde nabestaanden. Hun tegoeden werden hoogstwaarschijnlijk overgeboekt naar de winst-en-verliesrekeningen van de betrokken levensverzekeringsmaatschappijen. Voor al deze gevallen kan echter niet vastgesteld worden om hoeveel geroyeerde polishouders het ging. Hetzelfde geldt voor het aantal niet-gemelde polishouders en de omvang van hun tegoeden.

¹⁶⁷ Nota aan heren gedelegeerden directeurs, Batavia, dd. 3 april 1951. Archief Aegon, map Rechtsherstel in Indonesië algemeen.

6 De valutakwestie

Na de Tweede Wereldoorlog kregen polishouders ook te maken met de gevolgen van de invoering van de rupiah, de zogenoemde valutakwestie. De invoering van de rupiah is niet direct verbonden met de Japanse bezetting, maar heeft wel polishouders gedupeerd. Na de invoering van de rupiah in Indonesië op 13 maart 1950 kwam er een einde aan de probleemloze inwisselbaarheid van Nederlands-Indische guldens in Nederlandse guldens en omgekeerd. Er gold een wisselkoers gelden van 1:3. Tot 4 februari 1952 was de wisselkoers officieel nog 1:1. Door het transfersysteem van de zogenaamde deviezencertificaten (zie hoofdstuk 1, paragraaf 6.2.2) was de wisselkoers in de praktijk echter 1:3. Vanaf 4 februari 1952 werd de wisselkoers ook officieel 1:3.¹⁶⁸ Door de invoering van de rupiah was er onder de Indische polissen geen uniformiteit meer in de valuta waarin de uitkeringen dienden te geschieden. Er was een groep polissen waarop de uitkering uitdrukkelijk was bedongen in Nederlandse courant. Bij een andere groep polissen was Indische courant - dus Nederlands-Indische gulden - overeengekomen. Er was eveneens een groep polissen die luidde in "guldens" - zonder dat bleek of daarmee Nederlandse of Indische guldens werden bedoeld. Er was ook geen uniformiteit in de bedingen ten aanzien van de plaats waar de uitbetaling diende te geschieden: in Nederland, in Indië, of een andere plaats. De zo ontstane onduidelijkheid en de devaluatie van de rupiah ten opzichte van de gulden hadden gevolgen voor de polishouders.

De Indische polishouders in Nederland van wie de polisvoorwaarden niet duidelijk maakten dat de uitkering diende te geschieden in Nederlandse guldens, ontvingen na de invoering van de rupiah de mededeling van hun verzekeraar dat zij nog slechts 1/3 van de uitkering die zij kregen, of nog te verwachten hadden, zouden ontvangen. Dat gaf aanleiding tot grieven en klachten. De NIBEG adviseerde haar leden om uitkeringen op deze basis slechts te aanvaarden "onder voorbehoud van alle rechten." In de verzekeringswereld vond deze beroering zijn weerklank. De Nederlandse Verzekeringskamer en de NVBL. bogen zich over de kwestie. In dit overleg is geen overeenstemming bereikt. De Verzekeringskamer bleef niets anders over dan gedupeerde verzekerden mede te delen dat zij bij het ontbreken van een algemene gedragslijn geschillen met de maatschappijen wel voor de burgerlijke rechter moesten brengen.¹⁶⁹

Er werden verschillende rechtzaken door polishouders aangespannen. Op 19 februari 1954 deed de Hoge Raad een uitspraak. Als verzekerde bedragen die luiden in Indisch courant waren opgeëist in de periode van 13 maart 1950 tot 4 februari 1952, dan moesten zij worden afgerekend op basis van de officiële wisselkoers in die periode van 1 Nederlandse gulden voor 1 rupiah. Uitkeringen die na 4 februari 1952 vervielen mochten uitbetaald worden op basis van de koers 1 Nederlandse gulden voor 3 rupiah. Dat was immers vanaf 4 februari de officiële wisselkoers. De uitspraak van de Hoge Raad resulteerde niet in een algemene gedragslijn van de maatschappijen. De positie van de Indische verzekerden tegenover de verschillende verze-

¹⁶⁸ E.P.M. Tervooren, *Statenopvolging en de financiële verplichtingen van Indonesië*, (Den Haag 1957), blz. 217.

¹⁶⁹ IVK-Nota 'Indonesisch courant Kwestie' 19 augustus 1950, IVK archief, doos 24.

keraars was immers zeer uiteenlopend. De oorzaak hiervoor lag in de polisbepalingen en de algemene voorwaarden die per maatschappij verschilden.¹⁷⁰

Ook in de valutakwestie zijn de polishouders dus per maatschappij verschillend behandeld. Dit is het gevolg van de zeer verschillende polisvoorwaarden en van het feit dat de maatschappijen en de Verzekeringskamer niet tot overeenstemming konden komen over een algemene gedragslijn ten aanzien van de invoering en devaluatie van de rupiah. Hierdoor zijn polishouders gedupeerd. De uitspraak van de Hoge Raad in 1954 heeft de groep gedupeerden slechts verkleind.

7 Eindconclusie

Het onderzoek heeft aangetoond dat de Japanners geen levensverzekeringstegoeden in beslag hebben genomen. Tijdens de Japanse bezetting heeft het levensverzekeringswezen stil gelegen zonder dat de Japanners tot liquidatie van het bedrijf zijn overgegaan. De problemen die polishouders na de Tweede Wereldoorlog ondervonden bij het opeisen van hun verzekerde tegoeden of bij het voortzetten van hun levensverzekering, zijn terug te voeren op ontwikkelingen vóór, tijdens en ná de Japanse bezetting.

Uit het onderzoek is gebleken dat er twee hoofdproblemen waren die direct voortvloeiden uit de verbreking van de verbindingen tussen Indië en Nederland en de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. Het gaat om de Indische Oorlogsrisicoregeling (IOR) en het probleem van roymenten. Een derde probleem, de valutakwestie, hing niet samen met bovengenoemde aspecten maar hield verband met de gevolgen van de invoering en devaluatie van de ruppiah door Indonesië begin jaren vijftig.

De afkondiging van de IOR voor de Japanse bezetting toont aan dat de Nederlands-Indische overheid anticipeerde op de naderende oorlog in de Pacific. Diezelfde overheid heeft hiervoor echter geen sluitende wetgeving opgesteld. Toch verwachtte de overheid dat de verzekeringsmaatschappijen de IOR uitvoerden. Het was de taak van de IVK om de maatschappijen zover te krijgen. In de uitvoering van die taak is de IVK redelijk geslaagd.

¹⁷⁰ De Nillmij hanteerde een wisselend courantsysteem in die zin, dat op in Indië gesloten polissen in Nederland op basis van á pari werd uitbetaald, mits de verzekerde aldaar verbleef dan wel was overleden en mits tenminste gedurende de laatste twee jaren de premie in Nederland was betaald. Bovendien heeft de Nillmij in 1950 haar in Indonesië verblijvende contractanten de gelegenheid geboden om in afwijking van de geldende clause hun polis in Nederlands courantsysteem te fixeren.

De "Arnhem", gaf polissen op basis van zuiver "zwevend courantsysteem" uit. Haar verzekerden konden in Nederland steeds uitkering in Nederlands courantsysteem krijgen. Nota "Indonesisch courantsysteem" van de IVK.

Verzekeringen waarop vanaf 1940 in Nederland de premies regelmatig in Nederlands courantsysteem was betaald zijn waarschijnlijk meestal in deze munt uitgekeerd; dit had de Indonesische Commissie geadviseerd. Rapport van de Indonesische Commissie van de NVBL. vevat in de brief van de NVBL. aan de IVK, 20 januari 1951. IVK archief, doos 1.

Door de invoering van de IOR was het actief oorlogsrisico voor alle polishouders gedekt. In ruil voor die dekking vond de uitbetaling van de verzekeringstegoeden plaats in termijnen en werd er een korting toegepast. Als de IOR niet was afgekondigd, dan had de situatie er voor het overgrote deel van de polishouders ongunstiger uitgezien. De uitzondering hierop was een kleine groep polishouders die verzekerd was bij Canadese maatschappijen. Deze voelden zich niet gebonden aan de Nederlandse maatregelen en dekten het actief oorlogsrisico niet.

De royementskwestie is het andere hoofdprobleem. Er werd niet geanticipeerd op de mogelijkheid dat de Japanse bezetter maatregelen zou treffen om de Europeanen van het economisch leven in Indië uit te sluiten. Die uitsluiting had gevolgen voor de levensverzekeringsmaatschappijen en hun polishouders. Beide werden geconfronteerd met het probleem van premieachterstand. De IVK had aanvankelijk geen juridische mogelijkheden om maatschappijen te dwingen polissen te herstellen. De Ordonnantie Rechtsherstel bood die mogelijkheid later wel. Helaas bood deze Ordonnantie niet altijd het herstel waar polishouders op hadden gehoopt. Een kleine groep polishouders bleef gedupeerd omdat twee Canadese maatschappijen zich niet aan het Nederlandse of Indische recht gehouden voelden.

Het natrekken van individuele claims van verzekerden die menen niet correct te zijn behandeld door hun maatschappij, viel buiten de opdracht van dit onderzoek. Dit onderzoek heeft evenwel duidelijk gemaakt dat behandeling van dergelijke claims praktisch onmogelijk zal blijken te zijn als gevolg van het ontbreken van relevant archiefmateriaal (zoals polisbestanden).

Samenvatting en conclusies

Op grond van het voorafgaande kunnen de twee hoofdvragen van dit onderzoek als volgt worden beantwoord. Voor de goede orde wordt herhaald, dat het hierbij gaat om tegoeden bij levensverzekeringsmaatschappijen en banken van natuurlijke personen, hierna genoemd particulieren. Deze samenvatting en conclusies beschrijven de algemene gang van zaken rond de Indische tegoeden. Dit sluit niet uit, dat individuele belanghebbenden zijn geconfronteerd met andere problemen.

1. Heeft de Japanse bezetter in de jaren 1942-1945 particuliere bank- en verzekeringstegoeden van Nederlanders in Indië in beslag genomen?

Tijdens de Japanse bezetting hebben de als 'vijandelijke onderdanen' getypeerde personen, van wie het merendeel Nederlander was, in Indië niet over hun vooroorlogse banktegoeden kunnen beschikken. Ofschoon de Japanse militaire autoriteiten banktegoeden feitelijk in beslag hebben genomen, zijn deze banktegoeden tijdens de oorlog ongeschonden gebleven. De groep 'niet-vijandelijke onderdanen' (de niet-geïnterneerden, onder wie vele Indische Nederlanders) hebben een zeer beperkte mogelijkheid tot beschikking over hun tegoeden gehad. In hun rekeningen zijn ten gevolge van het Japanse beleid wel wijzigingen opgetreden. De Japanse bezetter heeft voor de levensverzekeringstegoeden van beide groepen weinig belangstelling getoond en deze ongemoeid gelaten. De vooroorlogse vorderingen van particuliere houders van tegoeden op de financiële instellingen zijn dus in de periode 1942-1945 vrijwel ongewijzigd gebleven. De inhoud van de door de Japanse autoriteiten geopende bankkluisjes is echter voor het grootste deel verdwenen. Gegevens over de exacte omvang van de daaruit voortvloeiende schade zijn niet aangetroffen.

2. In hoeverre hebben Nederlanders na de oorlog over hun tegoeden kunnen beschikken?

Na 1945 hebben Nederlanders als gevolg van de monetaire en financiële maatregelen van de Indische, Nederlandse, en Indonesische overheid en overheidinstellingen slechts geleidelijk de beschikking gekregen over hun particuliere tegoeden.

Deze twee conclusies zijn gebaseerd op het voorafgaande betoog, dat hieronder in twee gedeelten wordt samengevat voor respectievelijk de bank- en levensverzekeringstegoeden. Deze samenvattingen worden elk gevolgd door een antwoord op de drie in de Inleiding genoemde sub-vragen:

- a. Met welke problemen zijn de particuliere tegoedhouders geconfronteerd?
- b. Wat was het beleid van de banken en levensverzekeringsmaatschappijen ten aanzien van

de particuliere tegoedhouders? In hoeverre konden deze financiële instellingen onder verschillende politieke regimes de belangen van hun cliënten behartigen? Welke maatregelen hebben zij genomen?

- c. Wat was de rol van de overheid in het al dan niet beschermen van de belangen van de particuliere tegoedhouders of de financiële instellingen, met name via rechtsherstel? Wat was of waren de gevolgen van het overheidsbeleid voor particuliere tegoedhouders?

Zoals in de eerdere hoofdstukken, worden daarbij steeds drie perioden in beschouwing genomen:

- Van 10 mei 1940 tot 9 maart 1942, de verbreking van de verbinding met het moederland;
- Van 9 maart 1942 tot 15 augustus 1945, de Japanse bezetting;
- Van augustus 1945 tot 1958, de 'naoorlogse' periode.

Samenvatting banktegoeden

Van 10 mei 1940 tot 9 maart 1942

Aan de vooravond van de Japanse inval was in Nederlands-Indië een groot aantal banken werkzaam. De belangrijkste waren *De Javasche Bank*, *de Nederlandsche Handel-Maatschappij*, *de Nederlandsch-Indische Handelsbank* en de *Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij*. De Javasche Bank fungeerde als centrale en circulatiebank. Bij deze bank was tevens de monetaire goudvoorraad van Nederlands-Indië geconcentreerd. De Javasche Bank verrichtte ook algemene bankzaken met het publiek. Nederlands-Indië had voorts een aantal spaarbanken, waarvan de *Postspaarbank in Nederlandsch-Indië* veruit de belangrijkste was. Lokale spaarbanken waren gevestigd in Batavia (twee), Bandoeng, Semarang, Soerabaja, Padang, Makassar en Menado, acht in totaal.

Direct na de Duitse inval op 10 mei 1940 werd de *Commissie voor Rechtsverkeer in Oorlogstijd* (CRO) ingesteld, aanvankelijk om het beheer te voeren over bezittingen van vijandelijke (Duitse) ingezetenen. Naderhand werden de activiteiten van de CRO echter uitgebreid tot 'niet-vijandelijke' onderdanen, onder meer Nederlandse pensioentrekkers en de zogenoemde 'gestranden', Nederlandse staatsburgers die in Indië op doorreis of hierheen uitgeweken waren na de bezetting van Nederland.

In verband met de Duitse inval in Nederland achtte het Indische Gouvernement het raadzaam in Indië een deviezencontrole in te stellen. Internationale transacties werden onder overheids-toezicht geplaatst. Het voornaamste doel van de deviezencontrole was het tegengaan van kapitaalvlucht, waartoe velen vanwege de onzekere internationale en economische positie van Nederlands-Indië wellicht geneigd zouden zijn. Bovendien moest Nederlands-Indië, nu het contact met Nederland voor onbepaalde tijd was verbroken, op eigen benen verder. Een zo krachtig mogelijke deviezenpositie was van essentieel belang.

De deviezenverordeningen, zoals die vanaf 11 mei 1940 in Indië werden uitgevaardigd, betekenden een beperking van het betalingsverkeer met het buitenland, waartoe sinds de Duitse inval ook Nederland werd gerekend. Op grond van de Deviezenordonnantie ontstond het *Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut* (NIDI). Het NIDI reguleerde en controleerde al het handels- en betalingsverkeer met het buitenland. De Deviezenordonnantie werd gevolgd

door een definitieve Deviezenverordening, vastgesteld op 4 juli 1940. Het belangrijkste gevolg van deze verordening was dat particulieren, tenzij er vergunning werd verleend door het NIDI, niet langer spaargelden of inkomsten verkregen in Nederlands-Indië, naar het buitenland (waaronder Nederland) konden overmaken. Particuliere rekeninghouders konden in Nederlands-Indië wel vrijelijk geld opnemen van hun rekeningen.

Met het oog op de Japanse militaire expansie in Zuidoost-Azië namen de Indische banken in samenspraak met de Indische regering hun voorzorgsmaatregelen. De belangrijkste maatregel was dat de monetaire goudvoorraad van De Javasche Bank tijdig naar Australië en Zuid-Afrika werd verscheept. Effecten die als gevolg van de Deviezenverordening bij de vier grote banken in bewaring waren gegeven, werden opgeborgen in de 'oorlogskluis' van De Javasche Bank te Bandoeng.

Van 9 maart 1942 tot 15 augustus 1945

Vrijwel direct na de Japanse inval in Nederlands-Indië, begin maart 1942, werden de Nederlands-Indische banken gedwongen hun werkzaamheden te staken. Een half jaar later, op 20 oktober 1942, volgde de order van de Japanners dat de vier grote Nederlandse, de twee Engelse en de drie Chinese banken op Java dienden te worden geliquideerd. Een soortgelijke order volgde later ook voor de kleine spaar- en hypotheekbanken alsmede voor de overige banken op Sumatra en in de Grote Oost. De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië is als enige niet geliquideerd. Zij werd in april 1942 onder de naam *Chokin Kyoku* voortgezet.

De Japanse bezetter ging bij de behandeling van particuliere banktegoeden uit van een tweedeling van de bevolking van Nederlands-Indië. 'Niet-vijandelijk' waren inwoners die de nationaliteit bezaten van landen van de As-mogendheden en de neutrale landen, alsmede de autochtone Indonesische bevolking. De Japanse bezetter rekende vanaf september 1943 ook de groep Indische Nederlanders die de bezetter konden aantonen voor meer dan vijftig procent van de inheemse bevolking af te stammen, tot deze categorie. 'Vijandelijke' onderdanen waren de overige inwoners van Nederlands-Indië die de nationaliteit bezaten van staten waarmee Japan in oorlog was. Voor zover deze personen niet ingeschakeld werden bij de overdracht van het Westerse productie- en financiële apparaat, werden ze door de Japanners geïnterneerd. Veelal in gedwongen samenwerking met de Nederlandse bankemployés begon de Japanse liquidateur na 20 oktober 1942 met de liquidatie van de banken op Java. De Japanse liquidateur concentreerde zich in eerste instantie op het innen van vorderingen. Veel debiteuren konden echter niet worden benaderd omdat ze geïnterneerd of onvindbaar waren. De Japanse liquidateur richtte zich derhalve hoofdzakelijk op 'niet-vijandelijke' onderdanen, met name Chinezen en Arabieren. Toen in de loop van 1943 de financiële situatie van de banken voor de Japanse bezetter enigszins overzichtelijk was geworden, werd besloten tot een liquidatie-uitkering. 'Niet-vijandelijke' crediteuren, waaronder de als 'niet-vijandelijk' geclassificeerde Indische Nederlanders, konden vanaf 1 november 1943 dertig procent van hun vooroorlogse saldo bij de bank in ontvangst nemen. In de praktijk kwam het erop neer dat dit bedrag moest worden aangewend voor betaling van achterstallige belastingen, waarna het restant bij een Japanse bank moest worden gestort. Van de 30%-uitkering is slechts een klein gedeelte contant uitbetaald. Het is niet bekend in hoeverre betrokkenen over hun Japanse spaarrekening konden beschikken.

Er hebben tijdens de Japanse bezetting niet meer liquidatie-uitkeringen plaatsgevonden. Een van de redenen was dat de 'vijandelijke' (Nederlandse, Amerikaanse en Britse) ondernemingen niet bij het liquidatieproces werden betrokken en niet werden gemaand hun schulden bij de banken af te lossen. Het Japanse militaire apparaat had de productie van deze ondernemingen nodig voor de oorlogvoering. Daardoor kwamen er geen aanvullende fondsen beschikbaar voor de liquidatie.

De liquidatie van de banken werd als volgt aangepakt. Ten name van de Japanse liquidateur hield een Japanse bank, de *Yokohama Speciebank*, het eerste bezettingsjaar een zogenoemde 'liquidateursrekening' aan. Deze rekening werd vanaf april 1944, toen de liquidatie van de algemene banken door de Japanse liquidateur voorlopig als beëindigd werd beschouwd, door de *Nanpobank* overgenomen. Deze bank verdeelde de liquidateursrekening in een aantal sub-rekeningen. Van belang zijn met name de zogenoemde A-, B- en E-rekeningen. Op de A-rekening werden de bedragen geboekt, toekomend aan 'vijandelijke' personen, voornamelijk Nederlanders. De hier geboekte bedragen waren onder meer afkomstig van het in de kluisjes van banken aangetroffen bankpapier en de verkoopopbrengst van daarin aangetroffen goud, zilver, diamanten en andere kostbaarheden. Op de B-rekening werden soortgelijke bedragen als op de A-rekening geboekt, maar dan toekomend aan 'niet-vijandelijke' personen van wie het adres niet bekend was. Ook werden hierop de bedragen geboekt die toebehoorden aan ('niet-vijandelijke') personen die zich niet hadden gemeld voor de 30%-liquidatie-uitkering. Op de E-rekening werden de saldi geboekt die onder het beheer stonden van de hierboven genoemde Commissie Rechtsverkeer in Oorlogstijd.

De door de Japanse liquidateur voorgestelde administratieve verwerking van de opening van kluisjes en de eventuele verrekening van de verkoopopbrengst van de inhoud daarvan is niet consequent en niet vanaf het begin van de Japanse bezetting doorgevoerd. Hoewel voortgekomen uit de liquidatie van het Indische bankwezen, bleef de inbeslagname van bankkluisjes buiten de rekeningen die op naam van de Japanse liquidateur bij de Nanpobank werden aangehouden. Om deze reden meenden de banken na de oorlog dat de inbeslagname van kluisjes voor hen geen vordering op de Nanpobank vertegenwoordigde. In het naoorlogs rechtsherstel van vooroorlogse spaar- en banktegoeden zou de inbeslagname van kluisjes niet worden betrokken. Wegens het ontbreken van archiefmateriaal was het niet mogelijk verder onderzoek naar de 'kluisjesproblematiek' te doen.

Het 'vijandelijke' tegoed bij de Postspaarbank is tijdens de oorlog bevroren geweest; 'niet-vijandelijke' cliënten van de bank konden nieuwe boekjes in ontvangst nemen. Vanaf het midden van 1944 begon de Japanse bezetter onder 'niet-vijandelijke' cliënten van de banken een intensieve spaarcampagne ten behoeve van de opbouw van een verdedigingslinie in de archipel. De aanmoediging om te sparen vond veelal onder dwang plaats.

Van augustus 1945 tot 1958

Na de Japanse capitulatie in augustus 1945 werd op last van het geallieerde hoofdkwartier op 10 oktober 1945 een einde gemaakt aan de liquidatie van de Nederlands-Indische banken. De Indische banken konden zich bij heropening van hun bedrijf voor de meeste kantoren op Java baseren op de slotcijfers van hun bewaard gebleven vooroorlogse administratie. De tegoeden van 'vijandelijke' onderdanen bleken ten opzichte van de saldi van maart 1942 niet te zijn

veranderd. De Japanse bezetter had met deze rekeningen niets gedaan; zij waren gedurende de bezetting bevroren geweest. De tegoeden van 'niet-vijandelijke' personen waren met dertig procent verminderd als gevolg van de liquidatie-uitkering tijdens de bezettingsperiode. De Nederlands-Indische banken zijn na de oorlog verder gegaan, op basis van de saldi zoals die van de Japanse liquidateur konden worden overgenomen. Voor kantoren waarvan (onder meer als gevolg van de strijd met de Indonesische Republieken) de administraties verloren waren gegaan, hebben de banken zich bij de reconstructie gebaseerd op de destijds beschikbare vooroorlogse schaduwadministraties. Deze werden aangevuld met informatie van met de liquidatie van de Japanse banken belaste instanties.

Ook de Nederlandse (dus voornamelijk 'vijandelijke') cliënten van de Postspaarbank zouden na de oorlog hun vooroorlogse saldi onaangetaast terugvinden. Over de schade aan de administratie van de overige spaarbanken zijn, vanwege het gebrek aan bronnenmateriaal, geen algemene uitspraken te doen.

De cliënten van de Nederlands-Indische banken konden in het eerste halfjaar na de Japanse capitulatie geen vooroorlogse gelden opnemen, omdat de bankinstellingen gesloten waren. Hoewel de meeste banken in de loop van 1946 hun werkzaamheden konden hervatten met voor het merendeel ongeschonden administraties, was het voor het publiek erg moeilijk vooroorlogse bank- en spaartegoeden op te nemen of over te schrijven naar het buitenland, waaronder Nederland. Drie overheidsmaatregelen speelden bij het herstel van het normale geldverkeer een rol. De drie maatregelen waren de Bevriezingsordonnantie, de krapgeldpolitiek en het deviezenregime.

De *Bevriezingsordonnantie* is op 29 augustus 1945 door de Luitenant-Gouverneur-Generaal vastgesteld en hield de opschorting in van elke financiële verplichting. Deze ordonnantie trad in werking toen de banken geleidelijk opengingen. Reden voor de ordonnantie was dat het economische leven van Nederlands-Indië volkomen gedesorganiseerd was door de internering en het overlijden van vele mensen, de liquidatie van banken en het in omloop brengen van het voortdurend in waarde dalend Japans geld, waarmee tijdens de oorlog veel financiële transacties waren verricht. Concreet betekende de inwerkingtreding van de ordonnantie het volgende. Banken konden tot nader order niet overgaan tot inning van hun vorderingen die reeds bestonden *vóór* 4 januari 1946 (Borneo, Celebes en de Grote Oost) en 4 maart 1946 (Java en Sumatra), maar behoefden creditsaldi die *vóór* deze data bestonden ('oude' creditsaldi genoemd), ook nog niet uit te betalen. Alleen ten behoeve van productieve doeleinden (de opbouw van Indië, veelal bedoeld voor bedrijven) en sociale zorg (huwelijk, geboorte, overlijden, ziekte en evacuatiekleding) kon in Nederlands-Indië over oude saldi worden beschikt. De Bevriezingsordonnantie is in de loop van 1948 stapsgewijs opgeschort. Daarna waren alle bankrekeningen met oude creditsaldi geblokkeerd. Dit hield in dat men, in Nederlands-Indië althans, de beschikking kon krijgen over deze tegoeden.

Met de *krapgeldpolitiek* trachtte het Gouvernement de naoorlogse dreiging van inflatie te ondervangen. Naast het hierboven vermelde verbod voor de banken oude creditsaldi uit te betalen, hield de krapgeldpolitiek in dat in de zogenoemde *krapgeldgebieden* (Java en Sumatra) slechts een gedeelte van de (naoorlogse) salarissen in contant geld mocht worden uitbetaald. De rest moest op een geblokkeerde rekening worden gestort. Na 1 januari 1947 verviel de verplichting een gedeelte van de salarissen op geblokkeerde rekeningen te storten. Het sinds

1945 geblokkeerde gedeelte werd in augustus 1948 vrijgegeven, voor zover het tegoeden betrof beneden f 1.500. Na november 1948 kwamen ook de tegoeden boven f 1.500 vrij. De Deviezenverordening van 1940 gold opnieuw na de oorlog. Het NIDI (vanaf november 1948 het *Deviezeninstituut voor Indonesië*; DIVI) verhinderde een onbeperkte overmaking van Indische tegoeden naar rekeningen of begunstigden buiten het grondgebied van Nederlands-Indië. Het NIDI was bepaald niet scheutig met vergunningen voor overmakingen van spaar- en banktegoeden naar het buitenland. Het deviezenregime van dit instituut had ingrijpende gevolgen voor de financiële situatie van repatrianten in de periode 1946-1949. De banken waren strikt gebonden aan de bepalingen voor overmakingen van het NIDI. Van april 1946 tot november 1947 viel de Postspaarbank *niet* onder deze bepalingen van het NIDI, waardoor vele Nederlanders in deze periode hun vooroorlogse boekjes konden laten overschrijven naar de Rijkspostspaarbank in Nederland.

Na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 betekende de *geldsanering* van maart 1950 door de Indonesische overheid een volgende ernstige financiële tegenvaller voor repatrianten en 'blijvers'. Bank- en spaartegoeden moesten voor de helft worden omgezet in 3%-Staatsobligaties. Vanwege de invoering van het *deviezencertificatensysteem* moesten particulieren bij overmaking van gelden naar Nederland bovendien rekenen op een kostenpost van 200% boven op de officiële omrekeningskoers. In het totaal moest 300% voor de aankoop van buitenlandse valuta, waaronder ook Nederlandse gulden, worden betaald. Dit kwam overeen met de officieuze koers van de gulden ten opzichte van de rupiah, die ongeveer op 1:3 uitkwam. In een later stadium is de officiële koersverhouding van gulden tot rupiah bepaald op 1:3, waarna het deviezencertificatensysteem werd vervangen en de devaluatie van de rupiah een feit werd. Ook na de soevereiniteitsoverdracht bleef het overmaken van gelden naar Nederland aan strikte bepalingen gebonden. Deze werden vastgesteld door het *Lembaga Alat-Alat Pembayaran Luar Negeri* (LAAPLN), de Indonesische opvolger van het NIDI/DIVI.

Hoe verliep het naoorlogse rechtsherstel van Indische spaar- en banktegoeden? In de Indische Raad voor het Rechtsherstel is aan twee kwesties uitvoerig aandacht besteed. In de eerste plaats aan de consequenties van de bovengenoemde 30%-liquidatie-uitkering en in de tweede plaats aan de gevolgen voor 'niet-vijandelijke' inleggers, die tijdens de oorlog gebruik hadden gemaakt van de plaatsvervanger van de Postspaarbank, de Chokin Kyoku. Onder de groep 'niet-vijandelijke' personen bevonden zich niet-geïnterneerde Indische Nederlanders. De 'vijandelijke' personen, wier rekeningen tijdens de oorlog onaangeroerd waren gebleven, behielden hun oorspronkelijke vorderingen op de vooroorlogse banken.

Ten aanzien van de 30%-liquidatie-uitkering bepaalde de Directie van de Raad voor het Rechtsherstel dat deze niet of niet ten volle in mindering mocht worden gebracht op de vooroorlogse saldi van rekeninghouders. Er werd een glijdende schaal ingesteld aan de hand waarvan werd bepaald welk deel van deze uitkeringen ten laste van de spaarders kwam en welk deel door de banken moest worden gedragen. Er is geen rekening gehouden met de vraag in hoeverre 'niet-vijandelijke' crediteuren tijdens de bezettingsperiode ook *daadwerkelijk* over hun liquidatie-uitkering hadden kunnen beschikken. In mei 1950 besliste het College van Beroep van de Raad voor het Rechtsherstel dat banken het volle bedrag van de 30%-liquidatie-uitkering moesten betalen aan hen die dit in 1943 of 1944 niet in ontvangst hadden kunnen of willen nemen. Het College van Beroep besliste in mei 1950 tevens dat de banken

de saldi die onder het beheer stonden van de Commissie Rechtsverkeer in Oorlogstijd, in hun geheel moesten erkennen. De banken hebben alle vergoedingen uitgekeerd, voor zover de betrokken cliënten konden worden getraceerd.

De tweede kwestie betreft de Postspaarbank. Deze instelling weigerde na de oorlog aanvankelijk spaartegoeden te erkennen van 'niet-vijandelijke' inleggers die tijdens de Japanse bezetting gebruik hadden gemaakt van de Chokin Kyoku. Volgens de Postspaarbank hadden deze mensen een vordering op de Japanse spaarinstelling. De Directie van de Raad voor het Rechtsherstel kon zich echter niet met dit standpunt verenigen en bepaalde in augustus 1949 dat de Postspaarbank ook aansprakelijk was voor deze tegoeden. Mutaties op de spaarrekeningen tijdens de Japanse bezetting werden gedeeltelijk vergoed overeenkomstig een glijdende schaal.

Na de Japanse capitulatie werd het gehele Nederlands-Indische effectenbezit vrijwel intact in de oorlogskluis te Bandoeng aangetroffen. De administratie van de in bewaring gegeven stukken was eveneens vrijwel ongeschonden de oorlog doorgelopen. Na 1950 ontstond de problematiek rond de Indonesische obligaties, die waren voortgekomen uit de gedwongen 3%-Staatslening als gevolg van de geldsanering en de obligaties-1954 van de *Bank Industri Negara*. Deze obligaties zijn aangeschaft met (nog) niet getransfereerde banktegoeden. Onenigheid tussen Indonesië en Nederland leidde vanaf 1957 tot een stilstand van het effectenverkeer en van de overmaking van opbrengsten van effecten tussen beide landen. Pas in 1972 zou deze zaak definitief worden geregeld.

De drie sub-vragen van dit onderzoek kunnen als volgt worden beantwoord:

a. Met welke problemen zijn de particuliere banktegoedhouders geconfronteerd?

1940-1942

- De cliënten van de Nederlands-Indische banken konden in deze periode, tenzij er vergunning werd verleend door het Nederlands-Indisch Deviezeninstituut, geen spaar- en banktegoeden naar het buitenland, inclusief Nederland, overmaken.

1942-1945

- 'Vijandelijke' personen konden door sluiting en liquidatie van de banken en eigen internering niet beschikken over hun tegoeden. Hun spaar- en banktegoeden bleven bevroren.
- 'Niet-vijandelijke' personen kregen recht op een liquidatie-uitkering maar konden daarover slechts in beperkte mate beschikken.
- De inhoud van de kluisjes is voor een deel geroofd.

1945-1958

- Vanwege de Bevriezingsordonnantie en de krapgeldpolitiek konden rekeninghouders tot het midden van 1948 niet vrijelijk geld van hun banktegoeden opnemen.
- Tegoedhouders konden wegens de deviezenbepalingen vooroorlogse tegoeden aanvankelijk niet of slechts ten dele naar het buitenland, waaronder Nederland, overmaken.
- Na 1949 hebben Indonesische deviezenmaatregelen de beschikkingmogelijkheid over in Indonesië achtergebleven tegoeden verder beperkt.

- De effectieve waarde van banktegoeden bij overmaking naar Nederland verminderde na maart 1950 tot een derde als gevolg van nieuwe deviezenbepalingen en de devaluatie van 1952.
- De helft van de spaar- en banktegoeden moest als gevolg van de geldsanering van de Republiek Indonesië verplicht worden omgezet in een inschrijving op een Staatslening.

b. Wat was het beleid van de banken ten aanzien van de particuliere tegoedhouders? In hoeverre konden deze financiële instellingen onder verschillende politieke regimes de belangen van hun cliënten behartigen? Welke maatregelen hebben zij genomen?

De Nederlands-Indische banken hebben zich in alle drie de periodes gevoegd naar de successievelijk van kracht zijnde overheidsmaatregelen. In de naoorlogse periode vormde het vrijgeven van saldi van particuliere tegoedhouders geen prioriteit voor de banken. Zij richtten zich in eerste instantie op herstel van het Indische bedrijfsleven.

Wel is gebleken dat de Nederlandsche Handel-Maatschappij een soepele houding aannam ten aanzien van erfgenamen van overleden cliënten, die zich bij de bank meldden. Uit het archief van de NHM blijkt dat een relatief kleine groep cliënten of hun erfgenamen zich na de oorlog niet meer bij de banken heeft gemeld. Er kon niet worden vastgesteld in hoeverre de NHM of de andere algemene banken een actief zoekbeleid hebben gevoerd naar deze niet-gemelde cliënten. De banken waren verplicht opgave te doen bij de Raad voor het Rechtsherstel over bij hen uitstaande niet-opgeëiste tegoeden. Deze verplichting hield niet noodzakelijkerwijs in dat een actief zoekbeleid gevoerd moest worden.

c. Wat was de rol van de overheid in het al dan niet beschermen van de belangen van de particuliere tegoedhouders, met name via rechtsherstel? Wat was of waren de gevolgen van het overheidsbeleid voor particuliere tegoedhouders?

Voor de Indische overheid had de deviezenpositie van Nederlands-Indië in de periode 1940-1942 en de periode 1945-1949 de hoogste prioriteit. De belangen van particuliere tegoedhouders werden hieraan ondergeschikt gemaakt.

Vanwege het streven naar een zo snel mogelijk herstel van het productieapparaat en uit vrees voor inflatie besloot de Indische overheid na de oorlog tot de krapgeldpolitiek en de Bevriezingsordonnantie. Particuliere tegoedhouders konden hierdoor in de periode 1945-1948 niet zonder uitdrukkelijke vergunning over hun vooroorlogse tegoeden beschikken.

De Indische overheid heeft na de oorlog, via de Raad voor het Rechtsherstel, bepaald dat banken tegoedhouders die tijdens de bezettingsperiode te maken hadden gehad met mutaties op vooroorlogse rekeningen, financieel tegemoet dienden te komen.

Na 1949 besloot de Republiek Indonesië uit vrees voor inflatie tot een geldsanering, waardoor particuliere tegoeden voor de helft moesten worden omgezet in een inschrijving op een Staatslening. Ter beheersing van de deviezenpositie en ter bestrijding van begrotingstekorten ging de Republiek Indonesië over tot de invoering van het deviezencertificatensysteem en later tot de devaluatie van de rupiah. Dit had nadelige gevolgen voor particuliere tegoedhouders bij overmaking naar het buitenland, waaronder Nederland.

Samenvatting levensverzekeringtegoeden

Van 10 mei 1940 tot 9 maart 1942

De belangrijkste levensverzekeraar in Nederlands-Indië was de Nillmij van 1859. Dit was de enige maatschappij die in Nederlands-Indië was gevestigd als rechtspersoon. Acht andere omvangrijke maatschappijen hadden een bijkantoor in Indië: *Amstleven*, *Arnhem*, *de Eerste Nederlandsche*, *de Nederlanden van 1845*, *Olveh van 1879*, *HAV Bank*, *Ons Belang* en *Victoria*. Deze bovengenoemde maatschappijen hadden het grootste deel van de Indische levensverzekeringsmarkt in handen. Naast deze maatschappijen waren er nog 39 Nederlandse maatschappijen waar levensverzekeringen liepen van mensen die in Nederlands-Indië verbleven; het marktaandeel van deze maatschappijen was klein. Deze ondernemingen hadden geen bijkantoor in Indië. Hun verzekeringen waren in Nederland afgesloten en de premiebetaling geschiedde aan het kantoor in Nederland.

Door de bezetting van Nederland in mei 1940 viel het toezicht uit Nederland op het levensverzekeringsbedrijf in Indië weg en werden de activa die de maatschappijen in Nederland aanhielden onbereikbaar vanuit Indië. Dit leidde tot grote ongerustheid onder de Indische verzekerden. Zij vroegen zich af of de maatschappijen hun verplichtingen nog wel na konden komen. Om direct over contanten te kunnen beschikken, nam de vraag naar belening en afkoop van polissen toe en dreigde een uitputting van de activa van de maatschappijen. De Indische regering wilde een paniecreactie onder de polishouders voorkomen en het levensverzekeringsbedrijf beschermen. Voor het toezicht op het levensverzekeringsbedrijf werd een aantal maatregelen voor het Indische levensverzekeringsbedrijf afgekondigd, waarvan de Ordonnantie op het Levensverzekeringsbedrijf (1941) de belangrijkste was. Tevens werd de *Indische Verzekeringskamer* (IVK) opgericht met het doel toezicht te houden op het Indische levensverzekeringswezen.

Er was een grote groep verzekeringsmaatschappijen, overigens met een beperkt marktaandeel, die door de verbreking van de verbindingen tussen Nederland en Nederlands-Indië niet meer de beschikking hadden over financiële middelen. Het ontbrak hen plotseling aan dekking voor de in Indië uitstaande polissen. Voor deze groep van verzekeraars was het niet meer mogelijk hun polishouders in Indië te bedienen. Deze maatschappijen werden 'verweesd' genoemd. Om in het probleem van deze bedrijven te voorzien, werd op 10 augustus 1940 door de CRO in overleg met de maatschappijen die wel over een deel van hun activa konden beschikken, de *Centrale voor Herverzekering van Levensverzekering Risico's* opgericht. Gezien de korte periode waarin er in Indië premies waren geïnd, en gelet op het beperkte kapitaal van de Centrale, moesten er bij het doen van uitkeringen prioriteiten worden gesteld. Een van de uitgangspunten was dat getracht werd uitkeringen bij overlijden geheel te voldoen. Al lopende lijfrente-uitkeringen van verweesde maatschappijen werden echter niet voortgezet. De premies waarop deze waren gebaseerd, bevonden zich immers in het bezette Nederland. Hiermee trad voor een klein deel van de polishouders een eerste probleem op.

Na de Nederlandse oorlogsverklaring aan Japan in december 1941 ontstonden er in Indië opnieuw problemen, ditmaal op het punt van de dekking van het zogenaamde actief oorlogsrisico. Veel burgers werden gemilitariseerd en liepen het risico om door krijgshandelingen om het leven te komen. Dit actief oorlogsrisico was bij de meeste levensverzekeringsmaatschappijen niet verzekerd. Deze situatie leverde opnieuw onrust op, zodanig dat de IVK een regeling

trof, de *Indische Oorlogsriscoregeling* (IOR). Volgens die regeling werden alle bestaande, per maatschappij sterk verschillende, bepalingen met betrekking tot de dekking van oorlogsriscico (passief en actief) buiten werking gesteld. Vanaf 8 december 1941 zou op alle overeenkomsten van levensverzekeringen met overlijdensrisico die behoorden tot de Indische portefeuilles van de betrokken maatschappijen het oorlogsriscico in de meest uitgebreide vorm (dus actief en passief oorlogsriscico) gedekt zijn. Voor de dekking van de extra kosten die de maatschappijen hierdoor moesten maken, zou na afloop van de Tweede Wereldoorlog een korting op de uit te betalen verzekerde bedragen dienen. De IVK bepaalde dat verzekerden na de Tweede Wereldoorlog hun tegoeden uitbetaald zouden krijgen in vijf jaarlijkse paymenten (uitbetalingen) van 20%. Het laatste payment zou pas worden uitbetaald als het kortingspercentage was vastgesteld. Die korting zou dan op de laatste 20% in mindering worden gebracht.

Van 9 maart 1942 tot 15 augustus 1945

De Japanse bezettingsmacht legde het levensverzekeringsbedrijf geheel stil, maar liquideerde dit niet. De Japanse autoriteiten konden het niet eens worden over de wijze waarop een eventuele liquidatie moest worden aangepakt. Omdat het levensverzekeringswezen stil lag en verreweg de meeste polishouders waren geïnterneerd, werden er door de maatschappijen geen uitkeringen gedaan en konden polishouders geen premie betalen. Door internering, dwangarbeid en oorlogshandelingen trad er grote sterfte op onder de polishouders. Iedere polishouder werd geconfronteerd met een premieachterstand.

Van augustus 1945 tot 1958

Na de Japanse capitulatie konden de levensverzekeringsmaatschappijen de draad niet direct weer oppakken. Polishouders konden de premiebetaling niet hervatten en kregen ook geen tegoeden uitgekeerd vanwege het stringente monetaire en financieel beleid van de Indische regering. De Bevrozingsordonnantie was van kracht, en daardoor was het verboden premiebetalingen en uitkeringen te verrichten. Vanaf eind januari 1947 werd dat enigszins versoepeld en was het mogelijk premiebetaling te hervatten uit geblokkeerde tegoeden en bepaalde opvorderbare uitkeringen, zoals die op lijfrenten, te ontvangen op geblokkeerde rekeningen. Op enkele uitzonderingen na bleken de administraties de Japanse bezetting goed te zijn doorgekomen, het ordenen van de gegevens vergde wel veel werk. Ook bestond er bij sommige maatschappijen onduidelijkheid over het lot van hun cliënten. In 1946 werd er een algehele meldingsplicht voor polishouders van kracht zodat de maatschappijen inzicht konden verkrijgen in hun cliëntenbestand. Soms bleef het desalniettemin onduidelijk wat er met een polishouder was gebeurd. Zij werden vermist, bevonden zich in Republikeins gebied, waren overleden of er ontbrak een wettelijk bewijs van overlijden.

De polishouders kregen te maken met de uitvoering van de voor de Japanse bezetting door de IVK uitgevaardigde Indische oorlogsriscoregeling. De maatschappijen betaalden uit in vijf jaarlijkse termijnen, op de laatste termijn werd een korting ingehouden. Het voordeel van verzekering van actief oorlogsriscico stond tegenover het nadeel van uitbetaling in vijf jaarlijkse termijnen met een aanvankelijk onzeker kortingspercentage. In 1949 werd via de kortingsordonnantie de korting vastgesteld volgens een glijdende schaal. Niet alle maatschappijen

voerden deze regeling echter consequent uit als gevolg van onduidelijkheid over de wettelijke basis van de IOR. Maatschappijen met een grote Indische portefeuille hielden zich over het algemeen wel aan de IOR, die met een kleine portefeuille over het algemeen niet. Het onderzoek bevestigt dat de Nederlandse en Indische maatschappijen het actief oorlogsrisico geheel of gedeeltelijk hebben gedekt. Dit in tegenstelling tot twee Canadese maatschappijen die zich strikt aan de polisvoorwaarden hielden en geen actief oorlogsrisicodekking boden. Tussen 1954 en 1959 stopten de maatschappijen met het inhouden van kortingen die voortvloeiden uit de IOR.

Polishouders konden ook te maken krijgen met royement wegens achterstallige premies, hetgeen een direct gevolg was van de Japanse bezetting. De meeste maatschappijen gingen niet zonder overleg met de desbetreffende polishouder of nabestaanden over tot royement. Zij waren zich bewust van de uitzonderlijke situatie en hanteerden het principe van overmacht bij de polishouders. Het was mogelijk om een betalingsregeling te treffen met de maatschappij om de premieachterstand aan te zuiveren. Wanneer een dergelijke regeling niet tot stand kwam konden de maatschappijen tot royement overgaan. De Canadese levensverzekeringsmaatschappijen troffen geen betalingsregelingen met hun polishouders. Het rechtsherstel rond deze royementen via de Indische Raad voor het Rechtsherstel was een schimmig juridisch steekspel. Juridische kwesties hierover werden tot ver in de jaren vijftig uitgevochten. De Nederlandse rechter achtte zich niet altijd bevoegd en de Indonesische rechter (rechtsoptvolger van de Indische na december 1949) kwam soms tot een voor de polishouders ongunstige uitspraak. Herstel van tijdens de Japanse bezetting door premieachterstand gerooyeerde polissen werd vanaf 1949 ook mogelijk via de Rehabilitatieregeling, een schadevergoeding van Nederlandse overheid voor oorlogsslachtoffers. De uitvoering van deze regeling liep echter vertraging op door weigering van de Indonesische regering een vervolg te geven aan de betaling van deze schadevergoeding. De Nederlandse regering nam die betalingsverplichting tenslotte over in 1954. Cijfers over hoeveel polishouders en nabestaanden van de mogelijkheid hebben kunnen profiteren om via de Rehabilitatieregeling polissen te herstellen zijn niet aangetroffen.

Naast bovengenoemde problemen kregen polishouders in Indonesië vanaf 1950 te maken met dezelfde problemen waarmee de particuliere tegoedhouders bij de banken werden geconfronteerd.

De drie sub-vragen van dit onderzoek kunnen als volgt worden beantwoord:

a. Met welke problemen zijn de particuliere tegoedhouders geconfronteerd?

1940-1942

- Verbreking van de verbindingen met het moederland na de Duitse inval maakte dat de activa van een deel van de levensverzekeringsmaatschappijen onbereikbaar waren geworden. Deze maatschappijen stopten met uitkeringen op lopende lijfrenten.

1942-1945

- Tijdens de Japanse bezetting waren uitkeringen niet opvorderbaar.

1945-1958

- Na de oorlog kon men niet vrij over levensverzekeringstegoeden beschikken als gevolg van 1) de Bevriezingsordonnantie, 2) de krapgeldpolitiek en 3) het deviezenregime.
- Polishouders toonden soms onbegrip ten aanzien van het nut en de uitvoering van de IOR na de Japanse capitulatie. Ze voelden zich ten onrechte gekort.
- Nabestaanden van overleden polishouders kregen niet uitgekeerd omdat de verzekeringnemer was geroyeerd omdat premies niet of onvoldoende waren aangezuiverd.
- De Nederlandse herstelrechter ging in een aantal gevallen niet over tot herstel van polissen omdat hij zich niet bevoegd achtte uitspraak te doen over polissen die onder de Indische rechtsfeer vielen.

b. Wat was het beleid van de levensverzekeringsmaatschappijen ten aanzien van de particuliere tegoedhouders? In hoeverre konden deze financiële instellingen onder verschillende politieke regimes de belangen van hun cliënten behartigen? Welke maatregelen hebben zij genomen?

Van een algemeen beleid was geen sprake. Polishouders zijn na de Tweede Wereldoorlog door de maatschappijen beter behandeld dan ze op basis van de polisvoorwaarden mochten verwachten. Dit komt door de IOR-maatregel van de Indische overheid en de mogelijkheid tot rechtsherstel van verzekeringen die volgens de polisvoorwaarden geroyeerd waren. Na de Tweede Wereldoorlog zijn niet alle polishouders op dezelfde manier behandeld. Dit verschilde per maatschappij. Dat was mogelijk omdat de IOR voor Indische polissen pas eind 1949 wettelijk werd geregeld en omdat de IOR voor Nederlandse polissen nooit in een wet is vastgelegd. Ook de regelgeving voor het in stand houden van polissen die volgens polisvoorwaarden wegens premieachterstand geroyeerd hadden dienen te worden was gebrekkig. Aanvankelijk ontbrak deze zelfs geheel. De houding van de maatschappijen ten aanzien van het actief oorlogsrisico en het herstel van polissen kan over de gehele linie als coulant beschouwd worden. De maatschappijen weken af van hun polisvoorwaarden terwijl ze daar juridisch niet verplicht toe waren. Een uitzondering op deze conclusie vormen de twee Canadese maatschappijen.

c. Wat was de rol van de overheid in het al dan niet beschermen van de belangen van de particuliere tegoedhouders of de financiële instellingen, met name via rechtsherstel? Wat was of waren de gevolgen van het overheidsbeleid voor particuliere tegoedhouders?

De rol van de verschillende overheden en overheidsinstanties is eveneens niet eenduidig. De IVK trachtte als overheidsinstantie evenwicht te zoeken tussen de bescherming van de belangen van polishouders en die van de maatschappijen. Het staat vast dat polishouders en hun nabestaanden over het algemeen konden rekenen op steun van de IVK. De IVK werd belemmerd door het gegeven van gescheiden rechtssferen tussen Nederland en Nederlands-Indië, hetgeen is gebleken uit de afhandeling van de IOR. De snelle afkondiging van de IOR op 8 december 1941 toont aan dat de Nederlands-Indische overheid anticipeerde op de naderende oorlog in de Pacific. Diezelfde overheid heeft hiervoor echter geen sluitende wetgeving opgesteld. Toch verwachtte de overheid dat de verzekeringsmaatschappijen de IOR uitvoer-

den. Het was de taak van de IVK om de maatschappijen zover te krijgen. De IVK is hierin redelijk geslaagd. Als de IOR niet was afgekondigd, dan had de situatie er voor het overgrote deel van de polishouders ongunstiger uitgezien. Dit is af te leiden uit de wijze waarop de Canadese maatschappijen hun polishouders hebben behandeld.

Wat royementen betreft had de IVK geen juridische mogelijkheden om maatschappijen te dwingen polissen te herstellen. De Raad voor het Rechtsherstel bood die mogelijkheid later wel, toch bracht dit niet altijd het herstel waarop polishouders hadden gehoopt. Een kleine groep polishouders bleef overigens gedupeerd, omdat de twee Canadese maatschappijen zich niet aan het Nederlandse of Indische recht gebonden voelden. De door de Nederlandse overheid ingestelde Rehabilitatieregeling bood de mogelijkheid om tijdens de Japanse bezetting ontstane premieachterstand aan te zuiveren. Hierdoor konden royementen alsnog worden afgewend.

Eindconclusie

De resultaten van het onderzoek, waartoe de Begeleidingscommissie Indische Tegoeden door de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport werd ingesteld, leiden tot de conclusie dat de Tweede Wereldoorlog en de Japanse bezetting van Nederlands-Indië niet tot gevolg hebben gehad dat banktegoeden en levensverzekeringen van Nederlanders in Nederlands-Indië zijn aangetast. Na de oorlog zijn de rechten van bankcliënten en polishouders vrijwel onverminderd gehandhaafd gebleven.

Het is echter ook duidelijk geworden dat opeenvolgende maatregelen van diverse overheden na 1945 op het gebied van geldcirculatie en deviezenbeheer tegoedhouders veel problemen hebben gegeven. Het daardoor niet of in mindere mate beschikbaar komen van gelden bij banken en levensverzekeringsmaatschappijen, heeft voor menig Nederlander geleid tot teleurstelling na terugkeer in Nederland of na emigratie naar andere landen. Rechtsherstel en de Rehabilitatieregeling hebben deze situatie enigszins kunnen verzachten, maar niet in alle gevallen kunnen opvangen.

Afkortingen

ARA	Algemeen Rijksarchief
ARI	Afdeling Rehabilitatie Indische Oorlogsslachtoffers (Ministerie van Buitenlandse Zaken)
AVB	Algemeene Volkscredietbank
BBD	Bank Bumi Daya (ex NIHB)
BDN	Bank Dagang Negara (ex NIEM)
Bank Exim	Bank Ekspor Impor (ex NHM)
BEGO	Bond van Ex-gedetineerden en Grepatrieerden van Overzee
BI	Bank Indonesia (ex DJB)
BuZa	Ministerie van Buitenlandse Zaken
CAB	Commissie Achterstallige Betalingen
CRO	Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd
DC	Deviezen Certificaten
DIVI	Deviezeninstituut voor Indonesië
DJB	De Javasche Bank
DNB	De Nederlandsche Bank
EZ	Ministerie van Economische Zaken
FEAC	Far Eastern Advisory Commission
FEC	Far Eastern Commission
Federabo	Federatie van Verenigingen van Bergcultuurondernemingen
Fin	Ministerie van Financiën
gurni	guldenrekening niet-ingezetene
Indover	Indonesische Overzeebank
Istbl	Indisch Staatsblad of Staatsblad van Nederlandsch-Indië
IOR	Indische Oorlogsrisicoregeling
IVK	Indische Verzekeringskamer
IZ	Afdeling Indische Zaken, Ministerie van Economische Zaken
JC	Javasche Courant
KB	Koninklijk Besluit
KDV	Kantoor Deviezenvergunningen (van de Nederlandsche Bank)
KNIL	Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger
KPM	Koninklijke Paketvaart Maatschappij
LAAPLN	Lembaga Alat-Alat Pembajaran Luar Negeri (ex DIVI)
MOIT	Meldpunt Onderzoek Indische Tegoeden, Ministerie VWS
NBI	Nederlands(ch) Beheersinstituut
NEFIS	Netherlands Forces Intelligence Service
NEI	Netherlands East-Indies

NHB	Nationale Handelsbank (ex NIHB)
NHM	Nederlandsche Handel-Maatschappij
NI	Netherlands Indies, Nederlandsch-Indië
NIBEG	Nederlands-Indische Bond van Ex-krijgsgevangenen en Geïnterneerden en Gerepatrieerden
NIBI	Nederlandsch-Indisch Beheersinstituut
NICA	Netherlands-Indies Civil Administration
NIcrt	Nederlandsch-Indisch courant (Nederlandsch-Indische gulden)
NIDF	Nederlandsch-Indisch Deviezenfonds
NIDI	Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut (tot november 1948, daarna DIVI)
NIEM	Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij
NIHB	Nederlandsch-Indische Handelsbank
NIOD	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
NITM	Nederlandsch-Indische Trustmaatschappij
NKK	Nanpo Kaihatsu Kinko
NTM	Nationale Trustmaatschappij
NVBL	Nederlandse Vereniging ter Bevordering van het Levensverzekeringswezen, na 1960 NVL
NVK	Nederlandse Verzekeringskamer
NVL	Nederlandse Vereniging Levensverzekeraarswezen
OG	Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen
OHR	Ordonnantie Herstel Rechtsverkeer
ori	oeang Repoeblik Indonesia
PO(W)	Prisoners of War
PSNI	Postspaarbank in Nederlandsch-Indië
PU	Pengaturan Umum (Algemene maatregel)
PUMUPH	Panitia Untuk Menjelesaikan Urusan Pemulihan Hak
RI	Republik Indonesia
RIOD	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
Rp	rupiah
RPS	Rijkspostspaarbank
RTC	Ronde Tafel Conferentie
rurni	rupiahrekening niet-ingezetene
rurni-M	rupiahrekening niet-ingezetene modal (kapitaalsrekening)
rurni-P	rupiahrekening niet-ingezetene penghasilan (inkomstenrekening)
RvR	Raad voor het Rechtsherstel
SCAP	Supreme Commander for the Allied Powers in the Pacific
Stbl	Staatsblad
Stcrt	Staatscourant
uri	uang Republik Indonesia
UU	Undang-undang (Wet)
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
YSB	Yokohama Specie Bank

Geraadpleegde archieven

Alblasserdam	(Fortis) Mees Pierson: Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij 1937-1952
Amsterdam	Gemeentearchief, PA 893 archief Amsterdamsche Maatschappij van Levensverzekeringen Amstleven 1897-1956 ABN-AMRO Bank, concernarchief: Nederlandsche Handel-Maatschappij en Nederlandsch-Indische Handelsbank De Nederlandsche Bank (ADNB), o.a. archieven Kantoor Deviezen Vergunningen ING-groep Concernarchief: archieven Rijkspostspaarbank, Nationale Levensverzekeringsbank, NV Levensverzekering-maatschappij "De Nederlanden van 1845" Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis: collectie H. Aa Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD): algemeen, collectie K.A. de Weerd, collectie A.P.M. Audresch, Indische collectie Nederlandse Vereniging van Banken, Nederlandse Bankiersvereniging 1949-1989 en Amsterdamsche Bankiersvereening 1916-heden
Den Haag	Algemeen Rijksarchief: 2.02.05.01 en 2.02.05.02 Raad van Ministers 1823-1973, Raad van Ministers van het Koninkrijk 1955-1973 2.06.10 Ministerie van Economische Zaken, archief Directoraat-Generaal Buitenlandse Economische betrekkingen 2.06.052 Ministerie van Economische Zaken, archief wnd. Directeur Indische Zaken 2.06.87 Ministerie van Economische Zaken, centraal archief 1906-1975 2.09.48 Ministerie van Justitie, archief Raad voor Rechtsherstel

- 2.09.49 Ministerie van Justitie, archief Nederlands Beheersinstituut
- 2.10.14.02 Ministerie van Koloniën, archief Algemeene Secretarie II 1942-1950
- 2.10.14.03 Ministerie van Koloniën, archief Algemeene Secretarie III, Japanse Zaken
- 2.10.17 Ministerie van Koloniën, archief Procureur-generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1945-1949
- 2.10.36.04 Ministerie van Koloniën, Openbaar verbaal archief 1945-1952
- 2.10.36.052 Ministerie van Koloniën, Geheim verbaal archief 1945-1957
- 2.10.36.14 Ministerie van Koloniën, archief Bannier
- 2.10.36.15 Ministerie van Koloniën, Indisch archief 1945-1949
- 2.10.37.02 Ministerie van Koloniën, archief Netherlands Forces Intelligence Service NEFIS
- 2.10.45 Ministerie van Koloniën, archief Ministerie van Koloniën Londen 1940-1946
- 2.10.49 Ministerie van Koloniën, Commissariaat voor Indische Zaken
- 2.10.54 Ministerie van Koloniën, dossierarchief 1945-1963
- 2.16.79 Ministerie van Verkeer en Waterstaat, archieven Rijkspostspaarbank 1881-1985 en Postcheque- en Girodienst 1917-1985
- 2.20.01 Archief Nederlandsche Handel-Maatschappij 1784-1994
- 2.20.02.01 Ondernemersraad voor Indonesië 1921-1968
- 2.20.03 Archief Nederlandsch-Indische Handelsbank, Nationale Handelsbank 1863-1967
- 2.20.04 Archief Koloniale Bank, Cultuurbank 1881-1973
- 2.20.37.04 Archief Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij, Nedesco 1859-1975
- 2.20.50 Archief Federatie van Verenigingen van Bergcultuurondernemingen 1935-1969
- 2.21.278 Archief L.G.M. Jaquet, 1936-1989

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Ministerie van Financiën

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Ministerie van Justitie, IVK-archief

- Aegon, archieven Nillmij, Olveh van 1879
- Verbond van Verzekeraars, archief Joodse en Indische polissen
- Jakarta Arsip Nasional, archief Algemeene Secretarie van de Nederlands-Indische regering en de daarbij gedeponeerde archieven 1942-1950, I
- Bank Indonesia, archief De Javasche Bank
- Bank Mandiri (ex Exim), archief Factorij Nederlandsche Handel-Maatschappij
- Leusden Levob, archief NV Levensverzekeringsmaatschappij Ons Belang
- Tokio Ministry of Finance
- Defence Agency
- Ministry of Foreign Affairs:
- E.2.3.2.5-10 Relations with foreign banks, Dutch territories
- E.2.3.2.4-6 Yokohama Specie Bank
- E.2.3.2.4-9 Bank of Taiwan
- E.2.2.1.3-7 Nanpo Kaihatsu Kinko research materials

Archiefgidsen, bronnenpublicaties en naslagwerken

- Bussy, J.H. de, *Handboek voor cultuur- en handelondernemingen in Nederlandsch-Indië* (Amsterdam 1939).
- Campfens, M., *De Nederlandse archieven van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis* (Amsterdam 1989).
- Dehing, P.D.M. en J.J. Seegers, *Katalogus van de kollekties van gedenkboeken van ondernemingen en organisaties in de economisch-historische bibliotheek* (Amsterdam 1988).
- Doorn, M. van, *Bouwstoffen voor de sociaal-economische geschiedenis van Indonesie van ca. 1800 tot 1940: een beschrijvende bibliografie. Deel 2. De Indische Gids, 1879-1941* (Amsterdam 1979).
- Gales, B.P.A. en J.L.J.M. van Gerwen, *Sporen van leven en schade. Een geschiedenis en bronnenoverzicht van het Nederlands verzekeringswezen* (Amsterdam 1988).
- Gelder, E. van, *De Japansche Regeering, haar papieren betaalmiddelen uitgegeven in Nederlandsch-Indië 1942-1945* (Heerlen 1986).
- Graaf, T. de, en H.J.M. Winkelman, *Bancair-historische gids. Archievenoverzicht 1998* (Amsterdam 1998).
- Handjana, S., A.S. Sumana, M. Handjana, *Katalog Uang Kertas Inonesia 1782 – 1996* (Jakarta 1996).
- Henley, D., *Sources for Indonesian economic history in Jakarta* (Leiden 1996, ongepubl.).
- Jaquet, F.G.P., *Sources of the History of Asia and Oceania in the Netherlands. Part II: Sources 1796-1949* (München/New York 1983).
- Kemp, H.C., *Annotated bibliography of bibliographies on Indonesia* (Leiden 1990).
- Kraus, C.L., en C. Mishler, *1999 Standard Catalogue of World Coins* (Iola 1998).

Lo Khing Kiong e.a., *Katalog Uang Kertas Nusantara edisi 1995* (Surabaya 1995).

Mevius, J., *Catalogue of paper money of the V.O.C., Netherlands East Indies and Indonesia from 1782 to 1981* (Vriezenveen 1981).

(NEHA) *Historische bedrijfsarchieven. Bankwezen. Een geschiedenis en bronnenoverzicht* (Amsterdam 1992).

Pier, E., en E. Somers, *Archieven van de Tweede Wereldoorlog. Nederland en Nederlands-Indië* (Amsterdam 1994).

Regeringsalmanak van Nederlandsch-Indië 1941-1942.

Schie, A.J. van, *Inventaris van de archieven van het Hoofdkantoor van het Nederlands Beheersinstituut 1945-1967* (Winschoten 1996).

Schie, A.J. van, *Inventaris van de archieven van de Raad voor het Rechtsherstel* (Winschoten 1997).

Seegers, J.J., *Bronnenoverzicht voor de geschiedenis van Nederlandse ondernemingen in Nederlands-Indië tot 1958* (Amsterdam 1992, ongepubl.).

Telkamp, G.J., *Bouwstoffen voor de sociaal-economische geschiedenis van Indonesië van ca. 1800 tot 1940; een beschrijvende bibliografie. Deel 1: Koloniale Studiën, 1916-1941; Koloniaal Tijdschrift 1912-1941* (Amsterdam 1977).

Wal, S.L. van der (Vanaf deel 10: P.J. Drooglever en M.J.B. Schouten), *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*, 20 delen (Den Haag 1971-1996).

Literatuur

- Al, J., *Ambarawa, Bandoengan en de Belg refuge: mythe en werkelijkheid over twee Japanse kampen* (Rotterdam 1994).
- Allen, G.C., en A.G. Donnithorne, *Western Enterprise in Indonesia and Malaya* (Londen 1962).
- Aziz, M.A., *Japan's colonialism and Indonesia* (Den Haag 1955).
- Banyai, R.A., *Money and banking in China and Southeast Asia during the Japanese military occupation 1937-1945* (Taipei 1974).
- Baudet, H., en M. Fennema, *Het Nederlands belang bij Indië* (Utrecht/Antwerpen 1983).
- Benda, H.J., J.J.K. Irikura en Koichi Kishi (red.) *Japanese military administration in Indonesia. Selected documents* (New Haven 1965).
- Boegheim, L.M.J., 'De aanmuntingen voor de Nederlandse koloniën gedurende de Tweede Wereldoorlog in de U.S.A.', *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 80* (Amsterdam 1993) blz. 191-261.
- Boegheim, L.M.J., 'De Japanse muntenroof in Nederlandsch-Indië gedurende de Tweede Wereldoorlog', *De Beeldenaar* 19 (1995) blz. 497-506.
- Bom, A.M., 'Het Nederlandsch-Indische Bankwezen sedert Augustus 1945', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 215-217.
- Bom, A.M., 'Recente monetaire ontwikkelingen', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 298-299.
- Broeker, E.J.A., J. Roetman, J. van de Vrugt, *Gedenkboek Levob-groep 1910-1985* (Amersfoort 1984).
- Brugmans, I.J. (ed.), *Nederlandsch-Indië onder de Japanse bezetting. Gegevens en documenten over de jaren 1942-1945* (Franeker z.j.).

Bijl, D., 'Het Indische bedrijf na mei 1940' *De Verzekeringsbode* 65 (1946) 5, blz. 17-79.

Bijl, D., 'De Overheid en het Levensverzekeringsbedrijf', *Economisch Weekblad voor Indonesië* 13 (1947) blz. 790-793.

(Centrale voor herverzekering van levensverzekering-risico's) *Wat de Centrale voor U doet* (Batavia 1940).

Charlesworth, H.K., *A banking system in transition, the origin, concept and growth of the Indonesian banking system* (Jakarta 1959).

Checkland, O., S. Nishimura en N. Tamaki, *Pacific banking, 1859-1959, East meets West* (Houndsmill 1994).

Crena de Iongh, D., 'Het Nederlandsch-Indische Deviezeninstituut', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 10 (1941) blz. 721-723.

Dickson, P.G.M., *The Sun Insurance Office 1710-1960; the history of two and a half centuries of British Insurance* (Londen 1960).

Eck, D. van, *Juridische aspecten van geld met name in het vroegere Nederlands-Indië* (Deventer 1970).

Elias, W.H.J., 'Bij en om de Muntzuiveringsmaatregelen', *Maandblad voor Financiën*, 1950, blz. 90-96.

Emery, R.F., *The financial institutions of Southeast Asia, a country-by-country study* (New York 1970).

Fasseur, C., 'Hoeksteen en stuikelblok. Rassenonderscheid en overheidsbeleid in Nederlands-Indië', in: C. Fasseur, *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen* (Amsterdam 1995).

Frankfurter, A., *In klinkende munt: herinneringen van een bankier* (Amsterdam 1961).

Gales, B.P.A., *Werken aan zekerheid. Een terugblik over de schouder van Aegon op twee eeuwen verzekeringsgeschiedenis* (Den Haag 1986).

Geld(t) voor overzee. Institutioneel onderzoek naar overzeese pensioenen en eenmalige uitkeringen aan Indische oorlogsslachtoffers, Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn (PIVOT) 34 (Den Haag 1996).

Gouka, K., *Tabé, Bébé: verhalen rond een jong Controleur Binnenlands Bestuur uit de tijd dat Indië Indonesië werd* (Laren 1996).

Graaf, T., Joh. de Vries en W. Vroom (red.), *Wereldwijd bankieren ABN AMRO 1824-1999* (Amsterdam 1999).

Haccoû, J.F., 'De geldsanering in Indonesië', *Economische Statistische Berichten* 36 (1951) blz. 107-109.

Haccoû J.F., 'Financiële sanering in Indonesië (I)', *Economische Statistische Berichten* 36 (1951) blz. 264-267.

Haccoû, J.F., 'Financiële sanering in Indonesië (II)', *Economische Statistische Berichten* 36 (1951) blz. 287-291.

Heckman, H.P., *Verslag van de Commissie Achterstallige Betalingen, ingesteld bij besluit van de Staatssecretaris voor Uniezaken en Overzeese Rijksdelen dd. 4 december 1951* (Den Haag 1952).

Heisakikan to sono tokushu-seisan [Closed institutions and their special liquidation] (Tokio 1954).

Horn, N.A. van, 'Het goud van De Javasche Bank. Op zoek naar het Indische El Dorado', *De Florijn* (1997). februari, blz. 23-24.

Hulshof Pol, D.J., 'De geld- en credietrestrictiepolitiek in Indonesië', *Economisch Statistische Berichten* 33 (1948) blz. 248-250.

Jaquet, L.G.M., *Aflossing van de wacht. Bestuurlijke en politieke ervaringen in de nadagen van Nederlandsch Indië* (Rotterdam 1978).

Jong, D. de, *De spaarbank te Semarang Indonesië opgericht in 1853. Gedenkboek 1853-1953* (Semarang 1953).

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog: Nederlands-Indië* Deel 11 (Leiden 1985).

King, F.H.H., *The Hongkong Bank period of development and nationalism 1951-1984, Volume IV of the History of the Hongkong & Shanghai Banking Corporation* (Cambridge 1991).

Korthals Altes, W.F., *De betalingsbalans van Nederlandsch-Indië 1822-1939* (Rotterdam 1986).

Kratoska, P.H., *The Japanese occupation of Malaya 1941-1945, a social and economic history* (Londen 1998).

- Manschot, H.J., 'Het Bankwezen in den bezettingstijd', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 17-18, 21.
- Manschot, H.J., 'Het geld- en credietwezen in Nederlandsch-Indië in de bezettingsjaren 1942-1945' (I), *Economisch Statistische Berichten* 31(1946) blz. 196-200.
- Manschot, H.J., 'Het geld- en credietwezen in Nederlandsch-Indië in de bezettingsjaren 1942-1945' (II), *Economisch Statistische Berichten* 31 (1946) blz. 213-215.
- Manschot, H.J., 'De geldzuivering in Indonesië', *Economische Statistische Berichten* 36 (1951), blz. 268-272.
- Marle, A. van, 'De groep der Europeanen in Nederlands-Indië. Iets over ontstaan en groei', *Indonesië* 5 (1951-1952) blz. 97-122 en blz. 314-342.
- Meijer, H., *Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Utrecht 1994).
- Muller, F.J., 'De voorloopige voorziening in de credietbehoefte na de Japansche bezettingsperiode', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 97-98.
- Muller, F.J., 'De Algemeene Volkscredietbank gedurende en na de Japansche bezetting', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 108- 110.
- Muller, F.J., 'De werkzaamheden van het Departement van Financiën', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 206-215.
- (NHM) *De Indonesische deviezen- en geldbepalingen 21 maart 1950* (Amsterdam 1950).
- Noord Sumatra in Oorlogstijd. Oorspronkelijke dagboeken uit interneringskampen chronologisch samengevoegd* AEK PAMINKE III, 10 maart – 31 december 1943 (Makkum 1989) en 1 januari 1943 – 31 december 1943 (Makkum 1991).
- Oey Beng To, *Sejarah kebijakan moneter Indonesia. Jilid I* (Jakarta 1991).
- Oppenoorth, H., 'Monetaire maatregelen: De Bevriezingsordonnantie', *Economisch Weekblad voor Indonesië* 14 (1948) blz. 296.
- Poelgeest, L. van, *Nederland en het Tribunaal van Tokio* (Arnhem 1989).
- Poelgeest, L. van, *Japanse besognes. Nederland en Japan 1945-1975* (Den Haag 1999).

- Post, P. en E. Touwen Bouwsma (red.), *Japan, Indonesia and the war. Myths and realities* (Leiden 1996).
- (Raad van het Rechtsherstel) *Jurisprudentie rechtsherstel/Raad van het Rechtsherstel in Indonesië* (Batavia 1949).
- Rempt, D.P., 'Het levensverzekeringsbedrijf in Nederlandsch-Indië van 16 mei 1940 tot 8 maart 1942', *De Verzekeringsbode* 65 (1946) blz. 89-91.
- Rinzema, W., *Dit was uw Tjideng. Aspecten van de vertraagde afwikkeling van Japanse interneringskampen in Batavia met het Tjidengkamp als casus* (Utrecht 1991).
- (Rijksvoorlichtingsdienst) 'De deviezenmaatregelen in Indonesië', *Persoverzicht Afdeling Documentatie ed. Doc. Regeringsvoorlichtingsdienst 124* (1950) blz. 14-19.
- Sato, S., *War, nationalism and peasants: Java under the Japanese occupation, 1942-1945* (St. Leonards 1994).
- Scheffer, C.F., *Het bankwezen in Indonesië sedert het uitbreken van de tweede wereldoorlog* (Den Bosch 1951).
- Scheffer, C.F., *Enige aspecten van de verhouding tussen de staat en het algemeen bankwezen* (Djakarta 1953).
- Scheffer, C.F., *Financiële instellingen* (Djakarta 1954).
- Scheffer, C.F., 'Het bankwezen in Indonesië na 1951', *Maandschrift Economie* 41 (1977) blz. 307-318.
- Schelven, C.M.E. van, 'De betalingsregeling Nederland-Indonesië', *Economisch Weekblad voor Indonesië* 13 (1947) blz. 753.
- Schmit, L. Th., *Rural credit between subsidy and market. Adjustment of the village units of Bank Rakyat Indonesia in sociological perspective* (Leiden 1991).
- Schoevers, A.M., 'Import- en detailzaken tijdens de bezetting', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 245-246.
- Seagrave, S., *The Yamato Dynasty. The secret history of Japan's Imperial family* (Londen 1999).
- Shibata, Y., 'The monetary politics under the Japanese administration', in: P. Post en E. Touwen-Bouwsma (red.), *Japan, Indonesia and the war. Myths and realities* (Leiden 1996), blz. 177-202.

Showa zaisei-shi [The financial history of the Showa period] Vol. 13: Kokusai-kinyu, kokusai-boeki [International finance and international trade] (Tokio 1963).

Siethoff, J.G.A. ten, 'De taak der Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 10 (1941) blz. 204-206.

Siethoff, J.G.A. ten, 'Rechtsverkeer in Oorlogstijd', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 10 (1941) blz. 711-714.

Siethoff, J.G.A. ten, 'De Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 377-378.

Sinnighe Damsté, J.S., *Advocaat/soldaat. Oorlogsherinneringen* (Amsterdam 1999).

Sips, A.J.D., *Honderd nationale jaren (1863-1963). Uitgegeven door de Nationale Levensverzekeringsbank* (Rotterdam 1963).

Smith, M.H., 'De functie der banken', *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12 (1946) blz. 50-52.

Spiegelenberg, J.H., 'Huidige situatie en perspectief van het Indische bankwezen', *Economisch Statistische Berichten* 33 (1948) blz. 744-747.

Strik, W. van, 'De Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd', *Koloniaal Tijdschrift* 29 (1940) blz. 528-547.

Stikker, U.D., *Memoires. Herinneringen uit de lange jaren waar ik betrokken was bij de voortdurende Wereldcrisis* (Den Haag 1966).

Taiwan Ginko-shi [The history of Taiwan Bank] (Tokio 1964).

Tervooren, E.P.M., *Statenopvolging en de financiële verplichtingen van Indonesië* (Den Haag 1957).

Tim Penulis LP3ES, *Bank Indonesia dalam kilasan sejarah bangsa* (Jakarta 1995).

Touwen-Bouwsma, E., 'Japanese minority policy. The Eurasians on Java and the dilemma of the ethnic loyalty' in: P. Post en E. Touwen-Bouwsma (red.) *Japan, Indonesia and the war. Myths and realities* (Leiden 1996) blz. 31-50.

Velden, D. van, *De Japanse interneringskampen voor burgers gedurende de Tweede Wereldoorlog* (Groningen 1963).

-
- Voorneman, R.N., *Banjoe Biroe XI. Vrouwenkamp op Java* (Kampen 1995).
- Wilson, D., *Oversea Chinese Banking Corporation Ltd.* (Singapore 1972).
- Winckelmann, F. von, 'Zwijgend inburgeren. Indisch in Nederland', in: W. Willems et al. (red.) *Uit Indië geboren. Vier eeuwen familiegeschiedenis* (Zwolle 1997) blz. 167-182.
- Wiraatmadja, R. (red.) *Banks and financial institutions in Indonesia* (Singapore 1987).
- Yoshida, S., *The Yoshida memoirs. The story of Japan in crisis* (London 1961).
- Zorab, A.A., *De Japansche bezetting van Indonesië en haar volkenrechtelijke zijde* (Leiden 1954).
- Zwitser, H.L., *Mannen van 10 jaar en ouder. De jongenskampen Bangkok en Kedoengdjati 1944-1945* (Franeker 1995).

Periodieken en jaarverslagen

Berita Negara
Economisch Nieuws
Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië/Indonesië
Economisch-Statistische Berichten
Economische Voorlichting
De Economist
Financieel Dagblad
De Florijn
Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal
Handelingen van de Volksraad
Indisch Verslag
Indisch Staatsblad/Staatsblad van Nederlandsch-Indië; Bijblad
Indonesië
Java Gazette
Javasche Courant
Koloniaal Tijdschrift
Koloniaal Verslag
Maandblad der vereeniging van Inspecteurs van Financiën/Maandblad voor
Financiën/Ekonomi dan Keuangan
Na-oorlogse rechtspraak
Bondsmededeelingen N.I.B.E.G./NIBEG-orgaan
Prijscourant voor Effecten
Rechtsherstel
Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden
De Verzekeringsbode

Jaarverslagen (ook van respectievelijke rechtsopvolgers):

Amstleven
Bataviasche Spaarbank
(Indische) Verzekeringskamer te Batavia
(President van) De Javasche Bank en van den Raad van Commissarissen
Levensverzekeringsmaatschappij Arnhem
Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij NV.
Nederlandsch-Indische Handelsbank NV.
Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.
Nillmij
Postspaarbank in Nederlandsch-Indië
Taiwan Bank
Verzekeringskamer Amsterdam
Yokohama Speciebank

Bijlagen

Bijlage A: Toelichting op het geldstelsel in Nederlands-Indië

In deze bijlage wordt aandacht besteed aan de samenstelling en de omloop van het chartale geld (munten, bankbiljetten en muntbiljetten), omdat er begripsverwarring bestaat over de diverse soorten geld die in Nederlands-Indië na 1940 in omloop waren. De verantwoordelijkheid voor het in omloop brengen van munten en muntbiljetten of zilverbons lag bij de Nederlandsch-Indische regering, die voor de bankbiljetten bij de Javasche Bank als emissiebank en die voor het zogenoemde invasiegeld bij de Japanse bezetter.

Volgens de Indische Muntwet van 1912 gold de gulden in Nederlands-Indië als munteenheid. De Nederlands-Indische gulden kon in de praktijk, hoewel theoretisch niet geheel correct, gelijkgesteld worden met de Nederlandse gulden.¹ De pari-overeenkomst van 1926 bestendigde de verhouding van 1:1. Met andere woorden: één Nederlandse gulden werd in waarde gelijkgesteld aan één Nederlandsch-Indische gulden. Er waren vrijwel geen problemen met betrekking tot transfer tussen beide Rijksdelen tot 10 mei 1940, ook niet na de veelbesproken devaluaties van 1936. In 1936 waren beide munten met hetzelfde percentage ten opzichte van andere valuta feitelijk gedevalueerd. Men kan spreken van een volledige pariteitsverhouding tot 10 mei 1940. Leningen ten laste van Indië werden regelmatig à pari (dus voor het volle pond) betaalbaar gesteld in Nederland en Indië, onder garantie van het Koninkrijk der Nederlanden. Als een staatslening ook in Nederland betaalbaar was gesteld, kon men ook in Nederland uitbetaling in guldens krijgen. Na mei 1940 veranderde de situatie. Door deviezenmaatregelen, zowel in Indië als in Nederland, kwamen beide guldens in de praktijk los te staan. Vanaf mei 1940 was de verplichte aflossing op Indische Staatsleningen tijdelijk opgeschort. Indië beschouwde vanaf 11 mei 1940 Nederland als buitenland. De koers van de Indische gulden ten opzichte van de Nederlandse gulden steeg. Vanaf 10 mei 1940 tot 14 juni 1940 was de koers voor de overmaking van gelden: één Indische gulden was f 1,27 waard. Na 14 juni 1940 werd de aloude parikoers (1=1) hersteld. Op 21 oktober 1943

¹ Op deze kwestie wordt uitgebreid ingegaan door D. van Eck, *Juridische aspecten van geld met name in het vroegere Nederlands-Indië* (Deventer 1970). Tussen oktober 1943 en 7 maart 1946 was er enig verschil in waarde tussen beide guldens. Tegenover het Britse pond noteerde de Indische gulden f 7,60 terwijl de Nederlandse gulden f 10,69 noteerde. In de praktijk betekende dit dat de Indische gulden f 1,40 'waard' was, uitgedrukt in Nederlandse valuta. Op 7 maart 1946 echter depreciëerde de Indische gulden en kreeg deze munt dezelfde waarde tegenover het Britse pond als de Nederlandse gulden.

deprecieerde de Nederlandse gulden tegenover het Britse pond, de Indische gulden volgde deze depreciatie niet. Tussen 21 oktober 1943 en 7 maart 1946 was de Indische gulden f 1,40 waard in het (vrijwel onmogelijke) transferverkeer vanuit Indië naar Nederland. Na deze driejarige onderbreking werd de parikoers (één Nederlandse gulden is één Indische gulden) formeel hersteld bij het Nederlands-Indonesisch monetaire akkoord van 9 augustus 1946. Vanaf 7 maart was dit al in de praktijk zo, omdat de Indische gulden op die datum was gedeprimeerd. In september 1949 devalueerden beide munten met een zelfde percentage tegenover de US dollar. Deze maatregel had voor de verhouding tussen beide guldens geen gevolgen.

De wettelijke eenheid in muntstelsel is tot en met de soevereiniteitsoverdracht in 1949 nooit herroepen, maar was in 1942 tijdelijk opgeschort door Nederland toen daar de zilveren munt buiten omloop werd gesteld. De (Nederlandse) Muntwet van 1948 herstelde formeel de eenheid. Sedert 1912 hadden beide Rijksdelen eigen Muntfondsen. De Indische Muntwet-1912 werd pas in 1951 vervangen. Hierbij werden de zilveren munten buiten omloop gesteld. Het muntzilver dat toen werd verkocht, bracht voor het Indonesische Muntfonds f 15,2 miljoen op. In januari 1950 verklaarde de federale regering van Indonesië de rupiah tot munt van het land.

In het eerste gedeelte zal de situatie tussen mei 1940 en maart 1942 worden beschreven. In paragraaf 2 komt de bezettingstijd aan de orde. Er is een onderscheid gemaakt tussen de maatregelen van de Japanners en de werkzaamheden van de Nederlands-Indische regering buiten het Indische grondgebied. De derde paragraaf behandelt de monetaire situatie tussen augustus 1945 en de soevereiniteitsoverdracht in december 1949. In aparte gedeelten wordt gelet op de maatregelen van Nederlands-Indische zijde en van Republikeinse zijde. Deze bijlage sluit af met een overzicht van de monetaire maatregelen in Indonesië na 1949.

1 Periode 1940 - 1942 ²

De rekenenheid in Indië was de gulden. Reeds in 1826 waren er plannen geweest om de naam 'gulden' te vervangen door 'ropy'. Munten geslagen tijdens de regeringsperiode van koning Willem III (1849-1890) vermeldden naast de term 'gulden' ook de term 'roepiah'. Pas tijdens de Japanse bezettingstijd dook de term 'roepiah' officieel op bij het door Japan vervaardigd papiergeld. In 1942 circuleerden in Nederlands-Indië bankbiljetten, uitgegeven

² Gebaseerd op: H.J. Manschot, Geld-, Bank- en Credietwezen in de Bezettingsjaren 1942-1945, in: *Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië* 12(1946) blz. 9-10 en 17-21; Johan Mevius, *Catalogue of paper money of the V.O.C., Netherlands East Indies and Indonesia from 1782 to 1981* (Vriezenveen 1981); Ed. van Gelder, *De Japansche Regeering, haar papieren betaalmiddelen uitgegeven in Nederlandsch-Indië 1942-1945* (Heerlen 1986); L.M.J. Boegheim, De aanmuntingen voor de Nederlandse koloniën gedurende de Tweede Wereldoorlog in de U.S.A., in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 80 (Amsterdam 1993) 191-261; Lo Khing Kiong e.a. *Katalog Uang Kertas Nusantara edisi 1995* (Surabaya 1995); S. Handjana, A.S. Sumana, M. Handjana, *Katalog Uang Kertas Inonesia 1782 - 1996* (Jakarta 1996); C.L. Kraus, C. Mishler *1999 Standard Catalogue of World Coins* (Iola 1998).

door de Javasche Bank, in coupures van f 1000, f 500, f 200, f 100, f 50, f 25, f 10 en f 5. Deze biljetten met voorstellingen van Javaanse dansers waren in omloop gebracht vanaf 1933. Er waren nog bankbiljetten uit de oudere Coen-serie (van 1924) in omloop in dezelfde coupures, en daarnaast in bedragen van f 20, f 30, f 40 en f 300. Daarnaast waren er vanaf 1941 (officieel gedateerd 15 juni 1940) door de regering uitgegeven muntbiljetten of zilverbons in de waarden van f 2,50 en f 1 in omloop. Deze muntbiljetten waren in omloop gebracht omdat zilvergeld werd opgepot en er een tekort aan betaalmiddelen dreigde. De muntbiljetten werden op Java gedrukt, de bankbiljetten van de Javasche Bank kwamen van Joh. Enschede in Haarlem. In maart 1942 was er aan chartaal geld voor f 610 miljoen in omloop (tegen f 360 miljoen in 1940). De bankbiljetten kwamen op voor f 365 miljoen, muntbiljetten f 75 miljoen, zilveren tekenmunt f 93 miljoen en pasmunt f 75 miljoen.³ De muntenomloop bestond uit zilveren rijksdaalders en (halve) guldens als tekenmunt, voorts muntstukken van 25, 10, 5, 2½ en 1 cent.

Overigens gold in Indië de staat van beleg nadat de Duitsers in mei 1940 Nederland hadden bezet. Dit verklaart waarom financiële en monetaire maatregelen door de Legercommandant konden worden genomen.

2 Periode 1942 - 1945

Zelfs in de bezettingsperiode bleef de gulden de rekeneenheid, al werd door de Japanners de term 'roepiah' ingevoerd. In 1943 werd de waarde van de Nederlands-Indische gulden gelijkgesteld aan die van de yen en aan andere munteenheden in door Japan bezet gebied. Men mag niet spreken over de invoering van de yen als wettig betaalmiddel in Indië. Yens werden niet gebruikt in Indië. In sommige stukken wordt gesproken over de circulatie van Military Yen biljetten. Hiermee wordt bedoeld het papiergeld dat de Japanners in Indië in omloop brachten. Hoewel de Japanners uiteindelijk van plan geweest zouden zijn in het gehele bezette gebied yens als volwaardig betaalmiddel in te voeren, is dit plan niet tot uitvoering gekomen. De Japanners brachten in de verschillende bezette gebieden papier in omloop dat luidde in de respectievelijke munteenheden, al waren die munteenheden pro forma gelijkgesteld in waarde aan de Japanse yen.⁴

Juridisch gezien is dit Nanpo-geld, een ongedekte emissie, onwettig betaalmiddel geweest. Volgens de Haagse conventies van 1899 en 1907 (beide door Japan geratificeerd en ondertekend) had de bezetter dit geld nooit mogen uitgeven. De inwisseling na de oorlog had dus achterwege kunnen blijven. Teneinde de bevolking niet te schaden, is de Indische regering tot omwisseling overgegaan tegen een koers van f 1 Nanpo = 3 cent.

³ Algemeen Rijksarchief of ARA, 2.10.36.052, Ministerie van Koloniën, 251, doos 16, geldsanering. In een nota van de Javasche Bank van 17 november 1945 wordt berekend dat tijdens de oorlog uit de kluisen is verdwenen f 84,2 miljoen aan papiergeld en f 16,7 miljoen aan zilveren tekenmunt. In totaal zou via Singapore voor f 19,6 miljoen aan zilveren tekenmunt zijn weggevoerd.

⁴ P.H. Kratoska, *The Japanese Occupation of Malaya 1941-1945, a Social and Economic History* (Londen 1998) blz. 209 e.v.

2.1 Periode 1942 - 1945, maatregelen in Indië

De biljetten van de Javasche Bank of van de Nederlands-Indische regering zijn door de Japanners nooit buiten omloop gesteld en hebben de gehele oorlog hun status van wettig betaalmiddel behouden, die ze formeel hadden sedert 5 augustus 1914. Ook de munten zijn nimmer ter inwisseling opgeroepen of buiten omloop gesteld. De Japanse biljetten zijn door de Republiek Indonesië na augustus 1945 tot het uitbrengen van eigen geld in oktober 1946 erkend als wettig betaalmiddel, evenals de vooroorlogse biljetten van de Javasche Bank.

2.1.1 *Papiergeld*

Per 11 maart 1942 kwamen er met de komst van de Japanners biljetten in omloop met de tekst "De Japansche Regering betaalt aan toonder" in coupures van f 10, f 5, f 1, f 1/2 en van 10, 5 en 1 cent. Deze biljetten begonnen hun opmars met de Japanse legers: het zogenaamde 'invasiegeld', militair geld of 'gunpyo'. De ongedateerde biljetten waren gedrukt in Japan. Artikel 5 van Oendang-oendang no. 1 van de 'Bevelhebber der Nipponsche Strijdkrachten', op 11 maart 1942 in de kranten gepubliceerd, luidde: "De gulden en het militaire geld, eveneens uitgedrukt in guldens, zijn wettig betaalmiddel in de geoccupeerde gebieden." Vanaf april 1943 nam de Nanpo Kaihatsu Kinko de centrale emissietaak over. Het was overigens gebruikelijk bij de Japanners om geld uit te geven in de valuta van het gebied dat zij hadden bezet. Zo gaven de Japanners in Maleisië en Singapore dollars uit.

De eerste serie Japanse biljetten (het invasiegeld) bleef gedurende de oorlog in omloop. De biljetten van 5 en 10 cent werden in de loop van 1943 ook op Java gedrukt. Na 1943 bracht de Japanse bezetter, via de Nanpo Kaihatsu Kinko, een nieuwe serie biljetten in omloop, met de tekst "Dai Nippon Teikoku Seihu", deze keer uitsluitend luidend in roepiah. De term roepiah werd gekozen omdat het de vertaling in het Maleis was van de term 'gulden'. Voor dit standpunt pleit ook, dat de NICA-biljetten (zie 2.2), in Amerika gedrukt vanaf 1943, zowel de term 'gulden' als 'roepiah' vermeldden, evenals dit het geval was met biljetten van de Javasche Bank na 1945. De Japanners wensten na 1943 iedere referentie aan de Nederlandse taal te vermijden. De biljetten ('Nanpatsu-biljetten') circuleerden vanaf september 1944 in de waarden van Rp 100, Rp 10, Rp 5, Rp 1 en een halve roepiah. Al deze ongedateerde biljetten waren gedrukt in Djakarta. Ze waren bedrukt in de Maleise en Japanse taal.

De "Pemerintah Dai Nippon" gaf daarnaast vanaf 1944 biljetten uit in de waarde van Rp 100 en Rp 1.000. Deze coupures waren gedrukt bij de drukkerij van het Japanse Ministerie van Financiën. Ze zijn uitsluitend in Sumatra in omloop gebracht, het Rp 100-biljet heeft daar gecirculeerd, terwijl het hoogst onzeker is of het Rp 1.000-biljet daadwerkelijk in circulatie is gebracht. Deze biljetten waren vrijwel gelijk aan die welke op dat moment in Maleisië in omloop werden gebracht. Incidenteel is Japans papier vanuit het Maleise schiereiland in Sumatra in omloop gekomen.

Enkele oplagecijfers: van de eerste serie Japanse biljetten (invasiegeld) 370 miljoen stuks van 1 cent, 270 miljoen stuks van 5 cent en 314 miljoen stuks van 10 cent. Van de biljetten van een halve gulden, f 1, f 5 en f 10 zijn de aantallen onbekend. Van de tweede serie, het Nanpatsugeld is alleen het aantal bekend van het Rp 100-biljet, bijna vier miljoen stuks.

De cijfers over de totale waarde van de omloop van de Japanse biljetten tijdens de oorlogsperiode spreken elkaar tegen. Het Jaarverslag van de Javasche Bank over 1941-1947 spreekt van een

totaal van f 2,4 miljard op Java en nog eens f 1,6 miljard op Sumatra. Ed. van Gelder noemt in zijn brochure een bedrag van f 97 miljoen aan invasiegeld en f 1,596 miljard aan Nanpatsugeld. Vermoedelijk is hiermee alleen Java bedoeld. Van Manschot noemt in zijn artikel in het Economisch Weekblad van 1946 in totaal f 3,5 miljard, waarvan de helft op Java en de helft op Sumatra in omloop zou zijn gebracht. De onzekerheid over de preciese omloop is vergroot, doordat na de Japanse capitulatie nog minstens f 4 miljard aan Japans geld in omloop is gebracht.

2.1.2 *Munten*

Tijdens de gehele oorlog bleef het vooroorlogse muntgeld circuleren, zij het dat de zilveren munten werden opgepot. De Japanners vervoerden veel van de zilveren munten via Singapore naar Japan. Er waren muntstukken van 1/2 cent en 1 cent in koper, 21/2 cent in koper en later in brons, 5 cent in nikkel/koper, 10 cent, 25 cent, f 1 in zilver. Er circuleerden eveneens zilveren rijksdaalders. De gouden munten (f 10 en f 5) waren al eerder geheel uit de circulatie verdwenen. De Japanners namen maatregelen tegen het oppotten van munten. Officieel mocht men voor niet meer dan f 100 aan kleingeld bezitten. Vrijwel niemand hield zich echter aan dit voorschrift. Dat verbod was feitelijk niet meer dan een herbevestiging van een verordening van de (Nederlands-Indische) legercommandant van 12 januari 1942, die een oppotverbod inhield.

Sporadisch zijn vanaf 1943 Japanse munten van 1, 5 en 10 sen, met de tekst "Dai Nippon" in omloop gebracht. Deze munten van aluminium respectievelijk tin zijn geslagen in Osaka, ze hebben amper gecirculeerd.

2.2 **Periode 1942 - 1945, maatregelen buiten Indië**

Op topniveau vielen de meeste bevoegdheden van de Gouverneur-Generaal na de capitulatie voor Japan toe aan de te Londen zetelende Minister van Koloniën. Deze zou in de loop van de oorlog voorbereidingen kunnen treffen voor de situatie na de Japanse nederlaag. In de loop van 1942 echter werd het ambt van Luitenant-Gouverneur-Generaal ingesteld, die in de praktijk de meeste functies van de Gouverneur-Generaal waarnam.

Tijdens de oorlog liet de Nederlands-Indische regering muntbiljetten in Amerika drukken in "Nederlandsch-Indische Gouvernementsgulden" en "roepiah".⁵ Ze waren gedrukt in de waarden f 500, f 100, f 50, f 10, f 5, f 2,50, f 1 en f 0,50. Als NICA-geld, Netherlands Indies Civil Administration-geld, kwamen deze biljetten na augustus 1945 in omloop.

De Nederlands-Indische regering heeft na het begin van de oorlog in 1940, toen 's Rijks Munt in Utrecht niet meer kon leveren, in Amerika tevens munten laten aanmaken die na de Japanse capitulatie in omloop werden gebracht. Ook deze munten worden gerekend tot het NICA-geld. Zo werden er aangemaakt 400 miljoen stuks van 1/2 cent, 670 miljoen van 1 cent, 200 miljoen van 21/2 cent, ruim 300 miljoen dubbeltjes, 130 miljoen kwartjes, 20 miljoen guldens en 2 miljoen rijksdaalders. In totaal is voor ongeveer f 800 miljoen NICA-geld, zowel biljetten als munten, aangemaakt.

⁵ Gedrukt volgens het Koninklijke Besluit van 2 maart 1943, *Staatsblad* 1943 D-8, en opvolgende Besluiten in *Staatsblad* 1943 D-48, *Staatsblad* 1944 E-58 en *Staatsblad* 1945 F-25.

3 Periode 1945 - 1949

3.1 Maatregelen van Nederlands-Indische zijde

Omdat de Javasche Bank niet direct bij machte was haar taak als circulatiebank - en dat gezien de toen vigerende wetgeving ook niet mocht - opnieuw uit te voeren, brachten de NICA-paymasters, en vanaf 1946 ook de Javasche Bank NICA-geld, in omloop. De soldaten werden hiermee betaald, overheidsuitgaven werden met dit geld gedaan en ook kredieten die aan bedrijven waren toegestaan, werden in voorkomende gevallen in NICA-papiergeld ter beschikking gesteld. Tegen inwisseling van lage coupures van vooroorlogs papiergeld en van Japans geld kwam ook NICA-geld in omloop. Het Japanse papiergeld bleef voorlopig op ruime schaal circuleren. Bestaande voorraden Japans geld werden zelfs in omloop gebracht, naar schatting ongeveer voor dezelfde hoeveelheid als de Japanners dat hadden gedaan. Dit moest wel gebeuren omdat niet op alle plaatsen (en zeker in de niet onder Nederlands beheer staande gebieden) voldoende NICA-geld voorradig was. Zo zou uiteindelijk de totale circulatie aan Japans geld f 8 miljard bedragen.⁶ In verschillende gebieden die waren bevrijd vóór de Japanse capitulatie, zoals op Nieuw-Guinea, was het Japanse geld direct tot onwettig betaalmiddel verklaard. Toch bleef dit geld ook daar nog circuleren, omdat de geldcirculatie van het NICA-geld slechts geleidelijk op gang kwam. In andere gebieden kon op zekere schaal Japans geld worden ingewisseld tegen NICA-geld. Zo gold in het najaar van 1945 in de streek rond Palembang op Sumatra een koers van 10 Japanse gulden tegen 1 NICA-gulden.

Vanaf 6 maart 1946 werd op Java en Sumatra, in de onder Nederlands bewind staande gebieden, het Japanse geld geleidelijk onttrokken aan de circulatie. Hiervoor kwam NICA-geld in omloop. Het Japanse geld kon worden ingewisseld tegen een koers van drie NICA-gulden tegen honderd 'Japanse' gulden. De inwisseling stond open tot 30 oktober 1946, maar pas op 16 juli 1948⁷ werd het daadwerkelijk verboden Japans geld in bezit te hebben. In totaal is voor f 8 miljard Nanpo-geld uitgegeven, waarvan ongeveer de helft na augustus 1945. Veel hiervan is nooit ingewisseld, is verloren gegaan of moedwillig vernield.⁸ Uiteindelijk heeft de inwisseling van Nanpo-geld slechts f 10 miljoen gekost (dat wil dus zeggen dat ruim f 300 miljoen Nanpo-geld ter inwisseling is aangeboden.)

Bankbiljetten van f 5 (en in de zgn. ruimgeldgebieden ook de bankbiljetten van f 10 en f 25) en de oude muntbiljetten waren vanaf maart 1946 inwisselbaar tegen het volle pond. De tegenwaarde echter kwam niet direct in handen van de inleveraar. Er moest gehele of gedeeltelijke storting op een geblokkeerde rekening plaatsvinden.

⁶ C.F. Scheffer, *Het Bankwezen in Indonesië sedert het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog* (Djakarta 1952) blz. 80.

⁷ *Indisch Staatsblad* 1948,-153.

⁸ E.P.M. Tervooren, *Statenopvolging en de financiële verplichtingen van Indonesië* (Den Haag 1957) blz.104. Zie voor de muntzuivering op Soemba: K. Gouka, *Tabé BéBé: verhalen rond een jong Controleur Binnenlands Bestuur uit de tijd dat Indië Indonesië werd* (Laren 1996), aldaar hoofdstuk 4, de Geldzuivering, blz. 27-35. Oude Japanse legerpullen en overtollig materiaal werden te koop aangeboden en moesten worden betaald in Japans geld. Na afloop van de veiling werd het Japanse geld direct vernietigd.

In september 1947 waren, na de eerste politionele actie, maatregelen noodzakelijk in voormalige Republikeinse gebied. Het daar circulerende uri- of ori-geld (Uang Republik Indonesia of Oeang Repoeblik Indonesia), dat twee (gulden) tegen 100 (rupiah) deed, kon ingewisseld worden tegen vijf (gulden) voor 100 rupiah, met een maximum van f 10 NIcrt. Het oude vooroorlogse geld had nog wel waarde, maar was voorlopig nog geen wettig betaalmiddel. Deze laatste regeling sloot aan bij de regelingen zoals die in Nederlands gebied bestonden.

De oude vooroorlogse bankbiljetten met hogere coupures waren vanaf 6 maart 1946 tijdelijk buiten omloop gesteld, maar behielden hun volle waarde als zij werden ingeleverd. Uiteraard werden met dit geld, dat in bepaalde gevallen de kamptijd was doorgekomen, direct na de afloop van de oorlog toch contante aankopen door het publiek gedaan. Als het geld volgens de officiële regels werd ingeleverd, kwam het bedrag terecht op een geblokkeerde rekening. Deze rekeningen kwamen na 27 mei 1948, toen deze biljetten weer wettig betaalmiddel werden, vrij ter beschikking, tegelijk met de deblokking van de vooroorlogse tegoeden. Zo waren de vooroorlogse tegoeden, tezamen met de vooroorlogse bankbiljetten, binnen Nederlands-Indië na 27 mei 1948 vrij ter beschikking. Het deviezenregime echter legde beperkingen op met betrekking tot handelingen met het buitenland, waaronder het internationale betalingsverkeer, transfers, remises etc.

Na 1946 begon De Javasche Bank met het uitgeven van bankbiljetten in de coupures van f 5, f 10, f 25, f 50, f 100, f 500 en f 1.000. De biljetten kwamen in omloop vanaf 15 juli 1947. Dit hing samen met het weer optreden van De Javasche Bank als circulatiebank per gelijke datum.⁹ De waarde op de nieuwe biljetten stond eveneens vermeld in “roepiah”. De Indische regering gaf in 1947 muntbiljetten uit, luidend in “sen”: 10 en 25 sen. Vanaf 1948 emitteerde De Javasche Bank bankbiljetten in de coupures van 50 cent, f 1 en f 2,50 waarvan de waarde tevens in roepiah vermeld stond. Op 27 mei 1948 werden de vooroorlogse bankbiljetten en zilverbons opnieuw tot wettig betaalmiddel verklaard.¹⁰ Het was de bedoeling dat het NICA-geld en de muntbiljetten op korte termijn zouden worden vervangen door bankbiljetten. In maart 1947 circuleerde voor f 453 miljoen aan bankbiljetten en voor f 646 miljoen aan muntbiljetten, waaronder het NICA-papier. In de opeenvolgende verslagen van De Javasche Bank kan worden afgelezen hoe groot de geldcirculatie in Indonesië was. Eind 1949 bedroeg de chartale geldcirculatie (Javasche Bankbiljetten) f 1 miljard. Een jaar daarvoor was dit nog f 800 miljoen geweest. Eind 1948 bedroeg de girale geldcirculatie f 1,15 miljard. Hiervan was bijna f 1 miljard van binnenlandse crediteuren, f 2,3 miljoen van buitenlandse crediteuren, f 42,7 miljoen gurni (gulden rekeningen niet-ingezetenen) en f 51,1 miljoen diverse rekeningen, “geen giraal geld zijnde”.¹¹

⁹ *Indisch Staatsblad* 1947, 116, ook in *Javasche Courant* 15 juli 1947.

¹⁰ *Indisch Staatsblad* 1948, 107.

¹¹ Opgave ontleend aan ARA, 2.20.01, NHM, 10102, opgave verstrekt door de Javasche Bank, april 1949.

3.2 Maatregelen van Republikeinse zijde

De Republiek Indonesië gaf vanaf oktober 1946 (goedkeuringsdatum 15 oktober 1945) biljetten uit die onveranderlijk in rupiah en sen luidden. De term 'gulden' werd bij deze biljetten niet meer gebruikt. Gebruikelijk voor deze biljetten is de term ori-geld of Oeang Republik Indonesia. Voor verschillende gebieden circuleerden daarnaast veel soorten biljetten, uitgegeven door de Republiek Indonesië of regionale of lokale vertegenwoordigingen daarvan. Al het andere papiergeld moest in oktober 1946 bij Republikeinse banken worden gedeponneerd. Japans papier werd in de Republikeinse gebieden op Java aangenomen tegen een koers van 2 op 100 en buiten Java tegen 1 op 100. De koersen waren slechter dan in de door de Nederlanders gecontroleerde gebieden. Het Dagblad van 25 oktober 1946 wist te melden dat de Republiek per 1 november 1946 het Japanse geld ongeldig zou verklaren. Tussen 26 oktober en 1 november mochten de inwoners in de Republikeinse gebieden maximaal f 50 "Japans" geld in bezit hebben voor de dagelijkse uitgaven. Vanaf oktober 1946 was het verboden in de Republikeinse gebieden papier van De Javasche Bank in bezit te hebben.

4 Periode na 1949

De maatregelen van 1950 betekenden een forse inkrimping van de banktegoeden. Indonesië ging over tot een drastische geldzuivering.¹² Banken waren verplicht de helft van de bij haar per 18 maart 1950 berustende tegoeden van inleggers en deposanten, zonder kosten, over te boeken naar een te openen geblokkeerde verzamelrekening waarvan het saldo moest worden aangewend voor de inschrijving op een 3%-Staatslening met een looptijd van 40 jaar. Vrijgesteld van deze bepaling waren de eerste Rp 200 van tegoeden beneden Rp 1.000. Instellingen met een charitatief karakter konden verzoeken om vrijstelling. De banken moesten ervoor zorgen dat de obligaties van deze Staatslening ter beschikking van haar inleggers kwamen. Alhoewel de maatregel niet geheel ongunstig werd beoordeeld door economen en financieel deskundigen,¹³ betekende het wel een voorlopige halvering van spaartegoeden.

Ook het contante geld ontkwam niet aan maatregelen. Het papiergeld met een waarde hoger dan f 2,50 werd doormidden geknipt. De linkerhelft werd voor de helft van het oorspronkelijke bedrag ingewisseld tegen nieuw papiergeld, voor de andere helft kon op de reeds genoemde obligaties worden ingetekend. De kleinste obligatiecoupure bedroeg Rp 100, zodat eenieder die minstens Rp 200 aan munt- of bankbiljetten had, rechterhelften zou moeten bijkopen of verkopen. Het ging bij deze operatie om bankpapier ter waarde van f 980 miljoen, muntbiljetten e.d. ter waarde van f 1.038 miljoen en girale tegoeden ter grootte van f 1.824 miljoen.¹⁴

Los van deze halvering van banktegoeden en papiergeld belandde de koers van de rupiah, voorheen Nederlands-Indische gulden, spoedig na december 1949 in een verhouding van 1 : 3 tegenover de Nederlandse gulden. Dit was de feitelijke uitwerking van de op 13 maart 1950

¹² *Jaarverslag van de Javasche Bank 1949-1950*, bijlage Q: Besluit PU 1 19 maart 1950 van Minister van Financiën.

¹³ Van Eck, *Juridische aspecten*, 144.

¹⁴ ARA, 2.20.03, NIHB, jaarverslag Algemeen Secretariaat 1 c 1950.

door Indonesië ingevoerde deviezencertificaten. Voor wisseltransacties werd een systeem ingevoerd, waarbij men voor de aankoop van één gulden, ten behoeve van import of remises, drie rupiah moest betalen. Eén rupiah was nodig voor de wisselkoersprijs en twee voor de aankoop van een deviezencertificaat. De feitelijke koers voor remises en overmakingen uit Indonesië naar Nederland werd $f 1 = Rp 3$. Grofweg kan men stellen dat een vooroorlogs banktegoed, voor zover dit voor 1950 niet was opgevraagd, na 1950 maximaal éénzesde van de oorspronkelijke guldenwaarde behield. Dat gold althans buiten Indonesië, binnen Indonesië kan men spreken van een voorlopige halvering.

Overigens werd de waardevermindering van de rupiah pas op 4 februari 1952 officieel een feit. Daarvoor had men de fictie gehad van de deviezencertificaten die een reële devaluatie hadden betekend, maar nog niet juridisch. Het deviezencertificatensysteem werd in 1952 afgeschaft en de rupiah daalde tegenover de Nederlandse gulden tot éénderde van de officiële parikoers. Vanaf 1952 schakelde de voormalige Javasche Bank, nu Bank Indonesia, geheel over op biljetten die luiden in rupiah. Na 2 maart 1954 was de koers van de rupiah ten opzichte van de gulden 5:1, voor één Nederlandse gulden werd vijf rupiah berekend.

Ofschoon het buiten het strikte kader van dit rapport valt, worden enige maatregelen met betrekking tot de rupiah na 1957 vermeld. In augustus 1959 zou wederom een devaluatie volgen waarbij de rupiah tegenover de US dollar met 75 % deprecieerde. Op 25 augustus 1959 werden alle bankbiljetten van Rp 1000 en Rp 500 geherwaardeerd tot resp. Rp 100 en Rp 50. Van de banktegoeden van meer dan Rp 25.000 werd 90% geblokkeerd. Vervolgens kwam per 13 december 1965 de nieuwe rupiah in omloop die een waarde had van 1000 oude rupiah. Uiteraard had dit consequenties voor nog aanwezige banksaldi. De daaropvolgende geldontwaarding en hernieuwde devaluaties hebben aan de waarde van de banksaldi, voor zover uitgedrukt in rupiah, vrijwel alle betekenis ontnomen.¹⁵

Voor particuliere tegoeden was de periode na de soevereiniteitsoverdracht met de daaropvolgende geldzuivering en deviezenmaatregelen beslist ongunstig. Spaartegoeden werden voor de helft omgezet in obligaties of konden worden aangewend om belasting te betalen. Hierbij kwam de feitelijke devaluatie van de rupiah tot eenderde van de oorspronkelijke waarde die tot maart 1950 gelijkgewaardeerd was aan de gulden. De kwestie van levering van obligaties aan buiten Indonesië vertoevenden is pas eind jaren zestig bij de derde en finale effectenregeling tussen Nederland en Indonesië opgelost.

¹⁵ Voor de waardevermindering van de rupiah: Emery, *Financial Institutions*, blz. 154-155.

Bijlage B: Schematisch overzicht van het bankwezen in Nederlands-Indië en Indonesië

	Naam en oprichtingsjaar	Hoofdzetel	Huidige naam in Nederland en elders	Verblijfplaats archief in Nederland en elders
	CENTRALE BANK			
1	De Javasche Bank 1828	Batavia	Bank Indonesia	Bank Indonesia, Jakarta
	ALGEMENE BANKEN			
2	Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. 1824	Amsterdam	ABN-AMRO <i>Bank Mandiri</i>	Algemeen Rijksarchief; ABN-AMRO concernarchief; <i>Bank Mandiri (ex Exim)</i> <i>Jakarta</i>
3	Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij 1857	Batavia	<i>Bank Mandiri</i> MeesPierson/Fortis	Algemeen Rijksarchief: liquidatie-archief; MeesPierson: kantoor Den Haag;
4	Nederlandsch-Indische Handelsbank N.V. 1863	Amsterdam	ABN-AMRO <i>Bank Mandiri</i>	Algemeen Rijksarchief; ABN-AMRO concernarchief; pensioendossiers;
5	NV Bankvereiniging Oei Tiong Ham 1906	Semarang	<i>Gwan Kian concern.</i> Indonesische tak bij <i>Bank Pertanian</i> <i>Indonesia</i>	
6	Chartered Bank of India, Australia and China 1853	Londen	Algemeen: <i>Standard Chartered Bank.</i> Kantoor Batavia bij <i>Bank Mandiri (ex Bumi Daya)</i> ; kantoren Medan en Soerabaja bij <i>Bank Negara Indonesia</i>	Standard Chartered Bank, Londen

	Naam en oprichtingsjaar	Hoofdzetel	Huidige naam in Nederland en elders	Verblijfplaats archief in Nederland en elders
7	Hongkong & Shanghai Banking Corporation 1864	Hongkong	<i>HSBC-group</i>	<i>HSBC-group, Londen</i>
8	Oversea-Chinese Banking Corporation Ltd 1932	Singapore	<i>OCBC Singapore</i>	
9	Bank of China Ltd 1912	Shanghai		
10	Chungwha Shangieh Maatschappij 1913	Medan		
11	NV Batavia Bank 1918	Batavia	<i>PT Bank Jakarta</i>	
12	Mitsui Bank 1876	Tokyo	<i>Sakura Bank</i>	
13	Yokohama Specie Bank 1880	Yokohama	<i>Bank of Tokyo-Mitsubishi</i>	<i>Bank of Tokyo-Mitsubishi, Tokio</i>
14	Taiwan Bank 1899	Taihoku	<i>Bank of Taiwan; Kantoor Tokyo: Nichi Boshin</i>	<i>National Archive, Taipei; National Library, Taipei; Nichi Boshin, Tokyo: kantoor Tokyo</i>
15	Kanan Bank (China & Southern Bank Ltd) 1920	Taihoku		
SPAARBANKEN				
16	Spaarbank te Semarang 1853	Semarang		
17	Bataviasche Spaarbank 1857	Batavia		
18	Gemeente Spaarbank Soerabaja 1859	Soerabaja	<i>Bank Internasional Indonesia</i>	
19	Spaarbank van Makassar 1876	Makassar	<i>Bank Arta Prima</i>	
20	Padangsche Spaarbank 1879	Padang	<i>Bank Umum Servitia</i>	
21	Spaarbank 'Minahassa' 1894	Menado	<i>Bank Arta Prima</i>	

	Naam en oprichtingsjaar	Hoofdzetel	Huidige naam in Nederland en elders	Verblijfplaats archief in Nederland en elders
22	Spaarbank te Bandoeng 1903	Bandung	<i>Bank Niaga</i>	
23	Postspaarbank in Nederlandsch-Indië 1898	Batavia	<i>Bank Tabungan Negara</i>	
24	NV Algemeene Spaar- en Depositobank 1895	Batavia		
HYPOTHEEKBANKEN				
25	Nederlandsch-Indische Hypotheekbank 1891	Batavia		
26	NV Javasche Hypotheekbank 1923	Soerabaja		
27	NV Hypotheekbank Bandoeng 1940	Bandoeng		
OVERIGE FINANCIËLE INSTELLINGEN				
28	Algemeene Volkscredietbank (1891) 1934	Batavia	<i>Bank Rakyat Indonesia</i>	
29	NV Algemeene Centrale Bank 1934	Bandoeng		
30	Nanpo Kaihatsu Kinko 1942	Tokyo		
31	Bank voor Nederlandsch-Indië NV 1944	Paramaribo		
OVERIGE INSTANTIES				
32	Nederlandsch-Indische Bankiersvereniging 1921	Batavia		<i>oa Bank Indonesia</i>
33	Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut 1940	Batavia	<i>Lembaga Alat-Alat Pembayaran Luar</i>	<i>Bank Indonesia</i>

A. Toelichting en aanvullende informatie per bank (vestigingen ultimo 1940)

- 1 *De Javasche Bank* had in 1940 agentschappen in Semarang en Soerabaja (beide vanaf 1829), Padang en Makassar (vanaf 1864), Cheribon (1864), Soerakarta (1867), Djokjakarta (1879), Pontianak (1906), Medan en Bandjermassin (1907), Bandoeng en Palembang (1909), Menado (1910), Malang (1916), Kota Radja (1918) en Kediri (1923). De Bijbank te Amsterdam (1891) of de Delegatie, is thans onder verschillende benamingen nog steeds werkzaam als Indonesische Overzeebank of Indover te Amsterdam. De Javasche Bank werd op 6 december 1951 genationaliseerd en heet vanaf 19 mei 1953 Bank Indonesia (van 1963 tot 1968 Bank Negara Indonesia Unit I). Ook de archieven van de Bijbank te Amsterdam berusten in Jakarta.
- 2 *De Nederlandsche Handel-Maatschappij*, sedert 1883 optredend als een echte bank, had in 1940 de volgende vestigingen in Indië: Batavia (de Factorij), Bandoeng, Bandjermassin, Cheribon, Den Pasar, Djambi, Djember, Djokjakarta, Makassar, Medan, Padang, Palembang, Pemangkat, Pekalongan, Pontianak, Sambas, Semarang, Soekaboemi, Soerabaja, Solo, Tegal, Teluk Betong, Tjilatjap en Weltevreden. De NHM fuseerde in 1964 met de Twentsche Bank tot Algemene Bank Nederland of ABN, waarna in 1991 een fusie met de AMRO volgde. De Factorij werd pas in november 1960 genationaliseerd, heette aanvankelijk Bank Koperasi Tani dan Nelayan Urusan Exim en vanaf 1965 tot 1968 Bank Negara Indonesia Unit II, daarna Bank Ekspor Impor Indonesia of Bank Exim. Sedert 1998 luidt de naam Bank Mandiri (Bank Exim, met Bank Dagang Negara, Bank Bumi Daya en Bank Bapindo).
- 3 *De Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij* heette sedert 1949 de Escomptobank. Het Indonesische gedeelte is in april 1960 genationaliseerd en heette aanvankelijk PT Escomptobank, later Bank Dagang Negara en is thans onderdeel van Bank Mandiri. Het Nederlandse gedeelte is als Nedescobank in 1972 geliquideerd, nadat het onderdeel was gaan uitmaken van de Mees & Hope groep (thans MeesPierson, onderdeel van Fortis). De Nedescobank was in 1959 in Nederland opgericht om de Nederlandse aandeelhouders van de PT Escomptobank te beschermen en om de zaken met de Indonesische tak af te handelen. Ze omvatte de twee Nederlandse kantoren van de oude NIEM in Amsterdam en Den Haag. In Indië waren er agentschappen van de NIEM in Bandoeng, Buitenzorg, Cheribon, Djokjakarta, Makassar, Magelang, Malang, Medan, Menado, Padang, Palembang, Poerwokerto, Semarang, Sibolga, Soerabaja, Tegal, Teluk Betong en Weltevreden. In 1925 was de bank liquidatrice van de Uniebank voor Nederland en Koloniën (Amsterdam 1914), die in haar oprichtingsjaar de zaken had voortgezet van de Nederlandsch-Indische Crediet- en Bankvereniging (Amsterdam 1894).
- 4 *De Nederlandsch-Indische Handelsbank* werd in 1950 de Nationale Handelsbank. Het Nederlandse gedeelte kwam in 1960 bij de Rotterdamsche Bank en werd in 1967 geliquideerd. Het Indonesische gedeelte is in september 1959 genationaliseerd en staat na een periode als Bank Umum Negara vanaf 1965 als Bank Negara Indonesia Unit IV, vanaf 1968 als Bank Bumi Daya bekend. Thans is de bank een onderdeel van Bank Mandiri. De NIHB had vanaf 1864 (sub-)agentschappen in Batavia (hoofdkantoor), Ampenan, Bandjermassin, Banjoewangi, Cheribon, Djambi, Gorontalo, Makassar, Malang, Medan, Menado, Palembang, Pasuruan, Pekalongan, Pontianak, Probolinggo, Semarang, Soerabaja, Tandjung Balei, Tegal,

Teluk Betong, Tjilatjap en Weltevreden. In 1925 was zij liquidatrice van de Bank voor Indië (Den Haag 1920, door de Rotterdamsche Bank opgericht), waarvan zij tevens een aantal zaken overnam.

- 5 *NV Bankvereiniging Oei Tiong Ham* had een bijkantoor in Soerabaja. De bank was ontstaan vanuit de NV Handelsmaatschappij Kian Gwan, opgericht in 1863 door de familie Oei. De familie vertrok in 1956 naar Singapore, de bank is in 1961/1962 geconfisqueerd, nadat veel van de (veelal hypothecaire) belangen al eerder waren overgegaan op de Bank Inda of Bank Pertanian Indonesia. De financiële belangen van de familie kwamen toen in de Oei Tiong Ham Trust. De PT Rajawali werd de opvolger van het Oei-concern in Indonesië. Elders ging het concern onder de naam Kian Gwan door. De Bankvereiniging Oei bracht geen jaarverslagen uit.
- 6 *De Chartered Bank of India Australia and China Ltd* (sedert 1956 de Chartered Bank, vanaf 1970 Standard Chartered Bank) was vanaf 1859 vertegenwoordigd in Indië en kreeg eigen kantoren in Batavia (1862), Soerabaja (1877), Medan (1884-1885 en 1889) en Semarang (188?). Na de oorlog heropende Batavia in mei 1946, Medan in 1947 en Soerabaja in 1948. Het kantoor te Batavia is in 1965 genationaliseerd en maakt onderdeel uit van de latere Bank Bumi Daya, thans Bank Mandiri. De kantoren Medan en Soerabaja kwamen bij de Bank Negara Indonesia, die in 1946 begon in het gebouw van de NIHB te Tandjung Balei. Sinds 1967 is de Chartered weer terug in Jakarta.
- 7 *De Hongkong and Shanghai Banking Corporation* had sedert 1884 een eigen agentschap in Batavia, waar ze al sedert 1880 was vertegenwoordigd. Eind 1941 opende de HSBC een tijdelijk kantoor in Bandoeng. Het subagentschap Soerabaja geopend in 1896, opende na de oorlog op 1 april 1948 en sloot definitief in 1958. Tussen 1963 en 1968 was de HSBC niet vertegenwoordigd in Indonesië. In het archief te Londen bevinden zich geen archiefstukken van de Indische kantoren.
- 8 *De Oversea-Chinese Banking Corporation Ltd* was in 1932 ontstaan door een fusie van de Chinese Commercial Bank (Singapore 1912), de Ho Hong Bank (Singapore 1917) en de Oversea-Chinese Bank (Singapore 1919). De Ho Hong Bank had kantoren in Palembang en Batavia, terwijl de Oversea-Chinese Bank haar zaken in 1926 in Djambi was begonnen. De OSBC had kantoren in Batavia, Soerabaja (1936), Palembang en Djambi en vertegenwoordigers in Semarang, Pekalongan, Bandjermassin, Padang, Menado, Cheribon, Medan, Pontianak, Bagan Si Api Api, Singkawang, Samarinda, Singardja. De kantoren in Djambi, Palembang en Soerabaja werden na de oorlog niet heropend, terwijl Jakarta in 1963 sloot.
- 9 *Bank of China* had een kantoor in Batavia, geopend in 1938 of 1939.
- 10 *NV Chung Hwa Shang Yeh Maatschappij* (opvolger van de Deli-bank van 1907), ook bekend onder de naam Chinese Trading Company Ltd., is in 1958 een commerciële bank geworden. De naam is in 1965 veranderd in Bank Kesawan en is vanaf 1990 gevestigd in Jakarta. Thans staat de bank onder direct toezicht van Bank Indonesia.
- 11 *De Batavia Bank* is in 1951 omgedoopt tot PT Bank Djakarta, kwam in 1973 in handen van H. Probosutedjo en fuseerde daarna met Bank Sumber Ekonomi Asia. In 1998 als Bank Jakarta aangezegd te sluiten en in liquidatie.
- 12 *De Mitsui Bank*, opgericht in 1876, was de bank van het omvangrijke Mitsui-conglomeraat

(zaibatsu) en had sinds 1925 een kantoor in Soerabaja, waar ze sinds 1918 al werkzaam was geweest. Deze bank fuseerde in 1943 met de Dai-ichi tot Teikoku Bank. De naam Mitsui werd in 1954 hersteld. Sedert 1992 is Sakura Bank de officiële naam. Sedert 1973 wederom gevestigd in Indonesië (Jakarta) in Finconesia in samenwerking met Bank BNI 1946.

- 13 *De Yokohama Speciebank* (YSB) of Yokohama Shokin Ginko had haar hoofdkantoor in Yokohama en een hoofdagentschap in Tokio. De bank werd in 1880 opgericht en was verantwoordelijk voor het buitenlandse betalingsverkeer van Japan. De YSB had in de jaren twintig filialen over de gehele wereld. In Nederlands-Indië had ze vestigingen in Batavia, Semarang en Soerabaja. Gedurende het Japanse militaire bestuur in Zuidoost-Azië zou de YSB belast worden met de financiële transacties in de leger-gebieden, t.w. Hong Kong, Maleisië, Sumatra, Java en Brits-Borneo. Op Java en Sumatra zou ze een zeer omvangrijk netwerk van agentschappen krijgen, en haar kantoren zouden dienst gaan doen als agentschappen van de Nanpo Bank.

De YSB had een vestiging in Batavia vanaf 1919, daarnaast vestigingen in Semarang en Soerabaja (1918). Na 1945 door de Amerikanen gesloten te zijn werd de bank in 1946 in afgeslankte vorm heropend als Bank of Tokyo. De Indische kantoren kwamen onder toezicht van de Nederlandsche Handel-Maatschappij tot 1948, waarna liquidatie door de Nederlandsch-Indische Trustmaatschappij volgde. In 1996 vond een fusie plaats tussen de Bank of Tokyo met de Mitsubishi Bank (Tokio 1895). Deze bank werkt thans in Indonesië in Indovest samen met Bank Mandiri (ex Dagang Negara).

- 14 *De Taiwan Bank* was in 1899 in Taipeh opgericht, met als doel de economische ontwikkeling van Taiwan in de juiste banen te leiden. Tijdens de Eerste Wereldoorlog opende ze kantoren in Singapore, Batavia, Semarang, Soerabaja en andere belangrijk havenplaatsen in Zuidoost-Azië. De Taiwan Bank werd onder het Japanse militaire bestuur belast met de financiële organisatie in onder de Japanse marine staande gebieden. Voor Nederlands-Indië waren dit Borneo, Celebes, de Molukken, de Kleine Soedaeilanden en Nieuw Guinea. Het centrum van haar Zuidoost-Aziatische operaties tijdens de Tweede Wereldoorlog zou Manilla worden. Het hoofdkantoor te Indië was gelegen in Makassar, daarnaast waren er nog eens 21 vestigingen. De Taiwan Bank had een vestiging in Batavia sedert 1915, met daarnaast kantoren in Semarang en Soerabaja. In 1927 vond, na tijdelijke sluiting, een grootscheepse reorganisatie plaats. De Bank is in 1945 in Japan als oorlogsinstelling aangemerkt en geliquideerd, hetgeen in 1957 was voltooid. Tijdens de oorlog trad zij op als agente van de Nanpo op Celebes en Borneo. In die periode had deze bank kantoren te Batavia, Semarang, Soerabaja, Makassar, Menado, Bandjermassin, Balikpapan, Pontianak, Samarinda, Tarakan, Singaradja, Den Pasar, Koepang en Ambon.

- 15 *De Ka'nan Ginko* (China & Southern Bank) was in 1918 te Taihoku (Taiwan) opgericht met kapitaal van het Taiwanese Gouvernement-Generaal en enkele belangrijke Chinese zakenlieden uit Zuidoost-Azië. Het doel van de bank was de financiering van handelstransacties van de Chinese gemeenschappen in de regio en de kleine Japanse ondernemingen. Tijdens de Japanse bezetting van Indië had ze een kantoor in Semarang. In april 1944 werd de directie aan de Taiwan Bank overgedragen en werd de Ka'nan Ginko geliquideerd.

- 16 *De Spaarbank te Semarang* is in 1853 door het Nut als 'Spar- en Beleenbank' opgericht en kreeg in 1878 de naam 'Sparbank te Semarang'.
- 17 *De Bataviasche Sparbank* werd door het Nut opgericht.
- 18 *De Gemeente Sparbank van Soerabaja* kwam in 1880 als Bank Tabungan Untuk Umum 1859 bij Bank Internasional Indonesia (1959). De Sparbank was in 1859 door het Nut opgericht en kwam in 1939 onder toezicht van de Gemeente. In 1999 is aangekondigd dat de Bank Internasional Indonesia moet worden geherkapitaliseerd.
- 19 *De Sparbank van Makassar* (opgericht door enkele vrijmetselaars) hield zitting in het gebouw van de Javasche Bank. Zij is als Bank Tabungan Ujung Pandang in 1981 bij Bank Arta Prima gekomen. Deze bank is aangezegd te sluiten.
- 20 *De Padangse Sparbank* (opgericht door de Vrijmetselaarsloge Matahari) is in 1984 als PT Bank Tabungan Sumatera Barat bij Bank Umum Servitia (Jakarta 1967) gekomen. Deze bank is in 1999 aangezegd te sluiten.
- 21 *De Sparbank 'Minahassa'* te Menado is in 1977 als Bank Tabungan Minahassa bij Bank Arta Prima gekomen. Deze bank is aangezegd te sluiten.
- 22 *De Sparbank te Bandoeng* kwam in 1976 als Bank Tabungan Bandung bij Bank Niaga (1955). Deze bank is in 1999 aangewezen om te worden geherkapitaliseerd. Er waren in 1998 plannen om met Bank Lippo, Bank Bali, Bank Bumiputera en Bank Universal samen te gaan tot Bank Power. Deze plannen zijn niet verwezenlijkt.
- 23 *De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië* had agentschappen in Batavia Centrum, Soerabaja, Medan en Makassar. Bij het begin van de bezettingsperiode ging de PSNI dicht: ze was door de Japanners per 9 maart 1942 failliet verklaard. Er ontstond vervolgens een onder Japans beheer staande instelling, Tyokin Ginko. Per 28 april 1942 ging deze bank op Java en Madoera open. Na de oorlog heeft de PSNI zich juridisch aanvankelijk niet verantwoordelijk gesteld voor de handelingen van deze instelling. Na 1950 heette de PSNI Bank Tabungan Pos, nadat ze was samengegaan met de Bank Tabungan Pos Republik Indonesia. In 1953 werd deze bank genationaliseerd. Van 1964 tot 1965 en vanaf 1968 is de naam Bank Tabungan Negara, in de tussenjaren werd gesproken over Bank Negara Indonesia Unit V.
- 24 *De Algemeene Spar- en Depositobank* stond onder directie van de firma J.H. Kievits & Zn en had een agentschap in Den Haag. Vanaf 1932 was de bank officieel in liquidatie. Het was de enige sparbank in NV-vorm.
- 25 *De Nederlandsch-Indische Hypotheekbank* had vertegenwoordigingen in Bandoeng, Soerabaja, Semarang, Makassar en Palembang. De naam werd in 1949 gewijzigd in Hypotheekbank van 1891 NV.
- 26 *De Javasche Hypotheekbank* was een dochter van de Nillmij en werd in 1951 de PT Bank??
- 28 *De Algemeene Volkscredietbank* had veel kantoren en richtte zich vrijwel uitsluitend tot de Inlandse bevolking. De bij de AVB aangesloten banken stonden onder verschillende namen bekend zoals Afdeelingsbank, Hulpbank, Landschapsbank, Volksbank en andere benamingen. Op Java en Madoera waren er vestigingen in Bandjarnegara, Bandoeng, Bangil, Bankalan, Banjoewangi, Batavia, Blitar, Blora, Bodjenegoro, Bondowoso, Brebes, Buitenzorg, Cheribon, Demak, Djember, Djokjakarta, Djombang, Garoet, Grissee, Indramajoe, Japara, Keboemen, Kediri, Kendal, Koedoes, Lamongan, Loemadjang, Madioen, Madjalengka, Magelang, Magetan, Malang, Modjokerto, Ngandjoek, Ngwai, Pamekasan, Pandeglang, Pati,

Pekalongan, Pemalang, Poerbolingo, Poerwakarta, Poerwodadi, Poerwokerto, Poerworedjo, Ponorogo, Probolinggo, Rangkasbitoeng, Salatiga, Semarang, Serang, Sidoardjo, Sitobondo, Soekaboemi, Soemedang, Soemenep, Soerabaja, Soerakarta, Tasikmalaja, Tegal, Temanggoeng, Tjiamis, Tjiandjoer, Tjilatjap, Toeban, Toeloengagoeng, Wonosobo. In de overige gebieden waren er vestigingen te Bagan Si Api-Api, Bandjermassin, Kandangan, Benkoelen, Djambi, Fort de Kock, Padang, Soengei Penoeh, Koetaradja, Langsa, Sigli, Lho Seumawe, Makassar, Paré-Paré, Medan, Palembang, Lahat, Kajoe Agoeng, Pontianak, Singkawang, Sibolga, Singaradja, Ambon, Batoeradja, Gorontalo, Den Pasar, Telok Betoeng, Menado, Raba-Bima.

De AVB was in 1934 voortgekomen uit De Centrale Kas voor het Volkscredietwezen (1912). Deze was oorspronkelijk ontstaan in 1891 als Poerwokertosche Hulp- en Spaarbank der Inlandsche Hoofden, en werd later Hulp- en Spaarbank der Inlandsche Bestuursambtenaren. Tussen 1942 en 1945 bestond de AVB niet en was er een Japanse instelling genaamd Syomin Ginko, die zich onrechtmatig afficheerde als rechtsopvolger van de AVB. Een voorbeeld is de vestiging te Makassar: gesloten op 10 februari 1942, geopend in februari 1943 als Syomin Ginko, in september 1945 gesloten, tot december 1945 gedeeltelijk werkzaam als NICA-AVB Makassar en per 1 januari 1946 open als AVB. Per 22 februari 1946 ontstond de Bank Rakjat Indonesia (BRI) in de Republikeinse gebieden, terwijl in de overige gebieden de AVB doorging. In augustus 1950 ging de AVB op in deze BRI. Verschillende namen volgden (o.a. Bank Indonesia Negara Unit II), thans is de naam Bank Rakyat Indonesia. Volgens een gedenkboek uit 1991 zijn de archieven uit Purwokerto verbrand, die uit Yogya zijn verdwenen, terwijl de archieven uit Semarang in Jakarta liggen. In Purwokerto is een museum voor de BRI.

- 30 *De Nanpo Kaihatsu Kinko* (Southern Development Bank), kortweg Nanpo Bank, was in maart 1942 door de Japanse regering opgericht als centrale bankinstelling voor de bezette gebieden in Zuidoost-Azië. Het hoofdkantoor was gevestigd in Tokio; de bank had vele vestigingen in de bezette gebieden van Zuidoost-Azië. Haar vestiging op Java zou vanaf april 1943 gaan functioneren als de centrale bank voor het Japanse bezettingsleger in de Indische archipel. De Nanpo Bank had geen goudvoorraad. Ze verkreeg haar werkkapitaal uit deposito's, maar mocht bij speciale wet biljetten uitgeven in de bezette gebieden. Ze ressorteerde direct onder het Japanse Ministerie van Financien.

De Nanpo Bank opende op 1 april 1943 te Batavia een viertal kantoren op Java en nog eens vier op Sumatra, waar Fort de Kock de hoofdplaats werd. De bank werd in Japan in 1945 door de Amerikanen in Japan als oorlogsinstelling aangemerkt, waarna slotliquidatie in Japan volgde in 1957. De Indische kantoren stonden van 1945 tot 1948 onder beheer van de Javasche Bank, vanaf 1948 geliquideerd door de Nederlandsch-Indische Trustmaatschappij. Noch in Nederland, noch in Indonesië zijn de archieven van de Nederlandsch-Indische Trustmaatschappij getraceerd.

- 31 De Bank voor Nederlandsch-Indië, een beoogde centrale en algemene bank, was bedoeld als overgangsmaatregel om het bankwezen in Indië later op de oude voet te kunnen voortzetten. Al spoedig bleek dat de behoefte aan deze instelling niet groot was. In 1946 volgde zetelverplaatsing naar Batavia en per 31 december 1948 werd de bank geliquideerd.
- 32 De Bankiersvereniging telde als leden de NHM (voorzitter), NIHB (secretaris), NIEM,

Chartered, HSBC, Mitsui, Bank of Taiwan, YSB en de OCBC. In 1950 veranderde de naam in Bankiersvereniging van Indonesië, drie jaar later in Perhimpunan Bank-bank devisa di Indonesia. Thans bestaat in Indonesië de Perbanas, Perbankan Nasional Swasta (van 1952 tot 1965 Perhimpunan Bank-bank Nasional Indonesia).

- 33 Het Nederlandsch-Indisch Deviezeninstituut of NIDI (na 1948 Deviezeninstituut voor Indonesië of DIVI) kende een vertegenwoordiging in Amsterdam. Het had naast het hoofdkantoor in Batavia vestigingen in Soerabaja, Medan, Palembang en Menado. In 1949 werd het agentschap Amsterdam ondergebracht bij de Bijbank van de Javasche Bank. In 1950 werd de benaming Lembaga Alat-Alat Pembayaran Luar Negeri ingevoerd. Sedert 1971 is het onder verschillende benamingen een afdeling van Bank Indonesia.

B. Niet in het schema vermelde financiële instellingen

In bovenstaand schema zijn de instellingen weggelaten die zich niet direct richtten op het verlenen van bancaire faciliteiten aan particuliere personen en die in 1940 officieel werkzaam waren. Sommige instellingen waren niet meer dan een eenmansbedrijfje of kenden een wel zeer sterk lokaal karakter. Van de meeste van deze instellingen zijn geen verslagen of archieven bewaard gebleven, veelal brachten ze in het geheel geen jaarverslagen uit. Het woord 'bank' was niet beschermd zodat er tal van instellingen waren die zich met andere dan bancaire zaken alleen bezighielden. Ook verzekeringsmaatschappijen gebruikten regelmatig het woord 'bank' of 'kas'. De typische cultuurbanken en cultuurfirma's zijn eveneens niet nader beschouwd.

Op grond van deze criteria zijn voor het directe bankenonderzoek voorshands buiten beschouwing gebleven: Administratie- en Accountantskantoor New China NV (Soerabaja 1938), Administratie- en Cultuurbank NV (Amsterdam 1896), Administratiebank voor Nederlandsch-Indië (Den Haag 1923), Algemeene Centrale Bank (Bandoeng), NV Algemeene Hulp Bank (Bandoeng 1941), Ambonsche Spaar- en Credietbank (Amboina 1896, vanaf 1936 formeel in liquidatie), Bank Dagang Nasional Indonesia (Medan 1946), Bank Indonesia P.A. (Palembang 1946), NV Bank Industri Negara (Djakarta 1951), Bank Nasional (Fort de Kock 1930), Bank Nasional Indonesia (Soerabaja 1928), Bank Negara Indonesia (Djakarta 1946, zetelverplaatsing naar Djokjakarta, gesloten tussen 1948 en 1949, daarna open als Bank BNI 1946 te Djakarta), NV Bank Perniagaan Indonesia (Djakarta 1948), Bank Rakjat Indonesia (Djokjakarta 1946, in 1950 fusie met de Algemeene Volkscredietbank), NV Bank Soelawesi (Menado 1946), Bank Soerakarta MAB (Solo 1945), Bank Timur NV (Semarang 1949), Banking and Trading Corporation Ltd. (Djakarta 1947, later Djokjakarta), NV Bataviasche Credietbank (Batavia 1886, tot 1938 de Bataviasche Hulpbank), Bataviaasche Landbouwcredietbank (Batavia 1902), NV Bouw-, Crediet- en Spaarkas 'Minang' (Padang 1939), NV Buitenzorgsche Hulpbank (Buitenzorg 1891), NV Centrale Hulp-, Spaar- en Hypotheekbank (Bandoeng 1940), NV Coöperatie tot het verstrekken van renteloze en onopzegbare hypothecaire leeningen Corelohyp (Bandoeng 1940), NV Coöperatieve Spaar-, Deposito-, Crediet- en Import en Export- en Verbruiksvereniging Pahaefonds UA (Sibolga 1940), Credietbank voor Nederlandsch-Indische Gemeenten en ressorten (Batavia 1925), de Crediet- en Handelsvereniging Banda (Amsterdam 1886), Crediethulpbank voor Nederlandsch-Indië (Batavia 1932), Cultuur-Hulpbank voor Nederlandsch-Indië (Batavia 1921), Cultuurmaatschappij der Vorstenlanden (Amsterdam 1888, oorspronkelijk Amsterdam 1883 als Dorrepaalsche Bank der Vorstenlanden), De Eerste

Nederlandsch-Indische Spaarkas en Levensverzekering Maatschappij en/of Hypotheekbank DENIS (Bandoeng 1915, en na 1960 in Indonesië Bank Karya Pembangunan Djawa Barat), Handelsvereniging Amsterdam of HVA (Amsterdam 1879), NV Hollandsche Algemeene Verzekeerings Bank (Schiedam 1903), Hypothecair en Intermediair Bedrijf NV (Batavia 1920), NV Hypotheekbank voor Holland en Indië (Den Haag 1925, na 1947 Hypotheekbank voor Holland en Indonesië in liquidatie), NV Incasso Bank (Batavia 1931), De Indische Spaarvereniging (opgericht door de Algemeene Centrale Bank), Internationale Crediet- en Handelsvereniging Rotterdam (Rotterdam 1863), NV Internationale Trust Maatschappij Java (Batavia 1940), Kalimantan Banking and Trading Corporation NV (Samarinda 1950), Koloniale Bank (Amsterdam 1881, na 1949 Cultuur-, Handel- en Industriebank of Cultuurbank, geliquideerd 1969, claims gecedeerd aan de Centrale Trust Compagnie NV), NV Nationaal Spaarfonds (Den Haag 1913), NV Nederlandsch-Indisch Administratiekantoor (Soerabaja 1937), NV Nederlandsch-Indisch Administratiekantoor en Hulpbank (Rotterdam 1891), Nederlandsch-Indisch Administratie-, Incasso- en Kassierskantoor (Bandoeng, opgeheven 1940), NV Nederlandsch-Indisch Trustkantoor (Batavia 1940), NV Nederlandsch-Indische Compagnie voor Administratie en Financiering (Batavia 1940), Nederlandsch-Indische Cultuur- en Industriebank (Semarang 1922), Nederlandsch-Indische Effecten- en Prolongatiebank (Batavia 1912), Nederlandsch-Indische Incassobank (Soerabaja 1933), Nederlandsch-Indische Middenstandsbank NV (Soerabaja 1940), NV Nederlandsch-Indische Spaarbank (Amsterdam, Den Haag 1907; in 1929 besluit tot liquidatie onder de Nieuwe Nederlandsch Indische Spaarbank; feitelijke liquidatie vanaf 1948 door de Nederlandsch-Indische Trustmaatschappij NV), Nederlandsch-Indische Spaar- en Depositobank (Bandoeng 1941, thans Bank NISP), Nieuwe Nederlandsch-Indische Spaarbank (Lawang 1928), Oost-Javasche Landbouw- en Depositobank (Malang 1899), Padangsche Hulpbank (Padang 1887), NV Palembangse Bank (Palembang 1940), Preanger Administratie- en Incassobureau (Bandoeng 1921), Internationale Crediet- en Handelsvereniging Rotterdam (Rotterdam 1863), Rotterdamsche Likwidatiekas (Rotterdam 1888), Soerabaiasche Incasso-, Spaar- en Hulpbank (Soerabaja 1899, na 1923 in liquidatie), NV Spaar- en Credietbank Perhimpoean Pegawai Bestuur Bumipoetra (Batavia 1940), NV Spaar-, Crediet- en Hypotheekbank (Soerabaja 1937), NV Spaar en Hulpbank 'Nationaal' (Madioen 1940), Stichting Crediethulpbank voor Nederlandsch-Indië (Batavia 1932), NV Woning-, Spaar- en Hypotheekbank de Eendracht (Bandoeng 1938).

Helaas zijn de archieven van de *Nederlandsch-Indische Trust Maatschappij NV* (na 1947 Nationale Trust Maatschappij) gedurende dit onderzoek niet boven water gekomen. Deze maatschappij, in 1929 opgericht door de Nederlandsch-Indische Handelsbank, met zetel te Amsterdam, was na 1948 belast met de liquidatie van de Japanse bankinstellingen en met een aantal andere financiële instellingen. De hoofdvertegenwoordiging in Indië was gevestigd in Noordwijk, Batavia. De huidige rechtsopvolger, Nationale Trust Maatschappij Curacao NV, beschikt niet over relevant archiefmateriaal. Ook de archieven van ABN-AMRO, waaronder deze maatschappij thans ressorteert, bieden geen uitsluit. Het zakelijk archief van de laatste directeur van de Nationale Trust Maatschappij, E.A.F. baron Taets van Amerongen, is helaas vernietigd. (Mededeling van mevrouw J.H. baronesse Taets van Amerongen, december 1999). Naspeuringen in Jakarta hebben niet tot het gewenste resultaat geleid.

Bijlage C: Verslag NIHB agent betreffende gebeurtenissen in Bandoeng

“In de hectische eerste week van maart 1942 werden door alle agentschappen van de NIHB de saldi der rekeningen en kassaldi naar het Bandoeng kantoor overgemaakt. Begin maart werden de effecten, volgens opdracht van de Indische regering, overgebracht naar de oorlogskluis van De Javasche Bank te Bandoeng. De zgn. ‘Stelling Bandoeng’ waar iedereen ook vrouwen en kinderen naar toe had gestuurd, bleek niet te verdedigen tegen de Japanse bombardementen. Op zaterdag 7 maart toen het laatste bombardement voor de overgave plaatsvond, werd door de NIHB nog een ruim bedrag aan kasgelden van De Javasche Bank opgenomen, aangezien men verwachtte dat de volgende maandag velen geld zouden willen opnemen, omdat ongetwijfeld de Banken op last van de Japanse autoriteiten enkele dagen gesloten zouden zijn. Op zondag 8 maart volgde de onvoorwaardelijke overgave, en maandag 9 maart opende het NIHB kantoor op gewone wijze. Er was geen sprake van een speciale drukte en iedereen bleef rustig op zijn post. ‘s Avonds werden alle chefs van de Nederlandse bedrijven opgeroepen om naar het gemeentehuis te komen, waar de Japanse opperbevelhebber een stuk voorlas in de Maleisische taal, waarin iedereen opgedragen werd zich rustig te gedragen en de zaken voor zover mogelijk voort te zetten. Diezelfde avond werd de NIHB agent telefonisch gesommeerd zich met de sleutels van de kluis naar kantoor te begeven. Daar werd door enkele gewapende Japanners alleen ‘gekeken’ naar het geld en diende hij de sleutels af te dragen. De volgende ochtend kwam een Japanse officier die een opgave en verificatie van het kassaldo-boek wenste, en meedeelde dat binnen enkele dagen nadere berichten zouden volgen. Daarop werden alle directieleden en bankmanagers opgeroepen om zich naar Sociëteit Concordia te begeven alwaar ze opgedragen werden een stuk te ondertekenen om alle activa over te dragen aan het Keizerlijk Japanse leger. ‘Een procedure waarvan niemand iets begreep en welk stuk ook nooit meer ter sprake is gekomen’. ‘Ons werd gezegd dat de banken t.z.t. zouden geopend worden. Hierover werd nooit meer iets gehoord’.

In de nacht van 14 op 15 april werd de agent van zijn bed gelicht en te zamen met een medewerker door de Kempetai naar de Soekamiskin gevangenis gebracht. Na zo’n twee weken werd de agent van de NIHB uit de gevangenis gehaald, tegelijk met den agent en procuratiehouder van De Javasche Bank en naar huis gebracht, met de mededeling om de volgende dag op kantoor te komen.

Die betreffende dag was het gehele personeel aanwezig en werd hen door de directie opgedragen de positie op te maken per sluitingsdag. Hiermee is men 14 dagen beziggeweest.Het kantoor werd wederom gesloten en iedereen kon naar huis gaan. Een tweetal weken later werd de agent weer door de Kempetai opgehaald en naar Soekamiskin gebracht.

Op 1 juni 1942 werd een directielid opgeroepen om de kluis te openen. Op die dag werd het *kassaldo weggehaald* en gestort bij de plaatselijke agent van de *YSB* en overgemaakt naar Batavia.

Eind september werd de agent wederom opgeroepen en werd hem meegedeeld dat de banken *geliquideerd* zouden worden. Hem werd min of meer bevolen daar aan mee te werken. Begin oktober begaf hij zich naar kantoor en bemerkte dat er al die maanden niets gebeurd bleek te zijn, behalve dat de kas leeggeroofd was.

Het voornaamste werk dat hem en zijn personeel opgedragen werd, was het contact zoeken met *debiteuren* en te trachten vorderingen te incasseren. De Chinese relaties betaalden 'als regel zeer behoorlijk', deels uit vrees, deels omdat zij daardoor goederen vrijkregen, die bij de NIHB in onderpand waren. De Europese relaties, voornamelijk effectenrelaties, konden als regel niet betalen en wilden dat ook niet. De NIHB nam t.a.v. hen een zeer gemakkelijke houding aan. 'Het merkwaardige van deze z.g. liquidatie was, *dat de Japanners ons geheel vrij lieten*, ook wat de onderhandelingen betroffen met de Chineesche debiteuren'.

Eens in de week moest de agent opgeven *welke stortingen* hadden plaatsgehad bij de YSB en hoeveel het saldo bedroeg. Stortingen door debiteuren mochten *niet* aan de NIHB afgedragen worden, maar direct bij de YSB, aan welke instelling de NIHB een advies gaf van de te storten bedragen. Voor salarissen en kantoorkosten ontving de agent op aanvraag van de Tekisan Kanribu een cheque op de NIHB rekening bij de YSB.

Tevens werd de *oorlogskluis* bij de Javasche Bank geopend en kon de NIHB alle ontvangsten en leveringen, welke nog moesten geschieden met de andere banken, in orde maken. 'De oorlogskluis was nog volledig in tact'

Al deze werkzaamheden duurden ongeveer zes maanden.

Toen kreeg het kantoor de opdracht om alle mensen die *safeloketten en gesloten bewaargevingen* hadden aan te schrijven om hun stukken in ontvangst te komen nemen onder toezicht van de Japanners. Voor zover de houders van safeloketten zelf konden komen en hun sleutels meebrachten, werden de loketten geopend, de inhoud onderzocht en aan belanghebbenden meegegeven. *Gouden voorwerpen en edelgesteenten* werden geconfisceerd, waarvan een proces-verbaal werd opgemaakt. Later kwamen er taxateurs die de waarde vaststelden. Het provenu werd op een rekening geboekt ter nadere verantwoording. Safeloketten waarvan de houders niet kwamen en waarvan het NIHB geen duplicaatsleutels bezat, moesten worden opengebroken. Van de inhoud werd een procesverbaal opgemaakt en voorzover er door de Japanners geen beslag op werd gelegd, in een onder toezicht van de NIHB gezegeld pakket gedaan. Hetzelfde geschiedde met de gesloten bewaargeving.

In juli 1943 kwam de opdracht om de inventaris, archieven etc. van het kantoor over te brengen naar De Javasche Bank. Ook de andere banken kregen deze opdracht. 'Dit zal misschien blijken goed geweest te zijn, want als er verder niets bijzonders gebeurt, zullen wij alles daar nog aantreffen'. Per 7 juli werd de agent en al het andere personeel ontslagen, en per 25 augustus 1943 definitief geïnterneerd tot 15 september 1945.

Bij de terugkomst op het kantoor bleek alles in goede staat en ook de kluis was volkomen in orde. Gelet op de schermutselingen met de Republikeinse troepen kon het kantoor niet heropend worden en moest de agent tijdelijk een veilig heenkomen zoeken.'"

Dagtekening Bandoeng, 16 januari 1946¹

¹ ARA, 2.20.03 Archief NIHB, inv. 1522 'Rapport i.z. Bandoeng'.

Bijlage D: De officiële Japanse regelgeving betreffende de liquidatie van vijandelijke banken in Nederlands-Indië

“Liquidation of banks of enemy character and cancellation of moratorium¹

- Art. 1 The Japanese Commander-in-Chief hereby orders the dissolution of the Java Bank, Netherlands Trading Society, Netherlands Indies Handels Bank, Netherlands Indies Discount Bank and the Batavia Bank².
All offices of the above-mentioned banks in Java are to begin their liquidation starting from 20th of October 1942. Banks mentioned in the first paragraph will be considered to have continued within the purpose of liquidation after their dissolution.
- Art. 2 The Japanese Commander-in-Chief hereby orders the liquidation of offices of the Hongkong and Shanghai Bank, the Chartered Bank, the Chung Kuo Bank³ and the Hwachiao (Overseas-Chinese) Bank in Java. The liquidation mentioned in the preceding paragraph will commence on 20th of October 1942.
Banks mentioned in the first paragraph will be allowed to function only within the limits of the object of liquidation.
- Art. 3 The Japanese Commander-in-Chief will appoint 2 liquidators for the execution of liquidation as laid down in the preceding 2 articles. Liquidators will carry out their functions in accordance with the rules provided elsewhere. Liquidators will be authorized to execute all matters concerned with liquidation both in and out of court as representatives of the banks or branches concerned.
- Art. 4 The former Netherlands East Indies Government note, coinage and the Java Bank note⁴ will circulate at par with the Japanese note even after the beginning of the liquidation of the Java Bank.

¹ Bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken, Nefis archief, inv. 2616, bijlage 3; SEATIC vertaling van Java Yearbook 1944. De oorspronkelijke Japanse tekst van deze proclamatie is opgenomen in Jawa Nenkan 1944, blz. 417 e.v., en Iwatake Teruhiko (ed.) blz. 721-724, en wordt daar aangeduid als ‘Fukoku’ 44, ‘Osamu Seirei’ 13, 20th of October 1942.

² Respectievelijk De Javasche Bank, de Nederlandsche Handel-Maatschappij, de Nederlandsch-Indische Handelsbank, de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij en de Bank van Batavia.

³ Bank of China

⁴ Respectievelijk de muntbiljetten, munten en bankbiljetten.

- Art. 5 Of all debts for banks and branches prescribed in Articles 1 and 2, only those debts which fall due after 20th of November 1942 will be considered to fall due on this day.
- Art. 6 Interest for delay of payment of debts for banks and branches prescribed in Articles 1 and 2 will be fixed at 5% per annum.
- Art. 7 Proclamation no. 9 of 1942 will be cancelled.⁵ Pecuniary debts in private law which originated before 10th of June 1942 and of which repayment falls due by 20th of October 1942 will be considered to fall due on this day. Pecuniary debts in private law which fall due after 21st of October 1942 must fall due as provided by the contract concerned, provided that this rule shall not apply to debts which come under the provision of Article 5.
- Art. 8 All debts to which Proclamation no. 9 of 1942 is applicable will be exempted from interest from 10th of March 1942 to 19th of October 1942.
- Art. 9 The act of preservation of a bill and pecuniary credit the rights of which must be exercised before 20th of November 1942 will be considered to be sufficient if carried out not later than 20th of November 1942.

Additional provisions

The present order shall come into force on the day of promulgation.

Appendix⁶

Rules for liquidation of banks of enemy character in JAVA

- Art. 1 Liquidators of banks provided by Osamu Decree no. 13, 1942, will conduct business as prescribed by these rules.
- Art. 2 Liquidation of banks must be done by consolidation of accounts of all branches in Java of the bank concerned.
- Art. 3 Immediately upon appointment, the liquidator must investigate the condition of the property of the bank for the purpose of making an inventory and balance sheet

⁵ Hier wordt bedoeld op 'Fukoku' 9 waardoor op 11 april 1942 het bankenmoratorium van kracht was geworden.

⁶ Promulgation no.45, Osamu Decree no. 14. Promulgated on 1st of November 1942. Klaarblijkelijk zijn de regels voor het liquidatieproces tien dagen later als appendix toegevoegd bij de oorspronkelijke maatregel van 20 oktober van 1942.

and of submitting these documents to the Head of the Military Administration. However, he may make miscellaneous accounts by force of such circumstances as insufficiency of materials for liquidation, etc.

- Art. 4 The former Netherlands East Indies Government notes, coinage and the Bank of Java notes, less the amount attached to the wartime depository account from the amount of the Bank of Java notes, also above-mentioned cash kept in banks other than the Bank of Java, will be free from confiscation by the Japanese military. It will be permissible to carry out exchange in all kinds of currency between cash attached to the wartime depository account of the Bank of Java and cash to be used for liquidation of the Bank of Java and other banks.
- Art. 5 Of all the property or security attached to banks, what has been managed by the Japanese military may be used for liquidation after release from administration by mutual consent between the liquidator and the proper authorities. Banks will have the same rights as previously in the administration of property and mortgages concerned where it cannot be released from military administration, except the property and mortgages to be confiscated by Japanese military. However this right cannot take effect pending this release.
- Art. 6 Liquidators must do their best to collect all credits. All credits which are not due before 20th of November 1942 will be considered to be due on this day. Interest for delay of payment of debts to the bank will be fixed at 5% per annum.
- Art. 7 Action for the preservation of rights of monetary loans which are due before 20th of November 1942 need to be executed before that date.
- Art. 8 All debts to which Proclamation no. 9 of 1942 is applicable will be admitted free of interest from 10th of March to 19th of October 1942.
- Art. 9 Liquidators may reduce or exempt debtors from payment of interest on principal or interest for delay according to the solvency of debtors.
- Art. 10 Portions of property, mortgages and deposits in banks, which are necessary from the military point of view, will be bought at the authorized price by the military or by the authorized persons.
- Art. 11 The auction or other disposal of property and mortgages expected to appreciate may be delayed.
- Art. 12 Liabilities of banks belonging to enemy nationals will be confiscated by the military and will be paid in preference to all other debts except as laid down in Article 20.

- Art. 13 Obligations in respect of Bank of Java notes shall be temporarily suspended.
- Art. 14 Liabilities of banks, except as mentioned in the preceding two Articles, will be paid by liquidators in order and at the rates undermentioned, whenever money for partial payment of a debt has been collected.
a.	Debts to Japanese	full amount
b.	Debts to natives	as much as possible
c.	Debts to Axis and neutral nations	Ditto
d.	Debts to Chinese who co-operate with us	Ditto
e.	Debts to Chinese,
excepting above-mentioned
and enemy nationals	Some proper amount may be
paid from the surplus after
payment of (a) to (d).
- Art. 15 Debts of preceding Articles will not include interest accruing after 10th of March 1942.
- Art. 16 Transaction of credits and debts outside Java will be left over to the future.
- Art. 17 Liquidators may temporarily conclude liquidation on permission of the Head of the Military Administration when these credits are nearly collected and it seems unlikely that any more will be collected. When liquidation has provisionally been concluded and it is considered that the duties of the liquidator are over, the future business of liquidation will be entrusted to the Nanpo Kaihatsu Kinko by the Head of the Military Administration.
- Art. 18 Liquidators may employ clerks of the former bank concerned within the bounds of necessity for the performance of his duty. Salaries of clerks will be fixed by liquidators in proportion to the provisional rule for salary of government and municipal officials.
- Art. 19 The liquidator may act by proxy through Japanese governmental and municipal officials or Japanese bank clerks when necessary. In the case of the latter, he may pay them a reasonable salary.
- Art. 20 Salaries and other liquidation expenses will be paid in preference to payment of debts.
- Art. 21 Banks may withdraw deposits from the Bank of Java up to the amount of their deficit in the payment of expenses mentioned in the preceding Article and for debts mentioned in Article 12 and for repayment of Japanese deposits. If the Bank of Java has a deficit in the payment of withdrawals of deposits as mentioned in the preceding paragraph and for expenses as mentioned in the preceding Article, and for debts as

mentioned in Article 12 and for withdrawals of deposit money by the Japanese, use may be made of money which belongs to the wartime depository account regardless of provisions of Article 4.

- Art. 22 When liquidation has been provisionally completed, the Head of the Military Administration may impose special dues for liquidation according to the state of surviving property of banks.
- Art. 23 The balance after payment of special dues will be shared among shareholders. Proportion among shareholders in this repayment, namely, Japanese, natives, the Axis, neutral nations or Chinese co-operating with us, and Chinese or enemy nations will be fixed on the ratio of 3 : 2 : 1; and shareholder's account which belongs to enemy nationals will be omitted. Amounts to be paid to enemy nationals and Chinese who are not co-operating with us will be administered as enemy property.
- Art. 24 The business of bank liquidation will be looked after by the Head of the Military Administration, but the Chief of the Enemy Property Administration Department shall directly conduct the business."

Bijlage E: "Slotverantwoordingsstukken inzake de liquidatie van De Javasche Bank in de periode 20 oktober 1942 - 10 oktober 1945"

BANKS	CREDIT BALANCES ON CLOSING DATE				FIRST DIVIDEND %		B A L A N C E		
	CLIENTS GROUP A.	CLIENTS GROUP B.	T O T A L	CLIENTS GROUP A.	CLIENTS GROUP B.	CLIENTS GROUP A.	CLIENTS GROUP B.	T O T A L	
JAVASCHER BANK	X 3.001.337,18 246.302.037,92	53.792.904,65	X 3.001.337,18 310.094.942,57	359,54 691,49	(479.868,91) 1.228,63 6.255,28 19.137.871,40 (92.020,80)	X 3.001.337,18 246.302.309,87	44.650.306,60	X 3.001.337,18 290.952.616,47	
D. HANDEL MIJ. (FACTORY)	X 2.247.201,56 126.671.099,09	11.944.257,01	X 2.247.201,56 138.615.356,10	+ 198.217,33 - 3.603,--	8.016,41 3.583.878,38 (437.387,58)	X 2.247.201,56 126.865.713,42	8.368.995,04	X 2.247.201,56 135.234.708,46	
D. IND. HANDELSBANK	X 2.328.768,74 72.421.079,06	10.674.647,91	X 2.328.768,74 83.095.726,97	-	2.328.768,74 3.202.395,06 (268.942,58)	X 2.328.768,74 72.421.079,06	7.472.252,85	X 2.328.768,74 79.893.531,71	
D. IND. ESCOMPTO MIJ.	X 3.160.942,58 62.572.696,96	8.966.390,26	X 3.160.942,58 71.539.087,22	-	3.160.942,58 2.689.216,97 (29.261,33)	X 3.160.942,58 62.572.696,96	6.276.473,29	X 3.160.942,58 68.849.170,25	
DE CHARTERED BANK OF INDIA, AUSTRALIA & CHINA	X 373.296,38 13.929.739,40	435.074,90	X 373.296,38 14.364.814,30	-	373.296,38 130.321,87 (301.607,64)	X 373.296,38 13.929.739,40	304.553,03	X 373.296,38 14.694.252,43	
DE HONGKONG & SHANGHAI BANKING CORPORATION	X 590.871,19 6.495.298,37	1.752.677,56	X 590.871,19 8.247.975,93	-	590.871,19 525.802,65 (54.501,08)	X 590.871,19 6.495.298,37	1.226.874,91	X 590.871,19 7.722.173,28	
DE BANK OF CHINA	49.150,68	802.465,52	851.616,20	-	240.756,71 (16.595,37)	49.150,68	561.728,81	610.879,49	
PERSEA CHINESE BNG. GRP.	597.574,39	548.715,96	1.146.290,35	-	164.609,93 (797,08)	597.574,39	384.106,03	981.680,42	
DE BATAVIA BANK	4.980,64	- 299.210,05	304.190,69	-	88.643,90 (18,56)	4.980,64	210.566,15	215.546,79	
IND. IND. HYPOTHEKBANK	395,46	125,87	521,33	-	37,76 (9.840,09)	395,46	88,11	483,57	
GENEESSE CENTRALE BANK	56.735,56	39.027,60	95.763,16	-	11.705,48 (3.786,52)	56.735,56	27.322,12	84.057,68	
JO. SPAAR- & DEP. BANK	374.472,41	39.244,83	413.717,24	-	11.771,38 (12.112,29)	374.472,41	27.473,45	401.945,86	
ATVIASCHER SPAARBANK	1.039.191,06	206.505,12	1.245.696,18	-	61.990,56 (8.788,89)	1.039.191,06	144.554,56	1.183.745,62	
ANDONGSCHE SPAARBANK	1.100.059,15	124.013,21	1.224.072,36	-	37.204,05 (60.445,90)	1.100.059,15	86.809,16	1.186.868,31	
PAARBANK SEMARANG	X 160.000,-- 3.052.357,80	576.383,26	X 160.000,-- 3.628.741,06	-	172.910,47 (109.227,15)	X 160.000,-- 3.052.357,80	403.472,79	X 160.000,-- 3.455.830,59	
EM. SPAARBANK SOERABAYA	X 90.517,07 7.479.066,83	868.413,85	X 90.517,07 8.347.474,68	-	260.518,10 ---	X 90.517,07 7.479.066,83	607.895,75	X 90.517,07 8.086.962,56	
AVASCHER HYPOTHEKBANK	---	---	---	-	---	---	---	---	
T O T A L	X 11.952.954,70 542.145.948,78	101.070.057,56	X 11.952.954,70 643.216.006,34	- 3.962,54 + 198.908,82	(2.784.310,34) 6.255,28 9.545,04 30.319.874,67	X 11.952.954,70 542.340.895,06	70.753.472,65	X 11.952.954,70 613.094.367,71	

REMARKS:
 Group A = Dutch, American, British, Australian, Canadian, Belgian, Czech, Iranian, Norwegian, Polish, Interned Chinese, Unknown.
 Group B = Japanese, Indonesian, Axis (German, Hungarian, Italian, Silesian, Chinese & Other Orientals, Argentine, Armenian, Dane, French, Portuguese, Soviet Russians, Swede, Swiss, Turks;
 From Java Bank up to & including Batavia Bank, first dividend periode 1st. November 1943 until 31st. January 1944.
 Bank Indonesia, Archief De Javasche Bank, inv. 2977.

1136

(F)

RECAPITULATION OF BALANCES OF BANKS IN LIQUIDATION KEPT WITH NIPPON BANKS
PER 10th, OCTOBER 1945.

BANK	LIQUIDATION ACCOUNT		TOTAL	P E T T Y C A S H	Group A.-ACCOUNT	Group B.-ACCOUNT	Group C.-ACCOUNT	Group D.-ACCOUNT
	BATAVIA	OUTSIDE BATAVIA						
DE JAVA BANK	5,928,189.98	22.53	5,928,212.51	18.45	1,083,685.37	499,314.77	21,299,720.--	3,001,337.18
DE NED. HANDEL NY (FACTORY)	3,005,042.53	9,000.--	3,014,042.53	--	270,466.87	1,209,715.31	--	2,247,201.56
DE NED. IND. HANDELSBANK	3,372,475.37	3,224.26	3,375,699.63	41.--	100,073.19	440,285.19	--	2,328,768.74
DE NED. IND. ESCOMPTO NY.	4,436,683.34	8,448.74	4,445,132.08	14.50	165,331.30	279,891.65	--	3,160,942.58
THE CHARTERED BANK	Gr. 451,322.48	--	Gr. 451,322.48	--	2.50	301,607.64	--	373,296.38
THE HONGKONG & SHANGHAI BKG. CORP.	Gr. 956,924.84	--	Gr. 956,924.84	--	--	54,553.38	--	590,871.19
THE BANK OF CHINA	Gr. 127,730.48	--	Gr. 127,730.48	--	53.--	16,595.37	--	--
THE OVERSEA CHINESE BKG. CORP.	390,843.64	--	390,843.64	--	--	797.08	--	--
THE BATAVIA BANK	381,320.13	--	381,320.13	--	--	18.56	--	--
DE NED. IND. HYPOTHEKBANK	1,298,833.37	--	1,298,833.37	50.--	--	9,840.09	--	--
ALGERIENSE CENTRALE BANK	Gr. 1,815.63	--	Gr. 1,815.63	50.--	--	3,786.52	--	--
ALG. SPAAR- & REPOSITOEBANK	Gr. 20,014.80	--	Gr. 20,014.80	50.--	--	12,112.29	--	--
BATAVIASCHER SPAARBANK	Gr. 54,461.89	--	Gr. 54,461.89	48.39	--	8,788.89	--	160,000.--
BAIJENSCHE SPAARBANK	180,617.63	--	180,617.63	50.--	--	60,445.50	--	90,517.07
SPAARBANK SEMARANG	Gr. 71,905.69	--	Gr. 71,905.69	50.--	--	109,227.15	--	--
CH. SPAARBANK SOERABAJA	Gr. 171,934.83	--	Gr. 171,934.83	45.31	--	--	--	--
JAVASCHER HYPOTHEKBANK	914,054.69	--	914,054.69	--	--	--	--	--
T O T A L	17,991,950.24	20,695.53	18,012,645.77	367.65	1,619,612.43	3,071,359.97	21,299,720.--	11,952,954.70

REMARKS:

Group A : Dutch, American, British, Australian, Belgian, Canadian, Czech, Irguese, Norwegian, Polish, Interned Chinese, Unknown.
 Group B : Nippon, Indonesiän, Axis (German, Hungary, Italian, Thai), Chinese & Other Orientals, Argentine, Armenia, Dane French, Portuguese, Soviet Russian, Sweden, Swiss, Turks.
 "A"-account represents proceeds of closed safe custody, safe lockers etc. of clients belonging to group A, which proceeds have been deposited with the Manpe Kaibatsu Kinke at Batavia.
 "B"-account represents proceeds of closed safe custody, safe lockers etc. and also unpaid dividend of clients belonging to group B, which amounts have been deposited with the Manpe Kaibatsu Kinke at Batavia.
 "C"-account represents the stock of banknotes on hand in the cash of the Javasche Bank on closing date, which amount has been deposited with the Manpe Kaibatsu Kinke at Batavia.
 "D"-account represents the balances of Dutch-Indies provinces, municipalities and Other Government Institutions etc., which amounts have been deposited with the Manpe Kaibatsu Kinke at Batavia.
 Concerning the balances kept with Nippon banks outside Batavia see separate statement.

*F. Dea selah...
 Duit yang is dit total van de rekening...
 in...
 = P.O. funds*

Bijlage F: Oriënterend onderzoek naar kampgelden

Inleiding

Hoewel kampgelden formeel niet binnen het domein van dit onderzoek vallen, is besloten, ter oriëntatie, toch enige aandacht aan deze kwestie te besteden. Vast staat dat het een uiterst gecompliceerd (en divers) onderwerp betreft, waar weinig materiaal over bekend (en vermoedelijk aanwezig) is. In het hiernavolgende overzicht staan de volgende vragen centraal:

- Wat zijn kampgelden?
- Wat weten we over de financiële administratie in interneringskampen?
- Op welke wijze zijn geïnterneerden in het interneringskamp financieel benadeeld?
- Wat heeft de overheid na de oorlog voor ex-geïnterneerden in financieel opzicht gedaan?

1 In de kampen

1.1 De belangrijkste bron: D. van Velden

De belangrijkste bron voor informatie over de financiën in Japanse interneringskampen is het boek van D. van Velden. Dit boek vormde ook de belangrijkste bron voor L. de Jong. Hoewel Van Velden aangeeft dat de financiële gang van zaken per kamp sterk verschilde, komt zij toch tot enige algemene uitspraken. De relevantste uitspraken zijn hieronder op een rij gezet.¹

- Uitgangspunt van de Japanners was dat de geïnterneerden zelf betaalden voor hun internering. Dit was in strijd met art. 4 van de Krijgsgevangenenconventie, die op hen van toepassing was verklaard (blz. 474 en zie blz. 104-129).
- In verschillende kampen (niet precies aangegeven hoeveel en welke) gaven de Japanners de order aan de geïnterneerden hun geld in te leveren. Soms werd deze order al spoedig na internering (1943) gegeven (midden-Java, Oostkust van Sumatra en Bandoeng), maar

¹ D. van Velden, *De Japanse interneringskampen voor burgers gedurende de Tweede Wereldoorlog* (Groningen 1963). Dit boek is o.a. gebaseerd op archieven van het NIOD. Helaas gebruikt Van Velden een algemene annotatie (dus niet in de tekst aangegeven). Omdat het archief van het NIOD inmiddels opnieuw is genummerd, zijn de door haar gebruikte dossiers bovendien moeilijk terug te vinden.

meestal pas toen het Japanse leger het bestuur van de kampen overnam (1 april 1944²). Volgens art. 6, sub. 3 van de Krijgsgevangenenconventie is het afnemen van voorwerpen van waarde verboden (blz. 274).

- Voor de interneringskampen op Java hadden de Japanners duidelijke regels opgesteld. Zie het document: *Voornaamste punten uit het huidige reglement voor interne aangelegenheden voor de geïnterneerden van de Java-interneringskampen* (bijlage 8 in Van Velden, hier wordt de tekst gevonden in het ARA, 2.10.14 inv. 5243 aangehouden):

“**Art. 31** Voorlopig is het maximale bedrag aan geld, dat een persoon in zijn bezit mag hebben gelimiteerd op 10,-, maar de Bunkensho-Cho [hoofd van een afdeling van het gewestelijk hoofdkantoor voor burgerinterneringskampen] kan dat maximum, indien de omstandigheden daar aanleiding toe geven, wijzigen. Het meerdere geld zal in bewaring genomen worden.”

“**Art. 32** Het interest van het in bewaring genomen geld, kan, indien daartoe toestemming van de Honho-Cho [algemeen commandant van alle krijgsgevangenen- en burgerinterneringskampen in een legergebied] verkregen wordt, gebruikt worden voor de bevordering van de welstand van de betrokken geïnterneerden.”

- Bij inlevering van geld kreeg men een kwitantie (blz. 274).
- De Japanners stortten alle ingenomen kampgelden op de Yokohama Speciebank of in de kampkas en lieten er iedere maand een bepaald bedrag per geïnterneerde afhalen. Volgens Van Velden werd er nauwkeurig bijgehouden hoeveel er iedere maand voor iedereen werd afgeschreven voor extra voedsel en artikelen uit de kampwinkel (blz. 274).
- In ieder kamp (waar althans het geld was ingenomen) kreeg het hoofd der financiën onder de geïnterneerden geregeld een gedetailleerde afrekening van de bank (blz. 387).
- Veel mensen weigerden hun geld af te staan. Zij verstopten het op allerlei plaatsen (blz. 387).
- Vond de Japanse commandant bij huiszoekingen nog geld, dan nam hij dit weg en stortte het op de algemene kamprekening bij de bank of in de kampkas. In zo'n geval kreeg de bezit(s)ter geen kwitantie (blz. 274).
- Werd een kamp verplaatst of gevoegd bij een ander kamp, dan ging het banksaldo en de hele financiële administratie mee en werd bij de nieuwe kampcommandant ingeleverd (blz. 274).
- De 'have-nots' moesten leven van het Japanse rantsoen (25 cent per dag), de kampkas en verder op allerlei wijzen geld verdienen (blz. 282).
- Op Java en Sumatra zijn kampen geweest waar men niets van het geld terugzag, doch dit zijn uitzonderingen (blz. 274). Het geld op de banken verdween niet in de zakken der kampautoriteiten (blz. 425).
- Voor 'vrijwillig' verricht werk werd loon (15 cent per dag en 100 gram voedsel) uitgekeerd. Dat werd persoonlijk uitbetaald, in de kampkas gestort of op de bank gezet.

² De burgerkampen kwamen onder direct beheer van het leger bij keizerlijke verordening van 7 november 1943. Deze verordening trad op Java, Sumatra en Malakka op 1 april 1944 in werking, en gold niet voor de gebieden die onder het gezag van de marine stonden (een groot deel van de oostelijke eilanden van de Indonesische archipel). Van Velden, *Interneringskampen*, blz. 26 en 99.

Om de uitspraken van Van Velden zo goed mogelijk te verifiëren, zijn allereerst allerlei gepubliceerde kampdagboeken geraadpleegd. Slechts in een aantal dagboeken is concrete informatie over kampgeld gevonden. Het betreft hier het bij elkaar vergaren van geld voor de kampkas door de (Nederlandse) kampleiders en een aantal kampverslagen (-administraties).³ Daarnaast besteedt een aantal (vrij recente) studies zijdelings aandacht aan de financiële gang van zaken in interneringskampen.⁴

In de tweede plaats is het archief van het NIOD grondig geraadpleegd. Informatie over kampgelden is daar over het algemeen te vinden in de na afloop van de oorlog opgestelde kamprapporten (doorgaans tussen eind '45 - eind '46) en de in 1947 afgenomen interviews met ex-geïnterneerden in vrouwenkampen.

1.2 Kamprapporten

Ter identificatie van het probleem zijn de volgende kamprapporten nader bestudeerd.⁵

- Tjimahi (mannenkamp op Java)
- Tjihapit (vrouwenkamp te Bandoeng)
- Si Rengo Rengo (mannenkamp op Sumatra)
- Soengei-sengkol (mannenkamp op Sumatra)
- Kampili (vrouwenkamp op Celebes)

In de rapporten van Tjimahi en Tjihapit wordt vermeld dat de Japanners inderdaad, volgens de voorschriften, het bevel gaven al het geld, met uitzondering van f 10 in te leveren. Dit is volgens de rapporten gestort op de Yokohama Speciebank. Hoewel de maatregel in Tjimahi 'volkomen' werd 'gesaboteerd', hadden de geïnterneerden velen, 'uit postwisselzendingen en uit in vroegere kampen en bij transporten afgegeven gelden' tezamen ruim f 226.000 op de Yokohama Speciebank staan. Daarvan werd op 30 juni 1944 bijna f 41.000 uitbetaald; de overige gelden zouden maandelijks met f 10 per persoon worden uitgekeerd. Over juli en augustus 1944 en januari, april en juni 1945 hebben de Japanners deze gelden niet uitgekeerd. Van deze maatregel trokken de betrokkenen zich in het algemeen echter weinig aan, aangezien

³ Zie vooral de volgende delen uit de reeks *Noord Sumatra in Oorlogstijd. Oorspronkelijke dagboeken uit interneringskampen chronologisch samengevoegd*: AEK PAMINKE III, 10 maart - 31 december 1943 (Makkum 1989) en 1 januari 1943 - 31 december 1943 (Makkum 1991).

⁴ Zie o.a. W. Rinzema, *Dit was uw Tjideng. Aspecten van de vertraagde afwikkeling van Japanse interneringskampen in Batavia met het Tjidengkamp als casus* (Utrecht 1991); H.L. Zwitter, *Mannen van 10 jaar en ouder* (Franeker 1995); R. N. Voorneman, *Banjoe Biroe XI. Vrouwenkamp op Java* (Kampen 1995); J.S. Sinnighe Damsté, *Advocaat/soldaat, oorlogsherinneringen* (Amsterdam 1999); J. Al, *Ambarawa, Bandoengan en de Belg refuge: mythe en werkelijkheid over twee Japanse kampen* (Rotterdam 1994); zie ook A. Frankfurter, *In klinkende munt, herinneringen van een bankier* (Amsterdam 1961).

⁵ Met dank aan Mariska Heijmans-van Bruggen van het kampdagboekenproject van het NIOD. Kamprapporten (soms ook kampverslagen genoemd) zijn na de oorlog door de Nederlandse kampleiding (-leider) opgesteld. Er bestaan ook kampverslagen/administratie die tijdens de internering zijn geschreven. Deze zijn veel minder toegankelijk.

de meeste mensen genoeg geld achter de hand hadden. Ook in Tjihapit hebben de Japanners niet regelmatig uitgekeerd; slechts twee keer. Daartegenover staat dat de geïnterneerden in dit kamp na de Japanse capitulatie het op de Yokohama Speciebank gestorte geld *terugkregen*. Beide rapporten vermelden dat de Japanse kampleiding herhaaldelijk het bevel gaf Hollands geld te ruilen tegen Japans geld. (Hieruit blijkt dat de Japanners wisten dat de geïnterneerden geld achterhielden, hetgeen ook staat vermeld in het rapport van Tjimahi.)

In het kamp Soengei-sengkol (Sumatra) werden op 29 mei 1943 alle geldmiddelen en de gouden en zilveren voorwerpen door de Japanse autoriteiten ingenomen. Ook moest de kampkas ter grootte van f 20.826,03 in mei 1943 worden afgedragen. Daarna kreeg elke geïnterneerde een vast bedrag: aanvankelijk f 0,50 p/p per dag, maar vanaf april 1944 nog slechts f 0,15 p/p per dag. Si Rengo Rengo (Sumatra) was een 'rijker' kamp. Daar leenden de beter bedeeden geld aan de kampkas. Zij kregen daarvoor een kwitantie. Het kamp Kampili leefde vanaf december 1943 van de betalingen gedaan door de Minseibu [Departement van Marine Bestuur].

Tenslotte wordt gewezen op een brief van het Departement van Financiën aan de Gouverneur-Generaal, gedateerd 21 maart 1946, waarin een overzicht wordt gegeven van de verschillende vormen van geldleningen en steunverlening tijdens de internering (zie 1.4). Twee citaten daaruit op basis van kampproporten: "Plaatselijk waren de mogelijkheden [voor steunverlening, red.] zeer verschillend" en "de *uiteenlopende* instellingen van de bezettende macht ten opzichte van steunverlening (...)"⁶

1.3 Interviews

In 1947 heeft het RIOD tientallen interviews afgenomen van ex-geïnterneerden uit vrouwenkampen. Eén vraag (met vele subvragen) gaat specifiek in op de financiën in kampen.⁷ Uit de vijftig bestudeerde interviews blijkt de diversiteit van hetgeen in financieel opzicht is geschied in de Japanse interneringskampen:

- Van de vijftig ondervraagden zeggen 38 dat geld werd ingenomen, of dat geld moest worden ingeleverd. Het betreft hier kampen op Java (het grootste deel), Borneo, Sumatra's Oostkust, en Celebes. Zeventien mensen van de 38 spreken van een storting op de Yokohama Speciebank of een bank in het algemeen, waar zij (on)regelmatig geld vanaf mochten halen. De overige 21 spreken van een kampkas of weten niet wat er met hun geld is gebeurd. De Yokohama Speciebank is bij de meeste mensen van deze groep onbekend.
- Van de 38 ondervraagden die geld bij de Japanners hebben ingeleverd zeggen er zes dat zij daarvoor een kwitantie hebben gekregen. De rest vermeldt uitdrukkelijk geen kwitantie te hebben ontvangen of gaat niet op de vraag in.

⁶ Arsip Nasional, Archief Algemene Secretarie I, inv. 506, brief departement van Financiën aan de Luitenant Gouverneur-Generaal, 21 maart 1946, blz. 2.

⁷ NIOD, Indische Collectie, 330.362 - 665. Vragen waren o.a. "Is het geld afgenomen, wanneer, door wie? Waar bleef het geld? Was er een centrale kas? Heeft u te maken gehad met de Yokohama Speciebank? Zijn er schuldbekentenissen geschreven? Heeft de Jap meer uitbetaald na 15 augustus '45? Moest men Hollands geld inleveren? Deed men het?"

- Van de 38 zeggen er zes dat ze na de oorlog (een deel van) hun geld hebben teruggekregen.
- Uit het bovenstaande blijkt dat twaalf van de vijftig ondervraagden hun geld niet hoefden in te leveren. Het betreft hier kampen op Java, Sumatra's Oostkust en Celebes.

1.4 Leningen 'ten algemene nutte' op last van de Nederlandse kampleiding

Enigszins onderbelicht in het werk van Van Velden is de steunverlening zoals die in verschillende kampen door Nederlandse kampleiding is georganiseerd. Hoewel de Japanse kampcommandanten het zeker niet overal toelieten, is het in enkele kampen (niet bekend hoeveel) goed gelukt een kampfonds op te stellen met geld dat onder geïnterneerden was verzameld. Dit is gedaan onder garantie van het Gouvernement. Het betrof een soort informele, stilzwijgende garantie die in sommige kampen is bevestigd door hoogstaande figuren uit het vooroorlogse Nederlands-Indische Gouvernement. Twee citaten uit kamprapporten, die na de oorlog door de kamphoofden zijn opgesteld, getuigen hiervan.

“Schuldbekentenissen zijn getekend stilzwijgend op naam en ten laste van de Nederlands-Indische Regering”⁸

“Alle stortingen in dit fonds [het kampfonds, red.] zouden worden beschouwd als leningen aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gedaan.”⁹

Na de oorlog zou het Gouvernement mensen die geld 'ten algemene nutte' hadden uitgeleend terugbetalen, mits zij in het bezit waren van bewijsmateriaal. Dit in tegenstelling tot de gelden die bij de Japanners moesten worden ingeleverd. Zie paragraaf 2.

1.5 Conclusie

Met kampgeld wordt het geld aangeduid dat de geïnterneerden op last van de Japanse kampleiding of Nederlandse kampleiding moesten inleveren voor het algemene welzijn van het kamp. Vanwege het gebrek aan bronnen, maar ook vanwege het grote verschil in beleid (en de mate waarin dit beleid werd uitgevoerd) van de Japanse kampleiding is het erg moeilijk algemeenheden aan te geven. Weliswaar behoren de bevindingen van Van Velden uitgangspunt te zijn, enige nuancering is echter nodig. Algemeenheden beperken zich tot de informatie over het Java-reglement (f 10 in bezit), de kampkas en de Nederlandse kampleiding, de leningen "ten algemene nutte", de stortingen op de Yokohama Speciebank of "een bank" in het algemeen, de (on)regelmatige uitkeringen en de betalingen die de Japanners zelf deden voor het welzijn van het kamp. Van groot belang is echter dat de (uitwerking van de) financiële maatregelen per kamp sterk uiteenliepen: in sommige kampen hoefde men niets in te leveren, in andere werden uitgebreid huiszoeken gedaan en in weer andere kampen lieten de Japanners het 'illegale geldverkeer' zijn gang gaan.

Een belangrijke voorlopige constatering lijkt dat de Japanners zich voor zover bekend bij hun

⁸ NIOD, Indische Collectie, 033.492.

⁹ Arsip Nasional, Archief Algemene Secretarie I, inv. 506, brief departement van Financiën aan de Luitenant Gouverneur-Generaal, 21 maart 1946, blz. 3.

financiële maatregelen in de kampen lieten leiden door het uitgangspunt dat de geïnterneerden zelf voor hun internering moesten betalen. Het geld dat ingenomen werd, is vermoedelijk grotendeels gebruikt voor de voeding en onderhoud van het kamp, waarbij de Japanners misschien het geld over meerdere kampen verspreidden. Bijzondere situaties hebben zich natuurlijk ook voorgedaan, zoals in Tjideng waar bij een huiszoeking f 400.000 zou zijn opgehaald. Onbekend is of de Japanners zich na de oorlog overgebleven kampgeld hebben toegeëigend. Er zijn vooralsnog geen aanwijzingen dat de Japanners de kampgelden tijdens de oorlog hebben aangewend voor de (oorlogs-)economie. Wat uiteindelijk blijft staan is, dat de geïnterneerden zelf voor hun internering moesten betalen en dat dit in strijd was met het Krijgsgevangenenconventie, artikel 4.

2 De naoorlogse restitutie van leningen ‘ten algemene nutte’ in de Japanse interneringskampen

In het *NIBEG-organ* no. 2 en 4 van 1946 vinden we de volgende mededeling over de afwikkeling van de tijdens de internering ingeleverde gelden.

“Gedurende de Japanse bezetting is op verschillende plaatsen in Nederlands-Indië ten behoeve van hen, die geen bestaansmiddelen meer hadden, een organisatie tot financiële steunverlening in het leven geroepen. De t.b.v. deze steunverlening opgenomen gelden zijn veelal verstrekt onder garantie, dat terugbetaling daarvan t.z.t. door de Regeering zou plaatsvinden. Gelijksoortig werk is ook in verschillende kampen georganiseerd. (...) In verband hiermede dringen wij er bij oud-kampcommandanten en verdere personen die gelden te algemene nutte hebben geleend op aan, hiervan mededeling te doen aan de Generale Thesaurie te Batavia.”¹⁰

Uit het *NIBEG-organ* blijkt voorts dat kamphoofden zich in het begin van 1947 met kampverslagen (bedoeld worden administraties) moesten melden bij de Generale Thesaurie te Batavia of bij het Hoofd van Tijdelijk Bestuur te Medan. Het verloop van de afwikkeling lag formeel in handen van de directeur van Financiën.¹¹ Om zo volledig mogelijke inlichtingen te krijgen over de bedragen die tijdens de bezetting voor het algemeen belang werden afgestaan, vond in oktober van 1947 een zogenaamde Kamphoofdenvergadering plaats. “Aan de kamphoofden werd verzocht lijsten samen te stellen bekrachtigd door een verklaring dat deze gelden inderdaad voor het algemeen belang (dus niet voor aparte groepen [of individueel, red.] werden verstrekt”. Mensen die geld hadden afgestaan, moesten zich melden bij het kamphoofd, zo mogelijk met afschrift van een kwitantie.¹²

Het Departement van Financiën te Batavia startte, na bovenstaande inventarisatie, in de loop van 1948 met de uitbetaling.¹³ Aanvragen tot restitutie dienden vergezeld te gaan van een afschrift van een kwitantie. Ook in het geval deze niet aanwezig was kon een aanvraag worden

¹⁰ *Bondsmededeelingen* (voorloper *NIBEG-organ*) 1 (1946) no. 2 en 4, resp. blz. 5 en 17.

¹¹ Zie: *ibidem*.

¹² *NIBEG-organ* 2 (1947) no. 15, blz. 5.

¹³ *NIBEG-organ* 3 (1948) no. 9, blz. 4.

ingediend, aangezien van een aantal kampen de administratie min of meer intact was gebleven. Was dat echter niet het geval, dan kon worden getracht een verklaring van de vroegere kampleiding of van twee 'te goeder naam en faam bekend staande getuigen' te verkrijgen.¹⁴ Later, in de tweede helft van 1948, voldeed alleen nog maar een originele kwitantie.¹⁵

Na de eerste golf van uitbetalingen in 1948 besloot het Gouvernement in het midden van dat jaar de restitutie te beëindigen.¹⁶ Begin 1946 was er ruim f 1,1 miljoen voor de restitutie begroot.¹⁷ Bepaald werd dat belanghebbenden hun aanvragen uiterlijk vóór 1 oktober 1948 konden inleveren bij de Generale Thesaurie te Batavia. In het NIBEG-orgaan wordt tot slot in 1949 melding gemaakt van problemen met het ontvangen van de restituties. Dit bericht heeft betrekking op beslissingen van het DIVI, het Deviezeninstituut voor Indonesië, dat in sommige gevallen (onbekend is hoeveel gevallen) geen vergunning wilde geven voor remise van toegewezen restituties.¹⁸

2.1 Conclusie

Personen die tijdens de Japanse internering geld hadden ingeleverd, werd de mogelijkheid geboden dit na de oorlog van de Indische overheid terug te eisen, mits zij in bezit waren van een originele kwitantie of het bewijs was te vinden in de overgebleven kampadministraties. Aanvankelijk kon men ook met getuigenissen een aanvraag doen, maar deze optie verviel in de loop van 1948. Restitutie betrof alleen geld dat op initiatief van de Nederlandse kampleiding in de kampkas was gestort en ten behoeve van het algemene kampbelang was aangewend. Het Nederlands-Indische Gouvernement gaf dus geen vergoeding van geld dat door de Japanse kamphoofden tijdens de internering in beslag was genomen. Voormalig burger-geïnterneerden ontvingen vanaf 1956 in het kader van het Yoshida/Stikker Akkoord tussen Nederland en Japan van de Nederlandse overheid wel een eenmalige uitkering van f 385.¹⁹

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ *NIBEG-orgaan* 3 (1948) no. 24, blz. 2.

¹⁶ *NIBEG-Organ* 3 (1948) no. 13, blz. 2.

¹⁷ Arsip Nasional, Algemene Secretarie I inv. 506, bijlage I, brief departement van Financiën aan de Luitenant Gouverneur-Generaal, 21 maart 1946.

¹⁸ *NIBEG-Organ* 4 (1949) no. 5, blz. 69.

¹⁹ L. van Poelgeest, *Japanse besognes. Nederland en Japan 1945-1975* (Den Haag 1999) blz. 276.

Bijlage G: Overzicht van brieven binnengekomen bij het Meldpunt Onderzoek Indische Tegoeden met betrekking tot banktegoeden ¹

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. M. van A. 04-02-1998	Tegoeden bij Ned. Handelsmij De Factorij. Geén bewijzen.	Geld kon niet naar Nederland overgemaakt worden	
Mw. E. A. Mw. R. K.	Rekening postkantoor te Padang		
Mw. F. A. 12-03-1998	Tegoeden bij Bank Exim Kopieën van aandelen		
Hr. F.A. A. 02-10-1998	Grootvader had rekening bij bank Lloyds of England. Moeder kon geen info van bank krijgen over tegoeden van haar vader		
Hr. A.J.E. B. 12-11-1998	Banktegoeden		
Hr. C.A. de B. 03-03 1998	Banktegoed Escompto Bank		Geen aandacht van samenleving voor gerepatrieerden; kosten voor eerste levensbehoeften moesten geheel worden terugbetaald
Mw. A.C.A. la B.-van B. 24-09-1998	Spaartegoeden bij Ned. Handel Mij. in Malang		
Hr. E.J. B. 01-12 1997	Banktegoeden		
Mw. W.E. B.-T. 03-05 1998	Banktegoeden		

¹ Inmiddels is elke brief individueel beantwoord

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. M. B.- K. 08-03-1998	Banktegoeden bij: Ned.Indische Handelsbank te Batavia. Vanaf 16-9-1947 bij de Ned.Ind. Handelsbank te Amsterdam		
Hr. G.W. B. 11-03-1998	Verzoek onderzoek te doen naar "slapende orio-spaartegoeden" op Japanse banken		
Hr. W. van den B. 19-03-1998	Spaarrekening bij DENIS Bank te Bandung		
Mw. H. B.-B. 22-02-1998	Rekening bij Postbank in Indië		
Mw. J.A. B.-S. 02-07 1998	Spaartegoeden		
Mw. H. B. 18-12-1998	Spaargeld kwijtgeraakt		Na terugkomst in Ned. werd pensioen vader gehalveerd aangezien Japanse bezetter het geld van pensioenfonds spoorwegen in beslag had genomen
Hr. M. B. 14-07-1998	Hadden bankkluis		
Hr. T.A. B. 25-01-1999	Spaarbankboekje bij de Rijkspost-spaarbank Bankrekening bij De Javasche Bank		Vader heeft vanaf de capitulatie voor Japan (1942) geen salaris meer ontvangen. Achterstallig salaris is ook nooit uitbetaald
Mw. A.H. B.-O. 01-02-1998	Banktegoed	Niet meer op te nemen i.v.m. verjaring, meegedeeld door Indo Bank A'dam	
Hr. F.E. B. 13-02-1998	Banktegoed bij De Javasche Bank.		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. E.M. B. 06-02-1998	Banktegoed		
Mw. A.E.P. B.-S. 30-04-1998	Het banktegoed wel kunnen opnemen, maar moeten afstaan aan de Japanse bezetter		
Hr. F. B.	Banktegoeden bij De Javasche Bank kwijtgeraakt		Nederlandse overheid heeft geen aandacht gehad voor de positie van de mensen uit voormalig Ned.Indië. Japan zou zijn ereschulden moeten betalen
Hr. J. B. 10-03-1998	Niets bekend over tegoeden in voormalig Ned.Indië. Spaartegoeden van kinderen die op Ned. Bank stonden is bij terugkeer in Ned. opgenomen		
Hr. T.W. C. 31-03-1998	Vader had beleggingen en belangen bij de Escompto Mij. (Bank) te Bogor. Geen bewijzen		
Hr. J.L. van C. 11-01-1999	Spaarrekening bij de Javasche Bank		Kon in januari 1942 spaargeld niet opnemen. Hem werd meegedeeld dat de Ned.-Indische regering alle banktegoeden naar Australië overbracht
Hr. J.J. C. 20-02-1998	Banktegoeden		
Hr. F.W. de C. B. 13-02-1998	Oom: Oorspronkelijke bedrag op onbeheerde rekening in Ind.guldens bevroren en later in 1958 in rupia's vrijgegeven. Tante heeft bedrag waarschijnlijk . niet geïnd		
Mevr. A.E.J. C.-B. 08-04-1998	Waarschijnlijk banktegoeden		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. H.J. van C. 17-03-1999	Banktegoed		
Mw. J.P.G. D.-Van K. 28-05-1998	Banktegoed? Belastingaanslagen inkomstenbelasting welke het bestaan van vermogen ondersteunen		
Mw. G.H. D. 16-03-1998	Banktegoeden (geen bewijzen)		
Hr. H.B. D. 06-02-1998	Banktegoeden op Java - Bandoeng		
Hr. W. D. 27-02-1998	Spaarrekening geblokkeerd. Geen bewijzen		
Mw. M.H. van D.-van der H. 09-03-1998	Banktegoed vader bij Ned.Handel Mij (v/h De Factorij)		
Hr. H. van D. 25-03-1998	Spaarbankboekje v/d Ned.-Indische Bank ad ca. f 150,--.		NB : In dec.1943 opdracht dat een ieder zijn in zijn bezit zijnde geld moest storten op de Yokohama Speciebank, terwijl hoofdelijk f 10,--/20,-- mocht worden gehouden
Hr. J.J. D. 10-07-1998	f 50.000,-- belegd en ondergebracht bij De Javasche Bank. Niet uitbetaald		Na de oorlog geen fatsoenlijke schadevergoeding ontvangen
Mw. M.C.E. van D. 18-06-1998	Banktegoed bij De Javasche Bank		
Mw. H.J.E. van E.-F. 23-05-1998	Spaartegoeden bij Postspaarbank; deelname DENIS; een depositobiljet Ned.Handel Mij en twee coupons van Bank Indonesia		
Mw. Y. E.-K. 23-05-1998	Banktegoeden familie		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. J.A. van E.-B. 07-09-1998	Banktegoed	Echtgenoot had rupia's op legerrekening, in obligaties (periode 1946-1950). Ondanks verzoek, wordt banktegoed niet door de Ind.Bank te Amsterdam uitgekeerd	
Hr. H.E. van E. 10-02-1998	Tegoeden van ouders op rek. bij Javasche bank		
Hr. W.J. E. 05-04-1999	Banktegoed bij de Javasche Bank te Batavia		
Hr. K.G. Le F. 26-02-1998	Banktegoeden	Escompto Bank boekte ondanks herhaalde verzoeken bedrag niet over naar Den Haag	
Mw. L.E. G.-B. 18-02-1998	Banktegoed	Dochter heeft in 1948 banktegoed Javasche Bank opgevraagd. Bank weigert te betalen	
Mw. D.M. G-B 01-09-1998	Waarschijnlijk banktegoeden		
Hr. M. G. 06-02-1998	Spaarbankboekje kwijtgeraakt	Kreeg bij terugkomst in Ned. in 1946 geen uitbetaling In 1949/1950 weer naar Jakarta. Bij soevereiniteitsoverdracht zijn banktegoeden ingenomen door Indonesië	
Hr. G. 04-02-1998	Banktegoed vader bij bank in Indonesië.	Ondanks tien jaar procederen niet gelukt banktegoed op te vragen	
Hr. E. Le G. 23-02-1998	Banktegoeden. Geen bewijzen		
Hr. W. G. 05-03-1999	Spaartegoed bij Postspaarbank te Batavia	Na de oorlog tevergeefs vanuit Ned. geprobeerd bedrag op te nemen	

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. J.A. G. 21-08-1998	Banktegoeden. Geen bewijzen		
Mw. J.L. G.-V. 25-02-1998	Tegoeden bij waarschijnlijk Ned.Handel Maatschappij te Bandung. Geen bewijzen		
Hr. Th.J. H. 03-02-1998	Tegoeden op De Javasche Bank	Geblokkeerd	
Hr. E. van der H. 21-07-1998	Ouders banktegoeden bij De Javasche Bank en/of Escompto Bank te Samarang		
Hr. G. H. 10-03-1998	Heeft spaarbankboekje van ouders in bezit ad f 821,78		
Mw. W. v.d. H.-Le C. 20-02-1998	Banktegoed	Hierover is indertijd meegedeeld dat het naar het Rode Kruis is gegaan	
Mevr. I. H.-de H. 26-04-1998 en 01-11-1998	Spaartegoeden bij de Rijkspostspaarbank		
Dhr. J.B. H. 10-06-1998	Banktegoeden		
Hr. O.S. H. 22-02-1998	Banktegoed bij Rijks Post Spaarbank te Soerabaya.	Bij soevereiniteitsoverdracht is tegoed aan Repl. Indonesië overgedragen en omgezet in staatsobligaties in rupia's en vervolgens verdwenen	
Hr. P. H. 22-05-1998	Banktegoeden bij de Escompto Bank te Malang		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. J. H. 20-07-1998	Banktegoed op Javasche Bank.		Hij meldt dat geld door Japan van Javasche Bank naar Yokohama Speciebank werd overgemaakt, maar kan dit niet bewijzen NB: Heeft in 1956 i.h.k.v. Stikker-Yshida Protocol fl. 385,- schadevergoeding gekregen. Boos op Ned. overheid. Vraagt adressen in buitenland om individuele schadeclaim te kunnen indienen. Zoekt uitgever om zijn verhaal uit te geven
Mw. W.J.E. H.-Van D. 20-10-1998	Banktegoed bij De Javasche Bank. Bewijsmateriaal niet aanwezig		
Mw. C.A. H. 23-02-1998	Banktegoed en aandelen grootvader bij Ned. Handelsmij. te Djember en Soerabaja		
Hr. H.J.M. H. 05-02-1998	Sparbankboekje bij Ned.Bank in Medan. Geen bewijsmateriaal		
Hr. P. H. 11-02-1998	Banktegoeden bij Ned. Handelsmij. en/of Javasche Bank. Geen bewijzen		
Hr. P. H. 18-11-1998	Banktegoed bij Javasche Bank		
Mw. J.M. H.-De K. 18-05 1998	Banktegoeden bij de Bank Koperasi Tali Dan Nelajan en de Nederlandsche Handelsmij.		
Hr. H.J.C. H. 06-02-1998	Banktegoeden		
Dr. W.F.T.H. 16-02-1998	Banktegoeden		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. J.F. I. 16-03-1998	Banktegoed bij de Algemene Volkscredietbank te Malang		
Mw. J.C.R. J.-D. 28-05-1998	Bewijs spaarbankboekje Postspaarbank te Medan		
Mw. E.C. J.-V.	Deelname in een bouwkas van de hypotheekbank Bandoeng		
Mw. F. J.-Z. Nov. 1998	Banktegoed kwijtgeraakt		
Mw. M.A.C. J.-V. 04-03-1998	Banktegoed kwijtgeraakt incl. spaargeld		In Ned. was geen begrip voor wat de mensen in Ned. Indië hadden meegemaakt en dat er geen originele papieren meer waren
Mw. J.C.R. J.t 05-02-1998	Spaartegoeden		
Mw. E.H. K.-K. 17-02-1998	Waarschijnlijk banktegoeden		
Hr. P.G. K. 13-02-1998	Bankrekening		
Dr. R.B. K. 09-12-1998	Banktegoeden		
Hr. J.L.B. K. 22-02-1998	Banktegoeden		
Hr. A.J. K. 03-02-1998	Spaarbankboekjes		
Hr. P.M.J. de K. 12-03-1998	Banktegoeden Vader had aandelen bij De Javasche Bank in bewaring gegeven		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. B. K.-B. 06-11-1998	Banktegoed	Niet op kunnen nemen in Nederland	
Hr. H.H. K. 28-02-1998	Banktegoed bij de Ned. Handelsmaatschappij (De Factorij) te Batavia		Volgens deze bank werd bedrag door Japanse leger in beslag genomen
Hr. C.S.L. K. 30-09-1998	Vader had banktegoed bij de Ned. Handelsmaatschappij (De Factorij)		
Hr. J.G. K. 21-08-1998	Spaarbankboekjes	Geld stond op rek. bij Handelsmij, maar kon niet naar Ned. worden getransfereerd. Op advies van bank heeft moeder schuldbrieven van de Bank Industria Negara die wel afloste en betaalde 3% rente. Coupons voor 1967 en later zijn nog in bezit, bank betaalde wrs. niet meer uit. Waarde schuldbrieven RS.43.000	
Hr. K. K. 11-11-1998	Bankrekening (wrs. bij Ned.Handelsbank te Soerabaia		
Hr. R.M. K. 10-03-1998	Banktegoed bij Ned.Indische Bank te Makassar		
Mw. J.C. K. 22-08-1998	Banktegoed		
Mw. I.I. K.-B. 29-03-1998	Spaargelden bij Spaarbank, agentschap Soerabaja		In kamp gedwongen geld afgedragen aan kampoudste voor levensonderhoud
Hr. W.G. K. 09-03-1998	Schoonouders hadden bankrekening bij Ned. Handelsmij. te Soerabaja		
Mw. L.J. K.-van D. 05-02-1998	Banktegoed bij De Javasche Bank kwijtgeraakt		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. D.H.A. van der L. 05-03-1998	Banktegoed bij De Javasche Bank		
Hr. R. van der L. 07-02-1998	Banktegoed bij ABN te Pontianak/West Borneo verdwenen		Ontvangen schadevergoeding ca. f 400,--/pp (ongeveer 30 - 40 jaar geleden)
Hr. C. L. 03-04-1998	Banktegoed bij de Postspaarbank in Ned.-Indië		
Mw. A.F.W.L. 06-05-1998	Banktegoeden		
Mw. C.M. L. 15-03-1998	Spaartegoed bij Javasche Bank		
Hr. R. L. 13-02-1998	Spaarbankboekje bij de Postspaarbank in Ned.-Indië		
Hr. C.A. van der L. 28-04-1998	Deelname aan spaarkas van NV DENIS te Bandoeng		
Mw. E.C. van L. 16-02-1998	Banktegoeden		
Hr. J.P. L. 16-10-1998	Banktegoed		
Hr. L. 15-03-1998	Banktegoed bij De Javasche Bank te Batavia		
Hr. W. L. 17-02-1998	Banktegoed. Geen bewijzen		
Mw. M.C. L.-K. 08-02-1998	Banktegoeden		
Mw. M.C. van M.-B. 19-11-1998	Banktegoed. Geen bewijzen		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. A.L. van M. 26-04-1998	Postspaarbankboekjes bij agentschap Batavia-C		
Mw. A.G.A. M. Hr. L.J.H. M. 23-12-1998	Banktegoed. Geen bewijs		
Hr. C.J.G. Op de M. 06-08-1999	Banktegoeden bij Ned. Handelsmij en Javasche Bank.	Vader had M- en P-Rurnirekening. De bank berekende adm.kosten, saldo daardoor nihil	
Hr. E. v.d. M. 30-08-1999	Banktegoeden Geen bewijzen		
Mw. S. M.-van H. 03-03-1998	Banktegoed		
Mw. E. M. 11-02-1998	Spaargeld		
Mw. Th. M.-K. 20-04-1998	Banktegoed. Geen bewijzen.		
Mw. M.H. M.-J. 10-03-1999	Banktegoed		
Hr. W.J.M. 28-05-1999	Bewaargeving NHM Batavia		Moeder heeft in kamp f 300,- en f . 2.000,- onder dwang moeten afgeven
Mw. A.C. van der M. 02-02-1998	Spaargeld kwijtgeraakt		
Mw. J.A.Ch. M.-L. 7+8-12-1998	Banktegoed		
Mw. S. M. 18-03-1998	Spaartegoed. I.h.k.v. bevroezings- ordonnantie 1945 niet uitgekeerd		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. R.K. M. 14-01-1999	Geld op de Nutspaarbank werd steeds minder tot er bijna niets over was. Op het advies obligaties van het geld te kopen is vader niet ingegaan		
Mw. A.A. M.-T. 07-02-1998	Bankrekening in Tundjungan. Geen bewijzen.		
w. A. zur M.-de I. 20-04-1998	Banktegoed		
Hr. E.W. M. 12-03-1998	Spaartegoeden bij de Postspaarbank. Geen bewijzen		
Mw. C. van der N.-V. 15-02-1998	Wellicht banktegoed		
Mw. L. van N.-B. 10-02-1998	Spaartegoeden bij Escompto Bank en Ned.Handelsbank te Malang e/o Djamber		
Mw. G. N.-R. 10-06-1999	Banktegoeden		
Mw. L.M.V. N.-Op de M. 28-02-1998	Banktegoeden bij de Ned.Handelsmij. te Bandoeng		
Hr. H.A. N. 09-0-2-1998	Banktegoed		
Hr. C.M.L. van O. 16-10-1999	Banktegoeden		
Hr. E.W. P. 09-03-1998	Banktegoed bij De Javasche Bank		
Hr. C.J. P. 08-02-1998	Banktegoed bij De Javasche Bank		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. G.H. P. 09-0-2-1998	Banktegoed		
Mw. M.W. P.-M. 06-04-1998	Banktegoed (bij Ned.Handelmij./- Escompto bank en De Javasche Bank)		
Hr. J.A. P. 15-03-1998	Banktegoed		
Hr. R. van R. 07-02-1998	Banktegoeden bij de Ned.Handelmij.		
Hr. G.W. R.	Banktegoeden		
Mw. V. R. 08-04-1999	Banktegoeden		
Mw. A.G.J. R.-de V. 08-02-1998	Bankrekening bij De Javasche Bank te Bandoeng		
Hr. C.H.G. R. 02-03-1998	Banktegoed bij Javasche Bank te Medan		
Mw. M.L.E. R. 08-04-1998	Banktegoed bij Escomptobank te Jakarta		
Hr. A. R. 01-12-1998	Spaarbanktegoed bij postkantoor Pasar Baroe in Batavia		
Mw. E.G. R. 14-09-1998	Banktegoeden		
Mw. E. R.-van de P. 09-12-1998	Spaarrekeningen bij de DENIS te Pontiomak (W.Borneo) Ouders hadden rekening bij de Javasche Bank		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. O. R. 18-11-1998	Banktegoeden bij Escompto-Bank, Javasche Bank en Nat.Handelsmij. te Batavia		
Hr. J.A.M. R. 28-12-1998	Banktegoeden		
Mw. H.J. S.-van H. 17-12-1998	Banktegoed		
Mw. L.E. S.-van der P. 06-03-1998	Banktegoeden		
Hr. I. S. 26-05-1999	Spaarbankboekjes bij Rijks Post Spaarbank en mogelijk Boerenleenbank		
Mw. E.M.C. S.-van K. 05-02-1998	Banktegoeden		
Mw. C. S.-F. 17-06-1998	Banktegoeden		
Hr. S.M. van S. 03-03-1998	Banktegoeden		
Hr. M. S. 07-02-1998	Spaartegoeden		Verwijst naar militaire spaartegoeden. Van krijgsgevangenen zou spaardeel op Japanse bank zijn gebleven
Mw. A.J. van der S.-de W. 06-05-1998	Banktegoed		
Hr. S. S. 01-02-1999	Tegoeden bij De Javasche Bank en/of Ned. Handelsmij.		
Mw. S.M. S.-de R. 22-10-1998	Banktegoeden		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. D. S. 12-05-1998	Spaartegoeden bij bank Soerabaja		
Hr. J.W. S. 25-02-1998	Banktegoeden bij De Javasche Bank		
Hr. J. S. 10-04-1998	Banktegoeden bij De Javasche Bank		
Mw. F T.-T. 19-02-1999	Man had banktegoed bij Javasche Bank te Batavia	Na aankomst in Ned. in 1948 kon geen geld meer van de rekening worden gehaald	
Hr. F T. 12-11-1998	Banktegoeden bij Koloniale Bank te Surabaja		
Mw. P.J.C. T. 05-02-1998	Banktegoed bij commissariaat Anging		Gaat nadrukkelijk in op de situatie na de oorlog waarin de Ned. Overheid niets heeft gedaan voor de mensen uit voormalig Ned.-Indië. Is zeer verbitterd
Mw. Z. T.-P. 08-03-1998 13-06-1998	Banktegoed bij Ned.Handelsmij. te Soerabaja		
Mw. M.J.L. T.-van A. 08-11-1998	Banktegoeden		
Hr. P. T. de J. 09-02-1998	Banktegoed		
Hr. F.C.S. T. 11-03-1998	Banktegoed		
Mw. J. van V.-L. 27-02-1998	Banktegoed		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. B. van der V. 09-12-1998	Spaarbankboekjes te Batavia	Guldenspaarrekening is omgezet in rupiarekening en jaarlijks is door bank bepaald bedrag afgeschreven ten laste van rekening	
Hr. H.S. V. 01-03-1998	Spaartegoeden		
Hr. R.M.L. V. 05-03-1998	Banktegoed		
Hr. H.C. V. Nov. 1998	Banktegoed	Tegoed werd geblokkeerd op speciale "Gurni"rek.of overgeboekt naar Rurni-M of Rurni-P rek. Geld kon niet opgenomen worden.	
Mw. M. V. 09-03-1998	Spaarbankboekje in beslaggenomen. Geen bewijs		
Hr. J. V. 06-02-1998	Bankrekening op Menado		
Mw. M.J. V.-W. 14-04-1998	Banktegoed op de Ned.Bank te Batavia		Na de oorlog deelde bank in A'dam mee dat geld niet meer te achterhalen was
Mw. E.C. V. 22-02-1998	Banktegoeden (te Ceribon?)		
Mw. E.D. V.-T. 05-05-1998	Banktegoed		
Hr. J.G. de V. 13-07-1998	Spaartegoed bij Postspaarbank te Soerabaja		
Mw. W. V. 02-07-1998	Banktegoeden		
Mw. H.M.A. W.-B. 24-05-1998	Banktegoeden		

Initialen briefschrijver en datum van binnenkomst	Banktegoeden	Transferproblemen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. C. W. 20-02-1998	Spaartegoed bij de Postspaarbank te Djokjakarta. Geen bewijzen		
Mw. H. W.-C. 06-11-1998	Bankrekening bij Amsterdamse bank		
Hr. J. W. 15-03-1998	Banktegoeden		
Hr. F.A.J. W. 23-03-1998	Banktegoeden. Geen bewijzen		
Mw. F.Y. W.-L. 12-03-1998	Banktegoeden. Geen bewijzen		
Hr. G.D.J.L. W. 12-02-1998	Banktegoed bij Ned. Handelsmij. te Soekaboemie; na oorlog in Batavia. Spaarbankboekjes bij Postspaarbank te Pelabuhan Ratu		
Hr. A.P. de W. 07-02-1998	Banktegoeden		
Hr. S. W. 05-02-1998	Banktegoeden		
Mw. J.A.E. W.-Z. 25-05-1998	Banktegoeden bij de Javasche Bank		
Mw. M.M.F. van Z.-E. 05-06-1998	Banktegoeden		
Mw. J.L. van der Z. 13-10-1998	Banktegoed		
Hr. D.R. Z. 01-11-1998	Banktegoed		
Hr. A.J.C. Z. 14-02-1998	Spaartegoeden		

Bijlage H: De Levensverzekeringsmaatschappijen met de belangrijkste Indische portefeuilles, hun rechtsopvolgers en getraceerde jaarverslagen en archiefcollecties

Maatschappij & vestigingsplaats	Rechtsopvolgers in Nederland ¹ en Indonesië ²	Jaarverslag	Archiefcollectie
<i>NV Levensverzekeringmij NILLMIJ van 1859</i> te Batavia	<i>AEGON</i> Indonesische vestiging overgegaan in <i>PT Jiwasraja (persero)</i> te Jakarta. ³	1932-1972 bij: - NEHA/IISG (1932-1945, EHB JV 2946; 1948-1951, EHB JV 2946; 1942-1972 EHB JV 1869	Slechts enkele stukken bewaard gebleven bij Aegon.
<i>NV Amsterdamsche mij van Levensverzekering (Amstleven)</i> te Surabaya	<i>Delta Lloyd</i> Indonesische vestiging overgegaan in <i>PT Jiwasraja (persero)</i> te Jakarta	1928-1969 bij: - NEHA/IISG EHB JV 2168	Archief overgedragen aan Gemeente-archief Amsterdam. Correspondentie tussen Directies Amsterdam en Surabaya 1897-1956.
<i>Nationale Levensverzekeringsbank</i> te Rotterdam ⁴ .	<i>Nationale Nederlanden</i> Indonesische vestiging overgegaan in <i>PT Jiwasraja (persero)</i> te Jakarta	1877-1969 bij - ING concerarchief - IISG EHB JV 2000	Stukken bij ING concernarchief
<i>Eerste Nederlandsche Verzekeringmij op het Leven en tegen Invaliditeit NV</i> te Surabaya	<i>Aegon</i> Indonesische vestiging overgegaan in <i>PT Jiwasraja (persero)</i> te Jakarta	1931-1972 bij: - NEHA/IISG EHB JV 2314	Niet aangetroffen bij Aegon.

¹ B.P.A. Gales en J.L.J.M. van Gerwen, *Sporen van Leven en schade. Een geschiedenis en bronnenoverzicht van het Nederlands verzekeringswezen* (Amsterdam 1988); *Nederlandse Almanak van Levensverzekering 1998* (1998).

² Brief van de Nederlandse Vereniging ter Bevordering van het Levensverzekeringwezen aan de Eerste Nederlandsche, Amstleven, Nationale Levensverzekerings Bank, De Nederlanden van 1845, Nillmij, Levob, Olveh van 1879, Utrecht, Leden van de Commissie voor Indonesische Zaken, alsmede aan de HAV Bank en de Hollandse Sociëteit, 19 oktober 1961, Archief Verbond van Verzekeraars, collectie Indische en Joodsche polissen, nr. S95/22.

³ Bij onderzoek in Indonesië is gebleken, dat de archieven over de periode die voor dit onderzoek van belang zijn vernietigd zijn.

⁴ De Nationale Levensverzekeringbank had in 1939 weliswaar geen bijkantoor in Indië, maar is hier opgenomen in verband met de omvang van de Indische portefeuille. Voor andere maatschappijen zonder vertegenwoordiging in Indië staat vast dat de omvang van hun portefeuilles aanzienlijk kleiner was.

Maatschappij & vestigingsplaats	Rechtsoptvolgers in Nederland en Indonesië	Jaarverslag	Archiefcollectie
<i>NV Levensverzekeringsmaatschappij 'Arnhem'</i> te Batavia	<i>AEGON</i>	1899-1957 bij: - NEHA/IISG EHB JV 3334 - AEGON bibliotheek	Niet aangetroffen bij Aegon
<i>het Onderling Levensverzekeringsgenootschap 'De Olveh van 1879'</i> te Batavia	<i>AEGON</i> Indonesische vestiging overgegaan in <i>PT Jiwasraja (persero)</i> te Jakarta	1931-1970 bij: - NEHA/IISG EHB JV 2336	Klein niet-geinventariseerd gedeelte aangetroffen bij AEGON
<i>NV Levensverzekeringmij 'Ons Belang'</i> te Bandung	<i>LEVOB</i> Indonesische vestiging overgegaan in <i>PT Jiwasraja (persero)</i> te Jakarta	1942-1975 bij: - NEHA EHB JV 2205 andere jaren bij: - Levob archief	Berustend bij Levob in Leusden: circulaire, verslagen van vergaderingen van raad van commissarissen en directie.
<i>NV Levensverzekering-mij 'de Nederlanden van 1845'</i> te Batavia	<i>Nationale Nederlanden</i> Indonesische vestiging overgegaan in <i>PT Jiwasraja (persero)</i> te Jakarta	1904 t/m 1969 (NN) bij: - ING-concernarchief - NEHA/IISG (EHB JV 2148)	Bewaarplaats: ING-concernarchief: correspondentie met Indische bijkantoor in Batavia en verslagen van vergadering van commissarissen en directie.
<i>NV HAV-Bank (Hollandsch Algemeene Verzekeringbank)</i> te Semarang	<i>AMEV</i> Indonesische vestiging overgegaan in <i>PT Jiwasraja (persero)</i> te Jakarta	1903-1968 bij: - NEHA/IISG EHB JV 2175	Vernietigd
<i>NV Verzekeringbank 'Victoria'</i> te Batavia	<i>Nationale Nederlanden</i>	1897-1970 bij: - ING-concernarchief - NEHA/IISG EHB JV 2408	Alleen de jaarverslagen uit het archief bewaard gebleven
<i>De Centrale voor herververzekering van levensverzekeringrisico</i> te Batavia			Archief vernietigd tijdens bersiap.

Bijlage I: Overzicht van brieven binnengekomen bij het Meldpunt Onderzoek Indische Tegoeden met betrekking tot de problematiek rondom levensverzekeringen

Brief van	Soort probleem			
	IOR	Royement	Valuta	Overig
E. A. 12-03-1998				Levensverzekering nooit uitbetaald, geen specificaties.
F.H. van B. 12-05-1998			Verzekering bij "Eerste Nederlandse "	
W.E. B. T. 03-05 1998 namens vader				Verzekeringspolissen
B. D. 17-06 1998				Lijfrentepolis bij Sun Life of Canada t.w. f100.000 van vader
H.C.C. B. 18-12-1998				Pensioenkwestie.
T.A. B. 25-01-1999		Mi.j onbekend		
A.E.P. B. 30-04-1998				Maatschappij 1848 wilde na oorlog niet uitkeren.
M.F. B 15-02-1998		Geen bewijs leverbaar, Nillmij		
H.M. C. v. S. namens vader. 28 04-1998		Polis verloren, maar wel op microfilm bij Aegon (Nillmij) Kopie.		
J. C. 22-04-1998				Begrafenisfonds, alleen bewijsstuk, geen brief

Brief van	Soort probleem			
	IOR	Royement	Valuta	Overig
H.B. D. 06-02-1998				Levensverzekering, ongespecificeerd
B. D. 17-06-1998				Vader had lijfrentepolis bij Sun Life t.w. f 100.000,-
H. Van D. 25-03-1998				Levensverzekering, Nillmij, niet gespecificeerd, met polisvoorwaarden
J.J. Donner. namens E. de S. 10-07-1998				Verzekering bij Denis niet uitbetaald, geen specificaties, geen polis.
B G. 19-11-1998				Levensverzekering over gegaan in Japanse handen en niet uitbetaald door Postcheque en girodienst, geen bewijs.
E. v. d. H. 21-07-1998				Polissen (?) bij Nillmij. Niet gespecificeerd.
F.E. van H. 12-08-1999 In naam van: oom Hr. A.E.R. van S.; Tante L.E. T; Nicht H.J. H.				Levensverz. bij de Olveh. Kon geen uitbetaling plaatsvinden omdat adm. Van Olveh verloren was gegaan tijdens de oorlog
I. H. 26-04 1998 en 01-11 1998 namens ouders				Levensverzekering bij NILMIJ
A.E v. H. 02-04-1998				Levensverzekering ontvreemdt.
G.K. H. 19-03-1998 In naam van: familie				Bedrijfsverz. Bij de verzekering Holland. Schade is nooit uitbetaald
M.F J. November 1998				Amstleven, papieren kwijt

Brief van	Soort probleem			
	IOR	Royement	Valuta	Overig
M. J. 04-03-1998				Vader bij Nillmij.
JCR J. P. februari 1998				Nillmij studieverzekering voor dochters?
AJ K. 03-02-1998				Levensverzekering ad. 20.000,- Antilliaans Courant bij Nillmij, niet gespecificeerd.
J.G. K. 21-08-1998 In naam van: ouders	"De Onderlinge Zwolse" heeft 20% kortingsschade niet ingehouden, in tegenstelling tot andere mij'en.			
H.H. K. 28-02-1998 In naam van: vader en D. K.				Levensverzekering bij Ned. Handelsmaatschappij
CSL K. 30-10-1998				Relatie met Nillmij, niet gespecificeerd.
R.A. K. 24-08-1998 In naam van: vader				Brandverzekering bij Alg. Volkscredietbank te Soekaboemi. Inboedelverzekering bij Ass.mij Den Nederlanden van 1845
R. L. 23-12-1997 en volgende correspondentie In naam van: familie				Studieverzekering
D. L. 03-02-1998 In naam van: ouders				Amsterdamse Beurs-brandpolis
E C v. L. B. 16-02-1998				Verzekerd bij de Olveh, niet gespecificeerd.

Brief van	Soort probleem			
	IOR	Royement	Valuta	Overig
NB L. v. d D. 17-02-1998				Verzekeringstegoed verloren. Niet gespecificeerd.
RA M. 16-03-1998				Levensverzekering Nillmij, op naam van vader, polis kwijt (ingeleverd in bersiap tijd)
G. N. 10-06-1999 In naam van: grootouders en ouders				Verzekeringen
SEE O. 18-12-1998				Vader F. O. had levensverzekering, ingevuld op enqueteformulier (30-12-1946) in Adam, Kopie van aanwezig, achterstand premie: f 937,26.
CEJC O.J d B. 15-03-1998				Inboedelverzekering.
E.W. P 09-03-1998 In naam van: vader				Verzekeringstegoeden bij De Javasche Bank
E.E. P. 02-03-1999 In naam van: ouders				Studie- en levensverzekeringen
AC van R. v.N. 15-05-1998		RVS heeft geroyeerd (?) omdat premie niet ontvangen is. Javase Bank stond nl onder Japans beheer.		
L.E. S. t. P. v d. P. 06-03-1998 In naam van: vader				Verzekeringstegoeden

Brief van	Soort probleem			
	IOR	Royement	Valuta	Overig
I. v. d. S. 16-05-1998 In naam van: ouders				Levensverzekering bij de NILLMIJ
A.J. v. d. S. d. W. 06-05-1998 In naam van: ouders				Verzekeringen
Stichting OCC 45 12-03-1998				Meldt bestaan schaduwadministraties ivm herverzekering.
D. S. 12-05-1998 In naam van: familie				Verzekeringen
F. T.T. 19-02-1999 In naam van: echtgenoot, vader en verdere familie		Echtgenoot had levensverz. bij NILLMIJ. Heeft na oorlog polis voortgezet en achterstallige premies (veroorzaakt door oorlog) in Ned.courant betaald. In 1948 na aankomst in Ned. betaling van premies voortgezet. Na dood echtgenoot verstrekt NILLMIJ kwitantie tot uitbetaling van 2000 roepia bij NILLMIJ in Jakarta, maar heeft uiteindelijk niet willen uitbetalen.		
Z T.P. 13-06-1998	Houding RVS vergeleken met de Utrecht over toepassing IOR. Copie			
F.C.S. T. 11-03-1998 In naam van: vader				Levens-/kapitaalverzekering

Brief van	Soort probleem			
	IOR	Royement	Valuta	Overig
L Th v. V. 07-03-1998				Levensverzekering van zus (schrijfster) ten gunste van haar en jongere zus. Na overlijden geen bewijsstukken.
HS V. zd, in op 02-03-1998				Verzekering afgekocht, sprake van achterstallige premiebetaling? Nillmij. Geen bewijsstukken.
PH V. 06-02-1998				Verlies studieverzekering Denis.
W V. 02-07-1998				Levensverzekering afgesloten ad f 25,- bij een mij in Den Bosch door vader die in Indië werkte.
E.D. V.T. 05-05-1998 In naam van: ouders				Verzekeringen
N. W. 15-03-1998 In naam van: vader.				Deelname aan spaar- en verzekeringsfonds
J Wels 15-03-1998		Nillmij, geen premies betaald. Kopie.		
W.A. W. 28-05-1998 In naam van: ouders				Verzekering bij Sun-Life te Surabaya
FAJ W. 23-03-1998				Bezat verzekeringspolissen.
M v. W 20-02-1998				Polis en voorwaarden van de Nillmij.
D.M. v. W. 05-03-1998 In naam van: ouders.				Verzekeringstegoeden bij Ned.Ind. Escompto Mij te Malang

Brief van	Soort probleem			
	IOR	Royement	Valuta	Overig
S. W. 05-02-1998 In naam van: ouders.				Polis bij DENIS
J.A.E. W-Z. 25-05-1998 In naam van: ouders				Verzekeringen
M.J.F. Z. 28-02-1999 In naam van: ouders				Levensverzekeringen
D.R. Z. 01-11-1998				Ouders hadden 1 of meer studieverzekeringen voor kinderen.
Totalen	2	6	1	53
Totaal generaal				62

Bijlage J: Meldpunt Onderzoek Indische Tegoeden

Deze bijlage bevat een inventarisatie van de telefonische en schriftelijke¹ reacties die door het Meldpunt Onderzoek Indische Tegoeden zijn verzameld voor het onderzoek dat de Begeleidingscommissie Onderzoek Indische Tegoeden heeft laten uitvoeren. Het meldpunt vormde een onderdeel van het Project Tegoeden Tweede Wereldoorlog dat opgezet is door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het had de volgende doelstellingen

1. Het verzamelen van (relevante) informatie voor het onderzoek.
2. Het verstrekken van informatie over het onderzoek aan betrokkenen en belangstellenden.
3. Het waar nodig zorg dragen voor een adequate verwijzing van de betrokkenen.

De begeleidingscommissie heeft aan personen die over gegevens beschikten die van belang konden zijn voor het onderzoek, verzocht contact op te nemen met het meldpunt. De commissie was daarbij zowel geïnteresseerd in documenten van bank- en verzekeringstegoeden als in persoonlijke ervaringen in het kader van het naoorlogse rechtsherstel. De door het meldpunt verzamelde gegevens zijn, voor zover relevant, gebruikt ter ondersteuning van het onderzoek. Het overgrote deel van de reacties bleek betrekking te hebben op het verlies van persoonlijke bezittingen als huizen, inboedels, auto's en sieraden. Het in behandeling nemen van individuele claims vormde evenwel nadrukkelijk geen onderdeel van de opdracht aan de begeleidingscommissie. Uiteindelijk bleek slechts een beperkt aantal van de meldingen te kunnen bijdragen aan het wetenschappelijk onderzoek.

Teneinde recht te doen aan allen die de moeite hebben genomen zich met het meldpunt in verbinding te stellen, wordt hierbij een overzicht gegeven van alle (schriftelijke) reacties die zijn binnengekomen. Ter waarborging van de privacy zijn de gegevens geanonimiseerd.

Tot 1 december 1999 zijn er, naast de schriftelijke reacties 915 telefonische reacties binnengekomen. In 589 gevallen ging het om verzoeken om informatie.

1 In het overzicht van de schriftelijke reacties zijn de informatieverzoeken voor het toezenden van de Nieuwsbrief Onderzoek Indische Tegoeden en het Inventarisatierapport Onderzoek Indische Tegoeden niet verwerkt.

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. M. van A te A	Tegoeden bij NHM. Géén bewijzen		In 1947 2 huizen verkocht; gedwongen om één helft van opbrengst aandelen te kopen, andere helft is in rupia's ontvangen. Geld kon niet naar Ned. overgemaakt worden	
Mw. A te A			Huisraad, juwelen kwijt- geraakt	
Mw. K te A	Rekening postkantoor te Padang		Huisraad, muziekinstrument, juwelen kwijtgeraakt	
Mw. A te S	Tegoeden bij Bank Exim Kopieën van aandelen	Nooit uitbetaalde levensverzekering		
Mw. A-S te Zwitserland			Moeder exploiteerde hotel dat door oorlogshandelingen verloren is gegaan	
Mw. V.d. A-Z te D			Verlies van alle persoonlijke bezittingen, zonder bewijzen	
Hr. A te L			Claimt goederen die achter- gelaten moesten worden t.g.v. repatriëring	
Hr. A te Australië			Verzoekt om schadever- goeding van verloren eigen- dommen van zijn ouders	
Hr. A te Z	Grootvader had rekening bij bank Lloyds of England. Moeder kon geen info van bank krijgen over tegoeden van haar vader. Verzoek: Of MOIT info kan achterhalen over bezittingen			

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. van B te K		Günzel en Schumaker Samarangse Zee en Brand Assurantie Maatschappij De opgebouwde levens- verzekering bij de "Eerste Nederlandse" bleek na de oorlog met tweederde te zijn verminderd in waarde	Autobiografie van kamp- ervaringen van Van B sr. Twee huizen met inboedel en kostbaarheden	
Hr. B te Z	Banktegoeden		Huisraad, auto	
Hr. de B te E	Banktegoed Escompto Bank		Woonhuis en inboedel + waardevol schilderij en motor	Geen aandacht van samen- leving voor gerepatrieerden; kosten voor eerste levens- behoeften moesten geheel worden terugbetaald
Mw. la B-van B te W	Spaartegoeden bij NHM in Malang		Auto	
Hr. la B te Spanje			Lijst met geconfisqueerde goederen	Nooit uitbetaald achterstallig salaris (backpay)
Mw. B-H te M, België			Melkerij, inboedel woning en persoonlijke bezittingen	
Hr. B te O	Vraag of nagegaan kan worden of er banktegoeden waren			
Mw. B-T te G	Banktegoeden	Verzekeringspolissen	Gehele inboedel, auto	
Hr. B te W			Verlies van melkerij	
Mw. van B-F te C			Complete inboedel, waar- onder muziekinstrumenten, sieraden, auto, antieke meubels	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. B-van K te A	Banktegoeden bij: NIHB te Batavia Vanaf 16/9/1947 bij de NIHB te Amsterdam		Huisraad, muziekinstrument, auto	
Hr. B te S	Verzoek onderzoek te doen naar "slapende orio-spaar- tegoeden" op Japanse banken			
Mw. D-B te U		Lijfrentepolis bij Sun Life of Canada, t.w. f100.000 van vader	Meerdere huizen met inboedels	
Hr. v.d. B te D			Gehele inboedel (huisraad en waardevolle eigendommen) zijn verloren gegaan	
Hr. v.d. B te A	Spaarrekening bij DENIS Bank te Bandung			
Mw. B-B te A	Rekening bij postbank in Indië		Huisraad	Eerste echtgenote was bij het KNIL. Heeft geen salaris van Ned.regering gehad
Mw. B-S te S	Spaartegoeden		Inboedel en waardevolle bezittingen zoals sieraden	
Mw. B te C, Australië	Spaargeld kwijtgeraakt		Huisraad, auto	Na terugkomst in Ned. werd pensioen vader gehalveerd omdat Japanse bezetter het geld van pensioenfonds spoorwegen in beslag had genomen
Hr. B te V	Hadden bankkluis			

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. B te O	Spaarbankboekje bij de Rijkspostspaarbank Bankrekening bij JB	Verzekeringsmij weigerde na de oorlog de levensverzeke- ring van zijn vader te conti- nueren, omdat na de capitu- latie in 1942 geen premies meer waren betaald	Auto, meubilair	Vader heeft vanaf de capitu- latie voor Japan (1942) geen salaris meer ontvangen. Achterstallig salaris is ook nooit uitbetaald
Mw. B-O te D	Banktegoed niet meer op te nemen i.v.m. verjaring, meegedeeld door Indo Bank A'dam		Huisraad	
Hr. B te W	Banktegoed bij De Javasche Bank. Na de bevrijding deel i.h.k.v. geldsanering gehalveerd, andere helft in obligaties uitgekeerd			
Hr. B te E	Banktegoed		Huisraad	
Hr. B te A	Vermogen uit bedrijfsvoering		Winkelbedrijf en woning	
Hr. B te H	Vermogen uit bedrijfsvoering		Drie familiehotels en inven- taris, drie huizen en inboedel, schilderijen, auto's, stukken grond	Heeft het zeer moeilijk met zijn oorlogservaringen. Zeer ontevreden over de naoor- logse opvang door Ned. en rechtsherstel dat nooit is gekomen
Mw. B-v.d. N te B			Antiek meubilair, sieraden, schilderijen, zilver en juwelen	
Mw. B-S te E	Het banktegoed wel kunnen opnemen, maar moeten afstaan aan de Japanse bezetter	Verzekerd bij Verz.mij 1848. Na oorlog heeft de verz.mij niet willen uitkeren		

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. B-van R te A	Een aankoopbewijs van obligaties van het tegoed van het spaarbankboekje van echtgenoot			
Hr. B te L			Een gedetailleerde lijst met inboedel, huisraad en gebruiksvoorwerpen	
Hr. B te B	Banktegoeden bij De Javasche Bank kwijtgeraakt	Levensverzekering bij NILLMIJ niet uitbetaald i.v.m. niet nakomen van premiebetaling tijdens oorlog	Huisraad	Nederlandse overheid heeft geen aandacht gehad voor de positie van de mensen uit voormalig Ned.-Indië. Japan zou zijn ereschulden moeten betalen
Hr. B te H	Niets bekend over tegoeden in voormalig Ned.-Indië. Spaartegoeden van kinderen die op Ned.bank stonden, zijn bij terugkeer in Ned. opgenomen			
Hr. C te A, Nieuw-Zeeland	Vader had beleggingen en belangen bij de Escompto Mij (Bank) te Bogor. Geen bewijzen			
Hr. van C te R	Sparrekening bij de De Javasche Bank N.B.: Kon in januari 1942 spaargeld niet opnemen. Hem werd meegedeeld dat de Ned.-Indische regering alle banktegoeden naar Australië overbracht.			
Hr. C te A	Banktegoeden		Inboedel en sieraden	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. C te L				Oproep om vooral ook aandacht te schenken aan de immateriële ellende die men tijdens de bezetting heeft ondervonden
Mw. C-van S te M		Vader heeft lijfrenteverz. Afgesloten bij NILLMIJ. Na de oorlog heeft rechtsopvolger niet willen uitbetalen, o.a. premie was vanaf 1942 niet meer betaald, originele polis niet aanwezig, verjaring. Er was niet te achterhalen of er reeds was uitbetaald		
Hr. C te E				Vraagt aandacht voor de immateriële gevolgen
Hr. de C te V	Oom: Oorspronkelijke bedrag op onbeheerde rekening in Ind.guldens bevoren en later in 1958 in rupia's vrijgegeven. Tante heeft bedrag wrs. niet geïnd. Brief aan F.T. B over evacuatie-voorschotten		Grootvader had bedrijf in Ned.-Indië. Inboedel van ouders kwijtgeraakt	
Hr. C te Z		Begrafenisboekje op naam van T.J. D. Het Algemeen Begrafenisfonds te Soerabaia		
Mw. C-B te R	Waarschijnlijk banktegoeden		Huisraad, sieraden	Emotionele gevolgen van de oorlog zijn erg groot
Hr. van C te G	Banktegoed		Bedrijfsschade. NV J. van C is verloren gegaan	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. C te Z			Twee huizen te Soerabaia	
Hr. C te H			Vader was eigenaar van een compleet ingerichte woning en een hotel/pension te Malang	
Mw. van D-v.d. O te S			Landbouwgrond (ca. 26000 m ²) en huis in prov. Midden-Java	
Mw. D-van K te W	Belastingaanslagen Landsinkomstenbelasting die het bestaan van vermogen ondersteunen		Bedrijfsbezittingen	
Mw. D te E	Banktegoeden (geen bewij- zen), opa had tot tweemaal de Staatloterij gewonnen		Onroerende goederen in Solo	
Hr. D te E	Banktegoeden in Bandoeng of Java	Levensverzekering	Inboedel woning, juwelen	
Hr. D te B	Sparrekening geblokkeerd. Geen bewijzen		Huisraad	
Mw. van D-v.d. H te H	Banktegoed vader bij NHM (v/h De Factorij)			
Hr. D te H			Huizen en uitgebreide antieke meubelcollectie	Psychische gevolgen van de oorlog hebben diep ingegre- pen in het naoorlogse leven
Mw. van D-B te H	Bedrijfsvermogen		Zuivel- en tuinbouwbedrijf	Vader heeft eenmalige uit- kering gehad van f 1.750,--. Familie heeft moeite met de wijze waarop Ned. de zaak heeft afgehandeld. Heeft ge- voel dat geen recht is gedaan

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. D te Z			Gedetailleerde lijst van inboedel, huisraad, sieraden	
Hr. van D te Z	Spaarbankboekje v/d Ned. Indische Bank ad ca. f 150,--. NB : In dec.1943 opdracht dat een ieder het in zijn bezit zijnde geld moest storten op de Yokohama Speciebank, terwijl hoofdelijk f 10,--/20,-- mocht worden gehouden	Verzekeringen bij de N.V. Levensverzekering Mij NILLMIJ te Batavia	Huisraad, goederen e.d. N.B.: Beschrijving van het vrouwenkamp Tjihapit met opgave van persoonlijke bezittingen die door de Japanse bezetter zijn geconfisqueerd	Een bijlage m.b.t. de organisatie en registratie van geïnterneerden op Java
Hr. D te L	f 50.000,-- belegd en onder- gebracht bij de De Javasche Bank. Niet uitbetaald	Niet uitbetaalde levens- verzekering door DENIS te Bandung		Na de oorlog geen fatsoen- lijke schadevergoeding ont- vangen
Hr. D te Zuid Afrika				Vraagt aandacht voor persoonlijke gevolgen
Mw. van D te R	Vermogen verloren door Rijksregeling, de helft om- gezet in waardeloze obligaties, door devaluatie en overdracht Ned.-Indië aan Indonesië		Huis en inboedel, kunstvoorwerpen, schilderijen en auto	Slechte ervaringen met na- oorlogse regelingen in Nederland
Mw. van D-M te H			Huizen en inboedel	
Hr. van D te C			Rapport over verloren goederen en een bewijs van inbeslagname van juwelen	
Hr. D te H			Woning in West-Java	
Hr. van D te G			Hotel-pension werd door vader geëxploiteerd	
Mw. van D-C te V	Banktegoed bij De Javasche Bank		Woning	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. van E-F te A	Spaartegoeden bij Postspaar- bank; deelname DENIS; een deposito-biljet NHM en twee coupons van BI			
Mw. E te H			Hotels en inboedel	Na de oorlog problemen met de opvang in Nederland
Mw. E-K te B	Vraagt inzicht te krijgen in banktegoeden van haar vader			
Mw. van E-W te H			Persoonlijke bezittingen (inboedel, sieraden) verloren	
Mw. van E-B te A	Echtgenoot had rupia's op legerrekening, in obligaties (periode 1946-1950). Ondanks verzoek, wordt banktegoed niet door de Ind.Bank te Amsterdam uitgekeerd			Vraagt naar betaling van achterstallige soldij van echtgenoot uit WO II
Hr. op 't E te G				Ernstige bezwaren over de wijze waarop het naoorlogse rechtsherstel al dan niet heeft plaatsgevonden, hierbij verwijzend naar het Yoshida- Stikker Akkoord en het Akkoord van San Fransisco.
Hr. van E te D	Tegoeden van ouders op rek. bij De Javasche Bank		Huisraad, juwelen, bungalow	
Hr. E te D				Bericht over het onbegrip en het gebrek aan hulp dat gerepatrieerden na de oorlog in Nederland ondervonden.

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. E te B	Banktegoed bij De Javasche Bank te Batavia		Inboedel van huis en persoonlijke bezittingen	
Hr. Le F te D	Banktegoeden. Escompto bank boekte ondanks herhaalde verzoeken bedrag niet over naar Den Haag		Inboedel huis, gouden voorwerpen	
Mw. G-B te D	Dochter heeft in 1948 banktegoed De Javasche Bank opgevraagd. Bank weigert te betalen		Vader heeft oorlogsschade aan huis en goederen proberen te claimen bij Ned. en Indonesische regering. Niet gelukt. Ind. regering verwijst naar Japanse regering	
Mw. G-S te D, Duitsland		Grootvader heeft levensverz. afgesloten op haar naam. Wrs. bij de Postcheque- en girodienst		
Mw. G- van 't W te P	2 Aandelen ad. f 500,- van de Suikerfabriek te Soerabaia			
Mw. G-B te K	Waarschijnlijk banktegoeden		Inboedel verloren gegaan t.g.v. internering	
Mw. van G te R			Plantage, huizen te Soerabaia	
Mw. G te T			Alle persoonlijke bezittingen verloren t.g.v. internering	Ondervoeding en zware lichamelijke inspanning hebben blijvende schade veroorzaakt
Hr. van G te A			Nummerbewijs van motorvoertuig	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. G te R	Spaarbankboekje kwijtgeraakt; kreeg bij terugkomst in Ned. in 1946 geen uitbetaling In 1949/1950 weer naar Jakarta. Bij soevereiniteits- overdracht zijn banktegoeden ingenomen door Indonesië		Huisraad	
Mw. van G te S			Woning en inboedel	Teleurgesteld dat rechtsher- stel niet heeft plaatsgevonden.
Hr. G te D			Woning en inboedel	
Mw. G-van O te A			Woning, inboedel en sieraden	
Hr. G te M			Plantage, kippenfokkerij en veestapel op Zuid-Celebes	
Hr. G te E	Banktegoed vader bij bank in Indonesië. Ondanks 10 jaar procederen niet gelukt banktegoed op te vragen		Huizen, stukken grond, ca. dertig vrachtwagens	Overtocht tien personen zelf moeten betalen
Hr. G te W			Tel.gesprek over landerijen	
Hr. Le G te A	Banktegoeden. Geen bewijzen			
Hr. G te B	Spaartegoed bij Postspaarbank te Batavia N.B.: Na de oorlog tevergeefs vanuit Ned. geprobeerd bedrag op te nemen			
Hr. G te G	Banktegoeden. Geen bewijzen			
Mw. G-V te U	Tegoeden bij wrs. NHM te Bandung. Geen bewijzen			

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. H te G	Tegoeden op De Javasche Bank geblokkeerd		Vader directeur-eigenaar van Limonade en Wijnfabriek te Bandoeng, vijf huizen, inboedel van de huizen	Na de oorlog weinig opvang gehad in Nederland. Is daar verbitterd over.
Mw. de H te Z			Huisraad, sieraden, auto	
Hr. v.d. H te D	Ouders banktegoeden bij De Javasche Bank en/of Escompto Bank te Samarang	Verzekeringen bij de NILMIJ		
Hr. van H te B		Levensverz. bij de Olveh. Kon geen uitbetaling plaatsvinden omdat adm. Van Olveh verloren was gegaan tijdens de oorlog		
Hr. H te A			Huis en inboedel	
Hr. H te A	Heeft spaarbankboekje van ouders in bezit ad f 821,78		Totale bezit verloren gegaan. Vraag: Is het zinvol stappen te ondernemen om vergoeding voor de verdwenen bezittingen te krijgen	
Mw. v.d. H-L te D	Banktegoed. Hierover is indertijd meegedeeld dat het naar het Rode Kruis is gegaan		Vier huizen en inboedel	
Mw. H-de H te C, Canada	Spaartegoeden bij de Rijkspostspaarbank	Levensverzekering bij NILMIJ	Stuwadoors en handel- maatschappij F. de H Koffieplantage Woonhuis, schilderijen, motorboten	
Hr. H te A			Alle persoonlijke bezittingen zijn verloren gegaan, waaronder waarschijnlijk ook banktegoeden.	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. H te D	Banktegoed bij RPS te Soerabaya. Bij soevereiniteitsoverdracht is tegoed aan Indonesië overgedragen en omgezet in staatsobligaties in rupia's en vervolgens verdwenen			
Hr. H te B, USA			Perceel te Surabaja	
Hr. H te N	Banktegoeden bij de Escompto Bank te Malang		Woonhuis, personenauto,	
Mw. H-B te A			Zilveren theeservies, meubilair, een postzegelverzameling	
Hr. H te H	Banktegoed op De Javasche Bank N.B.: Hij meldt dat geld door Japan van De Javasche Bank naar Yokohama Speciebank werd overgemaakt, maar kan dit niet bewijzen		Huis, sieraden, 3 ha. grond, auto, fietsen etc.	Heeft in 1956 i.h.k.v. Stikker-Yshida Protocol f 385,- schadevergoeding gekregen. Boos op Ned.overheid. Vraagt adressen in buitenland om individuele schadeclaim te kunnen indienen. Zoekt uitgever om zijn verhaal uit te geven
Mw. H-van D te H	Banktegoed bij De Javasche Bank. Bewijsmateriaal niet aanwezig		Huis, grond, juwelen, huisraad. Geen bewijsmateriaal	
Hr. H te D			Inboedel van huis, auto	
Mw. H te E	Banktegoed en aandelen grootvader bij NHM te Djember en Soerabaja		Huis, inboedel, huisraad en auto's	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. H te R	Spaarbankboekje bij Ned. Bank in Medan Geen bewijsmateriaal		Huis en inboedel.	Heeft indertijd claim ingediend bij Ned. staat, kreeg bericht dat ouders te vroeg zijn gestorven om in aanmerking te komen voor uitkering
Hr. van H te B		Levensverzekeringen	Twee huizen, inboedel, juwelen	
Hr. H te V	Banktegoeden bij NHM en/of De Javasche Bank. Geen bewijzen			
Mw. H-L te V		Bedrijfsverz. Bij de verzekering Holland. Schade is nooit uitbetaald	Limonadefabriek; olie- en rubberfabriek, houtzagerij Woningen en inboedel, persoonlijke bezittingen, auto	
Hr. H te V	Banktegoed bij De Javasche Bank			
Mw. H-P te D			Geld en goederen werden bij de internering in beslag genomen.	
Hr. van H te B		Geen nader omschreven levensverzekering	Twee stenen woningen, juwelen, houtsnijwerk, munten- en postzegel- verzamelingen	Het initiatief voor het onder- zoek komt rijkelijk laat en de doelstellingen sluiten niet aan bij de verwachtingen.
Mw. H te A			Alle persoonlijke bezittingen zijn tijdens de Japanse bezetting verloren gegaan.	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. H te A			Inventarisatie van de inboedel uit de huurwoning in Soerabaia; woning in eigendom te Semtoel	Dhr. H heeft een zeer gedetailleerd relaas aan het meldpunt gestuurd over de ontberingen die hij tijdens zijn gevangenschap door de Kempetai heeft doorgemaakt
Mw. H-de K te D	Banktegoeden bij de Bank Koperasi Tali Dan Nelajan en de NHM		Mevr. J. de K-B had vlak voor het uitbreken van WO II hotel te Soerabaia gekocht. Na de oorlog bestond er twijfel over de eigendomsrechten.	
Hr. H te R	Banktegoeden		De pianomakerij van vader en grootvader is verloren gegaan alsmede kostbare juwelen en inboedel.	
Mw. van H te A			Verlies van inboedel, huisraad en waardevolle sieraden.	
Mw. van H-H te Nieuw Zeeland			Verlies van bedrijfsbezittingen (elektriciteitscentrale) in Nieuw Guinea	Heeft al veel actie ondernomen om schadevergoeding te krijgen
Hr. H te N	Banktegoeden		Inboedel, auto (Chevrolet), juwelen	
Hr. van H te B, België			Alle persoonlijke bezittingen waaronder schilderijen van de Haagse School zijn verloren gegaan.	Hekelt het naoorlogs beleid van de Ned. regering m.b.t. de opvang van gerepatrieerden en KNIL-militairen. Ook de viering 400 jaar Nederlands-Japanse betrekkingen levert veel emoties op.

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. I te J, Indonesië	Effecten, obligatie Stadsgemeente Batavia. Niet uitbetaald			
Hr. I te T	Banktegoed bij de Algemene Volkscredietbank te Malang		Bewijs van inbezitneming van goederen door het Departement van Oorlog	
Mw. J-D te B	Bewijs spaarbankboekje Postspaarbank te Medan		Verlies van zes gemeubileerde woningen alsmede gouden en zilveren sieraden.	
Mw. J-V te C	Deelname in een bouwkas van de Hypotheekbank Bandoeng op naam van P.J. V			
Mw. J-Z te H	Banktegoed kwijtgeraakt	Had verzekering bij "Amstellaven"	Huisraad, juwelen	
Mw. J-V te O	Banktegoed kwijtgeraakt incl. spaargeld	Was wrs. verzekerd bij de NILLMIJ.	Transportbedrijf, twee huizen, inboedel kwijtgeraakt	In Ned. was geen begrip voor wat de mensen in Ned.-Indië hadden meege- maakt en dat er geen origi- nele papieren meer waren
Mw. J te Z	Spaartegoeden	Vader had studieverzekering voor dochters bij de NILLMIJ	Huisraad	
Hr. v.d. K te R			Diverse onroerend goed bezittingen	
Mw. K-K te A	Waarschijnlijk banktegoeden		Inboedel en sieraden zijn gerampokt	
Mw. van K te T			Automobiel, Hudson N 1853, inboedel, dieren, woning op suikerplantage te Soember	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mevr. K-T te E				Dhr. F.J. T heeft geprobeerd in aanmerking te komen voor schadevergoeding voor zijn internering; dit verzoek is niet gehonoreerd, omdat Dhr. T korter dan een half jaar geïnterneerd is geweest
Hr. K te P	Bankrekening		Aannemersbedrijf	
Hr. K te B	Banktegoeden		Techn.bureau. Inboedel en huisraad	
Hr. K te K			Huis met inboedel en grond. Moeder heeft juwelen bij pandhuis belegd	
Hr. K te A	Banktegoeden		Huis, inboedel	
Hr. K te G	Sparbankboekjes	Levensverzekering bij de NILLMIJ	Stuk strand, huis en huisraad	
Mw. K-M te R			Rijwielhandel te Malang incl. openstaande facturen	
Hr. de K te D	Banktegoeden Vader had aandelen bij De Javasche Bank in bewaring gegeven			
Mw. K-B te B	Banktegoed. Dit niet op kunnen nemen in Ned.			
Mw. K-G te H			Huis met inboedel, auto	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. K te A	Banktegoed bij de Ned. Handelsmaatschappij (De Factorij) te Batavia. Vlg. de bank is bedrag door Japanse leger in beslag genomen	Levensverzekering bij Ned. Handelsmaatschappij	Inboedel, inventaris, auto	
Hr. K te N	Vader had banktegoed bij de Ned. Handelsmaatschappij (De Factorij)	Vader had verzekering bij de NILLMIJ	Tante had hoekwinkel met daarboven twee woonlagen van elk vier woningen	
Hr. K te B			Vader was arts. Verloren gegaan zijn instrumentarium, tevens huis, schilderijen, auto	
Hr. K te O	Spaarbankboekjes	Levensverzekeringen. "De Onderlinge Zwolse" heeft 20% kortingsschade niet ingehouden, in tegenstelling tot andere maatschappijen.	Inboedel v/h huis bij Onderneming. Auto. Huis aan Tobameer is verkocht. Geld stond op rek. bij Handelsmij, maar kon niet naar Ned. worden overge- maakt. Op advies van bank heeft moeder schuldbrieven van de Bank Industria Negara die wel afloste gekocht en 3% rente betaalde. Coupons voor 1967 en later zijn nog in bezit, bank betaalde wrs. niet meer uit. Waarde schuldbrieven RS.43.000	
Hr. K te P, Frankrijk	Bankrekening (wrs. bij NHM te Soerabaia			
Hr. K te O	Banktegoed bij Ned.Indische bank te Makassar			
Mw. K te A	Banktegoed			

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. K-K te O, Aruba			Vader had drogisterij/ apotheek te Bandoeng	
Mw. K te B		Brandverzekering bij Alg. Volkscredietbank te Soekaboemi Inboedelverzekering bij Ass.mij Den Nederlanden van 1845	Fabriek voor farmaceutische geneesmiddelen; woonhuis	Heeft na oorlog schade- vergoeding van f 2.250,-- gekregen
Mw. K-W te A			Huisraad, kleding, paard en hond	
Mw. K-B te A	Spaargelden bij spaarbank, agentschap Soerabaja N.B.: In kamp gedwongen geld afgedragen aan kamp- oudste voor levensonderhoud		Zeevaartschool met bijbehorende lesmaterialen, sloepen en een motorboot, alsmede auto en woning	
Mw. K te A			Sieraden	
Hr. K te S, USA	Schoonouders hadden bankrekening bij NHM te Soerabaja N.B.: Ook aandelen bij Kon. Shell			
Mw. K-H te B, Australië			Geeft niet aan wat ze kwijt zijn. Deelt wel mee dat ze geen bewijsstukken heeft van de bezittingen die ze kwijt geraakt zijn aangezien de Japanners geen ontvangst- bewijs gaven	
Mw. K-van D te N	Banktegoed bij de De Javasche Bank kwijtgeraakt			

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. K te W	Bij geldzuiveringsmaatregelen geld ingeleverd. De toegezeg- de obligaties nooit ontvangen			
Hr. v.d. L te D	Banktegoed bij De Javasche Bank		Mede-eigenaar van Fa. J. van C. Bedrijf is verloren gegaan. Persoonlijke bezittingen	
Hr. v.d. L te B	Banktegoed bij ABN te Pontianak/West-Borneo verdwenen		Huisraad, persoonlijke bezittingen, inboedel	Onvangen schadevergoeding ca. f 400,-/pp (ongeveer 30 - 40 jaar geleden)
Hr. L te D		Studieverzekering	Boerderij en veestapel genationaliseerd door Indonesische .regering, inboedel huis, sieraden, auto	De verliezen zijn voornamelijk ontstaan tijdens de poli- tionele acties en soevereini- teitsoverdracht. Legt daarom claim bij Ned.regering
Hr. L te E	Banktegoed bij de Postspaarbank in Ned.-Indië			
Hr. L te V		Amsterdamse Beurs- brandpolis	Inboedel van huis, auto	Heeft er problemen mee als hij ziet wat huidige buitenlanders krijgen in vergelijking met wat hij kreeg toen hij vanuit Ned.- Indië in Ned. aankwam
Mw. L te D	Banktegoeden		Inboedel van huis	
Mw. L te B	Spaartegoed bij De Javasche Bank		Inboedel	
Hr. L te A	Spaarbankboekje bij de Postspaarbank in Ned.-Indië			
Hr. v.d. L te W	Deelname aan spaarkas van NV DENIS te Bandoeng			

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. de L te Z	Waardepapieren bij de NHM te Djember			
Hr. L te I				Salarissen werden niet meer uitgekeerd
Mw. van L-B te A	Banktegoeden	Verzekeringen bij de Olveh te Batavia		
Mw. de L-P te C			Woning werd op last van Defensie (voormalig Ned.- Indië) gesloopt	
Hr. L te P	Banktegoed			
Hr. te M	Banktegoed bij De Javasche Bank te Batavia			Vader heeft geen uitbetaling gekregen van achterstallig salaris
Hr. te B	Banktegoed. Geen bewijzen	Verzekeringstegoeden. Geen bewijzen	Inboedel,	
Mw. L-S te S			Verlies van persoonlijke bezittingen t.g.v. de Japanse bezetting en repatriëring in 1949	Ned. geen consideratie met oorlogsslachtoffers uit Indië
Mw. L-K te H	Banktegoeden		Huis en inboedel	
Mw. van M-B te H, Australië	Banktegoed. Geen bewijzen			
Hr. van M te S	Postspaarbankboekjes bij agentschap Batavia-C		Inboedel van huis, auto	
Mw. M te W Hr. M te R	Banktegoed. Geen bewijs		Apparatuur ziekenhuis, instrumentarium, inboedel, huisraad, vakantiehuisje	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. Op de M te A	Banktegoeden bij NHM en De Javasche Bank. Vader had M- en P-Rurni- rekening. De bank bereken- de adm.kosten, saldo daar- door nihil.			
Hr. v.d. M te H	Banktegoeden Geen bewijzen		Vader was planter, had enkele percelen	
Mw. M-van H te M	Banktegoed		Huis en inboedel	
Mw. M te D	Spaargeld		Huisinrichting en persoonlijke bezittingen	
Mw. M-K te N	Banktegoed. Geen bewijzen.		Inboedel, huisraad	
Mw. M-J te S	Banktegoed		Eigenbedrijf Technisch Atelier te Medan, auto	
Hr. M te A		Vader had levensverzekering bij NILLMIJ te Batavia		
Hr. M te J, Spanje	Effecten, aandelen en obligaties voor de oorlog in bewaring gegeven bij NHM te Batavia		Meubels, boeken, auto	Moeder heeft in kamp f 300,-- en f 2.000,-- onder dwang moeten afgeven
Hr. M te E			Vader had in Padang de West-Sumatra Apotheek	
Mw. de M-C te O			Alle bezittingen	
Mw. v.d. M-J te A	Spaargeld kwijtgeraakt			Pensioen van mw. wordt verwerkt in AOW
Mw. M-L te S	Banktegoed		Huisraad, auto's en sieraden	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. M-K te A			Schilderijen, etsen en aquarellen	
Mw. M te E	Spaartegoed. I.h.k.v. bevriezingsordonnantie 1945 niet uitgekeerd			
Mw. M te V	Geld op de Nutsspaarbank werd steeds minder tot er bijna niets over was. Op het advies obligaties van het geld te kopen, is vader niet ingegaan		Huisraad van ouders. Huwelijksuitzet van zichzelf Tekeningen en postzegel- verzameling broer	
Mw. M-T te A	Bankrekening in Tundjungan. Geen bewijzen.		Huis en inboedel, juwelen	
Mw. zur M-de I te A	Banktegoed Aandeel Deli Spoorwegmij en aandeel Ned.Handelsmij		Huis en inboedel	Vindt de cie 50 jaar te laat opgericht
Mw. M-B te H			Twaalf panden in Soerabaja e.o.	
Hr. v.d. M te L	Heeft als krijgsgevangene gewerkt. Kreeg f 0,15 dag- loon, waarvan 1/4 deel op Japanse bank werd gestort en na oorlog zou worden uitbetaald. Dit bedrag wordt door betrokkene geclaimd			
Hr. M te A	Spaartegoeden bij de Post- spaarbank. Geen bewijzen			
Mw. v.d. N-V te Z	Wellicht banktegoed		Huisraad, sieraden, auto	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. van N-B te H	Spaartegoeden bij Esconto Bank en Ned.Handelsbank te Malang e/o Djamber			
Mw. N-R te W	Banktegoeden	Verzekeringen	Grootouders zijn eigen bedrijf kwijtgeraakt	
Mw. N-Op de M te D	Banktegoeden bij de NHM te Bandoeng		Huis en inboedel	
Hr. N te H	Banktegoed		Huisraad, auto	
Hr. N te B			Huis en inboedel, auto	
Familie O te R			Inboedel, sieraden	
Mw. van O-M te D			Inboedel	
Mw. O te C		Inboedelverz. bij Samarangsche Zee- en brand assurantie Mij. Te Semarang Levensverzekering	Inboedel, auto. N.B.: Bewijs van inbewaring- stelling van gedeelte van inboedel in bezit en bewijs van vordering op een Ford Sedan	
Hr. O. te E	Postspaarbankboekje			
Mw. van O-van T Hr. van T			Perceel met bungalow in Jahoe en een perceel met bungalow in aanbouw te Teleska	
Hr. O te D			Brood- en banketbakkerij te Wonosobo	
Mw. O-J te R		All-riskverzekering en verz. van juwelen	Huis, inboedel, juwelen	
Mw. O-B te B			Auto	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. van O te Z	Banktegoeden		Inboedel en huisraad, auto	
Mw. P te H		Levensverzekering	Huis, inboedel	
Hr. P te V	Banktegoed bij De Javasche Bank	Verzekeringstegoeden bij De Javasche Bank	Twee huizen, inboedel, vee	
Hr. P te W	Banktegoed bij De Javasche Bank. Beleggingen in andere cultuur-maatschappijen			
Hr. P te T	Banktegoed		Inboedel en auto	
Hr. P te V	Tegoeden bij de NILLMIJ	Studie- en levens- verzekeringen	Huisraad, juwelen, auto, motorfiets	Wil voor zijn overlijden nog genoegdoening krijgen voor wat hem is aangedaan tijdens en na de oorlog
Mw. P-M te A	Banktegoed (bij NHM/ Escompto bank en De Javasche Bank)		Autohandel M incl. benzine- pomp, huis en inboedel	
Mw. P-T te A			Kluis met goud, juwelen en diamanten gestolen N.B.: echtgenoot handelde in goud en diamant	
Hr. P te Rep. Trinidad				Informatie toegezonden over situatie tijdens en na de oorlog
Hr. P te D			Inboedel en sieraden	
Hr. P te A	Banktegoed		Makelaarskantoor, huis en inboedel	In 1967 f 1.700,-- en in 1969 ca. f 10.000,-- compensatie
Hr. P te D			Auto	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. van R te A	Banktegoeden bij de Ned.Handelmij		Huis, auto	
Hr. R te K, Zuid-Afrika	Banktegoeden		Vader had textielabriek bij Bandoeng Huisraad, auto's	
Hr. R te D			Huis en huurpenningen, huisraad, stuk grond, huis en sieraden	Vader heeft tijdens interne- ring (3,5 jaar) geen salaris ontvangen; heeft ook later geen compensatie gekregen. Vader heeft destijds kleine schadevergoeding van Buza ontvangen
Mw. R te S, Australië	Banktegoeden		Vader: praktijk als KNO- arts en cosmetisch chirurg Moeder: praktijk schoonheidsspecialiste Fabriek Schoonheids- middelen	
Mw. R-de V te D	Bankrekening bij De Javasche Bank te Bandoeng		Huisraad, sieraden en auto	
Hr. C.H.G. R te H	Banktegoed bij De Javasche Bank te Medan		Huisraad, juwelen	
Hr. de R te T, India			Inboedel, auto	
Mw. R te U	Banktegoed, fondsen bij Escompto bank te Jakarta		Eigen bedrijf te Batavia	
Hr. R te C	Spaarbanktegoed bij post- kantoor Pasar Baroe in Batavia			
Mw. R te A	Banktegoeden		Goud, sieraden	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. R-van de P te R	Spaarrekeningen bij de DENIS te Pontianak (West- Borneo) Ouders hadden rekening bij De Javasche Bank		Huis en inboedel	
Mw. R. te D	In depot bij De Javasche Bank: 1 aandeel van Barmhartigen Broeders van Trier ad f 1000,--. Geen documenten in bezit			
Mw. van R-de C te A		Levensverzekering bij de RVS. RVS deelde in 1990 mee dat zij niet uitbetaalde omdat zij de premie die op De Javasche Bank was gestort, niet had ontvangen		
Mw. Le R te C			Melkerij en varkensfokkerij	
Mw. R-van E te M			Echtgenoot had huisarts- praktijk, incl. röntgen-apparaat Huis en inboedel	
Hr. R te B	Banktegoeden bij Escompto Bank, De Javasche Bank en Nat.Handelsmij te Batavia		Huizen en inboedel, landbouwpercelen, auto	
Hr. R te C	Banktegoeden			
Hr. S te D	Bewijs van preferent aandeel bij NV Nieuw Guinea Mij te Hollandia, uitgegeven 6-11-1950			
Hr. S te M			Huis in Surabaja en bezittingen in Batu	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. S-van H te B	Banktegoed		Inboedel en persoonlijke bezittingen	Vraag of aanspraak gemaakt kan worden op mogelijk doorbetaald salaris van vader
Mw. S-van der P te D	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Huis, buitenhuis en inboedel, twee beleggingspanden	
Hr. S te W			Zilveren huishoudelijke bezittingen	
Hr. S te G	Spaarbankboekjes bij RPS en mogelijk Boerenleenbank			
Hr. S te E				Heeft ingestuurd een kopie van schadeclaimformulier van de Stichting Japanse Ereschulden d.d. 10-10-1990
Mw. S-van K te E	Banktegoeden			
Hr. S te H			Huis en inboedel, auto	
Mw. v.d. S te S		Levensverzekering bij de NILLMIJ	Koffieplantage, schapen- fokkerij, bungalow en inboedel, auto's	Vader was in dienst van Suikerfabriek. Tijdens inter- nering geen salaris ontvangen
Mw. S-F te D	Banktegoeden			
Hr. van S te H, Zuid-Australië	Banktegoeden		Bezittingen	
Hr. S te R			Huis en inboedel	
Hr. S te N	Spaartegoeden N.B.: verwijst naar militaire spaartegoeden. Van krijgs- gevangenen zou spaardeel op Japanse bank zijn gebleven			
Mw. v.d. S-de W te R	Banktegoed	Verzekeringen	Bezittingen zoals auto	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. S-J te V			Huis en inboedel	
Mw. S-H te A, New-Zealand			Huis en inboedel, motor- fiets, sieraden	
Hr. S te D	Tegoeden bij De Javasche Bank en/of NHM		Moeder had Cosmetisch Instituut te Soerabaja	
Mw. S-de R te R	Banktegoeden		Inboedel	
Mw. S te D	Spaartegoeden bij bank Soerabaja	Verzekeringen	Inboedel woning, sieraden	
Mw. S te C, Spanje			Huis en inboedel. Alle bezittingen	
Hr. S te U			Inboedel huis	
Hr. S te Z	Banktegoeden bij De Javasche Bank		Woning en inboedel en woningen voor verhuur	
Hr. S te O, USA	Banktegoeden bij De Javasche Bank N.B.: Geld doorgeknipt in twee delen, één deel voor gebruik en ander deel diende als lening van de bank		Inboedel huis	
Familie S te R	Vermogen uit bedrijf		Familiebedrijf	
Hr. S te M				Toegestuurd nota van bere- kening van pensioen en staat van dienst van grootvader

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. T-T te Z	Man had banktegoed bij De Javasche Bank te Batavia N.B.: Na aankomst in Ned. in 1948 kon geen geld meer van de rekening worden gehaald.	Man had levensverz. bij NILLMIJ. Heeft na oorlog polis voortgezet en achterstallige premies (veroorzaakt door oorlog) in Ned.courant betaald. In 1948 na aankomst in Ned. betaling van premies voortgezet. Na dood echtgenoot verstrekt NILLMIJ kwitantie tot uitbetaling van 2000 rupia bij NILLMIJ in Jakarta, maar heeft uiteindelijk niet willen uitbetalen.	Vaders familie had eigen bedrijven, zoals rubberplantage, boten en winkels. N.B.: Rubberplantage, winkels en boten op last van de Ned.-Indische regering voor de oorlog vernietigd.	
Hr. T te T	Banktegoeden bij Koloniale Bank te Surabaja		Huisraad, sieraden	
Hr. van T te O			Inboedel huis, auto	
Mw. T te S	Banktegoed bij commissariaat Anging		Alle bezittingen kwijtgeraakt	Gaat nadrukkelijk in op de situatie na de oorlog waarin de Ned. overheid niets heeft gedaan voor de mensen uit voormalig Ned.-Indië. Is zeer verbitterd.
Mw. T-P te R	Banktegoed bij Ned.Handelsmij te Soerabaja	Levensverz. bij R'damse Verz.societeit (RVS) en verz.mij Utrecht.	Huisraad	
Mw. T-van A te V	Banktegoeden		Grootvader had eigen onderneming en restaurant/broodfabriek te Buitenzorg	
Hr. T te N	Banktegoed		Huis en inboedel	
Hr. T te H	Banktegoed	Levens-/kapitaalverzekering	Apotheek en drogisterij, huisraad	

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. V te D			Brijlanten	
Mw. van V-L te B	Banktegoed		Huis en inboedel	
Hr. v.d. V te A			Huis en inboedel, sieraden, auto	Heeft na de oorlog f 400.-- schadevergoeding gekregen
Mw. van V-v.d. W te D			Zilverwerk, serviesgoed, Perzische tapijten. Verzoekt na te gaan of er nog spullen van haar broer zijn	
Mw. van V-S te V		Zus had levensverzekering bij de DENIS		
Hr. v.d. V te A	Spaarbankboekjes te Batavia NB: Guldenspaarrekening is omgezet in rupiarekening en jaarlijks is door bank bepaald bedrag afgeschreven ten laste van rekening			
Hr. V te H	Spaartegoeden	Studieverzekering moest na oorlog worden afgekocht i.v.m. achterstallige betaling en rente vanaf begin 1942 (NILLMIJ)	Huisraad, sieraden	
Hr. V te A		Studieverzekering bij de DENIS te Bandung		
Hr. V te S	Banktegoed		Vijf huizen	
Hr. V te H	Banktegoed. N.B.: Tegoed werd geblok- keerd op speciale "Gurni"rek. of overgeboekt naar Rurni- M of Rurni-P rek. Geld kon niet opgenomen worden.		Huis	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. V te B	Spaarbankboekje De Javasche Bank. Geen bewijs		Huisraad, auto en enig zilvergeld	
Mw. V-H te A			Huisinrichting, sieraden, geld	
Hr. V te M			Auto	
Mw. V te D	Spaarbankboekje in beslaggenomen. Geen bewijs			
Hr. V te Z	Bankrekening op Menado		Inboedel huis	
Mw. V-W te L	Banktegoed op de Ned.Bank te Batavia N.B.: Na de oorlog deelde bank in A'dam mee dat geld niet meer te achterhalen was		Huis en inrichting	Tijdens gevangenschap heeft echtgenoot geen salaris ontvangen
Mw. V te L	Banktegoeden (te Ceribon?)		Huis	
Mw. V-T te D	Banktegoed	Verzekeringen	Roerende goederen (inboedel), auto	
Mw. V-van L te M	Drie spaarbankboekjes Postspaarbank te Batavia. Vraag: is er iets aan te doen, bijv. uitbetaling rente			
Hr. de V te W	Spaartegoed bij Postspaarbank te Soerabaja			
Mw. V te C, Australië	Banktegoeden	Levensverzekering afgesloten in 1921 bij verz.kantoor in Den Bosch	Transportbedrijf is verloren gegaan	
Mw. de V-van den O te A			Inboedel van huis, motorfiets, persoonlijke bezittingen	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. W te H		Deelname aan spaar- en verzekeringsfonds		
Mw. W-B te H	Banktegoeden		Inboedels van twee huizen, auto	
Hr. W te V	Verstrekt algemene info over verdwijning goudvoorraden			
Hr. W te H, USA	Spaartegoed bij de Postspaarbank te Djokjakarta. Geen bewijzen		Wapens	
Mw. W-C te Z	Bankrekening bij Amsterdamse bank		Plantage, auto's, juwelen	
Hr. W te H, USA			Stukken grond, huis met inboedel, juwelen Drie autoverhuurderijen	
Hr. van W G te A			Zeven percelen grond + bebouwing te Midden-Java	
Hr. W te B	Banktegoeden	Levensverz. bij de NILLMIJ. N.B.: Er werd niet uitbetaald omdat er tijdens de oorlog geen premies waren betaald.	Bedrijf van haar moeder is verloren gegaan	
Hr. W te W	Spaarbrief bij De Eerste Nederlandsch-Indische Spaarkas te Bandoeng	Verzekering bij Sun-Life Assurance Company of Canada te Surabaya	Huis en inboedel	
Hr. W te Z	Banktegoeden. Geen bewijzen	Verzekeringspolissen	Huizen, inboedel, sieraden	
Mw. van W-M te L		Levensverz. bij de NILLMIJ. Polisnr. 8286 A+ en 8285 A+		

Naam en woonplaats brieffschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Hr. W te B				Opgestuurd een kopie kran- tenartikel uit "De Malanger" van 29/5/1941. Inhoud: vermogen in Indië en dat Ned. vermogen hebben te danken aan Indië
Mw. W-L te U	Banktegoeden. Geen bewijzen		Huis, inboedel	
Hr. W te A	Banktegoed bij NHM te Soekaboemie; na oorlog in Batavia Spaarbankboekjes bij post- spaarbank te Pelabuhan Ratu			
Mw. van W-B te V	Obligaties bij de Factorij (of NHM)	Verzekeringstegoeden bij Ned.-Ind. Escompto Mij te Malang	Zeven huizen te Malang en één huis te Tawangmangoe, auto	
Hr. de W te H	Banktegoeden			
Mw. van W te A			Juwelen, auto, schilderij en muziekinstrument	
Mw. van W-L te B			Eigen bedrijf te Solo	
Hr. W te O			Huis met inboedel	
Hr. W te W	Banktegoeden	Polis bij DENIS	Vader had voor oorlog een toko te Menado. Voor de Japanse bezetting heeft KNIL gehele voorraad tegen een schuldbekentenis overgenomen. O.a. van dit geld heeft vader een huis in Tomohon gekocht	
Mw. v.d. W-E te Z			Huis met inboedel, motor met zijspan, muziekinstru- menten	

Naam en woonplaats briefschrijver	Banktegoeden	Verzekeringstegoeden	Roerende en onroerende goederen	Oorlogservaringen en opvang in Nederland na Tweede Wereldoorlog
Mw. W-Z te R	Banktegoeden bij De Javasche Bank	Verzekeringen	Bungalowbedrijf, t.w. grond en vijf bungalows, inboedel van de huizen	
Hr. de W te Haarlem	Spaarbankboekjes		Huis, onderneming en gereedschap. 3000 Midow Multifort polshorloges. Verzamelingen postzegels, munten, lucifersmerken,, halfedelstenen en sieraden	Vader gemarteld en overleden door Japanners. Achterstallig salaris en pay- back niet ontvangen
Hr. IJ te D				Verzoekt na te gaan of er nog recht is op achterstallig salaris, bank- en spartegoeden
Hr. IJ te R			Huis en alle bezittingen	
Hr. Z te N		Levensverzekeringen		
Mw. van Z-E te S	Banktegoeden			
Mw. v.d. Z te H	Banktegoed			
Hr. Z te U	Banktegoed	Studieverzekeringen		
Hr. Z te G	Spaartegoeden			
Hr. Z te M			Alle bezittingen kwijtgeraakt	
Mw. Z te H			Alle bezittingen kwijtgeraakt	
Totaal reacties	207	61	243	65